

Arkiv

för

nordisk filologi

Utgivet genom

Göran Hallberg och Christer Platzack

under medverkan av

**Lars-Erik Edlund Lennart Elmevik Britta Olrik Frederiksen
Eyvind Fjeld Halvorsen Ann-Marie Ivars Ernst Håkon Jahr
Marita Akhøj Nielsen Mirja Saari**

Utgivet med understöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska och
samhällsvetenskapliga tidskrifter
Axel kocks fond för nordisk filologi

ISSN 0066-7668

Satt med Berling Antikva av
Rätt Satt Hård & Lagman HB, Bjärka Säby

Tryckt av
Bloms i Lund Tryckeri AB
Lund 2002

Innehåll

<i>Hjalmar P. Petersen</i> , Verschärfung in Old Norse and Gothic	5
<i>Ottar Grønvik</i> , Om Eggjainnskriften — Epilog	29
<i>Finn Hansen</i> , Temporalsubjunktionerne <i>áðr (en)</i> og <i>fyrir en</i> i nor- rønt sprog	35
<i>Ever Salberger</i> , Nytt om Tuna-stenen i Bälinge	63
<i>Robert Woodhouse</i> , Sequence in the Older Futhark	73
<i>Jan Ragnar Hagland</i> , <i>Segja frá</i> eller <i>rita</i> , <i>lesa</i> eller <i>heyra</i> i konge- sagalitteraturen — fri variasjon, eller ulike perspektiv på over- gang frå 'orality' til 'literacy'?	85
<i>Eldar Heide</i> , Hnykkistafr	97
<i>Pernille Hermann</i> , Den islandske kulturs tekstualisering set ud fra positionerne i <i>Oddaverja þáttur</i>	103
<i>Frands Herschend</i> , Codex Regius 2365, 4 ^{to} — Purposeful Collection and Conscious Composition	121
<i>Ármann Jakobsson</i> , Our Norwegian Friend: The Role of Kings in the Family Sagas	145
<i>Henning Kure</i> , Emblas Ask	161
<i>Karin Olsen</i> , Metaphorical Density in Old English and Old Norse Poetry	171
<i>Lena Ekberg</i> , Symmetri eller asymmetri? Kognitiva principer för betydelseutveckling, med exempel från fornsvenskan	197
<i>Lars-Erik Edlund</i> , Indoeuropeiskt, germanskt, nordiskt — några reflexioner kring en ny etymologisk ordbok	221
<i>L.-E. Edlund</i> , <i>G. Hallberg</i> , <i>C. Platzack</i> och <i>B. Söderberg</i> , Littera- turkrönika 2001	237
Författarna	283

Verschärfung in Old Norse and Gothic

Abstract

The main hypothesis presented in this paper is that the so-called *Verschärfung* in Germanic (or Holtzmann's Law) is an independent development in Gothic and Old Norse as shown by structural similarities. The sound change was not of Indo-European origin, but is a diphthongisation with stop articulation as the final step. It will be shown that neither the Indo-European (IE) laryngeals nor the IE accent played any role in the development of *-ddj/-ggj* and *-ggw/-ggv* in Gothic and Old Norse. Germanic *Verschärfung* originated, we will argue, in a structure like [eu.e/ei.e]. The conditions for the change were (i) a disyllabic word-form, (ii) a short vowel as the first part of an *-i* or *-u* diphthong, (iii) glide insertion [eu.we], and (iv) a change of the *-u/i* (or *-w/j*) part of the diphthong to a fricative [ey.we/ey.je] as an intermediate step before stop articulation. The fricative pronunciation occurred, we will argue, when the word-forms were in accented position in the sentence. This resulted in an alternation between an [ew.we] and [ey.we], which became opaque, once the fricative changed to a stop. This in turn leads to an analogical levelling of the stop to monosyllabic word-forms. It will be shown, with examples from Old Norse, that the stop articulation was original only in disyllabic word-forms, and spread to monosyllabic word forms. Crucial pairs are *hoggva* 'to hew' (infinitive) and past tense *hjó*. We will show that an exact typological parallel is found in the history of Faroese, and, with regard to accented sentence position, that we may find typological evidence from Danish dialects.

1. Introduction

The Germanic glides **j(j)* and **w(w)* show up as *-ddj/-ggw* in Gothic, and *-ggj/-ggw* in Old Norse. This is what is labelled *Verschärfung* or *Holtzmann's law*¹ as presented in Holtzmann (1835).

The present study relies heavily on structural similarities especially in

---

¹ I would like to thank Dianne Jonas (Yale University, Dept. of Linguistics) for valuable comments and correcting my English and dr. Ulf Timmerman for valuable comments.

the history of Faroese, a North Germanic language, and, to some degree, observations made in Danish dialects in Jutland. We will have little to say about Indo-European correspondences and will reject any laryngeal explanation, since laryngeals did not have a significant influence on the development of Germanic, as discussed in Cowgill (1960) and Fulk (1988).

The account proposed here does not require any Indo-European laryngeals (see section 3.3.) and does not require any reference to Indo-European accent (see section 3.1.), since the development of *jj* and *ww* will be explained as glide insertion into a hiatus after a high, front/back vowel. Note that we will also refer to the position of the words in the sentence, that is to say, we will assume that the glides developed into a fricative, when the words were in accented position in the sentence (see section 4.3.). The hypothesis is that Germanic *Verschärfung* developed independently in Gothic and Old Norse due to equivalence of structure in both languages.

In figure 1 are examples of *Verschärfung* in Gothic and Old Norse.²

Figure 1

Gothic	Old Norse	Germ.	Non-Germ.
twaddje	tveggja	zwei(i)o ^{OHG}	dváyōh ^{L.Skt.}
waddjus	veggr	wāg ^{OE}	váyati ^{Skt.}
triggws	tryggr	gi-triuwi ^{OHG}	druwis ^{OPruss.}
hōggva	houwan ^{OHG}		kovati ^{OCS.}

One recent formulation of Holtzmann's Law is that the IE structure **jH_x* and **wH_x* (where *H_x* = any laryngeal) in intervocalic position changed to Gothic/Old Norse *ddj/ggj* and Gothic/Old Norse *ggw/ggv* just in case the preceding vowel was short (Elmegård-Rasmussen 1989). We will demonstrate that it is not necessary to make reference to the Indo-European laryngeals, when explaining the development in Gothic and Old Norse of Holtzmann's law.

Further Elmegård-Rasmussen (1989) does not mention the quality of the second vowel in the diphthong, which is crucial in the development of *Verschärfung*. The quality of the second vowel is in every instance [+high, ±back], c.f. Figure 2. Elmegård-Rasmussen mentions only the quantity of the initial vowel.

² See p. 27 for a list of abbreviations.

Figure 2

Germanic	Illustration	Attested word-form
*aw.wV	*haw.wōn	hōggva (infinitive) Old Norse 'to hew'
	*haw.wana	hōggvenn (preterite participle) Old Norse
*ew.wV	*hew.wum	hōggom (plural present) Old Norse
*uw.wV	*bluw.wana	bluggwans (preterite participle) Gothic 'beaten'
*ajjV	*waj.ju	waddjus (nom. sg.) Gothic 'wall'
*ij.jV	*ijja	iddja (infinitive) Gothic 'to go'

Verschärfung is the result of a phonetic change, where a glide was inserted after a high, short, front or back vowel as a hiatus-breaker in disyllabic (or polysyllabic) words in order to avoid the syllable structure with a vowel in the onset to the unmarked phonological structure #σ.

In this sense it is a regular sound change, which may be illustrated as (*e* = any short vowel): Germanic **ej.e/ew.e* > **ej.je/ew.we*, this is the basis for Verschärfung, and will be referred to as the Verschärfung-base in this article. In cases where Germanic had **ej.je/ew.we* the former stage is obviously superfluous. **ej.je/ew.we* changed further, via an intermediate step, **ej.je/ew.we* to the stop articulation found in Gothic and Old Norse.

The explanation that we develop in this article resembles the one given in Jasanoff (1978), at least with regard to the insertion of a glide as a hiatus-breaker.

Jasanoff explains Germanic Verschärfung as glide insertion in a similar way as we will do here but he does not discuss monosyllabic word-forms that show up in Old Norse without any Verschärfung, for example Old Norse *hjǫ* (past tense of *hōggva* 'to hew'). It will be shown that Old Norse preserves an archaic pattern in the alternation between *hōggva* 'to hew' and past tense *hjǫ*. The same pattern is perhaps preserved in Gothic *snau*, which is past tense of *sniwan* 'to hurry'.

2. Organization of the article

The article is organized as follows. Section 2 consists of dating Verschärfung, and we conclude that it is not possible to do so with any certainty. Section 3 gives a short overview of other explanations of the Germanic Verschärfung, and points to some serious drawbacks that have been noted with these various approaches. In section 4 we discuss examples from Faroese, Norn, Danish dialects and other languages, which show how a stop may develop after a high vowel. The data in sections 4.1., 4.2.,

and 4.3. is crucial for our understanding of *Verschärfung* in Old Norse and Gothic. Section 5 discusses the sound changes and 6 provides an explanation as to why the glides changed. Section 7 is a summary and conclusion.

2.1. Dating *Verschärfung*

It is not possible to date *Verschärfung* with any certainty, although Lindeman (1964) dates it to Proto Indo-European. Other linguists take the stand that IE laryngeals or IE accent triggered *Verschärfung* in Germanic, see e.g. Elmegård-Rasmussen (1982) and Lindeman (1964) for the former view and Kluge (1879, 1913) and Bechtel (1885) for the latter. Under these accounts it appears to be an archaic feature of the Proto-Language, which is preserved in Germanic.

It is worth keeping in mind that the Gothic Bible translation and the Gallehus inscription are from the same period. Wulfila was appointed bishop in 341 BC (Braune & Ebbinghaus 1966). Gothic is a full-fledged language by this time, whereas Old Norse did not even exist. The Old Norse period is taken to be from 800 AD to 1050 (Noreen 1923). The language spoken in Scandinavia by the time of the Gallehus inscription, around 400, was Primitive Norse (PN) (Noreen 1923) and it is quite possible that Primitive Norse was North-West-Germanic (Nielsen 1989), a hypothesis that I will adopt without further discussion in this paper.

Gothic *skuggwa* 'mirror' was probably pronounced *skuw.wa* in Primitive Norse. The first evidence for a stop or fricative articulation in North Germanic is attested in 950 AD in the runic inscription *siktriku*, which corresponds to Old Norse name *Sigtrygg* (Noreen 1923).

One source for consideration in addition to Old Norse and Germanic is Finnish, which has a considerable number of Germanic and Old Norse loanwords. These words are better preserved in Finnish than in any Germanic language, because the sound changes in Germanic were more extensive than in Finnish. One frequently cited example is Finnish *kuningas* ~ Primitive Norse *kuningar* ~ Old Norse *konungr* ~ Danish *konge* 'king'.

Gothic *skuggwa* 'mirror' ~ Old Norse *skuggi* 'shadow' (< *Germanic *skuggwan*) is borrowed into Finnish as *kuva* 'picture', a word that on the face of it does not show any trace of *Verschärfung*. Other loans point to the same direction, e.g. Finnish *haava* 'Wunde' ~ Old Norse *hogg*³, Finn.

³ Koivulehto points out that *haava* is a loan from Primitive Norse, because of the change of Germanic χ to *h*, since Germanic χ is reflected as *k* in Finnish, that is *kana* 'rooster' Old Norse *hani* 'rooster'.

naava 'Bartflechte' ~ Swedish dialects *fnagg* and *fnugg* (Koivulehto 1977).

Although no reflex of Verschärfung is seen in the Finnish loans, it does not automatically allow us to conclude that it developed in Primitive Norse after the loans were borrowed into Finnish, since the Finnish word-forms may or may not reflect a Germanic/Primitive Norse voiced fricative (Koivulehto 1977). Finnish *haava* 'Wunde' may thus be either Primitive Norse **haw.wa* or **hay.wa*, and Finnish *kuva* 'picture' may reflect Primitive Norse or Germanic *skuw.wa* or *skuy.wa* 'shadow'. This would correspond to the alternation between accented sentence-position and unaccented sentence-position as one trigger of the change under discussion, and will be discussed in section 6.

Noreen (1923) points to a man's name *niuwila* in a runic inscription from Næsbjerg (200 AD) as an example of a Primitive Norse word-form with no Verschärfung, although the structural conditions are present, that is **eu.a* > **ew.wa* > **ey.wa*. This inscription is problematic, because the suffix **u/ila* is not common in the North Germanic, while correspondences to the name are found on the Continent (c. 600, 700 AD) in *Neufila*, *Neufredus*, *Nebriogatos*, *Niobaudis*, *Nivardus* (Petersen 1994). The question is then, if the word-form *niuwila* is a relic of what later became the some non North Germanic language, or a relic of some foreign element in the population of South Scandinavia (Petersen 1994). If so, it would not tell anything about when Verschärfung developed in North Germanic, but Petersen (1994) points out that the suffix **u/ila* exists in Nordic in commonly used names such as Old Norse *Óli* < **Anula*, *Áli* < **Anila*. The name from Næsbjerg, *niuwula*, could be North Germanic in origin, and stand as evidence for lack of Verschärfung in Primitive Norse.

Whatever may be said about different word-forms in Primitive Norse, Old Norse, Gothic and Finnish, we conclude that it is not possible to say anything conclusive with regard to the exact age of the Germanic Verschärfung. The only thing we know for certain is that it had developed by the time of Wulfila, and that it is attested in North Germanic in 950 in the writing of the name *siktriku* ~ Old Norse *Sigtrygg*.

Given what is said above one could easily say that Verschärfung developed independently in Old Norse and Gothic and is not a reflection of the Indo-European laryngeals or the Indo-European accent. We will show later that the structural similarities in Proto-Gothic and Proto-Norse gave rise to the stop articulation, and that the change is copied in Faroese centuries later.

When the Goths emigrated from *Scandza* (Jordanes), and settled in

Gotiscandza, probably on the southern Baltic coast near the Vistula estuary, they spoke a language that was practically the 'same' as the language of the people they left behind. It was this sameness in structure that gave rise to the independent development of *jj and *ww in the history of Old Norse and Gothic.

3. Some drawbacks with former explanations

An overview of former accounts of *Verschärfung* in Germanic is given in other sources (van Coetsem 1949, Polemé 1959, Lindeman 1962, 1964, Collinge 1985). We will not dwell on these, but will only mention just a few drawbacks with former explanations, and will concentrate on explanations that refer to the IE or Proto-Germanic accent, the IE laryngeals and an explanation, which relies on analogical changes, and does not consider at any length the possibility of a regular phonetic change (Kuryłowicz 1967).

3.1. The accent

Verschärfung has been viewed as the result of the IE accent, which could be situated on a prefix, a root or a suffix. There are two main views here. A preceding accent lead to *Verschärfung*, opposite the other view, which is that a following accent lead to *Verschärfung*.

Kluge (1879, 1913) argued that a preceding accent on a short vowel lead to the stop articulation in Gothic and Old Norse. In a word-form like Gothic *bliggwan* 'schlagen' the accentual pattern in Proto-Germanic (and Indo-European — roughly) would be *bléu-* for Infinitive, *blâw-* in Past Tense Singular, *blu-mé in first person Plural and *blu-nós* in Pret. Part. This paradigm would give Gothic *bliggwan*, *blaggw*, *bluwwum, *bluwwans. The paradigm in Gothic is *bliggwan* ~ *blaggw* ~ *bluggwum* and *bluggwans*.

Bechtel (1885) took the opposite view. If the accent were on the following syllable, it would give rise to a stop articulation in Germanic. Lehmann (1952) points out that the Gothic paradigm would be *bliwan ~ *blaw ~ *bliggwum* and *bluggwans* and these forms are 'fatal for any explanation based strictly on accent position' (Collinge 1985). That is, since Gothic has *bliggwan* ~ *blaggw* ~ *bluggwum* and ~ *bluggwans*, the stop insertion can not reflect the accent, since the paradigm should be *bliwan ~ *blaw ~ *bliggwum* and *bluggwans*.

It is a well-known fact that a voiced fricative in Germanic came about as a reflex of IE *p, *t*, *k*, when the accent was on the syllable immediately following the stop (Verner's Law): Sanskrit *pitár* ~ OE *fæder*. It is along these lines that Kluge and Bechtel wanted to explain Verschärfung, but we would expect to see more traces of it in the West-Germanic languages, as between the Verner correspondence in German *geslagen* and Old Norse *sleginn* preterite participle of *slá* 'to hit'. If the accent was crucial for the development of Verschärfung, there should be traces in West Germanic, which is not the case as witnessed in Gothic *triggws* ~ Old Norse *trygger* but OHG *triuwi* and OE *trēowe*, Old Norse *Frigg* ~ OHG *Frīja* ~ Skt. *prijá*.

Note also that there is no isomorphism between the IE accent and the accent in Germanic, since Old Norse *Frigg* would go back to *prijá*, while the corresponding word in Gothic *frijana* would go back to *prijos* (Hirt 1931). The same point may also be illustrated with Gothic sg. *iddja* < IE 3. pl. *jéH₂r*, with the accent on the first syllable, cf. also sg. *jijóH₂o (Elmegård-Rasmussen 1990).

If Verschärfung is a change between Proto-Gothic and Gothic and Primitive Norse and Old Norse any reference to the IE accent is superfluous.

3.2. Morphological levelling

Kuylowicz (1967) explains Germanic Verschärfung as a morphological analogy, where the inherent zero-grade *CijV and *CuwV developed a secondary full-grade *CejjV and *CeuwV. In this way *breuwan 'to brew' replaced the original full-grade *brewan, because of the zero-grade *bruwana in preterite participle. The word-form *breuwan changed to *brewwan, that is to say the *-u* of the diphthong changed to a glide *-w*, due to the status of other word-forms such as the conjugation of the strong verb *winnan 'to win' ~ *wan* 'won'. This verb has two stops TT in infinitive and one stop in the past tense. There was an alternation between TT ~ T in the system⁴ in *winnan* ~ *wan*, and this would lead to an analogical change of *breuwan > *brewwan giving an alternation between RR and R.

The steps in the derivation are:

Inherent zero-grade	*CijV	*CuwV
developed secondary full-grade	*CejjV	*CeuwV

⁴ We use, as is the tradition in comparative linguistics, T as a cover symbol for a stop, and R as a cover symbol for a resonant.

- (1) Inherent alternation: *brewan : bruwana   (put in -e- instead of -u-)
- (2) Secondary full-grade: *breuhan   (put in -e in front of -u-)
- (3)   *breuhan will change to *brewwan

because there are verbs in the system with TT/T alternation, which will give

TT/T
RR/R

that is: *brewwan

One reason for not accepting this view is that a simple phonetic change is preferable to a complex analogical explanation. There is nothing strange in the development of e.g. **hau.an* 'to hew' > **haw.wan* or **breu.an* > *brewwan*, where a glide is inserted into the hiatus giving the natural syllable structure CV, with a consonant in the onset.

3.3. The Indo-European Laryngeals

The presence of Indo-European laryngeals has been used to explain different sound changes between Indo-European and the daughter languages, and it has been suggested that the Germanic *Verschärfung* is a reflex of the IE laryngeals (Smith 1941, Austin 1946, Lehmann 1952, Lindeman 1964, Elmegård-Rasmussen 1989). Lindeman argued that the change of *j > *jj and *w > *ww took place already in Indo-European in the neighbourhood of a laryngeal.

Lehmann (1952) explains Germanic *Verschärfung* according to the development of the following structures:

A -*w* and -*y* glide followed or preceded by a laryngeal, indicated by an _eX, after a short vowel (e, o, a, u, i), changed to a geminate glide in Germanic.

Figure 3

ewX	>	eww
o,a,wX	>	aww
u,w _e X	>	uww
o,a,y _e X	>	ajj
i,yX	>	ijj
o,a, _e Xy	>	aj

Indo-European $*dwo-jH_1-dH_3$, (following Rasmussen's 1989) reconstruction — would become Gothic *twaddje* and Old Norse *tveggja* 'two', and Indo-European $*b^heuH_2e-$ should end up as Old Norse *byggva* 'to build'.

If Germanic Verschärfung is a change that occurred independently in the history of Gothic and Old Norse then any reference to an IE laryngeal is unnecessary. In addition to this we need more evidence for the role of laryngeals in the shaping of Germanic (Cowgill 1960). The examples listed in Lehmann (1952), that is the development of Indo-European $*-RH$ in West Germanic to a structure with an epenthetic vowel as Old English and Old High German *hærfest* < **harubist* 'autumn' ~ Gk. *krōpion* 'sickle' and so forth are proved to be a late change (Polomé 1959, 1988). The same point is made in Fulk (1988), who concludes, after discussing Lehmann's examples, that the only possible evidence for a laryngeal reflex in Germanic in the string $*RH$ is in the word for *duck*, that is Old Norse *ǫnd* and the word for *birch* ~ Old Norse *birk*. If the laryngeal survived into Germanic, it would be pre-Proto-Germanic, and only sporadic (Fulk 1988).

It has also been argued that e_2 in Germanic is a reflex of the Indo-European laryngeals. The exact change would be a change of the structure $*eXy$, to e_2 (Lehmann 1952), that is the vowel *e* followed by a laryngeal followed by a glide. Polomé (1988) discusses e_2 and concludes that it might be analysed as a contraction of [ee] due to the strong stress on the first syllable: **hehait(a)* > **hehet* > **(Anglian heht)* > (elsewhere) **heet* > *he₂t*. This observation is attributed to Meid (Polomé 1988). e_2 might also be explained as compensatory lengthening after the change of *z* to Zero: **séslēp(a)* > **sezlep* (Gothic *saizlēp*) > **slezep* (either) **sleep* > **slēp* or **slezp* > **slē₂p* cf. *mē₂d* (< **mezda* ~ OE *mēd* : *meord* 'recompense, payment' ~ Gothic *mizdō* 'reward'). A third origin of e_2 is due to lowering of the **i* off-glide in the diphthong **ei* under specific environmental conditions (Polomé 1988). Another source for e_2 is in borrowings from Latin *t(h)ēca* 'cover' > OHG *ziahha* 'pillow, cover'.

Thus Lehmann's evidence for laryngeals in Germanic are uncertain.

There are also words in Germanic that have Verschärfung, although it is not proven beyond doubt that these words inherently had a laryngeal (Rasmussen 1990). One is Old Norse *egg* 'egg' ~ Crimean Gothic *ada* 'egg'.

The Gothic word *iddja* 'went' is argued to go back to the Indo-European root $*H_2ej-$ 'to go', Sanskrit *éti*, Old Lithuanian *eiti* 'goes' ... It is not certain that this word had a laryngeal following the glide that is

Verschärfung basis. The development in Germanic was, according to Cowgill (1960) sg. *eóye* and pl. *eiyǫ* > *eō and *ijjun. *eō would change to **i+a* 'I, he went', which alternates with pl. *iddj+un*. Cowgill (1960) assumes that *-ddj* spread to sg. from pl. **iddj-*. The result was Gothic *iddja* and *iddjedun*. Note that Proto-Germanic *ia would without any problems give Germanic *iddja 'I, he went', since *ia is a Verschärfung-base, since it is disyllabic and has a high vowel in front of the hiatus. This would give **i.ja* > *ij.ja* **ij.ja* > *iddja*.

It is thus not certain and certainly not proved beyond doubt that the Indo-European laryngeals triggered Verschärfung in Germanic, and we will not take such an analysis into consideration in the remainder of this paper.

3.3.1. The change of the laryngeals to */k/ in Germanic

The Indo-European sequence **-eH-* is supposed to give a vowel followed by a stop /k/ in Germanic (Austin 1946). An example is Indo-European **g'iHw* ~ Old Norse *kvikr* 'alive', Old English *cwic*, Old Saxon *quik*, Old High German *quec*, which corresponds to Gothic *qius* and Sanskrit *jīvas* 'alive' < **g'iHw*.

Note that all the examples Austin gives and his reconstructions which he attributes to Hirt (1931) have a high, front or back vowel.

We would like to suggest another explanation of Old Norse *kvikr* 'alive' and related cases. Languages are seen to have (sporadically) developed a stop articulation after a high vowel as in the Sino-Tibetan language Maru, where *yūk* 'bone' corresponds to Burmese *yôu* and Atsi *vüi* (Burling 1966). Burling shows that accent does not play any role in the development of the stop articulation⁵. Note also the stop articulation in Lithuanian *tūksantis* opposite to Faroese *túsund* and English *thousand* and in the Armenian word for *mouse* that is *mukn*, which is pronounced with a stop articulation in Danish dialects of Jutland, that is *mug^us*, ~ Standard Danish *mus* 'mouse' (Petersen 1997), and the stop articulation after the high vowels /i, èi, ài, iu, w, j/ in the dialect of Luhban in Latvian (Endzelin 1922).

All the examples from different language branches have a high vowel in front of the secondarily developed stop. It is some kind of a stop insertion after a high vowel, just as in Old Norse *kvikr* 'alive'. There is no need for a laryngeal explanation of Old Norse *kvikr* 'alive' discussed in Austin (1946), and the examples show indirect that laryngeal explana-

⁵ I am aware of the fact that deletion of a stop results in different tones in many Asian languages as is shown in e.g. Rischel (1995).

tion of Verschärfung in Germanic is unnecessary. The examples are also relevant to our discussion of Verschärfung, because the vowel in front of the secondarily developed stop is high, just as what we assume to be crucial for the change Proto-Germanic */eu.e/ and */ej.e/ to Old Norse *eggv/ggj* and Gothic *ggw/ddj*.^{6 7}

3.4. Old Norse *hrár* and related cases

It has been pointed out in the literature that if IE *uH developed as Germanic *uw*, then words like Old Norse *hrár* 'raw' undergo Verschärfung, that is Germanic *hrēwwa (~ Finnish *rieva* 'fresh') < **krēuH*₂ (Lindeman 1964, Jasanoff 1978). The lack of Verschärfung in this word is attributed to the length of the root vowel (Jasanoff 1978). This is not the exact generalization. The right generalization is that the length of the vowel leads to syllabification **hrē.wa*, which is not a basis for Verschärfung, since the vowel in front of the hiatus is non-high (and long). **hrē.wa* does not change to *hrēwwa, which could end undergoing Verschärfung. Related cases such as Gothic *sniwan* 'to hurry' can be explained in the same way if this word-form is analogical from plural preterite *snēwum and does not reflect Germanic infinitive *snewwan (Jasanoff 1978). Other cases are Old Norse *lé* genitive *ljá* 'scythe' < Germanic *lēw* — argued to be an r/n neuter stem in Rasmussen (1990).

4. Typology of glide, fricative and stop insertion

There are many examples from different languages and different language families, which show a stop or fricative insertion after a high, front

⁶ It might even be the case that this stop insertion was at a point in time when North Germanic and West Germanic constituted one branch of the Germanic languages, although it might well be a later development. This matter does need more investigation, before anything definite can be said about the matter.

⁷ Polomé (1949) mentions for example Old Norse *gnúa* 'to rub' and Old Swedish *gnugga* 'to rub' and argues that the former reflects the Indo-European root * < *ghnúH*, with the accent preceding the laryngeal, while the latter **gnu-hw-* with the accent following the laryngeal. The same is supposed to be in pairs like Old Norse *bryggja* : *brú* 'bridge' ~ Old English *brycg* ~ Old Frisian *brigge*, *bregge*, Middle Dutch *brugge* and Old High German *brugga*. These examples, and others, may as well be explained along the lines of *kvikr* above. An examination of his examples, see esp. p. 184–186 shows that all the roots (or words) do have a high front or back vowel, c.f. also Middle Swedish *myggia* ~ Middle Dutch *mugghe*, Old Saxon *muggia*, Old English *mucge*, Old High German *mucce* ~ Old Norse *mý* 'mosquito'. It is tempting to see these correspondences as a shared innovation in North-West Germanic. The matter does however need more careful investigation.

or back vowel. They are all relevant for the present explanation of Germanic *Verschärfung* because of the following: (i) they show glide insertion in disyllabic words after a high vowel, (ii) the stop became part of the stem, and spreads, due to analogy and morphologization to monosyllabic word forms (Faroese), and (iii) the words may have had a fricative (stop or affricate) insertion after a high vowel, when they are/were in accented position in the sentence (Danish dialects).

4.1. *Verschärfung* in Faroese

An exact copy of the Germanic *Verschärfung*, only centuries later, is Faroese *Verschärfung* (Far. *skerping*), where an affricate [çʃ] is found after the Middle Faroese vowels /εɪ, aɪ, ɔɪ, uɪ/ (ey, ei, oy, i/ý). Similarly a stop [g] + a fricative [v] developed after the Middle Faroese vowels /æu, ɔu/ (ú, ó) (Petersen 1992).⁸

It is shown beyond any doubt that Faroese *Verschärfung* originated in disyllabic words, and that the stop articulation spread to monosyllabic word-forms due to analogy (Petersen 1992).

The sound change will be illustrated with the Old Norse words for *þrír* ~ Faroese *triggir* 'three' and Old Norse *róa* ~ Faroese *rógva* 'to row'. These two words show the development in disyllabic word-forms: Old Norse *þrír* > Old Faroese **þrui:ir* > Middle Faroese **truj:jir/truyjir* > Faroese *triggir* 'three', and Old Norse *róa* > Old Faroese *róa* /*rowa*/ > Middle Faroese **row.wa/roy.wa* > Faroese *rógva* – for details of the development, see Fig. 4.

The change in monosyllabic word-forms is illustrated with Old Norse *þrjú* > Faroese *trý*, nom. acc. sg. neut. and Old Norse *ró* > Faroese (idiom) *ró* imp. sg. (-> *rógv*) with analogical spread of *-gv* in a monosyllabic word-form.

Fig. 4 shows *Verschärfung* in the history of Faroese. The Old Norse forms are listed under I. We are not quite sure if there was a diphthong in Old Faroese. Svabo refers to Jens Christian Svabo, who wrote a dictionary late in the 17th century and collected ballads.

The old monosyllabic word-forms with no *Verschärfung* in imperative form are preserved in the old idiom *Ró nú Snopprikkur* (Lit. row now Snopprikkur meaning 'now you are on your own'). This is not surprising, since both imperative and idioms often show archaic patterns (Meillet 1937).

⁸ Middle Faroese refers to the period between 1400 and 1700.

Figure 4

Old Norse	Old Faroese	Middle Faroese	Svabo	Faroese
I	II	III	IV	V
þrír	þruj.ir	truj.jir/truyjir	truyggjir	triggir
róa	row.a	row.wa/roy.wa	røgva	rógva
þrjú	þruj	þruj	truj	trý
ró	row	row	rou	ró(gv)

The alternation between a monosyllabic word with no Vershärffung and one with Vershärffung is preserved even in the modern language in *triggir* 'three' nom. masc. pl. ~ *trý* 'three' nom. acc. sg. neut., and in for example *lúgva* 'to lie', *eg lúgvi* 'I lie', *tú/hann lúgur*⁹ 'you/he lie(s)', not ***lúggjur* and past tense *leyg* 'lied', not ***leyggj*. Other examples are words like *jú* 'yes', *tú* 'you', *tey* 'they', *sjeý* 'seven' and so forth (Petersen 1992).

Another source that shows and proves that there originally was no Vershärffung in monosyllabic word-forms is the ballad language (Petersen 1992).

Row III of table 4 shows an alternation between a pronunciation with a glide and one with a fricative articulation. Based on evidence from Danish dialects and phonetic measurements of ambisyllabic glides in English (Gick 1998) we will say that the pronunciation with a voiced fricative occurred when the words were in accented position in the sentence. For a discussion of the Danish data see 4.3 *Danish Dialects*.

At some point in the history of Faroese the voiced fricative in words with Vershärffung changed to a stop/affricate. This resulted in an opaque alternation between *rógva* 'to row', infinitive and imperative *ró* 'row' and for example a definite word-form like *hoyggið* 'hay' nom. acc. sg. neut. and its indefinite counterpart *hoy* 'hay', which in turn lead to an analogical spread of the stop articulation to monosyllabic word-forms resulting in *rógva* ~ *rógv* and *hoyggið* ~ *hoyggj*. The stop became part of the stem and was morphologized. We will show in section 5 that this is presumably exactly the same pattern that may be observed in the history of Gothic and Old Norse.

⁹ The original word-form was *lúgr*, the epenthetic vowel in Faroese and Icelandic is -u.

4.2. Norn

There are some words in Norn,¹⁰ which show a stop in the exact same environment and words where Faroese has *Verschärfung*. The words were collected by George Low on the island Foula in 1774. The words that are relevant for the present discussion are S[c]eugin 'shoe-the' ~ Old Norse *skór* ~ Faroese *skógvur*, Seug 'sea' ~ Old Norse *sjór* ~ Faroese *sjógvur*, Ugan 'cap-the' ~ Old Norse *húa* ~ Faroese *húgva* (Renboe 1987). Note that the vowels in front of the stop are high, and that the words are disyllabic.

4.3. Danish Dialects

Dialects in Western-Jutland show a stop, affricate or a fricative insertion after high vowels, when the words are in accented position in the sentence, while a glide pronunciation occurs when the words are in unaccented position in the sentence (Andersen 1972, Nielsen 1978) and (I. L. Pedersen (pc)). The 'stop parasite' (Danish *klusilparasit*) as it is sometimes labeled in Danish dialectology, although the better term is diphthong hardening or simply diphthongisation, is usually found in monosyllabic words, but the insertion is found in mono- as well as disyllabic words in the dialect of Rømø (Nissen 1945). Observe also that a word-form like [stowg^wə] *stor* 'big' (Nielsen 1978) is disyllabic. Note further that the dialects do have apocope; hence we do not know what was there when the stop articulation developed.

Among the examples from Danish dialects are [prik_s, gryk_n, mug^ws] *pris*, *gryn*, *mus* 'price, grain, mouse', and also *høydgeje* ~ Danish *hø* 'hay', Far. *hoyggj*. What is relevant for our understanding of *Verschärfung* in Germanic is (i) that the stop insertion occurs only when the words are in accented position in the sentence and (ii) that this insertion happens after high vowels.

4.4. Other languages

There are many other examples from Indo-European as well as non Indo-European languages that show a stop insertion after a high vowel. The examples above are sufficient for the present purpose. The reader is referred to among others van Coetsem (1949) for Romance, Burling (1966) for Maru, Trask (1997) for Basque, Werler (1983) for German dia-

¹⁰ Norn was a North-Scandinavian language that was spoken in Shetland.

lects, Endzelin (1922) for Latvian; for examples in Germanic, especially West-Germanic see Polomé (1949).

5. The Development of *jj and *ww in Gothic and Old Norse

The Indo-European accent does not contribute to our understanding of Verschärfung in Old Norse and Gothic, since it leaves us with some unexplained word-forms such as Gothic *bliggwan* ~ *blaggw* ~ *bliggwum* and *bluggwans* instead of the expected *bliwan ~ *blaw ~ *bliggwum* ~ *bluggawns*, and the lack of traces in West-Germanic, c.f. the traces of Verner's Law in e.g. preterite participle in MHG *geslagen* ~ Old Norse *sleginn* and inf. *slá* 'to hit' < Primitive Norse *slahan.

The laryngeals are dubious, because they do not seem to have had any appreciable influence on the shaping of Germanic. In addition to this it is almost certain that they were lost, when Verschärfung developed.

It is thus not possible to explain the sound change as a development of some archaic features, which may be dated back to the Proto-language.

An analogical explanation as the one given by Kurylowicz (1967) was also ruled out as unlikely.

5.1. Verschärfung as a glide-insertion after a high vowel in disyllabic word-forms

What we are left with is an explanation of the Verschärfung as a diphthongisation or diphthong hardening, which originated as a glide-insertion in a hiatus after a high vowel in disyllabic words. This change did presumably happen independently and coincidentally in the history of Gothic and Old Norse due to similarity in structure, just as what we have observed happened in the history of Faroese and the related North-Germanic language Norn and Danish dialects.

Jasanoff (1978) explains Old Norse *byggva* 'to build' as a result of Pre-Germanic **b^heu₂-eje-* > *beu-ī* > *beu_wī > *bi_wwī * > Old Norse *byggvi*. I will adopt this analysis with some refinements. I will assume that there was an intermediate step with a fricative *beywī, which alternated with *bewwī and a monosyllabic word-form *bew. The exact nature of this alternation will become clear below.

Figure 5 shows the Pre-Gothic and Primitive Norse structures from which *Verschärfung* developed. They are all *Verschärfung*bases, since they are disyllabic and have a high vowel.

Figure 5

Germanic	Illustration	Attested word-form
*aw.wV	*haw.wōn	hoggva (infinitive) Old Norse 'to hew'
	*haw.wana	hoggvenn (preterite participle) Old Norse
*ew.wV	*hew.wum	hoggom (plural present) Old Norse
*uw.wV	*bluw.wana	bluggwans (preterite participle) Gothic 'beaten'
*ajjV	*waj.ju	waddjus (nom. sg.) Gothic 'wall'
*ij.jV	*ijja	iddja (infinitive) Gothic 'to go'

It is fruitful to look at the Old Norse infinitive *hoggva* 'to hew' and its corresponding past tense *hjǫ*. The former goes back to a disyllabic form **hawwōn*, while past tense goes back to **hew*. Old Norse thus preserves an archaic feature, with no *Verschärfung* in a disyllabic word-form, just as was the case in the history of Faroese. This is illustrated in Figure 6.

Fig. 6 illustrates the development of infinitive *hoggva* 'to hew' and the past tense of the same verb in Old Norse.

Figure 6

Germanic	Primitive Norse		Old Norse
I	II	III	IV
*hawwōn	*hawwō	*hawwō/haywo	hoggva
*hew	*hew	*hew	hjǫ

Our hypothesis is that the alternation in III is the same as what we see in Danish dialects in Jutland where a fricative (affricate or stop) articulation occurs after high vowels, provided the word is in accented position in the sentence (Andersen 1972, Nielsen 1978). To this one may add findings from Modern English (Gick 1998), where it is shown that ambisyllabic glides are more consonant-like. These facts should account for the alternation between **hawwō* and **haywo*.

Past tense *hjǫ* shows that there was originally no stop articulation in monosyllabic words, since it is a reflection of Germanic **heu(w)*. The Indo-European conjugational suffix in first and third person sg. perf. **a < H₂e* and **e* were deleted in Germanic.

If the sound change that is observed in **hawwa > hoggva* included word-forms such as **hew > *hVggv*, it would be required that *-gv* was

deleted from the stem in past tense in Old Norse. Such a deletion is impossible. It would be like deleting something similar to *-gv* from *rógv* 'row' imp. sg. in Modern Faroese or *-d* in *mad* in English, a process that is impossible, since the phones are part of the stem and meaning of the word.

In the Faroese examples in 4.1. we saw analogical spread of *-gv* to word-forms such as *ró* -> *rógv* 'row' imp. sg. and we would expect to find similar analogies in Old Norse and this is what we find in for example *hnogga* ~ *hnogg* 'strike against, sever, bereave'.

The other structures with a [w]-glide show the expected and regular change in disyllabic word-forms such as Germanic **hew.wum* > **hew.wum/hey.wum* > Old Norse *hoggom* and Germanic **bluw.wana* > **bluw.wana/bluy.wana* > Gothic *bluggwans*.

The conditions for *-ddj/ggj* Verschärfung are also met in Gothic and Old Norse: *waddjus/veggr* 'wall' from Primitive Norse pl. **waj.jǫr/way.jǫr* and acc. pl. **waj.jī/way.jī* > Old Norse *veggir/veggi*, and e.g. Proto-Gothic dat. sg. *wajjeu*.

The last structure in Fig. 6 **ij.jV* is met in Gothic *iddja*. There are some controversies with regard to the exact Indo-European reconstruction of this word. Cowgill (1960) reconstructs **eóye* and the plural form *eiyǫt* > Germanic *eō* and *ijjun*. This gave **ia* and *ijjun*. Elmegård-Rasmussen (1990) has another reconstruction. Eager to get a laryngeal root, he cites the Vedic imperfect *áyāt*, perfect *yayáu* and aorist *áyāsam*. This leads him to reconstruct a root **jeH₂*. IE perfect 3. sg. would be **jijóh₂-o* and 3. pl. would be **jejH₂-r*, which would give Proto-Germanic **ijo* **ejo* > *eō* and **jejj-* > *jijj* > *ijj*. Note that **ijj+V* e.g. 1. pl. **ij.jum* would without problems give the right output in Gothic according to the hypothesis put forward here, since it had what we have called Verschärfung-base.

5.1.1. A Note on Gothic

Figure 7 shows the alternation in the strong verb *bliggwan*.

Figure 7

Inf.	Past. Sg.	Past. Pl.	Pret. Partc.
bliggwan	blaggw	bluggwum	bliggwans

If we are to maintain that Verschärfung originated in disyllabic words, as we have shown to be the case, and spread to monosyllabic words, *-ggw* in *blaggw* < Proto-Gothic **blaw* would be analogical, just as the Old Norse

hnogga ~ *hnogg* 'strike against, sever'. A proportional analogy like:

*blaw : bliggwan : X
 X => blaggw

could explain the pattern in Gothic *blaggw* and Old Norse *hnogg*.

One could suspect the original pattern with no *Verschärfung* in a monosyllabic word to be reflected in the past tense *snau* (*< *snaw*) ~ infinitive *sniwan* 'to hurry, to hasten' (IE **sneHw-*), cf. Skt. *snāvan* (Lindeman 1964). The word is problematic, since *Verschärfung* is expected in *sniwan* (< *snew.wan*). Lack of *Verschärfung* in *sniwan* is assumed to be due to influence from preterite plural *snēwum (Jasanoff 1978). This could also explain past tense *snau*, although it is tempting to take the form to be a direct reflection of the alternation between a fricative (later a stop) in disyllabic word forms, and no fricative (stop) in a monosyllabic word-form.

6. Why did the Glides Change?

There are at least three remaining questions to be addressed. Why did the glides change, and how are we to explain the change to a stop articulation. The remaining question is to explain, why the glides did not change to [β], an allophone that presumably was present when *Verschärfung* developed in Gothic and Old Norse

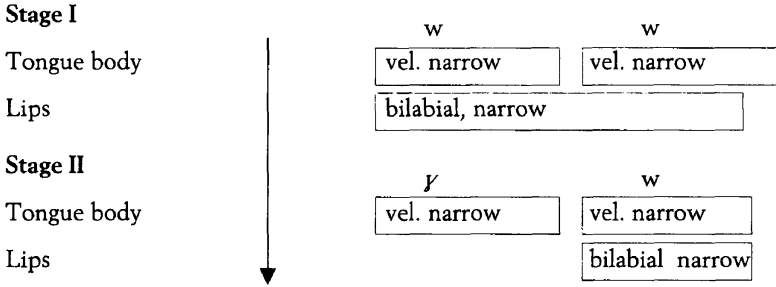
I will have nothing to say about the change of a fricative to a stop articulation since I do not know, why this change occurred. An attempt to explain the matter is given in Tanaka (1971).

The question why the glides changed will be addressed by referring to typological data (4.2. Danish Dialects) and measurements of ambisyllabic glides in Modern English, while gestural timing will provide an answer to the third question.

First the change of [w.w] to [ɣ.w]. What is the articulatory nature of this change?

There is a change in Shona where Pre-Shona *kumwa* changed to Shona [kumɣa] (Browman and Goldstein 1992). The labial gesture on [w] in the onset in the second syllable was lost. This is exactly what happens in Germanic, only in the opposite order, where the labial gesture in the coda was lost:

Figure 8

Anderson (1976) cites a number of examples from different languages on the phonological behaviour of the glide [w]. In some languages it is the dorsum that is the primary articulator, in others the lips. Judging from the development in Gothic and Old Norse it was the dorsum or velar gesture that was or became the primary articulator, but why?

It will be shown in what follows that it is the ambisyllabic nature of the glides (in addition to the accented sentence position) that provides us with an answer to the question as to why *Verschärfung* happened in Gothic and Old Norse and Faroese.

It is argued in Gick (1998) that there will be a gestural conflict in an ambisyllabic glide [aw.wa], because it will be scaled (= magnitude of gesture in space and time) as both an initial and a final gesture. This scaling is a result of the fact that an ambisyllabic glide is phased simultaneously to preceding and following vowels. The result will be an intermediate scaling, which is more constricted than a final allophone, and less than an initial allophone. Gick (1998) shows that this is what is found in English.

The increased constriction degree in [w.w] results in a more consonant-like articulation where the bilabial gesture in coda position is lost, resulting in [y.w]. This increase was even more salient, when the words were in accented position in the sentence, just as the case with Danish dialects.

The reason for choosing the velar fricative instead of the labial [β], is due to the intergestural timing between the tongue backing gesture (TBG) and the lip aperture gesture (LAG) in ambisyllabic glides¹¹. It is shown that they are at approximately the same time in English, while the TGB is significantly later in word initial position (Gick 1998). The

¹¹ A labial [β] is present in Gothic in e.g. *giban*, and was an allophone of *b* in Primitive Norse.

change in Gothic and Old Norse shows that the intergestural timing between the TBG and LAG changed, so that the TBG came to be timed before the LAG, which ultimately was lost.

7. Summary and Conclusion

The assumption behind this paper is that *Verschärfung* in Gothic and Old Norse is a glide insertion into hiatus after a high short vowel. *Verschärfung* base is, we have argued, **eu.e* and **ei.e* > **ew.we* and *ej.je*. The stop articulation occurred first in disyllabic words and spread analogically to monosyllabic word-forms. The original alternation is preserved in Old Norse *hoggva* ~ *hjó* 'to hew' and typological data from Faroese show the same pattern.

The intermediate step to a stop articulation was through, we presume, a fricative articulation, because of the ambisyllabic nature of the glides and the words accented position in the sentence. Evidence from Danish dialects support the latter assumption.

Discussing the change of the bilabial glide it became clear that this change was a result of intergestural timing. The tongue backing gesture came to be timed before the lip aperture gesture.

The explanation put forward here does not rely on Indo-European accent nor Indo-European laryngeals. Both have been shown by other linguistics to be problematic. The same holds for a morphological approach, which we ruled out since a simple phonological explanation is to be preferred to a morphological explanation that relies on analogy.

Our assumption is that *Verschärfung* developed independently in Gothic and Old Norse simply because these two Germanic languages had a sameness in structure. If this is the case then it will not be necessary to date the change back to the protolanguage, and data from Primitive Norse, although doubtful, suggests that *Verschärfung* had not developed in that language, something which in turn shows that the change might as well have happened independently in Gothic and Old Norse.

A related case is insertion of a stop after a high vowel in for example Old Norse *kvikr* 'alive'. Our assumption is that there is no need for any laryngeal explanation, since all the words in question do have a high front/back vowel. A word-form such as Old Norse *hrár* 'raw' has been considered problematic in previous account since there is an ambisyllabic glide. This will not be problematic under our account, because

we assume the syllable structure to be *hrē.wwa* and this is not what we have called Verschärfung base.

References

- Andersen, H. 1972. Diphthongisation. *Language* 48: 11–47.
- Anderson, S.R. 1976. On the description of multiply-articulated consonants. *Journals of Phonetics* 4: 17–27.
- Andersen, P. 1955. "Kluspring" i danske dialekter. *Norsk Tidsskrift for Tale og Stemme* 15: 71–77.
- Austin, W.M. 1958. Germanic Reflexes of Indo-European -Hy- and -Hw. *Language* 34: 203–211.
- Beekes, R.S.P. 1972. Germanic Verschärfung and no Laryngeals. *Orbis* 21: 327–336.
- Browman, C. and Goldstein L. 1992. Gestural Structure: Distinctiveness, Phonological Processes, and Historical Change.
- Bechtel, F. 1845. Ueber die urgermanische Verschärfung von *j* und *v*. *NAWG* 6: 235–39.
- Burling, R. 1966. The addition of final stop in the history of Maru. *Language* 42: 581–587.
- Coetsem Fr. van 1949. Le renforcement des semi-voyelles intervocaliques en germanique (j/jj) > gotique ddj etc. *Leuvense Bijdragen xxxix* 41: 78.
- Collinge, N. E. 1985. *The Law of the Indo-Europeans*. Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins.
- Cowgill, W. 1960. Gothic iddja and Old English eode. *Language* 36: 483–501.
- Elmegård-Rasmussen, J. 1989. On the North Germanic Treatment of -eww-. *Arkiv for Nordisk Filologi* 104: 1–9.
- Elmegård-Rasmussen, J. 1990. Germanic Verschärfung: Tying up Loose Ends. In: *Historical Linguistics, Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics*, (ed.) H. Andersen, p. 425–441. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Endzelin, J. 1923. *Lettische Grammatik*. Heidelberg: Karl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Fulk, R.D. 1988. PIE *ə in Germanic Unstressed Syllables. In: *Die Laryngealtheori und die Rekonstruktion des indogermanischen Laut- und Formensystems*, (ed.) A. Bammesberger, p. 153–177. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Gick, B. 1998. Articulatory Correlates of Ambisyllabicity in English Glide and Liquids. In: *Papers in Laboratory Phonology VI. Constraints on Phonetic Interpretation*, p. 2–21 Cambridge: Cambridge University Press.
- Jasanoff, J. 1978. Observations on the Germanic Verschärfung. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 37: 77–90.

- Hirt, H. 1931. *Handbuch des Germanischen*. Teil I: Laut- und Akzentlehre. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- Kluge, F. 1879. Beiträge zur Geschichte der germanischen Conjugation (Excurs über Gotisch *dd* und *gg*). *Quellen und Forschungen* 32: 127–130.
- Kluge, F. 1913. *Urgermanisch*. 3rd rev. ed. Strassburg: Trübner.
- Koivulehto, J. 1977. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen: drei Wörter mit *fi*. -*aav-* ~ *urgermanic* -*aww-* > *urn.* -*aggw-*. *FUF* 42: 132–147.
- Kurylowicz, J. 1967. The Germanic Verschärfung. *Lanugage* 43: 445–451.
- Lehmann, W.P. 1952. *Proto-Indo-European-Phonology*. Austin: The University of Texas Press and Linguistic Society of America.
- Lehmann, W. P. 1965. Germanic Evidence. In: *Evidence for Laryngeals*, (ed.) Werner Winter, p. 212–223. The Hague, Paris: Mouton & Co.
- Lindeman, F. O. 1962. La "Verschärfung" Germanique. *Studia Linguistica* 1: 1–23.
- Lindeman, F. O. 1964. *Les Origines Indo-Européennes de la "Verschärfung" Germanique*. Oslo, Etude comparative: Universitetsforlaget.
- Lindeman, F. O. 1968. *Nochmals Verschärfung*. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab* 23: 25–36.
- Meillet, A. 1937. *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*. 18 ed. Paris, Hachette [1949].
- Nissen, G. 1945. Glidning og spring i Römömåls höje vokaler (klusilspring). *Danske Folkemål* 15: 11–65.
- Noreen, A. 1923. *Altnordische Grammatik I. Altisländische und Altnorwegische Grammatik*. Halle (Saale): Verlag von Max Niemeyer.
- Nielsen, B. J. 1978. On the Phonology of Stød and Parasite Consonants in Long Vowels in West Jutland Dialects. In: *Nordic Prosody*, (eds.) Gårding, Bruce, Banner, p. 153–160.
- Petersen, I. L. 1974/1975. Om klusilparasit i vestfynsk. *Danske Folkemål* 20: 13: 18.
- Petersen, H. P. 1992. Skerpingin í föroyskum. In: *Frændafundur*. Fyrilestrar frá íslensk-föroyskari ráðstevnu í Reykjavík 20.–21. august 1992, (eds.) Magnús Snædal og Turið Sigurðardóttir, p 1: 11–19. Reykjavík: Háskóli Íslands Háskólaútgáfan.
- Petersen, H. P. 1997. Armenian mukn. *Fróðskaparrit* 45: 25–26.
- Peterson, L. 1994. On the Relationship between Proto-Scandinavian and Continental Germanic Personal Names. In: *Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und angelsächsischer Wechselbeziehung*, (ed.) Klaus von Düwel, p. 128–176. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Polomé, E. C. 1959. Théorie 'laryngeale' et germanique. In: *Melanges des linguistique et de philologie. Ferdinand Mossé in memoriam*. Sorbonne: Paris.
- Polomé, E. C. 1988. Are there traces of laryngeals in Germanic? In: *Die Laryngealtheorie und die Rekonstruktion des indogermanischen Laut- und Formensystems*, (ed.) A. Bammesberger, p. 383–414. Heidelberg. Carl Winter Universitätsverlag.

- Rendboe, L. 1987. *Det gamle shetlandske sprog*. Georg Low's ordliste fra 1774. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Rischel, J. 1995. *Minor Mlabri*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.
- Tanaka, Y. 1970. A Proposed Hypothesis for Holtman's Law. *La Linguistique* 1/6: 65–80.
- Trask, R. L. 1997. *Historical Linguistics*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

Abbreviations

Languages

Far.	Faroese
Gk.	Greek
IE	Indo-European
Non-Germ.	Non-Germanic languages
OCS	Old Church Slavonic
OE	Old English
OHG	Old High German
PN	Primitive Norse
Skt.	Sanskrit

Om Eggjainnskriften — Epilog

Den 27. mars 2001 ble det holdt en konferanse i Oslo om Eggjainnskriften, basert på Terje Spurklands fremstilling i boka "I begynnelsen var Ƿ Ɔ þ Ʀ ǫ. Norske runer og runeinnskrifter" (Oslo 2001, Cappelen), s. 65–83, og dessuten på endel andre utsendte notater, bl.a. ett av Harald Bjorvand om språklige problemer ved de foreliggende tolkninger. Etter å ha hørt på diskusjonen om Eggjainnskriften på dette seminaret, vil jeg opprettholde min tidligere tolkning i alle hovedtrekk, men vil modifisere den på et par viktige punkter og dessuten gi en nærmere begrunnelse for enkelte andre detaljer.

1. Rad A, rune 13–16 <wīlr> er den opplagt riktige lesningen, men ordet har vært vanskelig å forklare. Mitt forsøk i Arkiv 115 (2000): 7 på isteden å lese <witr> trekker jeg tilbake. Det er et skoleeksempel på hva en runolog ikke skal gjøre, nemlig å oppgi en sikker lesning fordi den er vanskelig å forklare.

Den forklaring jeg var inne på i Arkiv 103 (1988): 38 f. er heller ikke holdbar, se Bjorvands kritikk i ovennevnte notat. Norr. *vīl-r* 'god, kjær' gir ikke grunnlag for å ansette eller forklare en eldre form *wīlr, hverken som positiv- eller komparativform av et adjektiv.

I steden kan man ganske enkelt lese ut ordet norr. *vill-r*, nyno. *vill* adj. (bl.a.) 'heftig, voldsom, ustyrlig; vred, opbragt' (Aasen), sml. no. rm. *vill* om person (RMO *vill* 6 a) a) 'voldsom, tøilesløs, ustyrlig', (6 a) c) 'brutal, grusom, hensynsløs'. Opplysende er også bruken i dansk om *vilde bølger*, *det vilde hav*, *den vilde sø*, *de vilde vover* o.l., sml. ODS xxvi: 1498 og definisjonen der: "om naturfænomener, elementer, hvis kræfter, virken ikke (kan) beherskes, styres af mennesker; som besidder, virker med voldsom styrke, magt, især som udtryk for at et element er i oprør, at en naturkraft giver sig stærke udslag, fremtræder i en for mennesker farefuld, grum form."

Dette <wīlr> = /willr/, norr. *vill-r* kan her være en betegnelse for havguden *Ægir*; sml. Egils *Sonatorrek* 7–9, der Egil gir *Ægir* og hans hustru

Røn skylden for at hans sønn (og tidligere slektninger) druknet, og sier han ville drepe havguden, om han kunne det. Egil er således ikke i tvil om at det er guden Ægir som har voldt drukningsdøden, og like naturlig kan det ha vært for en etterlevende etter den store Eggja-ulykken å oppfatte det hele slik. Ordet /willr/ 'den ville, opprørte' synes å være en passende betegnelse på denne havguden, som her nettopp representerer det ville, opprørte hav.

2. Ordet /willr/ står da som det grammatiske subjekt i den første setningen i Eggjainnskriften. Derav følger at rune 1–3 <min> = /mīn/ står substantivert som det grammatiske objekt i setningen, og i betydningen 'mine' (ntr. pl. om menn, kvinner og evt. barn), d.e. 'mine slektninger, mine nærmeste', som forklart i Arkiv 115 (2000): 6.

Innskriftens første setning lyder da: /mīn warp nā-sēu willr/ 'over mine kastet den ville (havguden) nåsjø'. Så fortsetter innskriften med en upersonlig setning: /māðe þaim kaipa i bor-mōþa hūni/ 'det mådde keipene for dem', d.e. 'keipene måddes/ble slitt i stykker for dem i den bortrøtte mastetoppen', som tidligere forklart. Om slike upersonlige setninger fra sjølivet, se Grønvik 1985: 56.

Hvis man synes at <min> 'mine' er en for ubestemt personangivelse, kan man anta at det er tapt noen få runer foran ordet <min>, nemlig <hiu>= norr. *hjú* n. pl. 'medlemmer av husstanden' (se LP 258). Det er en dyp avskalling på steinen her, og tre slike runer kan det godt ha vært plass til. Innskriften begynner i så fall med ordene /(hjú) mīn warp nā-sēu willr/ 'over mine (familiemedlemmer) kastet den ville (havguden) nåsjø'.

3. Rad A, rune 10–12 <seu> er dativ sing. av ordet 'sjø'. Ordet er tidligere forklart som en lydrett utviklet dativform (Grønvik 1985: 58). Dertil svarer norr. *sjó*, som er sikkert belagt som dativform: *bæði á sjó ok landi* Flat., *skíra i sjó sem i sætu vatni* Stat. (begge etter Fritzner III: 264). Innskriftens <seu> er ett av flere eksempler på at Eggja-innskriften har enkelte ord av en litt eldre språkform enn klassisk norrønt. Videreutviklingen er antagelig å forklare slik at /sēu/ etter regelen om vokalarmoni senere ble til */sēo/ og så ved aksentomkastning til norr. *sjó*. Norr. *sjóvi* er en yngre, analogisk dannet dativform.

4. Rad A, rune 25–41 <kaibaibormoþahuni> kan deles opp i kjente ord: /kaipa i bor-mōþa hūni/ og betyr 'keipene i den bor-trøtte mastetoppen' (1985: 52 f.). Da ordet norr. *húnn* er sikkert belagt i betydningen 'maste-

topp' (se Fritzner II: 97), og gno. *hún-bora* betegner det hullet i mastetoppen som dragreipet for seilet løper gjennom (Fritzner II: 92, = nyno. *honbora* f., Aasen 1918: 298), er det rimelig å anta at ordene skal oversettes som ovenfor, at mastetoppen var svekket på grunn av hullet der (= *hún-bora*) og at den ble sterkt belastet under seilas i hard vind. Jeg holder derfor nå fast ved min opprinnelige tolkning, og oppgir forsøket på å forklare *bor* på en annen måte (Grønvik 2000: 8 f.). En får vel da anta at keipene i mastetoppen tjente til å feste vant og stag og slik holde masta oppreist. Skulle de ryke, ville masta presses over ende og båten forlise, og det er vel nettopp det som har hendt. Slik bruk av keiper i mastetoppen kan, som det ble nevnt på seminaret den 27. mars, ha forekommet i en eksperimentell fase av utviklingen av båter med rigg og seil. (I den viktige artikkelen om "Fembøringen" i Håloygminne 1921, hefte 3, av lektor Vilhelm Riksheim, står det ingen ting om hvordan stag og vant var festet i mastetoppen i den gamle Lofot-båten.)

5. Rad A, rune 52–56 <harxx>, som Magnus Olsen fyllte ut til <haris>, har jeg fyllt ut til <harie> = /hærje/, dativ sing. av ordet norr. *herr* m. i betydningen 'en flokk menn og/eller kvinner' (1985: 75). Formen /hærje/ vil være lydrett utviklet av den urnordiske formen *harjē. Utlydende -ē skal her bevares som -e til inn i norrøn tid (som *a*-stammenes *arme*, *hamre*), og *j*- skal ikke falle foran -e, bare foran -i. Når norrøne maskuliner har dativformer som *her*, *nid*, skyldes det analogisk påvirkning fra *i*-stammene, sml. Noreen 1970 §368 og Grønvik 2000: 10 f. I formen */hærje/ må vi derfor på nytt regne med at Eggjainnskriften har en språkform som er noe eldre enn i norrønt.

6. Rad A, rune 57–63 <ahitlat> kan enkelt forklares som /ã hitt-lant/ = norr. *á hitt land* 'til hint land, til landet hinsides (d.e. til dødsriket)'. Ute-latelse av nasal i grafemgruppen <lat> er ikke noe stort problem; derimot er det påfallende at /land/ skrives med utlydende <t> for ventet <d>. Magnus Olsen regnet med at denne skrivemåten kunne skyldes påvirkning fra det yngre runealfabetet. Men dette må avvises, da det ikke ellers er noen skrivemåter som peker sikkert i den retning (bl.a. ikke <fokl> for *foġl*, *fugl*). Eggjainnskriften stammer åpenbart fra tiden før det yngre runealfabetet ble til.

Selv mente jeg i 1985 å kunne forklare <lat> for <lad, land> med å anta at utlydsherdningen fra den foregående perioden hadde fortsatt noen tid, særlig i stemmeløs sandhi (1985: 72). Men dette er, som Bjorvand tidligere har gjort meg oppmerksom på, ingen holdbar forklaring.

Den eneste tilfredsstillende forklaring jeg nå kan se, er å anta at ordgruppen <hitla(n)t> = /hitt-lant/ allerede i urnordisk tid var uttalt under ett hovedtrykk og som et sammensatt ord. Derved ville det opprinnelig utlydende *-a* i ordet */-landa/ bli stående som fjerde eller femte stavelse og derfor falle, med den følge at den foregående klusil kom i utlyd og mistet stemmetonen, så vi fikk et urnordisk ord på /-lant/, som da fortsatte i Eggjatid som /hitt-länt/, uttalt under ett hovedtrykk. (Om denne tidlige utlydsherdning se Grønvik 2001 § 2.3.7). Men hvis dette således er en gammel sammensetning, må det ha hatt en tilsvarende klart definert betydning og trengte ingen videre tilføyelse i form av et etterstilt adjektiv eller en adnominal genitiv. Det passer således godt at det etter min tolkning er setningsslutt her.

7. Rad A, rune 64–110 inneholder svaret på det spørsmålet som er stilt i rad A, rune 42–63, og gir dermed også svaret på et viktig religiøst spørsmål: Hvem tok seg av de forliste? Dessverre er det mange tapte eller uklare runer nettopp her. Den lesning og tolkning jeg prøver å gi i mitt siste arbeide (2000: 12 f.), bygger på de runerester som kan skimtes og står ikke i noe tilfelle i motstrid med disse. At språket blir rytmisk og med riktige stavrim, kan vel også tas som en støtte for den foreslåtte løsningen, likeså at Gro Steinsland på seminaret i Oslo kunne gi en rimelig religionshistorisk kommentar og tolkning til nettopp dette punktet.

8. Rad B, rune 1–10 er bare delvis bevart (se Grønvik 1985: 91–95; 1988: 45 f.; 2000: 14), og det er ikke lett å finne frem til en sikker lesning og tolkning. Med en liten endring av mitt siste forslag vil jeg som før foreslå å fylle ut runerestene til (orddelt) <ai au is urki>, men tolke /yrki/ som pres. konj. sing. 3 og la relativpartikkelen /is/ vise tilbake på /gotna fiskr/ i det foregående, slik at vi får en videreførende relativsetning: 'som alltid utvirke lykke'. Ordet <au> svarer til urn. /auja/ og norr. *ey*, og er nærmere forklart 1985: 93 f. Der finnes også et riss av runerestene. Det synes således rimelig å anta at denne linjen skal leses etter A-raden og er en avslutning på det viktige religiøse partiet i annen del av rad A.

9. Rad C, rune 1–30 *nis sólu sótt* osv. er godt overlevert, uten noen lakuner, og min tolkning fra 1985 (s. 119–138) synes nå å være godtatt av medforskere, om jeg kan dømme etter det som ble sagt på seminaret den 27. mars 2001. Dermed faller endelig Magnus Olsens teori om at sol ikke måtte skinne og jern ikke brukes på runesteinen, dette for å sikre runenes makt og ikke uroe den døde (l.c. 96 f.). Enhver som har studert Eggjainn-

skriften og selve Eggjasteinen med et åpent sinn, vil innse at den må være risset i godt dagslys og med en skarp liten kniv eller jernodd, og dertil av en øvet runerister, som hadde hatt god tid til å tenke seg om og formulere sine setninger.

10. Rad C, rune 33–36 er tapt, og jeg har ment å kunne bestemme disse runene — etter innholdet i hele setningen — som <witi> (1985: 147). Denne formen vil jeg nå forklare som pres. konj. sing. 3 av verbet norr. *vitja* 'besøke, oppsøke', med regulær utvikling **witjē* > **witje* <**witji* (vokalharmoni, sml. 1985: 169) > **witi* (fall av -j foran i).

11. Rad C, rune 40–54 <nakdanisniþrinn> kan orddeles /nakðan (nøkðan) is niþ rinn/ og bety 'som skriker, hyler (gråter ubehersket) over naken slektning' (se Grønvik 2000: 17 f.). Jeg har her gått tilbake til Gerd Høsts lesning fra 1960 (se Grønvik 1985: 139), men med en helt annen tolkning, og <rinn> oppfatter jeg som /rinn/ <urn. **wrinir*, -id. Noe verb **rina* er ikke belagt i norrøn litteratur, men det er sikkert belagt i nynorsk (Grønvik 1985: 141; 2000: 17).

I formen *rinn* for norrønt **rinn* ser jeg et nytt eksempel på at Eggjaspråket står på et noe eldre trinn enn norrønt, på et språktrinn der assimilasjonen -nr > -nn etter lang vokal og diftong ennå ikke er gjennomført (sml. Noreen 1970 § 277,1 med eksemplet **skinr* > norr. *skinn*). Dermed beviser denne formen også at ordet <stain> i rad C, rune 20–24 ikke kan være en nominativsform (som Magnus Olsen og mange andre gikk ut fra), men må være en akkusativform, som forutsatt i min tolkning (ovf. punkt 9). En nominativform ville ha lydt **stainr* i Eggjaspråket.

Uttrykket 'som gråter (voldsomt) over naken slektning' tyder på at Eggjagrava ikke var en tomgrav (kenotaf), som jeg hittil har gått ut fra, men at det var begravet i hvert fall én mann der, noe Folke Ström påpekte alt i 1986 (se Grønvik 1988: 43). Også et ildstål og en jernkniv, funnet i jordmassene under steinen, tyder på det, som det fra arkeologisk side ble fremhevet under seminaret. Det kan da tenkes at én av de omkomne ble funnet drivende i sjøen og begravet her, mens de øvrige aldri ble funnet, slik at denne ene kom til å representere alle de omkomne (hans nærmeste, sml. ovf. pkt. 2).

12. Eggjainnskriften viser at folk som mister sine kjære på sjøen, kan søke trøst i religionen og håpe at en guddom har tatt seg av de døde. Slik var det i Eggjasamfunnet (sml. rad A, siste del), og slik er det vel fremdeles

mange steder langs kysten. Men det hender at enkelte blir hysteriske og bryter ut i ubehersket gråt og tale i ellers stillferdige forsamlinger. Det har jeg selv vært vitne til på Nordmøre; det gjaldt en middelaldrende kvinne som hadde mistet sin sønn på sjøen. Det er mot en slik bakgrunn vi må forstå siste del av Eggjainnskriften, der runeristeren ber om at folk som gråter ubehersket over sin slektning, eller er forvillede, ikke må oppsøke gravstedet. Dette er derfor et realistisk innslag i skildringen av Eggjasamfunnet etter den store ulykken.

Litteratur

- Grønvik, Ottar (1985): Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet. Oslo e.a.: Universitetsforlaget.
- Grønvik, Ottar (1988): Om Eggjainnskriften. I: *Arkiv för nordisk filologi* 103: 36–47.
- Grønvik, Ottar (2000): Om Eggjainnskriften enda en gang. I: *Arkiv för nordisk filologi* 115: 5–22.
- Grønvik, Ottar (2001): Über die Bildung des älteren und des jüngeren Runenalphabets. (Osloer Beiträge zur Germanistik 28.) Frankfurt am Main. Berlin. Paris. Wien: Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- LP = *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis*. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. 2. udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.
- Noreen, Adolf (1970): *Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Formenlehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. Tübingen: Max Niemeyer.
- ODS = Ordbog over det danske sprog 1–xxvii. København 1919–54.

Temporalsubjunktionerne *áðr (en)* og *fyrri en* i norrønt sprog

1. Formål

Formålet med denne artikel er at give en samlet beskrivelse af brugen af subjunktionerne *áðr (en)*, *fyrri en* samt *fyrri en* i det norrøne sprog. Forholdet mellem *áðr (en)* og *fyrri en* er temmelig kompliceret, da de kun i visse sammenhænge kan udskiftes med hinanden. Der er tale om restriktioner, der vedrører: 1° *Det syntaktiske*, i.e. kontakt- vs. distansstilling (se 4.), 2° *Det semantiske* (se 5.) og 3° *Sætningsfølgen* (se 6.). Som optakt gennemgås først frekvens og distribution for brugen af subjunktionerne i oldislandsk hh. gammelnorsk.

2. Korpus

Det tekstkorpus, der ligger til grund for undersøgelsen, udgøres af de ældste gammelnorske og oldislandske tekster, i.e. indtil omkr. 1200. Dette korpus er skrevet ud i sin helhed; for de efterfølgende århundreder er excerperet ca. 3.000 perioder for hvert århundrede, fordelt på de forskellige teksttyper: oldislandsk indtil ca. 1500 og gammelnorsk indtil ca. 1350. Den samlede frekvens for de undersøgte subjunktioner er 580 ekss., som fordeler sig på flg. måde: 1° Oldislandsk: *áðr (en)* 250 ekss., *fyrri en* 138, *fyrri en* 6; 2° Gammelnorsk: *áðr (en)* 97, *fyrri en* 83, *fyrri en* 6. Der henvises til Fortegnelsen over de håndskrifter, der er lagt til grund for excerperede og citerede tekststudgaver, se 10. Håndskriftfortegnelse.

3. Frekvens og distribution

3.1. Oldislandsk

a. *Det ældste*

Tabel 1: Den numeriske distribution af *áðr* vs. *fyr en* i *ældste* OI-korpus.

KILDE	<i>áðr</i>	<i>fyr en</i>	TOTAL
Eluc.	2	1	3
Grág. I	1	0	1
Komput.	5	2	7
Plácd. r.	3	0	3
Sth.	22	16	38
Ver. I	2	0	2
I alt	35	19	54

Der findes ingen ekss. med *áðr en* i det ældste OI-materiale. Samtlige ekss. har *áðr* alene fungerende som konjunkional. Modsat adv. *fyr*, der fra de ældste til de yngste kilder altid kombineres med + *en*. Som det fremgår af tabel 2 ndf. er *áðr en* først noteret med ganske få ekss. (3) fra det 13. årh. og herefter (fx Mork. 134.19, 303.15). M.h.t. den numeriske fordeling af: *fyr en* vs. *áðr (en)* er hovedreglen den, at *áðr (en)* forekommer langt hyppigere end *fyr en* i samtlige århh. Der henvises til tabel 1. Hertil kommer endv., at en række af de *fyr en*-ekss., der indgår i tabellen formentlig ikke er synonyme med *áðr (en)*. Tor Ulset har behandlet dette forhold og anfører bl.a., at kun i de ældste islandske og norske tekster kan de to typer fungere som substituer for hinanden. Det aftager stærkt i løbet af det 13. årh., hvorved *áðr (en)* gradvist fortrænger *fyr en* for at betegne hændelser før et bestemt tidspunkt, medens negation eller negative modifikationer af *fyr en* bruges til at betegne, at noget sker efter et bestemt tidspunkt eller på et bestemt tidspunkt¹ (se 5.).

Det er vanskeligt at afgøre, hvilken af de to konstruktioner (i.e. *áðr* vs. *fyr en*) der er ældst i OI. Distributionen på ældste OI-korpus fremgår af ovenstående tabel 1. Det er små frekvenser; *áðr* er belagt med de fleste ekss. Den eneste tekst, der har et større antal ekss. af begge, er Sth. med: 22 *áðr* vs. 16 *fyr en*. Distributionen i Sth. er uden påviselig stilistisk tendens, som kan føres tilbage til evt. skriverhånd.

¹ Ulset, T. 1976: 160–65.

Tabel 2. Kronologisk og numerisk fortegnelse over brugen af áðr, áðr en, fyrr en, fyrri en i Ol.

ÁRH.	áðr en	áðr	fyrr en	fyrri en	TOTAL
Det ældste	0	35	19	0	54
13. årh.	3	57	27	1	88
14. årh.	16	51	39	2	108
15. årh.	18	35	34	3	90
I alt	37	178	119	6	340

b. 13. årh.

Der er fra dette årh. noteret 3 ekss. m. *áðr en*: 1 i Ágr., som er det ældste (ca. 1225), og 2 i Mork. (ca. 1275). Det normale er, at *áðr* alene fungerer som konjunktional. Frekvensen for *áðr* er endv. ca. dobbelt så stor som for *fyrr en* (57 vs. 27). Ser vi på fordelingen af *áðr* vs. *fyrr en* på de enkelte tekster, kan bemærkes flg.:

1. I Edda I er udelukkende noteret *áðr*, aldrig *áðr en*. Det er tidligere påpeget af Hugo Gering². Brugen er formentlig metrisk betinget.

2. Ved en stor del af de ekss., hvor der er noteret *fyrr en*, har vi distans (11 DS vs. 16 KT): fx ok ræis hann æigi fyrr upp or þæirri en hann hafðe bõt með scripta gang alla þa guðs odygð (...) (GNH 127.4). Se videre herom under kontakt- vs. distansstilling (se 4.).

3. M.h.t. fordelingen på de enkelte tekster kan anføres: nogle få har udelukkende *áðr*: fx Brot (1), Mar. III (2), Nik. (1), Skipan (1); en enkelt udelukkende *fyrr en*: Niðrst. (1). De fleste tekster har både *áðr* og *fyrr en*: fx Ágr. (3 vs. 5), Alex. (1 vs. 4), Blas. II (5 vs. 2), Clem. (4 vs. 2), Grág. (14 vs. 3), Járns. (1 vs. 3), Jart. (5 vs. 3).

4. Komparativsadv. *fyrri + en* er noteret med et enkelt eks. i Járns. (ca. 1260–80; se 270.7). Typen er formentlig yngre end de to andre.

c. 14. årh.

Vi har set, at det normale i det 13. årh. er *áðr* alene fungerende som konjunktional: *áðr + en* udgjorde kun 5% af samtlige konstruktioner (= 3 ekss.). I 14. årh. er dette forhold ændret markant: *áðr + en* udgør nu i forhold til *áðr* 24% (= 16 ekss.), i 15. årh. 34% (= 18 ekss.). Der kan være

² Gering, H. 1903: sp. 84–86 (*áðr* II). Hos Gering er noteret 51 ekss.

flere forklaringer på dette forhold. Der kan være tale om en analogikonstruktion i forhold til *fyr* + *en*. Det anfører Tor Ulset³. Mere sandsynligt forekommer det dog, at der er tale om en systembetinget konstruktion, således at forstå at langt de fleste komplekse subjunktioner fungerende som indleder af en adverbialsætning i det norrøne sprog har en 2-leds struktur bestående af adverbium hh. præpositionsforbindelse + subjunktion: fx *svá + at*, *þó + at*, *þá + er*, *til þess + at*, *eptir þat + er* etc. Den af Delbrück fremsatte påstand, at den konjunktionelle brug af *áðr* skulle være fremkommet ved afkortning af *áðr en*, er næppe sandsynlig⁴.

Vedr. distributionen *áðr* vs. *áðr en* kan anføres flg.:

1° I poesien er noteret 14 ekss. Fordelingen er: 13 (*áðr*) vs. 1. De 13 *áðr*-ekss. er bl.a. noteret i: Aron. (1), Edda II (1) Eiriksdr. (1), Geisli (4), Jómsvikdr. (3), Selkollv. (2). Det ene eks. m. *áðr en* er noteret i Geisli (463.25).

Fra det 14. årh. er noteret 16 ekss. på *áðr en*. Blot et enkelt af disse ekss. er som nævnt ovf. noteret i poesien. Den formentlig systembetingede 2-ledstype med subjunktionen *en* har helt tydeligt sin gennemslagskraft i prosaen fra 14. og især 15. årh.⁵ Vi har tidligere set, at typen overhovedet ikke er noteret i Edda I; i så fald foretrækkes *fyr en*⁶.

Hvad angår distributionen *áðr* vs. *áðr en* er Tor Ulset stort set kommet til samme resultat⁷. Ulset har undersøgt dele af Sturlunga saga (14. årh.) og Grettis saga (15. årh.). Tallene er:

Årh.	<i>áðr</i>	<i>áðr + en</i>
14.	Sturl. 31	Sturl. 3
15.	Grett. 19	Grett. 21

Hvis de to tekster er valgt for at illustrere udviklingen i hvert sit årh., afspejler de nok en tendens, men er ikke repræsentative for den *generelle* distribution i det 14. årh. Min egen undersøgelse når for det 14. årh.s vedkommende frem til 24% *áðr en* (= 16 ekss.) og Ulset til 9% (= 3) i Sturlunga, hvad der hænger sammen med, at han vælger en tekst fra det 14. årh.s begyndelse. I øvrigt kan det undre, at det 13. årh. slet ikke indgår i undersøgelsen, idet grundlæggende ændringer i den komplekse subjunk-

³ Ulset, T. 1976: 162.

⁴ Delbrück, B. 1919: 55.

⁵ Finnur Jónsson 1901: 118; F.J. anfører: *áðr en* forekommer yderst sjældent, men findes flere gange i hdskr., hvor der af metriske grunde skal læses *áðr*.

⁶ Gering, H. 1903: sp. 309.

⁷ Ulset, T. 1976: 161.

tions struktur netop finder sted i slutn. af dette årh. (i.e. þvi + at > þvi, þá + er > þá etc.), og som Ulset selv påpeger, også semantiske.

2° M.h.t. fordelingen af *áðr* vs. *áðr en* på prosaen kan anføres: a. Kun *áðr*: Annl. Skalh. (1), Dropl. (4), Eg. (5), Grafhl. 1 (8), Gunnl. (5), Sturl. (10); b. Kun *áðr + en*: DI 1343 (1), Jónsb. (2); c. Både *áðr* og *áðr en*: blot noteret i SnE (1 vs. 5) og Landafrð. (1 vs. 2)⁸.

3° Vedr. distributionen for *fyrr en* kan anføres: samtlige ekss. hidrører fra prosalitt., noteret fx i: Annl. Flat. (1), Dropl. (2), Eg. (4), Gunnl. (1), ÓT (4), SnE (6), Stj. (7), Sturl. (4), Trójum. (2).

4° Ekss. på *fyrr en* blot noteret m. 2 ekss.: DI 50/1343 (59.6) og Jónsb. (209.25). Begge med distansstillet *fyrr*.

d. 15. årh.

1° I 14. årh. så vi, at det numeriske forhold mellem *áðr en* vs. *áðr* var som ca. 1:3 ~ 16 *áðr en* vs. 51 *áðr*. I 15. årh. er frekvensforholdet ca. som 1:2 ~ 18 *áðr en* vs. 35 *áðr*. I prosaen bruges begge konstruktioner; i poesien er fortsat kun noteret *áðr* alene som konjunktional; 2 ekss. noteret (Heiðrgát., Leiðarv.).

I prosaen fordeler de to typer sig bredt. Frekvenserne er lave. Vedr. fordelingen kan anføres: a. Kun *áðr*: fx Heiðr. (3), Rím II (2), Sams. (5), Vqls. (8); b. Kun *áðr en*: fx Gisl. (5), Hásk. I (1), Sigr. (1); c. Både *áðr* og *áðr en*: fx Bøgl. (2:5), Hásk. II (1:5), Vald. (1:2), Vilm. (3:1).

2° Vedr. *fyrr en* kan anføres: ekss. bredt noteret; en stor del af dem har distansstillet *fyrr*, i alt 12 ud af 34 ~ 35% af de noterede ekss. Muligvis foreligger der ikke alene en semantisk (under visse betingelser, se 5.), men også en syntaktisk specialisering mellem subjunktionerne *áðr en* vs. *fyrr en* (se Kontakt- vs. distansstiling 4.). Ekss. noteret i: fx Bøgl. (4), Gisl. (1), Heiðr. (6), Margr. (1), Reg. (7)⁹.

3° *fyrr en*: 3 ekss. noteret, fordelt på: Vilm. (1) og Vqls. (2). Alle ekss. har distansstillet *fyrr*.

⁸ Et enkelt eks. med *áðr at* noteret i Annl. Flat.: Hromundr do þa þegar vm nattina enn Oddr lifði fram aa jol ok lysti þij *adr at* hann dæi af sott (422.1). Der er i hele materialet noteret 2 ekss. på *áðr at*; se videre ndf. under note 9.

⁹ *áðr + at*: Item maa madr setia horn upaa sullenn ok hoggva eigi *adr, at* þat dragi til sin þa illzku (...) (Reg. 80.1).

3.1.2. *Dokumentation*

Det ældste: 1° *áðr*: (. . .). þuiat maþr visse þeþe gott oc ilt *aþr* hann misgerþe (. . .) (Eluc. 51.9), þat es oc rett at hann vere þeim lyrite at lögberge en eigi sekiasc þeir abeitene *aþr* þeir frægna lyriten (Grág. 1 225.6), Þaþan leiþ þusund. oc .dc. l. iii. áor.oc xxv. nætr.*aþr*. noe geck.í aorkena (Komp. 4.10), Gør vas guðr en verjask/gramr þurfti her samna/trautt *áðr* tiginn mætti/Trájánus vel ráni (Plácdr. 109.3/33), Hafa mego góþer men hreinlife þat es maria hafþe *aþr* hon bæere crist (Sth. 2r.10), Cros vas dauþa marc illra mana. *aþr* cristr være þindr a honom (Sth. 17r.24), En *adr* þeir skilldiz þa sagði Iosep til sin ok gerþi þa storfegna (. . .) (Ver. 1 23.12); — 2° *fyr en*: Fvrer sér hann alla hlute liþna oc óorþna sua sem nulega oc visse hann *fvr an* hann scapaþe heim þena allra engla oc manna nofn (. . .) (Eluc. 16.1), oc lýcs.þat.ii.nottom.*fyr en* nouember kome (Komp. 13.12), heldr mon han taka gipt ens helga anda *fyr en* han se boren (Sth. 5r.18), Lýþr guþs fastaþe *fyr en* han æte páska lamb (Sth. 30v.3); — 13. árh.: 1° *áðr/áðr en*: En þat uar x. uetr er hann barþisc *aþr* til landz *en* hann vrþi allvalz konungr at noregi (Ágr. 3.4), oc quap (hann) þetta *aþr* hann væri hengþr oc snaran laten ahalsin (Ágr. 78.12), (. . .) þuiat Agamennon Grickia konungr sat um hana .X. vetr með marga kappa oc otalegan her *áðr* hann fenge broteð hana (. . .) (Alex. 15.18), Hann var læcnir, *aþr* hann vëri til byscops tekinn (Blas. II 256.15), oc gavosc þeir þa giovm. *áðr* þeir scilþvsc (Brot. 391.19), Hann hafþe fa daga þar verit, *aþr* hann gat snuit Theophilio fra øllom trunape viþ Simon (Clem. 139.3), En ef kononi er gefit frelsi *áðr* barnit er kyct orðit iquide henne. oc þarf eigi at gefa þeim manne frelse (Grág. 224.6), Ravðri dreif þa er rivfa/reð oll fyr gram sciolldo/mioll *aþr* Magnvs felli/morþgiarn þrvmo iarna (. . .) (Ingadr. 504.4), En þæir menn (. . .) skolo æið sueria *áðr* þæir gange i logrætto með þæimma æið staf (. . .) (Járns. 260.8), En *aþr* han gengi a bravt. þa tóç han til trafana (. . .) (Jart. 347.25), I hvert sinn *aþr* þv forir til bardaga i gegn þinom ovinom. þa fortv i scog þann (. . .) (Mar. III xxxiii.33), Eigi liþv langar stvndir *aþr* Haralldr konvngr spyr hvar Hreiþarr er niþr cominn (Mork. 133.31), oc *aþr en* gort verþi þat er Hreiþarr smiþaþi. þa cømr Haralldr konvngr (Mork. 134.19); — 2° *fyr en*: Oc borgar menn finna eigi *fyr. en* konungr kemr með herenn at borginne (Alex. 11.10), Ef goþ yþr metti egi vélt verþa, þa mundo þav *fyr* viþ varazc, *en* þeim vëri castaþ á forap (Blas. II 263.30), oc lat þar eki verþa vart viþ þic, *fyr en* þu gengr þar fram a strëti .i. hvern dag (. . .) (Clem. 139.37), (. . .) oc sva þat ef menn scolo coma *fyr* til alþingis *en* X. vicor ero af sumre (Grág. 209.14), *Fyr* la hans *en* hari/hringmildr fara vildi/ verþung øll a velli (. . .) (Ingadr. 503.2), en ef þau

leggja annan veg felag sitt saman. þa ma riuva (. . .) a þa lund at fara a þing fram *fyrr en* þau have verit .XX. vetr asamt. þa a hann alldregi upp-reist (. . .) (Járns. 277.15), etlaþe han þat firer ser. (. . .). En lata han ella aldrege hlvtlavsan *fyr en* han hefþi sir (Jart. 334.12), Þa melto menn Þoris *fyr en* þeir M. konvngr legdi a þeim (. . .) (Mork. 302.28), (. . .). af þviat hann mon allz ecki þaþan hafa ne þv *fyr en* liþnir ero hefþan i fra .V. M. C .XXX. ara (Niðrst. 1.4); — 3° *fyrr en*: en alldrege er hann *fyrr* frið-heilagr. *en* hann hæver bætt við sakar abera oc við konongs mann (Járns. 270.7); — 14. árh.: 1° *áðr*: enn *adr* hann kom voru þeir saattir (Annl. Flat. 389.29), (. . .) margr hne maðr við dreyrgar/malmr sunndraðiz undir/*adr* fullhugin felle/frégr nær suaulum ége (Aron. 345.3), þa gerðiz þraung mikil ok buit vit bardaga *adr* Hallsteinn geck i milli (. . .) (Dropl. 151.7), hõnd vm þvær/næ hõfvð kæmbir/*adr* a bal vm bærr/balldr andskota (Edda II 3.5), *Áðr* þeir Skalla-Grimr skildiz, mælti Aulver (Eg. 79.1), Fregit hefek satt at segði/sniallri ferd *aadr* berdizst/drott nytr doglings maattar/ draum sinn konongr rauma (. . .) (Geisli 461.15), *Áðr* hann væri fyr tua stafi settr ok hann het che þa hafði hann eftra e.en.c.inafni sínv (Grafhl. I 11.17), Um sumarit bioz Þorsteinn til þings. ok mælti til lo-fridar huspreyiu *adr* hann for heiman (Gunnl. 6.1), (. . .) rað fal ræsir lyða/risnu kendr a hendi/diks *adr* davðann tæki/dagrennir þer hennar (Jónsv. 37.3), (. . .) allz onga fra ek aðra/iafnmarga sva bvrgevz/*adr* letti dyn darra/dreng Menn hvgvm stranga (Jómsvikdr. 9.39), Enn hverr sem þetta gelldr eigi *adr* menn riða til þings forfalla laust. er sekr .vj. aurum við konung (Jónsb. 204.18), Þa er dag-for til Vivilsborgar, hon var mikil, *adr* Lodbrok[ar]-synir brutu hana (Landafrð. 14.21), en almikil folkyngi mvn við vera havfð, *adr* sva fai gert (SnE 48.7), oc *adr* þeir gengi fra. giürðv þeir yfir griothavg mikinn (Stj. 364.11), Þar kom Are Ingimundar son vm daginn a Flugo-myre, *adr* Rafn reið i brott (Sturl. 191.17), Haralldr konungr for með herinn a .vii. dogum, *adr* han kom avstr iBra-uik (. . .) (Sögubrt. 16.27); — 2° *áðr en*: ok *adr* en herra biskup leyste oftnefdan Rafn sor hann þann eið (. . .) (DI 15: 17.29, Hólar 1341), i þeiri stendr stolpi sa, *er* hann var bundinn vid ok bardr, *adr enn* hann vèri pindr ok crossfestr (Landafrð. 29.7), ok melti hvarr *apr en* létta illa til annars (ÓT 3.32), ok er sv avlld kavllvð gvllaldr, *adr en* spiltiz af tilqvamv qvinana (SnE 20.16); — 3° *fyrr en*: ok kom ei *fyrr* vt *enn* Biorn var i kirkiu kominn ok hans menn (Annl. Flat. 421.32), ok vissu (þeir) eigi hvar þeir foru *fyrr en* þeir komu vnder husvegg einn (. . .) (Dropl. 148.16), Létta þeir feðgar eigi *fyrr, en* hroðit var skipit (Eg. 85.4), Betra er hverivm *fyr* þagað *enn* annar hafi þagað (Grafhl. I 15.12), einghi Raad skalt þu taka af mer. ok fara huergi *fyr en* ek vill (Gunnl. 10.14), En ef þeir vissu at vsært

var *fyr enn* þeir vnu. gialldi hverr .iiij. merkr sem hinn (Jónsb. 340.6), (...) eirblastrar-horn iii þau er Iosue let þjóta vii daga *fyr enn* felli borgin Hiericho (Landafrð. 25.29), ok kœmi allir til hans *fyr en* þeir fœri af Englande (ÓT 45.30), *Fyr* var þat mœrgvm avldvm, *en* iorð var skavpvt, er Niflheimr var gorr (SnE 11.13), Latið með ęngv moti af yðr hæyra hark ne haræysti *fyr en* ek byð yðr æpa (Stj. 360.1), Augmundr qvez eigi mundo ut ganga, *fyr enn* lyste (Sturl. 113.23), (...) oc (at) allðri mun batna *fyr en* Agam(emnon) k(onungr) bætir þessa misgerd (...) (Trójum. 81.23); — 4° *fyrri en*: ok eingi ma retligha nockurn part *fyrri* ser eigna (...) *en* vitath er at kirkian hefuir aadr sinn lut fullan (...) (DI 50:59.5, Vatnsfjörðr 1377); — 15. árh.: 1° *áðr*: *Aadr* Birkebeinar færri or Biorguin, skyllði Dagfinnvr syslomadr sitia j borginne (Bögl. 283.21), Enn *adur* þessi sætt uar samín. hafði Hakon kongr skípat ollum [sic] sínu líði (...) (Hák. II 177.5), (...) huat mællti óþinn/i eyra ballðri/*adr* hann uæri a bal hafdr (Heiðrgát. 227.30), ok settuz nidr baþir, *adr* letti (Heiðr. 8.9), Reidde rúngum studdan/rann þiod tradar glamma/flóð *adr* folldu nêde/fiul kênnt nœe grênne (...) (Leiðarv. 621.16), Mauricius ok aull hans riddarasveit hafði tru tekit af byskupe i Jorsalaborg, *adr* þeir foru ut um hafit (Maur. II 645.3), enn þat verdr i nitian vetrum dagr ok nott, *adr* tunglit kvikni fra solinne (Rím II 95.6), ok *adur* hann kemr j Riodrit hleypur hesturinn j taalgrauf eina (...) (Sams. 19.21), hofdu sueinar hans vti þa skemtan er þeir vorv <uanir> at fremia a kuellðin *adr* þeir gengi til sængur (Sig. turn. 210.4), En *adr* þeir foru burt. gipte Gu(difreyr) kongr Hiar(anda) systr sina Rikizu (Vilm. 200.4), Þa var vid sialft, at yfir munde ganga, *adr* þeir kœmi at lande (Vðls. 22.13); — 2° *áðr en*: Maattu þeir æigi Rannsaka bæinn, *aadr en* liost war ordith (Bögl. 270.14), ok þu hefir þvi heitit, at segia mer, *adr enn* ek færa heiman (Gísl. 32.11), ok mœltust þeir feðgar uid astsamliga *adur enn* þeir skildu (Hák. I 5.23), haunum fanz suo mikid um uixluna at hann klauck *adr en* þeir saugdu honum er hia stodu (Hák. II 187.19), Ok uar leingi j fram krokum med þeim. *adur enn* hann gat nad henne (Sigr. 96.14), dreckr hann gladr med <þeim> um kuellðit, *adr enn* hann fer j sæng hia kongs dotter (Sig. turn. 213.17), þat veit tru mjn at *adr en* eg jatar þer mjnnj systr skulu vid binda okkart fostbrædra lag (Vald. 72.7), og hafdj hann frett allt *adr en* hann kom heim (Vilm. 142.2); — 3° *fyr enn*: saa þeir æigi, *fyr en* Birkebeinar siglðu fyrir húfnina (Bögl. 282.24), ok geck ei *fyr* ifra, *en* þeira likamir voru allir brunnir upp at kolum (Doroth. 325.30), Eigi finnr hann, *fyr enn* hann er lagdr spiote fyrir briostit (...) (Gísl. 19.11), þat rad fyrir giortt at jungfru skyllði ecki koma j kongs-gard *fyr en* brudlaupssueizlan uæri buin (Hák. II 185.24), Allðri hafði hann brugdz i havgi eda stadar

numit *fyrr en* hann kom i iord (Heiðr. 3.6), ok hefir engi *fyrr* yfir mik stigit, *en* nu hefir þu utsprengt úga mitt ok afl mitt brotit (. . .) (Margr. 478.37), Item þeir menn, sem sterker eru, þeir mega eta hvítan lauk, *fyrr enn* þeir gange ut um morgunin af husinu (Reg. 78.15), er eigi getit vm hans ferd *fyrr enn* hann kemur til Bretlanz (Sams. 12.22), enn ecke skaltu uid suinin eiga. *fyrr enn* ur kulet er um mina komu (Sigr. 85.10), letter hann nu sin<ni> ferd eigi *fyrr enn* kemur j skemuna (Sig. turn. 213.15), Nu finna þær eigi *fyrr en* þær eru komnar burt j skog en borgen horfin (Vald. 67.6), en *fyrr* for eg af stad *en* eg uissa huerer þeir uoru (Vilm. 183.22), ok eigi letti hann *fyrr, enn* hann kom honum til herskipa (Völs. 3.1); — 4° *fyrrri en*: en sumer uoru drepner a landi ok gafu eigi *fyrr* vpp *en* allt þat jllþyðj uar drepit (. . .) (Vilm. 175.19), Ver kat, konungsdottir, sagdi hann, *fyrr* skulum vid reyna hreyste ockar, *enn* þu sert honum gippt (Völs. 21.22).

3.2. Gammelnorsk

Det ældste

Tabel 3. Den numeriske fordeling i ældste GN-korpus af áðr, áðr en og fyrr en.

KILDE	áðr en	áðr	fyrr en	TOTAL
Blas. I	0	1	0	1
GNH	6	7	12	25
Æ.Gulat.II	0	0	2	2
I alt	6	8	14	28

Bortset fra 3 ekss., fordelt med 1 i Blas. I med *áðr* alene som konjunktion og 2 i Æ. Gulat. II med *fyrr en*, er samtlige øvrige 25 noteret i GNH, hvor fordelingen af *áðr/áðr en* hh. *fyrr en* er nogenlunde ligelig: 13 *áðr (en)* vs. 12 *fyrr en*. Samtlige eksempler noteret hos hånd I og II. Selvom frekvenserne er små, kan der dog påpeges flg. markante træk i den interne distribution i GNH: 1. *áðr/áðr en*: hånd II har oftest *áðr* alene som konjunktion (6 ud af 7); modsat hånd I, der har tendens til brug af *áðr + en* (4 ud af 6); 2. *áðr en* vs. *fyrr en*: ved subjunktionsindledt undersætning foretrækker hånd II *fyrr en* (11 ud af samtlige 12).

13./14. årh.

Tabel 4. Kronologisk og numerisk fortegnelse over distributionen i GN af *áðr en*, *áðr*, *fyr en*, *fyrri en*.

KILDE	<i>áðr en</i>	<i>áðr</i>	<i>fyr en</i>	<i>fyrri en</i>	TOTAL
Det ældste	6	8	14	0	28
13. årh.	44	11	33	3	91
14. årh.	14	0	22	3	39
I alt	64	19	69	6	158

13. årh.:

1° I GNH havde *áðr en/áðr* næsten samme frekvens (6 vs. 7, se tabel 3 ovf.). Dette forhold har helt ændret sig i 13. årh., hvor *áðr* nu som hovedregel kombineres med *en*. Fordelingen er: 44 *áðr en* vs. 11 *áðr*. Muligvis er brug af *áðr* alene et overvejende vestnorsk træk. Bortset fra et enkelt eks. i hver af de to tekster: Frostat. I og Kloster B (begge formentlig trøndske) — er de øvrige noterede ekss. stort set fra nord- hh. sydvestlandske kilder, i.e. med samme fordeling af *áðr* vs. *áðr en*, som vi tidligere har set i det ældste OI-korpus (se tabel 1 ovf.); de fleste *áðr*-ekss. fra 13. årh. er noteret i Þiðr. (9), som dog normalt har *áðr en* (20 ekss.); *áðr* alene som konjunkional er ikke noteret i de to store østnorske kilder: Barl. og Ólaf. III. De har begge *áðr + en/fyr + en*, hvad der også gælder for de fleste excerperede tekster fra 13. årh. Distributionen af de to subjunktioner er: a. *áðr en/fyr en* (*áðr en* angives først): Barl. (3 vs. 3), Bjarkø (2 vs. 2), DN (2 vs. 2), Elis (3 vs. 5), Frostat. I (1 vs. 4), Kgs. (2 vs. 2), Ólaf. I (1 vs. 1), Strgl. (1 vs. 2), Þiðr. (20 vs. 7); b. Kun *áðr en*: Skrá (1), Thom. (1); c. Kun *fyr en*: Pamph. (1), Æ. Gulat. III (1).

2° *fyrri en*: noteret med et par ekss. i tekster fra 13. årh.s 2. hd.: Kgs. (2) og Þiðr. (1).

3° Et par specielle konstruktionstyper er noteret i Þiðr. Det drejer sig om:

a. Brug af *fyr* med distans kombineret med kontaktstillet *áðr en*: fx oc mimungr skal æigi koma fyr i sina um giord *áðr en* lausir eru allir minir felagar (28.23); 3 ekss. noteret; alle i Þiðr. II (se endv. 85.14, 85.23). Funktionen formentlig intensiverende.

b. Sst. er noteret et enkelt eks. m. adv. *áðan + er*: *áðan er* vit fvndumz. þa spurða ec hvert væri nafn þitt (Þiðr. II 10.11; jfr var. B = AM 177 fol,

skr. 1690-91: *adur enn*). De under a/b nævnte konstruktioner er kun noteret i GN.

14. årh.

1° Ingen ekss. noteret med *áðr* alene som konjunktional.

2° Blot *áðr en/fyrr en* er noteret. Distributionen er (*áðr en* angives først):
a. fx Borgartkrist. (2 vs. 2), Cod. Tunsb. (4 vs. 6), Gulat. II (3 vs. 2); b. Kun *áðr en*: fx Agath. (1), Hirdskrá (3), Oratio (1); c. Kun *fyrr en*: fx DN (3), Kristenr. (3), Mar. IV (2).

3° En speciel type er noteret i Cod. Tunsb. med adv. *áðar + er*. Der er noteret 3 ekss., alle fra kongearven hh. rigsstyrelsen (NGL III: 45-55). I var.-apparatet er henvist til andre hdskr. med *áðar + en* (46.16, 52.18, 53.18). Et enkelt eks. m. *áðr + en* er noteret i samme afsnit (45.7). Vikarieringen *er* for *en* må formentlig forklares ud fra den generelle brug af subjunktionen *er* som indleder af undersætning med temporal funktion.

4° *fyrr en*: blot noteret i Gulat. II (3). Ellers veksles i denne tekst mellem *áðr en/fyrr en* (jfr. ovf. under 2).

3.2.1. Dokumentation

Det ældste: 1° *áðr*: oc hæyr þœn þa es ec bið þer æfstu i hæimi *áðr* ec sia hoggvín fyrir þínu namfne (Blas. I 270.32), (...). Því at hann var áðr i myrcrí. *áðr* þat barn boret værði (...) (GNH 33.17), Cros var dauða marc illra manna *áðr* Cristr være pindr a honum (GNH 103.12); — 2° *áðr en*: ok æigi ænda þæir sacar *áðr en* fulr se siodr þæirra (GNH 20.17), Ða varð hann scoten í kne umm siðir ok á kin hoggvín *áðr en* hann felle (GNH 111.25); — 3° *fyrr en*: En þæir vildu æigi trua á hann. er þæir ófund-aðo *fyrr en* þeir vissu hvær hann var (GNH 79.15), En sa maðr er væit mycclar syndir með sér. hann a æigi husl at taca. *fyrr en* hann giængr til scripta ok til yfir-bota (GNH 156.4), en ef æigi kómr timbr a tuft *fyrr en* tolfmanaðr se gegner. þa skolu ver bóta aller fylkes menn morcum fimtan (Æ. Gulat. II 3.10); — 13. årh.: 1° *áðr*: en scip scal (i søccua liggia nætr .v. áðr en) upp se ausit. oc *áðr* matr se (a borinn) (Frostat. I 507.2), oc *áðr* þv fer heðan þa skalltv binda mik við þessa lind (Þiðr. II 11.15); — 2° *áðr en*: oc kómr hann æigi til scips *áðr en* ræiðr se rudd. þa er hann sæcr .ix. ærtogom (Bjarkø 73.1), (...) oc lysti (hann) þui þæim a hoeyrandum *áðr æn* hann foere til Groenlannz at sua myki sæm Morkus broðer hans gaf hælagre kirkiu oc hinum hælga Olafe uill æk hallda þat allt

sagðe hann firir mina hond (DN II 42: 38.14, Nidaros 1297), oc skal ec þa gera þæim mikinn haurkul, *adr en* kuelld komi (Elis 28.8), oc tæcr sa er þat gœrir storar / skriptir oc mykit meinllæti *adr en* cristnir mænn vili hann aptr taca isina samnoeyzlo (Kgs. 73.11), En er iarlinn kom i Vik austr með skipit með miklom torfoerom. oc starfi *adr en* þar koemi (Ólaf. I 70.10), En *adr en* þu gerer þetta þa sprætt af hanum bælltinu ok knivinum (Ólaf. III 2.26), En mer gilldar skulum æi æta ne drekka með þæim manne *adr en* han hafue bot gillda varom fullrette (...) (Skrá 220.7), oc *adr en* þæir skilezk þa man <hann> sua læika þa oc læmia at þæim være hœgra hæima (Strgl. 28.37), (...), þi at hann er skylldr at skoda hans meðfærðer, *adr en* hann vigðe hann (Thom. 44.9), oc hættum þessum leic æigi *adr en* annar huar lætr sinn hæst (Piðr. II 8.20); — 3° *fyr en*: En þo *fyr en* ec birtti yðr af minum visdom. þa vil ec adr nokkot rœyna. af yðarre vizsku (Barl. 11.4), (...) oc gænngr hann til yuir bota *fyr ænn* utlægd kómr a honnd honum. þa a conungr æcki a þvi (Bjarkø 71.14), (...) þa er hann vtlæghr ok skal eigh frid fa ne ne landswist *fyr en* hann hafe oss rett gort (...) (DN I 84: 77.22, Stavanger 1296), þu scallt nu dyrt hann verði kaupa *fyr en* kuelld komi (Elis 25.11), En ef þessarra missir allra. þa take þæir menn er fimta manne er frændseme nema nanare finnaz *fyr en* undir konong gange (Frostat. I 510.2), (...) þa rannzaka vandliga ihugþocca þinum *fyr en* þu leitir hæfnda (...) (Kgs. 66.11), Olafir gerðe sem hann mællte ok kom *fyr* um morgonenn *en* menn være avegom (Ólaf. III 19.4), en nu vil ec þer æigi flæira segia. *fyr en* þu segir mer huat um þat licar þer (Pamph. 134.24), En hann villdi giarna skiota ef nokot dyr kœme i skotmal *fyr en* hann foere þaðan (Strgl. 14.15), oc æigi kemz han a sina foetr *fyr en* bundnar ero bæði hændr hans oc foetr (Piðr. II 19.5), En ef skuldar. cona legst með þræle. þa a armaðr ecki a henne *fyr en* hevur goldet hina skuld (Gulat. I 38.5); — 4° *fyrri en*: en ængi hæfi ec hœyrt *fyrri* andsvor skyrd þau er Guð væitti þar amot *en* nu skyrdu þer (Kgs. 85.2), oc um þat skal ec sveria at *fyrri* skal ec vera hogvin sua smatt sem þa er brytiat er til ketils allra smæst *en* ec skyla bundin vera (Piðr. II 21.3); — 14. årh.: 1° *adr en*: Sua sem huæiti kom yðr at beria i laufuanom *adr en* saðen skiliz fra þi, sua [hit sama] ma min sall æi fyr in gangha i paradisum drottens mins (Agath. 14.6), (...) þa skal han liggia .vij. nettr matlauss *adr en* han ette hund eða kott (Borgartkrst. 364.26), Oc sua myklu firir stefnizst han at han se heim efter komen *adar en* anfridr er in komen (Cod. Tunsb. 94.3), En vtlendzskra manna erfðir ligge sem adr er skilt.einn dagh ok tolf manaðe *adr en* konunger take (Gulat. II 130.8), Þær skal lata lysa þa firir ollum monnum i holl eða hirðstofu *adr en* han sætiz ifir borð með þæssum orðom (Hirdskrá 406.12); —

2° *fyrr en*: (...) oc kome æigi aftr *fyrr en* hann hefuer script þa int. er biskup lagðe up viðr han (Borgartkrst. 366.27), En ef lerder men hafa prouastdømet (...). þa firir biodom ver þegnom uarom at suara þeim nockro *fyrr en* þeira huara tuæggia malefni koma firir oss eda logmen uara (Cod. Tunsb. 89.19), þui firirbiodum ver fullkomlega huerium manne af at luka sek j nokor vmbod kirkiunar (...) *fyrr en* þeir fa þar serdeilis hædan af vmbod till capitulo ok korsbræðrom (DN I 221/8, Nidaros 1333), En ef maðr hittir ros. þa skal han *fyrr eta* rosset. *en* han suælti længr (Eidsivat. II 400.7), En ef oðr maðr er ómaghe arfua sins.ok þo eighi *fyrr en* arfar hans vitu at hann er oðr. (...) (Gulat. II 108.3), En ef maðr værðr staddr a firði (...). þa skall han liggia .vij. nettr matlaus *fyrr en* hann ete hund eda kott (Kristenr. 342.9), Ok *fyrr en* likaminn uéri at kirkiunne kominn, spruttu upp skiotligha allar dyrr (...) (Mar. IV 1141.9); — 3° *fyrr en*: æ tekr sunar sun *fyrr en* i aðra erfð gange (Gulat. II 124.28).

4. Kontakt- vs. distansstilling

Tallene for kontakt- vs. distansstilling ved *ádr en* og *fyrr en* i GN hh. OI er små, men markante på et par punkter.

Tabel 5. Den numeriske og kronologiske fordeling af positionstyperne for *fyrr en* i gammelnorsk og oldislandsk.

	GN			OI		
	KT	DS	TOTAL	KT	DS	TOTAL
Det ældste	12	2	14	15	4	19
13. årh.	26	7	33	16	11	27
14. årh.	17	5	22	29	10	39
15. årh.				22	12	34
I alt	55	14	69	82	37	119

1° *ádr en*:

Både i OI og GN forekommer distans sjældent: i GN noteret med 2 ekss. (Cod. Tunsb., Þiðr. II) og i OI med 3 (Ágr., SnE, ÓT): fx

Hvat hafþiz hann *ádr* at, *en* himinn ok iorð væri gør (SnE 11.5), En ef konungr skal missa skaz af yðr. þa mægþ þer æcki i dyliaz at skamt man liða *ádr* heðan *en* þer munut missa allz fear yðars (...) (Þiðr. II 4.22; jfr.

endv. Cod. Tunsb. 45.11; Ágr. 3.4., ÓT 47.25); 2 ekss. noteret i dialogisk kontekst (SnE, Þidr.).

2° *fyr en*:

Distans er noteret hyppigt: i GN med 20 % ~ 14 DS-ekss. vs. 55 med KT; i OI med 31 % ~ 37 DS-ekss. vs. 82 med KT. DS-typen antages *normalt* at være forbundet med emfasering af *fyr*: fx

a. *Gammelnorsk*

ok ræis hann æigi *fyr* upp or þæirri *en* hann hafðe bõt með scripta gang alla þa guðs odygd (...) (GNH 127.4).

Olafr gerðe sem hann mællte ok kom *fyr* um morgonenn *en* menn være a vegom (Ólaf. III 19.4).

Ef maðr hittir .ros. þa skal hann *fyr* eta rosset. *en* hann suælti længr (Eidsivat. II 400.9).

b. *Oldislandsk*

þa mintesc petrus orþa þeira es iesus sagþe honom at han meonde *fyr* honom iijvar néitt hafa *an* hane géole (Sth. 78v.6).

Fyr var þat mǫrgvm avldvm, *en* iorð var skavpvt (...) (SnE 11.13).

en *fyr* for eg af stad *en* eg vissa huerer þeir uoru (Vilm. 183.22).

De fleste DS-ekss. er noteret i kilder fra 13. årh. og fremefter.

Forklaringen på det næsten totale fravær af distans ved *áðr + en* er muligvis historisk betinget, forstået på den måde, at adv. *áðr* som hovedregel fungerer alene som konjunkional i de ældste norrøne kilder. Anden konstruktion kendes ikke i det ældste OI-materiale. Denne type er formentlig den oprindelige, hvorimod *áðr + en* er en yngre syntaktisk analogidannelse efter 2-leds-strukturen i den komplekse subjunktions-type: fx *svá + at*, *þá + er* etc. (se 3.1.). Der kan derfor på et tidligt tidspunkt have udviklet sig en historisk betinget specialisering mellem *áðr* hh. *fyr*, når de er forbundet med subjunktionen *en*, hvilket i samtlige norrøne kilder er noteret som en obligatorisk kombination ved *fyr* (altid *fyr + en*) og ikke en valgfri som ved *áðr* (altså: *áðr* hh. *áðr + en*).

3° *fyrri en*:

Bortset fra et enkelt kontakteks. i GN (se ndf.) har samtlige noterede ekss. med dette SL-led distansstilling: fx

a. *Gammelnorsk*

æ tekr sunar sun *fyrre en* i aðra erfð gange (Gulat. II 124.27).

en ængi hæfi ec hœyrt *fyrri* andsvor skyrð þau er Guð væitti þar amot *en* nu skyrðu þer (Kgs. 85.2).

b. Oldislandsk

en allrege er hann *fyrre* friðheilagr. *en* hann høver bætt við sakar abera oc við konongs mann (Járns. 270.7).

Ver kat, konungsdottir, sagdi hann, *fyre* skulum vid reyna hreyste ockar, *enn* þu sert honum gippt (Völs. 21.22).

4° I GN indgår endv. en type, som kun er noteret i GN. Der er tale om 3 ekss. fra Þiðr. (13. årh.). Ligesom vi så, at der foreligger en næsten fuldstændig *syntaktisk* specialisering mellem *áðr* + */fyr* + *en* ved distans, så er denne type muligvis en udløber af en anden specialisering, nemlig den af Tor Ulset omtalte *semantiske*, idet alle 3 ekss. har *fyr* kombineret med negerende adverbial (*eigi*, *aldrigi*) og *áðr* + *en* med kontaktstilling: fx oc mimungr skal ængi koma *fyr* i sina um giorð *aðr en* lausir eru allir minir felagar (Þiðr. II 28.23; jfr. endv. 85.14, 85.23). Se videre under 5.

4.1. Dokumentation

4.1.1. *fyr* *en*

Oldislandsk. Det ældste: (. . .) at maþr scyli *fyr* sættasc við þan es han er missátr við. *en* han fóri guþi fórn (Sth. 43r.31); — 13. årh.: Ef goþ yþr metti egi vélt verþa, þa mundo þav *fyr* við varasc, *en* þeim vëri castaþ á forað (Blas. II 263.30), (. . .) oc sva þat ef menn scola coma *fyr* til alþingis *en* X. vicor ero af sumre (Grág. 209.14), en hann verðr egi *fyr* umagi arva sins *en* hann væit at hann er oðr (Járns. 267.6); — 14. årh.: oc ætla ek þeim ecke *fyr* heðan *en* þau girnaz (ÓT 17.21), Drifua war aa suo myrk, at þeir wrdo ængi *fyr* wærer wit, *en* Baglar gengu af skipunum (Bögl. 289.25); — 15. årh.: ok bidr hann uerda huers mannz niþing, ef hann gengr *fyr* at eiga fruna, *en* þetta ein uigi er reyntt (Heiðr. 7.12), en *fyr* vil eg vita þitt nafnn ok kynferdi *en* þu fair minar systr (Vald. 72.4)

Gammelnorsk. 13. årh.: (. . .) þa skallt þu sva skynda til eilifs fagnaðar. en engi fær *fyr* fullkomenn fagnað *en* þar koemr (Barl. 22.1), Ef omage callar *fyr* til fear sins. *en* fear hallz maðr callar hann til comenn (Frostat. I 510.24), þo het ec yðr *fyr* boenenni *en* ec vissa huers þer mundut biða (Þiðr. II 54.21).

4.1.2. *fyrri en*

Oldislandsk. 13. årh.: en alldrege er hann *fyrre* friðheilagr. *en* hann høver bætt við sakar abera oc við konongs mann (Járns. 270.7), (...). enn aðr se gollðnar allar lógligar skulldir þær sem *fyrri* voru giörvar *enn* fe eiganda felli i þa sauk (Jónsb. 209.25); — 14. årh.: Ver kat, konungsdottir, sagdi hann, *fyre* skulum vid reyna hreyste ockar, *enn* þu sert honum gippt (Vøls. 21.22).

Gammelnorsk. 13. årh.: (...) oc quaz *fyrri* dauða skylldu þola mæð ihu *en* hann skyllði firi blöeyði sacar skiliazt við hann (Kgs. 88.25), oc um þat skal ec sveria at *fyrri* skal ec vera hoGvin sua smatt sem þa er brytjat er til ketils allra smæst *en* ec skyla bundin vera (Þiðr. II 21.3); — 14. årh.: Engi mær skal hafa *fyrre* forrúðe fear síns. *en* hon er tuitugh (...) (Gulat. II 121.6).

5. Den semantiske relation

Det semantiske forhold mellem *ádr (en)* vs. *fyrri + en* er som tidligere omtalt behandlet af Tor Ulset. TU.s synspunkt er: *ádr (en)/fyrri + en* kan begge betegne, at den handling, der angives med verbedet i oversætningen, finder sted *før* den handling, verbalet i undersætningen angiver. Imidlertid gælder dette system med begge som substituerer for hinanden kun i det ældste norrøne sprog, idet der tilsyneladende i løbet af det 13. årh. indtræffer en semantisk specialisering, således at *ádr (en)* gradvist fortrænger *fyrri en* for at betegne en handling *før* et bestemt tidspunkt, medens *fyrri en* kombineret med en negativ modifikation (fx *eigi, ekki, aldri*) bruges til at angive, at noget sker *efter* (el. på) et bestemt tidspunkt: fx

oc for sveinin *eki fyr* heim af isenom of aftanin. *en* han hafpi veiða v. tego fisca (Brot 350.15).

Tor Ulsets iagttagelse kan belægges med nogle bekræftende tal, som ganske vist er små, men dog markante nok for det 14. og 15. årh. For det 13. årh.s vedkommende må der foretages en mere dybtgående excerpering, hvis man vil have mere nøjagtig indsigt i tidspunktet for specialiseringen. Tallene for det 13. årh.s vedkommende ser således ud:

13. árh.	Negation +	
	áðr (en)	fyrr en
GN	6	1
OI	16	18

Forholdet mellem typerne i OI kræver en kommentar. Det er påfaldende, at den "skæve" fordeling først og fremmest skyldes 2 tekster, der anses for at gå tilbage til meget ældre forlæg, nemlig: Grág. (omkr. 1250) med 10 ekss. og Edda 1 (ca. 1270) med 1 eks.: fx *Ef hann ascip á hlune þa er hann andaz. oc erat hin scylldr at abyrgiaz áðr fram er dregit scip lengð* (Grág. 238.24), *Þo hann ęva hendr/ne havfvþ kembþi/áþr a bál vm bar/baldrs andscota* (Edda 1 3.6); jfr. endv. Grág. 210.6, 224.4, 226.1, 226.6, 233.22, 239.16, 239.19, 238.12, 238.26. En korrigeret OI-distribution kunne være: 5:18. Tallene for 14. og 15. árh. er:

Árh.		Negation +	
		áðr (en)	fyrr en
14.	GN	0	10
	OI	1	28
15.	OI	2	18

En meget stor del af de anførte OI-ekss. fra 14. og 15. árh. er stereotype dannelser fra prosalitt.: fx *finna eigi fyrr en*, *koma eigi i (...) fyrr en*, (og især) *léttta eigi fyrr en*, *nema eigi staðar fyrr en*, *verða eigi varr við fyrr en*.

5.1. Dokumentation

5.1.1. **Gammelnorsk.** Sa er liggr æina hueria þessa kono. han hefuer firirgort fe oc friði. (...). oc kome æigi aftr *fyrr en* hann hefuer script int. er biskup lagðe up við han (Borgartkrst. 366.29). Jfr. endv. 14. árh.: Borgartkrst. 364.7, Cod. Tunsb. 87.9, Eidsivat. II 395.16, Kristenr. 340.8, Mar. IV 1162.2.

5.1.2. **Oldislandsk.** Enn hverr sem þetta gelldr *eigi áðr* menn riða til þings forfalla laust. er sekr .vj. aurum við konung (Jónsb. 204.18), Þar kom Allfavör ok beiddiz eins dryckiar af brvñinvm, en hann feck eigi, *fyrr en* hann lagþe avga sitt at veþi (SnE 22.13); jfr. endv. fx 14. árh.: Annl. Flat. 421.32, dropl. 148.15, Eg. 73.17, 83.11, 85.4., 89.17, Jónsb. 334.9, 336.13,

336.28; ÓT 17.20, 17.21, 22.24, Stj. 360.1, 365.27, 371.6, 388.1, 395.31, SnE 5.12, 32.5, 37.9, Sturl. 113.23, 189.1, 194.20, Trójum. 81.23, 82.25.

6. Sætningsfølgen

Tabel 6: Fortegnelse over sætningsfølgen ved *ádr (en)* og *fyr en* i GN og OI.

GN	ádr en		fyr en		TOTAL
	FS	ES	FS	ES	
Det ældste	2	11	2	12	27
13. árh.	10	44	1	31	86
14. árh.	0	14	1	21	36
I alt	12	69	4	64	149
OI					
Det ældste	4	29	0	19	52
13. árh.	5	48	0	27	80
14. árh.	10	54	0	39	103
15. árh.	8	40	0	34	82
I alt	27	171	0	119	317

Med disse subjunktioner betegnes normalt, at oversætningshandlingen finder sted *før* undersætningens; undersætningen vil derfor normalt have efterstilling. Dette gælder også for tilfælde med negeret oversætningshandling kombineret med *fyr + en* med den semantiske funktion: *efter at* (se 5.). Generelt er ES % ca. 90 ~ 423 ekss. af i alt 466. De få ekss. på mellemstilling indgår ikke i tabellen¹⁰. Imidlertid er der netop i henseende til sætningsfølgen store forskelle internt i brugen af de 3 subjunktioner: *fyrri en* er kun noteret med efterstilling (12 ekss.), *fyr en* og *ádr (en)* med både foran- og efterstilling, men dog normalt med efterstilling; imidlertid adskiller *ádr (en)* vs. *fyr + en* sig internt derved, at *ádr (en)* oftere har foranstilling end *fyr en*: 14 % vs. 2 % ~ 39 ekss. af i alt 279 vs. 4 ekss. af i alt 187.

¹⁰ Ekss. på mellemstilling er få, i alt 20 fordelt på: *ádr (en)* med 19 ekss. og et enkelt med *fyr en*: fx: Vm varit litlu fyrir páska, *ádr* Oddr kom til Gizurar, var funndr stefndr i Lavgar-dal með Gizuri ok Rafni (Sturl. 216.14), hann atte son *ádr en* hann giptezt. uid eirne jallz dottr (Vilm. 139.6), (. . .), at a þæim degi hinom sama, *fyr en* natsonge er lokit, felr honom sua mikill harmr oc akafr angr, at (. . .) (Elis 12.5).

FS: *áðr (en)*: *ocaðr þeir gengi fra. giörðv þeir yfir griothavg mikinn* (Stj. 364.11).

oc *áþr en* gort verþi þa er Hreiþarr smiþaþi. þa cömr Haralldr konvngr (Mork. 134.19).

fyrr en: *Fyrr en lausnare vár lete berasc varum vér sundr-þyccir við engla* (...) (GNH 40.9).

ES: *áðr (en)*: ok eigi var *áðr* löng þeira reða *en* þeir gerðu tal sitt (ÓT 47.25).

Hann hafþe fa daga þar verit, *áþr* hann gat snuit Theophilo fra øllum trunaþe við Simon (Clem. 139.3).

fyrr en: en *fyrr* vil eg vita þitt nafn ok kynferdj *en* þu fair minar systir (Vald. 72.4).

Betra er hverívm *fyr* þagað *enn* annar hafi þacað (Grafl. I 15.12).

Lýþr guþs fastaþe *fyr en* han æte páska lamb (Sth. 30v.3).

fyrr en: *fyre* skulum við reyna hreyste ockar, *enn* þu sert honum gippt (Vqls. 21.22).

en alldrege er hann *fyrre* friðheilagr. *en* hann høver bætt við sakar abera oc við konongs mann (Járns. 270.7).

æ tekr sunar sun *fyrre en* i aðra erfð gange (Gulat. II 124.27).

7. Vikariering: *at/en*, *er/en*

Brug af anden subjunktion end *en* er kun noteret med få ekss.:

1° *at/en* og *er/en*: i forb. m. *áðr* er der undtagelsesvist brugt: + *at* (2 gg.), blot noteret i OI fra 15. årh. (Hák. II og Reg.) - og + *er* (4 gg.), blot noteret i GN i Barl. (1 eks.) samt Cod. Tunsb.:

áðr + at: Item maa madr setia horn upaa sullenn ok hoggva eigi *adr*, *at* þat dragi til sin þa illzku (...) (Reg. 80.1; se endv. Hák. II 190.6).

áðr + er: Þesser tolf skulu æið sueria a helgom domom. *adar er* þeir take uíðar ríkis stiorn. a þænn hatt sem her fylgir (Cod. Tunsb. 52.17; se endv. 42.19, 53.18 samt Barl. 8.28).

Cod. Tunsb.: var. fx AM 351 fol, 14. årh.s 2. hd. med *en* for *er*.

2° Et enkelt GN-eks. fra 13. årh.s slutn. har adv. *áðan + er*:

áðan + er: *áðan er* vit fvndumz. þa spurða ec hvert væri nafn þitt (...)

(Piðr. II 10.10).

Var. B = AM 177 fol, 1690-91: *adur enn*.

Ekss. på disse vikarieringer er få. Om der bag dem ligger restriktioner i henseende til proveniens (GN vs. OI), kan der selvfølgelig ikke siges noget om på grundlag af så få ekss. Det er imidlertid karakteristisk, at subjunktionen *er* i de ældste ekss. er brugt for *at*. Det er ikke overraskende, da netop denne subjunktion nærmest fungerer som universel indleder af adverbielle bisætninger med temporal funktion (fx *þá + er*, *sidan + er*, *þegar + er* etc.). Senere (især i 15. årh.) kan *at* fungere (som i ovenstående eks. fra Reg.) som universel indleder af undersætning med adverbial funktion overhovedet i OI, hvorved vi får *sidan + at*, *þegar + at*: fx Gallt hann þess miog fra Haralldi konungi *sidan at* honum þotti hann miog hafa misiafn<a>t med þeim frændum (Hák. I 11.17), *Enn þegar at* hann hafde druckit. felle suefn aa hann (Sigr. 10.16).

8. Forkortelser over excerperede kilder

De med * angivne tekster regnes normalt for at være norske.

A. = Den norsk-islandske Skjaldedigtning. A. 1-11 ved Finnur Jónsson. Kbh. 1912-15.

Agath. = *Agathu saga meyar; HMS. I, s. 13-14.

Ágr. = Ágrip af Noregs konunga sögum. STUAGNL. II. Ved Verner Dahlerup. Kbh. 1880, sp. 1-96.

Alex. = Alexanders saga. Udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. [Ed. Finnur Jónsson]. Kbh. 1925, s. 1-36.

Alexis = Alexis saga; HMS. I, s. 23-27.

ANF = Arkiv för nordisk filologi.

Annl. Flat. = Flatøbogens annaler; Isl. Annl., s. 379-426.

Annl. Skálh. = Skálholts-Annaler; *ibid.*, s. 157-215.

ANOH = Annaler for nordisk oldkyndighed og historie.

APhS = Acta Philologica Scandinavica.

Aron = Áron Hjörleifsson; A. II, s. 345-46.

Barl. = *Barlaams saga; Barlaams ok Josaphats saga. Utg. for Kjeldeskriftfonden ved Magnus Rindal. Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. Norrøne tekster, nr. 4. Oslo 1981, s. 3-42.

Barth. = *Bartholomæus saga; Agnete Loth Et gammelnorsk apostelfragment. AM 237 b fol.; Afmælisrit Jóns Helgasonar. Rvík. 1969, s. 219-34.

Bisk. = Biskupa sögur. I. [Ed. Jón Sigurðsson & Guðbrandur Vigfússon]. Kph. 1858.

Bjarkø = *Bjarkøretten; NGL IV, s. 71-74.

- Blas. I = ^xBlasius saga; HMS. I, s. 269–71.
 Blas. II = Blasius saga; HMS. I, s. 256–69.
 Borgartkrst. = ^xBorgartings-Christenret; NGL I, s. 363–72.
 Brot = Brot af Þorláks sögu; Bisk. I, s. 391–94.
 Bøgl. = Bøglunga saga; Det Arnamagnæanske Haandskrift 81 a Fol. (Skálholtsbók yngsta). Udg. af Den Norske Historiske Kildeskriftkommission. Kria. 1910, s. 255–91.
 Clem. = Clemens saga; Post., s. 126–51.
 Cod. Tunsb. = ^xCodex Tunsbergensis; NGL III, s. 17–18, 32–33, 44–55, 63–66, 70–71, 72–73, 86–88, 88–90, 93–94, 94–95, 96, 97, 114–15, 118–20, 125–28, 128–31, 132–34; samtlige exciperede tekststykker er skrevet af hånd d (jfr. NGL IV, s. 426, 428–30).
 DI = Diplom, islandsk; Islandske originaldiplomer indtil 1450. Tekst. Udg. af Stefán Karlsson. EdAM. A. 7. 1963.
 DN = Diplom, norsk; Diplomatarium Norvegicum. Chria. I ff. 1849 ff.
 Doroth. = Dorotheusaga; HMS. I, s. 322–28.
 Dropl. = Droplaugasona saga; Austfirðinga sögur. STUAGNL. XXIX. Kbh. 1902–03, s. 152–75.
 EdAM = Editiones Arnamagnæanæ.
 Edda I = Eddadigte; Håndskriftet Nr. 2365 4to gl. kgl. Sml. (...). (Codex Regius af den ældre Edda). STUAGNL. Ved Ludv. F. A. Wimmer og Finnur Jónsson. Kbh. 1891, s. 1–29.
 Edda II = Eddadigte; Håndskriftet Nr. 748, 4to, bl. 1–6. (...). (Brudstykke af den ældre Edda). STUAGNL. XXV. Ved Finnur Jónsson. Kbh. 1896, s. 1–12.
 Eg. = Egils saga Skallagrímssonar tilligemed med Egils større kvad. STUAGNL. XVIII. Kbh. 1886–88, s. 58–120.
 Eidsivat. II = ^xEidsivatings ældre kristenret; NGL I, s. 394–406.
 Eiriksd. = Eiriksdrápa; A. I, s. 444–52.
 Elis = ^xElis saga ok Rosamundu. (...) von Eugen Kölbing. Heilbronn 1881, s. 1–31.9 (red: D-G 4–7 B fol.).
 Eluc. = Elucidarius; Elucidarius in Old Norse Translation. Ed. by Evelyn Scherabon Firchow and Kaaren Grimstad; Stofnun Árna Magnússonar. Rit 36. Rvík. 1989.
 Eras. = Erasmus saga ok Silvesters; Fragmente, s. 14–23.
 Fragmente = Arnamagnæanische Fragmente. Hrsg. v. Gustav Morgenstern. Lpz., Kph. 1893.
 Frostat. I = ^xÆldre Frostatingslov; NGL II, s. 501–15.
 Frostat. II = ^xÆldre Frostatingslov; NGL IV, s. 30–31.
 Geisli = Geisli; A. I, s. 459–73.
 Gísl. = Gísla saga Súrssonar. Udg. (...) af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. [Ed. Finnur Jónsson]. Kbh. 1929, s. 1–48.
 GNH = ^xGamal Norsk Homiliebook. Cod. AM. 619 4°. Utg. for Kjeldeskrift-fondet ved Gustav Indrebø. Oslo 1966, s. 1–171.
 Grafhl. I = Første grammatiske afhandling; Den første og anden grammatiske af-

- handling. STUAGNL. xvi. Ved Verner Dahlerup og Finnur Jónsson. Kbh. 1884-86, s. 1-16.
- Grág. = Grágás. Íslændernes Lovbog i Fristatens tid, udg. (...) af Vilhjálmur Finsen for det nordiske Literatur-Samfund. I-II. Kbh. 1852; I: s. 193-250.
- Grág. I = Grágás; *ibid.* II, s. 219-26.
- Grág. II = Grágás; *ibid.* II, s. 231-34.
- Gulat. II = *Gulatingslov; *The Old General Law of the Gulathing* by George T. Flom; *Illinois Studies in Language and Literature*. xx. Urbana 1937, s. 103-33.
- Gunnl. = Gunnlaugs saga orsm tungu. STUAGNL. XLII. Ved Finnur Jónsson. Kbh. 1916, s. 2.13-59.
- Hák. I = Hákonar saga Ívarssonar. STUAGNL. LXII. Ved Jón Helgason og Jakob Benediktsson. Kbh. 1952, s. 3-34.
- Hák. II = Hákonar saga Hákonarsonar. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved Marina Mundt. *Norrøne tekster*. Nr. 2. Oslo 1977, s. 171-79, 203-10.
- Heiðr. = Heiðreks saga; STUAGNL. XLVIII. Ved Jón Helgason. Kbh. 1924, s. 1-88 (red: R).
- Heiðrgát. = Heiðreks gátur; A. II, s. 221-28.
- Helgensagaer = AM 623, 4°. *Helgensagaer*. STUAGNL. LII. Ved Finnur Jónsson. Kbh. 1927.
- Hirdskrá = *Hirdskrá; NGL II, s. 391-419.
- HMS = Heilagra Manna Sögur. I-II. Kria. 1877.
- Hom. I = Homilie; Leifar, s. 162-67.
- Hom. II = Homilie II; Ludvig Larsson *Nochmals Schiff und Regenbogen; Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*. 35. Berlin 1891, s. 244-48.
- Hom. VI = Homilie; *Frum-parta íslenzkrar túngu í fornöld*. Eftir Konráð Gíslason. Kph. 1846, s. 67-69.
- Hom. VII = *Homilie; A. Holtsmark *En gammelnorsk homilie i AM 114 a qv*. ANF. 46, s. 259-63.
- Hrafn. = Hrafn's saga Sveinbjarnarsonar. B-redaktionen. Udg. af Annette Hasle. EdAM. B. 25. Cph. 1967, s. 1-5.6, 13.16-18.3.46.15-49.22, 55.13-59 (red: B).
- Hugsvm. = Hugsvinnsmál, A. II, s. 167-97.
- ÍM = Íslenzk Miðaldakvæði. Udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat ved Jón Helgason. I.2 - II. Kbh. 1936-38.
- Ingadr. = Ingadrápa; A. I, s. 503-04.
- Isl. Annl. = *Islandske Annaler indtil 1578*. Udg. for det norske historiske kilde-skriftfond ved Gustav Storm. Chria. 1888.
- Íslenddr. = Íslendingadrápa; A. I, s. 556-60.
- Jac. = Jacobs saga; Post., s. 529-33.
- Járns. = Járnsíða; NGL I, s. 259-87.
- Jart. = Jarteinabók; Bisk. I, s. 333-56.
- Jómsvíkdr. = Jómsvíkingadrápa; A. II, s. 1-10.
- Jónsb. = Jónsbók; NGL IV, s. 187-210, 330-40.

- Jónsv. = Jónsvísur; A. II, s. 37.
- Kgs. = *Konungs skuggsiá. Utg. for Kjeldeskriftfondet ved Ludv. Holm-Olsen. Gammelnorske tekster utg. af Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institut. Nr. 1. Oslo 1945, s. 60–90.
- Kloster I–II = *Klosterregler; Ernst Walter Die Fragmente zweier Klosterregeln für Benediktinermönche in altnorwegischer Übersetzung; Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. 82. Halle (Saale) 1968, s. 83–131.
- Komput. = Komputistik; Äldsta delen av Cod. 1812 4to Gml. Kgl. Sml. STUAGNL. IX. Utg. av Ludvig Larsson. (...) Kbh. 1883, s. 1–44.
- Kristenr. = *Den ældre Borgarthings- el. Vikens Christenret; NGL I, s. 339–52.
- Landafrð. = Landafræði; Alfrð. I, s. 3–31.
- Leiðarv. = Leiðarvisan; A. I, s. 618–26.
- Leifar = Leifar fornra kristinna frœða islenzkra: Codex Arna-Magnæanus 677 4to. Prenta ljet Þorvaldur Bjarnarson. Kph. 1878.
- LMIR = Late Medieval Icelandic Romances. EdAM. B. 20–24. I–V. Ed. by A. Loth. Cph. 1962–65.
- Mar. II = Mariu saga; *ibid.*, s. xxxi–xxxii.
- Mar. III = Mariu saga; *ibid.*, s. xxxii–xxxvii.
- Mar. IV = *Mariu saga; *ibid.*, s. 1112–16, 1121–26, 1133–41, 1145–47, 1161–62.
- Margr. = Margrétar saga; HMS. I, s. 474–81.
- Maur. II = Mauritius saga; HMS. I, s. 643–56.
- Mork. = Morkinskinna. STUAGNL. LIII. Ved Finnur Jónsson. Kbh. 1932, s. 1–31.
- NGL = Norges gamle Love indtil 1387. Udg. ved R. Keyser P. A. Munch m. fl. I–V. Chria. 1846–95.
- Niðrst. = Niðrstigningar saga; Helgensagaer. Kbh. 1927, s. 1–9.
- Nik. = Nikolaus saga erkibiskups; HMS. II, s. 41–46
- NVAOA = Avhandlingar utg. av Det norske videnskaps-Akademi i Oslo.
- Ólaf. I = *Kong Olaf Tryggvesóns saga (...), udg. af P. A. Munch. Chria. 1853, s. 64–71.
- Ólaf. III = *Olafs saga hins helga (...). Utg. av Den Norske Historiske Kildeskriftkommission ved Oscar Albert Johnsen. Kria. 1922, s. 1–9, 14–32.
- ONP = Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre. Udg. af Den arnagnæanske kommission. Kbh. 1989.
- Oratio = *Oratio; En Tale mod Biskoperne (...). Ved Gustav Storm. Chria. 1885.
- ÓT = Ólafs saga Tryggvasonar. Saga Ólafs Tryggvasonar af Oddr Snorrason Munk. Udg. af Finnur Jónsson. Kbh. 1932, s. 1–24, 36–47, 54–63 (red: S).
- Plác. = Plácídrápa; B-redaktionen. Rd. by John Tucker. With an Edition of Plácídrápa by Jonna Louis-Jensen. EdAM. B. 31. Cph. 1998.
- Plácdr. = Plácídrápa; se Plác., s. 87–124.
- Post. = Postola sögur. Udg. af C. R. Unger. Chria. 1874.
- Reg. = Regimen; Alfrð. III, s. 76–84, 84.
- Rím II = Rím; Alfrð. II, s. 83–110, 117–30.

- Sams. = Samsons saga. STUAGNL. LXV.1 by John Wilson. Kbh. 1953, s. 1–47.
 Selkollv. = A. II, s. 408–11.
 Sept. = Septem dormientes; Helgensagaer. Kbh. 1927, s. 54–59.
 Sig. fót. = Sigurðar saga fóts; LMIR. III, s. 231–50.
 Sigr. = Sigrgarðs saga frœkna; LMIR. V, s. 81–107.
 Sig. turn. = Sigurðar saga turnara; LMIR. V, s. 195–215.13, 227.13–32.
 Skipan = Skipan Sæmundar Ormssonar; Diplomatarium Islandicum. I. Kph. 1857–76, s. 536–37.
 Skrå = *Gammel Gildeskrå fra Trondhjem; Sproglig-historiske studier etc. Kria. 1896, s. 217–26
 SnE = Snorra Edda; Edda Snorra Sturlusonar. Udg. efter håndskrifterne af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat ved Finnur Jónsson. Kbh. 1931, 4.26–53.
 Sth. = Andrea van Arkel - de Leeuw van Weenen (ed.): The manuscript Sthm. Perg. 15 4°. A diplomatic edition and introduction. [Utrecht] 1977.
 Stj. = Stjórn; Stjorn. Gammelnorsk Bibelhistorie (...). Udg. af C.R. Unger. Chria. 1862, s. 353–74, 386–99.
 Strgl. = Strengleikar; Strengleikar. Kjeldeskriftfondet by Robert Cook and Matias Tveitane. Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. Norrøne tekster, nr. 3. Oslo 1979, s. 4–62.
 STUAGNL = Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur.
 Sturl. = Sturlunga saga. II. Udg. af Det kongelige Nordiske Oldskrift-selskab. Kbh. 1911, s. 109–16, 120–36, 185–222 (= III. hånd).
 Søgubrt. = Søgubrot; Sögur Danakonunga. STUAGNL. XLVI.1 Utg. av Carl af Petersens och Emil Olson. Kbh. 1919, s. 3–25.
 Thom. = *Thomas saga erkibiskups. Udg. af C. R. Unger Chria. 1869, s. 1–71.
 Trójum. = Trójumanna saga. Ed. by Jonna Louis-Jensen. EdAM. A. 8. Cph. 1963, s. 62–104 (red: S).
 Þidr. I–II = *Þidriks saga af Bern. STUAGNL. XXXIV. Ved Henrik Bertelsen. I–II. Kbh. 1905–09; I: s. 357–70, II: s. 1–88 (red: MB, hånd 3).
 Vald. = Valdimars saga; LMIR. I, s. 51–78.
 Ver. I = Veraldar saga. STUAGNL. LXI. Ved Jakob Benediktsson. Kbh. 1944, s. 15.13–24.4.
 Vilm. = Vilmundar saga; LMIR. IV, s. 139–154.8, 163.14–201.
 Vøls. = Vølsunga saga; Vølsunga saga ok Ragnars saga Loðbrókar. STUAGNL. XXXVI. Ved Magnus Olsen. Kbh. 1906–08, s. 1–30.
 ÅNOH = Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.
 Æ. Gulat. II = *Ældre Gulatingslov; NGL IV, s. 3–6, 8, 10–13.
 Æ. Gulat. III = *Ældre Gulatingslov; Fragment AM 315 E of the Older Gulathing's Law. By G.T.Flom. Univ. of Illinois. Studies. Vol. 13. 1928, s. 38–41.

9. Bibliografi

Citeret og benyttet litteratur

- AIG: se Noreen, A. 1923.
- Bemærkninger 1917: se Nygaard, M. 1917.
- Beutner, J. 1987: *Untersuchungen zur Struktur und Syntax der altisländischen »er«-Sätze*. Frankfurt a. M.
- Bjerre, B. 1935: *Nordiska konjunktionsbildningar med temporal innebörd* I. Lund.
- Cleasby, R. 1957: Richard Cleasby & Gudbrand Vigfusson *An Icelandic-English Dictionary*; 2. ed., suppl. by William A. Craigie. Oxford.
- Damsgaard-Olsen Th. og Ruus, H. 1982: KWIC-konkordans over Strengleikar (ikke publ.).
- Delbrück, B. 1919: "Germanische Syntax. V. Konjunktionssätze". *Abhandl. d. kgl. sächs. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl.* xxxvi, 4. Leipzig.
- Finnur Jónsson 1901: *Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800–1300*. STUAGNL. xxviii. Kbh.
- Fossestøl, B. 1980: *Tekst og tekststruktur. Veier og mål til tekstlingvistikken*. Oslo etc.
- Fritzner, J. 1888–1896: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* I–III. Kria. = OGNS; se endv. Hødnebo, F. 1972.
- Fritzner, J. 1972: *Rettelser og tillegg* IV. Oslo etc.
- Gering, H. 1903: *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda*. Halle a. S.
- Gering, H. 1927: *Kommentar zu den Liedern der Edda* I–II. Halle a. S.
- Hanssen, E. et al. 1975: *Norrøn grammatikk*. Oslo etc., s. 114–117.
- Holtmark, A. 1955: *Ordforrådet i de eldste norske håndskrifter indtil ca. 1250*. Utg. av Gammelnorsk Ordboksverk. Oslo.
- Hødnebo, F. 1960 (ed.): *Norske diplomer til og med år 1300*. CCN folio II. Oslo.
- Hødnebo, F. 1972: *Ordbog over Det gamle norske Sprog. Rettelser og tillegg* IV. Oslo etc.; se OGNS.
- ÍF = Íslenzk fornrit.
- Kellogg, R. 1988: *A Concordance to Eddic Poetry*. Medieval Texts and Studies: No. 2. Woodbridge.
- KLNM = Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. I ff. Kbh. 1956 ff. = KLNM.
- Kålund, Kr. 1889, 1894: *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling* I–II. Udg. af kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. Kbh.
- Kålund, Kr. 1900: *Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i det store kongelige bibliotek og i universitetsbiblioteket (...)*, udg. af kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. Kbh.
- Larsson, L. 1891: *Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna*. Lund.
- Lexicon Poeticum 1931: se Sveinbjörn Egilsson 1931.
- Norrøn syntax*: se Nygaard, M. 1905.
- Nygaard, M. 1865–67: *Eddasprogets syntax* I–II. Bergen.

Nygaard, M. 1905: *Norrøn syntax*. Kria.

Nygaard, M. 1917: *Bemærkninger, rettelser og supplementer til min Norrøn syntax*. Kria.

OGNS: se Fritzner, Johs. 1888–96.

Ólafía Einarasdóttir 1964: *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning*. Bibliotheca Historica Lundensis XIII. Sth.

ONP 1989: se *Ordbog over det norrøne prosasprog*.

Ordbog over det norrøne prosasprog. Register. Udg. af Den arnamagnæanske kommission. Kbh. 1989.

Ulset, T. 1976: "Noen bemerkninger om den syntaktiske fordelinga av *áð(u)r(en)* og *fyrr en* i norrønt og islandsk". *Maal og Minne*, s. 160–65.

10. Håndskriftfortegnelse

Fortegnelse over de håndskrifter, der er lagt til grund for citerede og benyttede tekststudgaver. De med ^x angivne håndskrifter regnes normalt for at være norske.

DE ÆLDSTE: AM 1 eß 1 fol/ca. 1300 = Sögubrot; – AM 237 a fol/ca. 1150 = Hom. I – AM 315 d fol/ca. 1175 = Grág. I – AM 243 ß d fol^x/ca. 1275 = Kgs. – AM 315 f fol^x/ca. 1175–1200 = Æ. Gulat. II – AM 619 4to^x/ca. 1220–25 = GNH – AM 655 III 4to/ca. 1200 = Nik. – AM 655 VII 4to/ca. 1200 = Ver. I – AM 655 IX 4to^x/ca. 1150–1200 = Blas. – AM 673b 4to/ca. 12000 = Plácdr. – AM 674a 4to/ca. 1150–1200 = Eluc. – GKS 1812 IV 4to/ca. 1192 = Komp. – Sthm. 15 4to/ca. 1200 = Sth.; — 1200-TALLET: AM 237b fol^x/ca. 1250 = Barth. – AM 243 ß fol^x/ca. 1275 = Kgs. – AM 315 c fol/ca. 1200–25 = Grág. II – AM 315 k fol^x/ca. 1220–50 = Frostat. II – AM 334 fol/ca. 1271–81 = Járnsm. – AM 279 a 4to/ca. 1250–75 = Skrá – AM 325 II 4to/ca. 1225 = Ágr. – AM 381 I 4to/ca. 1250 = Brot – AM 519a 4to/ca. 1280 = Alex. – AM 623 4to/ca. 1250 = Alexis, Niðrst. – AM 645 4to/ca. 1220 = Clem. – AM 655 I 4to/ca. 1225–50 = Hom. VI – AM 655 II 4to/ca. 1200–25 = Mar. III – AM 655 V 4to/ca. 1200–25 = Eras. – AM 655 XII–XIII 4to/ca. 1250–75 = Jac. – AM 655 XIX 4to/ca. 1225–50 = Mar. II – AM fsc. 65, nr. 1/ca. 1245 = Skipan – DG 4–7^x/ca. 1270 = Elis, Ólaf. 1, Strgl. – DG 8 II^x/ca. 1225–50 = Ólaf. III – GKS 1009 fol/ca. 1275 = Mork., Ingadr. – GKS 1157 fol/ca. 1250 = Grág. – GKS 2365 4to/ca. 1270 = Edda I – NRA I C II^x/ca. 1260–70 = Frostat. I – NRA I C IV^x/ca. 1250–1300 = Frostat. II – NRA 50 C^x/ca. 1250–1300 = Skrá – NRA 81 A, B/ca. 1200–25 = Kloster I–II – DN: Aslo 1297, Nidaros 1297 – Sthm. 4 fol (hd. 3)^x/ca. 1275–1300 = Þiðr. I–II – Sthm. 17 4to^x/ca. 1280–1300 = Thom.; — 1300-TALLET: AM 132 fol/ca. 1330–1370 = Dropl., Eg. – AM 228 fol/ca. 1300–25 = Stj. – AM 242 fol/ca. 1350 = Graffl. I – AM 315e fol^x/ca. 1240–1250 = Æ. Gulat. III – AM 323 fol^x/ca. 1320–50 = Hirdskrá – AM 58, 4to/ca. 1350 = Eidsivat. II – AM 78, 4to^x/ca. 1300 = Kristenr. – AM 114, 4to^x/ca. 1315–40 = Oratio, Hom. VII – AM 399 4to/ca. 1330–50 = Aron – AM 420 a 4to/ca. 1362 = Annl. Skálh. – AM 573 4to/ca. 1350–75 = Trójum. – AM 649 4to/ca

1300–1400 = Jónsv. – AM 748 i 4to/ca. 1300–25 = Íslenddr., Edda II – AM 194 8vo/
1387 = Landafrð. – GKS 1005 fol/ca. 1387–95 = Annl. Flat., Geisli – GKS 1154
fol^x/ca. 1350–60 = Gulat. II – GKS 2367 4to/ca. 1300–50 = Eiríksdr., Jómsvikdr.,
SnE – GKS 3268 4to/ca. 1350 = Jónsb. – NKS 1642 d 4to^x/ca. 1320–50 = Cod.
Tunsb. – NRA 70^x/ca. 1300–50 = Agath. – DI: 1341, 1377, 1380, 1385, DN: Aslo
1300, Nidaros 1333, Oslo 1340 – Sthm. 5 fol/ca. 1350–1365 = Selkollv. – Sthm. 18
4to/ca. 1350–1400 = Gunnl., ÓT – Sthm. 28 4to^x/ca. 1320–1350 = Borgartkrst. –
Sthm. 1 8vo/ca. 1325–1350 = Mar. IV; — 1400-TALLET: AM 81 a fol/ca. 1450–75
= Bøgl. – AM 235 fol/ca. 1400 = Margr., Maur. II; – AM 343 a 4to/ca. 1450–1475 =
Sams. – AM 556a 4to/ca. 1475–1500 = Gísl., Sigr. – AM 557 4to/ca. 1420–1450 =
Hrafn. – AM 570a 4to/ca. 1450–1500 = Hásk. I – AM 586 4to/ca. 1450–1500 =
Vilm. – AM 589c 4to/ca. 1450–1500 = Vald. – AM 624 4to/ca. 1500 = Huggsvm.,
Rím II, Sept. – AM 696 II 4to/15. árh. = Reg. – AM 753 4to/ca. 1400 = Leiðarv. –
AM 429 8vo/ca. 1500 = Doroth. – GKS 2845 4to/ca. 1450 = Heiðr., Heiðrgát. –
NKS 1824 b 4to/ca. 1400–25 = Vøls. – DI: 1410, 1428 (2gg.), 1429, 1433, 1445 –
Sthm. 7 fol/ca. 1450–1475 = Sig. turn., Sig. fót. – Sthm. 8 fol/ca. 1500 = Hásk. II.

Nytt om Tuna-stenen i Bälinge

En halv km öster om Tuna i Bälinge sn står vid en körväg i sydöstlig riktning över gårderna den runsten som i runverket har signum U 1104.¹ Den 2,20 m höga och nertill 1,70 m breda runstenen av ljusröd granit är känd sedan 1600-talet av Bureus och Rhezelius. Inskriften på den har Sven B. F. Jansson i runverket läst:

[nis]uik[e]r | ok · gyriþ · þo litu · rita meþi · yti · si[k]jis · sutu · nasi · ok-
kitil · -e- · iogu ruþir a · þisa ...

och tytt: "... och Gyrid de läto uppresa minnesmärket efter ... Nase och Kättil de höggo in dessa runor".²

Ristningen har karakteriserats som "genomgående grund och delvis mycket svårläst", ornamentikens linjer som på flera ställen "besvärliga att reda".² Vissa runor saknas, andra är defekta. I det inledande mansnamnet [nis]uik[e]r är de tre första runorna [nis] nu borta, och av slutrunan r återstår endast korta stycken av huvudstaven och bistaven; men dessa runor finns på träsnittet i Bautil (nr 462).³ Vidare är mittrunan i följden si[k]jis, runa 35, otydlig, men har sannolikt varit en stupad k-vändruna, och i runföljden 53–55 -e- återstår av runa 53 endast delar av huvudstaven, 54 e är säker, och runa 55 är skadad genom bortfall; runföljden har säkerligen varit [þ]e[r], pers. pron. 'de', s.k. dubbel satsdel som sammanfattar de två runristarnas namn nasi · ok · kitil, "Nase och Kättil".

Jansson har lämnat såväl det inledande mansnamnet [nis]uik[e]r som runföljden 33–41 si[k]jis · sutu utan någon tydning eller något förslag till en sådan. Närmast före Jansson hade Erik Brate i viss mån sysslat med inskriften och tytt dess dedikation: "Näsvig och Gyrid, de läto resa

¹ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1–4 (Sveriges runinskrifter, 6–9). Stockholm 1940–1958.

² Upplands runinskrifter, 4:2 (1957), s. 431.

³ Bautil = Bautil, Det är: Alle Svea och Götha Rikens Runstenar ... Med några anmärkingar utgifne af Johan Göransson. Stockholm 1750.

minnesvård efter son, som dog (?)."⁴ med föga kommentar. De nu förstörda tre första runorna [**nis**] i det inledande mansnamnet tolkade han som en förled 'Näs-', en första sådan i ett sammansatt namn, vari Jansson instämde och till skrivformen **nis-** som parallell anförde namnet **nisbiarn** (ack.), *Næsbiorn* på U 445.

Hela namnet **nisuikir** (nom.) på Tuna-stenen tyddes av Brate som 'Näsvig', men enligt Jansson är det svårare att komma till rätta med namnets senare led. Han ansåg: "Man skulle kunna gissa på *-vigr* och, liksom Brate, återge namnet som 'Näsvig'", men konstaterade: "något sådant namn är icke känt; förslaget är att betrakta som en osäker gissning".⁵ — Eftersom Jansson inte har något eget förslag till tydning av efterleden, kvarstår namnet [**nis**]**uik[e]r** (nom.) i halvfet utan tydning i runverket.

Veterligen har inte heller någon annan sökt tyda namnets senare del, **uik[e]r**, förrän det framlades ett förslag för nu drygt 25 år sedan.⁶ Det gick ut på att tyda det inledande [**nis**] som en första förled 'Näs-' med lokal innebörd och resten **-uik[e]r** som ett sammansatt mansnamn *Vigæirr* 'Viger', ett i runsvenskan ganska väl dokumenterat namn. Beläggen är: nom. **uifair** för **uikair** på U 295, **uiker** på en fragmentarisk runsten i det s.k. Stenmuseet i Skänninge,⁷ ack. **uikair** på U 214, Sö 351⁸ och U 985 samt **huikair** för **uikair** på U 984 med en oriktig initial **h**-runa i den av Öper signerade inskriften.

Efterleden **-ker** i **uiker** 'Viger' har tecknats på samma sätt som i namnen **erinker** (nom.) 'Ärenger' på U 1163 och sannolikt **hulker** (nom.) 'Holger(?)' på Vs 31,⁹ jfr **-ger** i namnet **hialmger** (ack.) 'Hjälmgger' på U 1018. Namnet 'Viger' finns även i fornsvenskan och bars av bl.a. den bekante *Wiger spa*, som var lagman i Uppland och är nämnd i Upplandslagen. I den latiniserade formen *Vigerus* möter namnet i en markgälds-längd för Tegelsmora sn i norra Uppland från år 1312.¹⁰

Slutorden **·yti·si[k]jis·sutu** i Tuna-stenens dedikation har i runverket endast transkriberats *æftir* och tytts 'efter', medan **si[k]jis** och **sutu** läm-

⁴ E. Brate, Svenska runristare. Stockholm 1925, s. 94.

⁵ S. B. F. Jansson, i: *Upplands runinskrifter*, 4:2 (1957), s. 432.

⁶ E. Salberger, *Nisuiker*. Ett mansnamn med lokalförled i runsvenskan, i: *OUÅ* 1975, s. 38 f.

⁷ S. B. F. Jansson, *Ytterligare några nyfunna runinskrifter*, i: *Fornvännen*, årg. 1943, s. 317.

⁸ Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wesén (*Sveriges runinskrifter*, 3). Stockholm 1924–1936.

⁹ Vs = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson (*Sveriges runinskrifter*, 13). Stockholm 1964.

¹⁰ M. Lundgren och E. Brate, *Svenska personnamn från medeltiden*. Stockholm 1892–1915; s. 297.

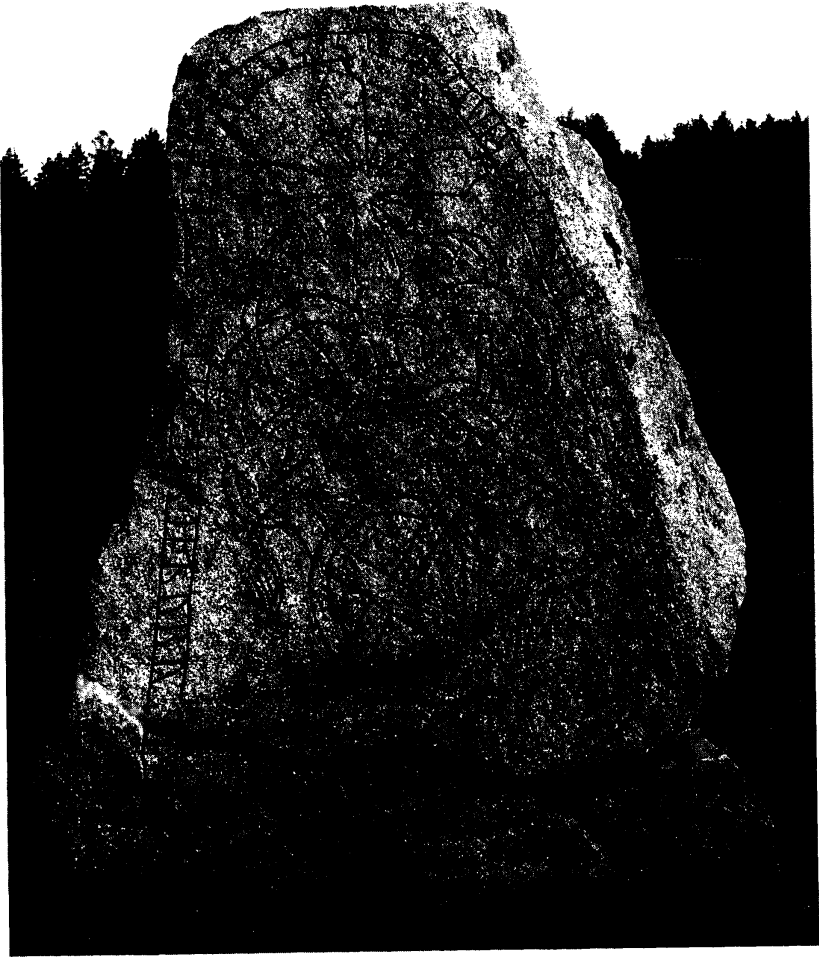

Fig. 1. U 1104. Tuna, Bälinge sn. Foto: ATA.

nats utan både transkription och tydning av Jansson; Erik Brate tydde dessa ord: "efter son, som dog (?)" med kommentaren: "Uppgiften om den avlidne är dunkel. Männe **sinis sutu** är fel för **sun is tu** och rättelse därav."⁴ Jansson har säkerligen funderat åtskilligt på vad de två ristarna **nasi · ok · kitil**, "Nase och Kättil" åsyftat i runföljden 33–41 **si[k]is · sutu**. Enligt honom har man att i den söka namnet på den som stenen rests efter. Vidare finner han det troligt, att den innehåller namnet på en son

eller dotter. Något mer torde inte "med någon som helst säkerhet kunna sägas".⁵ I dylika funderingar är man benägen att instämna. Brates tydningförslag, som bygger på en rekonstruktion **sun sin is tu**, "(efter) son sin, som dog", avfärdas av Jansson som "alltför djärvt och osannolikt".⁵ Man kan instämna och måhända ändå ana, att det kan finnas en riktig intention däri.

Inför ett eventuellt tydningförsök av slutorden i dedikationen gäller det att söka komma underfund med deras innebörd i stort från och med runföljden **yti**. Den förste som läste runorna 30–32 som **yti** var redan Rhezelius på 1600-talet, och den förste som läste dem **uti** och transkriberade dem *u(f)ti(r)* synes ha varit Richard Dybeck (1864),¹¹ jfr dock redan Peringskiöld med tydningen 'åth'.¹² Med ledning därav vågar man räkna med att dedikationen haft ett ordinärt prep.-uttryck bestående av prep. **yti** 'efter' och ett personnamn.

Innan man går vidare i jakten på ett sådant, kan det löna sig att se lite närmare på inskriftens ordskillnadstecken och ordgränser. Därvid konstateras att inskriften har nästan regelbundna ordskillnadstecken, dock med några undantag: **po lito**, "de läto", **rita meri**, "uppressa minnesmärket", **iogu runir**, "höggo runor" och **runir a**, "runor på". Vid ordgränser finns det inte några fall av dubbelläsning av runa men däremot vissa fall av dubbelskrivning av runa, nämligen **gyrip · po**, "Gyrid de", **si[k]is · sutu**, **ok · kitil**, "och Kättil", i alla tre fallen med ordskillnadstecken mellan de två runorna.

Inskriftens ordgränser är överlag klara och odisputabla, men eftersom det finns ett och annat kort ord som **ok** 'och' (2 ggr), **po** 'de' och **a** 'in, på', kan även en ganska kort runföljd vara att dela i två ord. Den runföljd som då främst kommer i blickpunkten är den otydda och oklara **si[k]is**, som ligger närmast till för att dölja namnet på den som hedrats med runstenen. Denna runföljd innehåller två stavelser och skulle kunna vara ett tvåstavigt sammansatt namn, men det tycks inte finnas något plausibelt sådant vare sig i våra svenska och nordiska runinskrifter eller i de nordiska fornspråken. Det kan vara skäl att åtminstone pröva en uppdelning av runföljden. En möjlig uppdelning och kanske den mest naturliga vore att dela den i **si[k]** och **is**. Man får då ett enstavigt ord **si[k]**, och frågan är, om detta kan fungera som ett namn i akkusativform och går att identifiera med något befintligt namn i runinskrifter eller andra fornspråkliga texter.

¹¹ R. Dybeck, *Sveriges runurkunder, granskade och utgifne*. Uppland. H. 5. Stockholm 1863; s. 31 (Nr 203).

¹² *Upplands runinskrifter*, 4:2 (1957), s. 431.

Det teoretiska ljudunderlaget för **si[k]** (ack.) är inte entydigt men ändå relativt begränsat och kan närmast tecknas: *s + ĩ / ě / ðe + (n) + g(g) / k(k)*. En möjlighet, som det kan vara skäl att pröva, är *sink*. Gör man det, finner man ordet som namn i nominativform **sinkr** på en östgötsk runsten, Ög 102, från prästgården i Kaga sn.¹³ Erik Brate har i runverket med viss suppling läst inskriftens något defekta dedikation: + **sinkr : let [lekia : stein : þena :] eftir : friþelfi : kunu : sina** : och tytt den: "Sink lät [lägga denna sten] efter Fridälf, sin hustru".¹⁴ Brate påpekade, att namnet **sinkr** förekommer endast i denna inskrift, och tillade: "Det kan tänkas motsvara adj. isl. *sinkr* 'egennyttig', som väl då ursprungligen varit öknamn."¹⁴

I fornvästnordiskan är adj. *sinkr* ett väl dokumenterat ord. Det upptages i Fritznors ordbok i betydelsen 'egennyttig, tilbøielig til at søge sin Fordel paa andres Bekostning og uvillig til at gjøre dem noget godt',¹⁵ och det anföres belägg med kontext, bl.a.: *allir Gunnhildar synir vāru menn sinkir* Fm 1,50: 2; *er hann var svā sinkr ok fēgjarn* Fm. VII,239: 6; *sinkr ok snikinn* Barl. 136: 21; *svā var hann sinkr, at hann mátti engan hlut gefa* Fld. III,26: 6.

Därtill kommer, vad Brate inte nämnde, att adj. fvn. *sinkr* både i stark och svag form kan fungera som tillnamn. Redan Karl Rygh förtecknade i sin samling av norröna tillnamn (1871)¹⁶ *sinkr* 'egennyttig, nidsk' med belägget *Nereiðr h. gamli ok sinki*, jarl kring år 800 i Landnámabók. Finnur Jónsson upptog i sin motsvarande samling (1907)¹⁷ utom detta namn också *sinkr*, *sinki* 'den gærrige, egenkærlige' på *Hallsteinn sinkr* i Sverris saga. I Eirspennill är belägget: *Hallsteinn sinkr frendi M(agnus) konungs*.¹⁸ Och E. H. Lind upplyser i sin samling (1920–21)¹⁹ under *Sinki*, den svaga formen av adj. *sinkr* 'sniken, snål', att *Nereiðr iarl enn gamli ok enn sinki* var farfarsfar till en landnámsman, att *Arnmodr iarl hinn sinki* var farfar till en landnámsman, och under *Sinkr*, att *Hallsteinn sinkr* dog år 1184.

¹³ Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate (Sveriges runinskrifter, 2). Stockholm 1911–1918.

¹⁴ Östergötlands runinskrifter, s. 102.

¹⁵ J. Fritznor, Ordbog over Det gamle norske Sprog. 1–3. Nytt uforandret optrykk av 2. utg. (1883–1896). Oslo 1954. — Källförkortningar enligt Fritznor.

¹⁶ K. Rygh, Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen, i: Indbydelsesskrift til den offentlige Examen ved Thronhjems Kathedralskole i Juni og Juli 1871. Thronhjem 1871, s. 54.

¹⁷ F. Jónsson, Tilnavne i den islandske oldlitteratur, i: Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1907, s. 258.

¹⁸ Eirspennill — Am 47 fol. — Noregs konunga sögur Magnús gödi — Hákon gamli. Udg. ... ved Finnur Jónsson. Kristiania 1916, s. 343.

¹⁹ E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Uppsala 1920–1921, sp. 308 f.

Förekomsten av det runsvenska mansnamnet **sinkr** (nom.) på Ög 102 Kaga och det norröna tillnamnet *sinker* (nom.) och *sinki* (nom.) i olika språkkällor visar, att det är möjligt, att runföljden **si[k]** på U 1104, Tunastenen i Bälunge, såvida nasalen inbegripes i **k**-runan, kan stå för ett mansnamn *Sink* (ack.), ett ursprungligt tillnamn.

Sink är bara ett av flera namnalternativ, som är tänkbara på grundval av det teoretiska ljudunderlaget. Ytterligare ett, nämligen ett mansnamn *Sik* (ack.), skall prövas. Subst. *siker*, m. 'sik, salmo lavaretus' är i fornsvenskan belagt både som tillnamn och mansnamn. Söderwalls ordbok, II: 1. M–T (1891–1900)²⁰ upptager det som tillnamn i beläggen: *suno dictus sik* 1297 4/4 Wreta (SD 2, s. 231) och: *Byrgerus dictus siker* 1319 29/6 Alvastra (SD 3, s. 409), jfr Stig Olsson Nordberg,²¹ som under *Sik(er)* anfört belägget *sik* (nom.) från Wreta (1297) som ett tillnamn. Lundgren–Brate har som personnamn under *Sik* (?) upptagit *Sikir* (nom.) 1304 24/7 Arboga (SD 2, s. 423).²² Och Elof Hellquist har i Fornsvenska tillnamn (1912) under avdeln. I. tillnamn "bildade af djurnamn utan afledning" tagit med fisknamnet *Siker*,²³ medan Jan-Eskil Löfkvist²⁴ under *Siker* tilln. personn? upptagit beläggen *sikir* från Arboga (1304) och *siker* från Alvastra (1319).

I fornvästnordiskan är *sikr* likaså ett väl dokumenterat tillnamn. Karl Rygh upptager det i sin samling (1871) som tillnamn på *Sóni* 'Skules merkesmand' och anmärker: "*Sik* (fisken)",²⁵ Finnur Jónsson (1907) också om *Sóni* med tillnamnet *sikr* 'Helt' (fiskearten)²⁶ och E. H. Lind (1920–21) likaså *Sóni sikr*, död 1240, med anmärkningen "välbekant fisknamn".²⁷ Samtliga belägg hänför sig till Saga Hákonar Hákonarsonar. Ett av de två beläggen i Eirspennill (s. 605:12) är med kontext: *þa svaraði Sóni sikr her ær nu merki H(akonar) konungs ok her er hann sialfr undir*. Andra belägg möter i de norröna källorna Cfr och Flb III. Ett av beläggen i Cfr är: *Sóni sikr bar merkit* (s. 520:23), och ett av dem i Flb III är: *fell þar Skuli hertugi ok þessir menn med honum Sóni sikr Eysteinn orri Aslaker dyn-dill* etc. (s. 161:19). Samtliga dessa belägg på tillnamnet *sikr* avser *Sóni sikr*, som var *merkismadr* 'fanbärare, banerförare' hos Skule hertig i Saga

²⁰ K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket. 1–2. Lund 1884–1918.

²¹ S. Olsson Nordberg, Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300. I. Uppsala 1926, s. 98.

²² M. Lundgren och E. Brate, a.a., s. 225.

²³ E. Hellquist, Fornsvenska tillnamn, I: Xenia Lidéniana. Festskrift tillägnad Professor Evald Lidén ... Stockholm 1912, s. 97.

²⁴ J.-E. Löfkvist, Svenskan i latinska originaldiplom 1300–1325. Uppsala 1976, s. 195.

²⁵ K. Rygh, a.a., s. 53.

²⁶ F. Jónsson, a.a., s. 312.

²⁷ E. H. Lind, a.a., sp. 308.

Hákonar Hákonarsonar, som föll med sina män år 1240.

Med hänsyn till att ordet *sik* 'sik' är klart betygat som tillnamn såväl i fornsvenskan som i fornvästnordiskan synes det inte vara något i vägen för att runföljden **sik** på U 1104, Tuna-stenen i Bälinge, uppfattas och tydes som ett mansnamn *Sik* (ack.) 'Sik', ursprungligen ett tillnamn som förvandlats till proprium, en tydning som bör föredragas framför möjligheten att tyda det som ett adjektiv identiskt med fisl. *sínkr* 'egennyttig', eftersom det är ovisst, om **k**-runan i **sik** inbegriper en nasal.

Efter **sik** 'Sik' följer, sedan **si[k]is** uppdelats **si[k] is**, vari **is** torde vara att uppfatta och förstå som relativpartikel och att återge med 'som' och inte som ett personligt pronomen 'han', såsom Elias Wessén och Sven B. F. Jansson efter 1942 gjort i runverket i uppländska inskrifter. Wessén har där bl.a. på U 439, en förkommen runsten vid Steninge i Husby-Årlinghundra sn efter namnet **sabi** (ack.) 'Säbjörn?' läst och tytt **is-satsen isturþi × austr × skibi × etc.**, "Han styrde skepp österut" etc.²⁸ och på U 661, en runsten vid Råby i Håtuna sn efter namnet **onunt** (ack.) 'Anund' tytt **is-satsen is uas × austr × tauþr × miþ × ikuari ×**, "Han blev död österut med Ingvar",²⁹ liksom Sven B. F. Jansson på U 778, en runsten i Svinnegarns kyrka, efter namnet **baka** (ack.) 'Banke' tytt **is-satsen × is ati × ain × sir × skib etc.**, "Han ägde ensam ett skepp" etc.³⁰ och på U 802, en runsten på Långtora gårde, efter namnet **sm-** (ack.) 'Smed' **is-satsen + is yas + trakia + batstr +**, "Han var av unga män den bäste".³¹

Men då Wessén i *Upplands runinskrifter*, I:1 (1940) behandlade U 136, en runsten vid Broby i Täby sn, läste och tydde han efter namnet **austain** (ack.) 'Östen' **is-satsen × is × suti × iursalir etc.**, "som drog till Jerusalem",³² alltså som relativpartikel liksom dessförinnan **is-satser** i sörmländska inskrifter, vilket även Erik Brate hade gjort i Östergötlands och Södermanlands inskrifter 1911–1918 resp. 1924.

Det finns i våra runinskrifter veterligen inte någon **is-sats**, som gör det nödvändigt att uppfatta och tyda **is**, **es**, **as**, **ir**, **er**, **ar** etc. som ett personligt pronomen 'han' men däremot ett och annat fall som gör det omöjligt, t.ex. på Pilgårds-stenen från Boge sn på Gotland (nu i Gotlands Fornsal), där efter namnräckan **rupuisl : austain : imu(n)r**, "Röbvisl, Oystain, Emund' **is-satsen is afa : staina : stata : aft : rafa** (för **rafn**) inte kan uppfattas och tydas som ett personligt pronomen 'han' utan rim-

²⁸ *Upplands runinskrifter*, II:2 (1945), s. 232.

²⁹ *Upplands runinskrifter*, III:1 (1949), s. 129.

³⁰ *Upplands runinskrifter*, III:2 (1951), s. 359.

³¹ *Upplands runinskrifter*, III:2 (1951), s. 405.

³² *Upplands runinskrifter*, I:1 (1940), s. 202.

ligtvis är att tyda som en relativpartikel med plural innebörd och återge med 'vilka' i tydningen: "vilka ha ställt upp stenar efter Rafn" etc.

I Tuna-stenens inskrift (U 1104) följes det föreslagna mansnamnet **sik** 'Sik' av den lilla **is**-satsen **is · sutu**, vari det är naturligt att uppfatta och tyda **is** som en relativpartikel 'som', inledningsord i en liten relativsats "som **sutu**", vari runföljden **sutu** torde innehålla det finita verbet som predikat.

Satser inledda med relativpartikeln **is** etc. 'som' har i runinskrifter ofta formen av nekrologer, eftermälen, resenotiser, bostadsnotiser etc.; vanligast är nekrologer (ett 20-tal fall). Det kan vara ett enkelt verb som: **fel** 'föll' på Sö 217, **turknapi** 'drunknade' på Vg 174,³³ **furs** 'omkom' på Ög 145 och U 1016, **tu** 'dog' på Ög 83 och **to** 'id.' på G 220,³⁴ **etapis** 'ändades' på Ög 81 och **itapisk** 'id.' på Sm 46³⁵ eller ett uttryck som **ali : tunpi** 'miste livet' på Sm 5 och **altri tynpi** 'id.' på Vg 187 och det rätt vanliga **uarþ : taupr** 'vart död' på Sö 254, **uar : tauper** 'id.' på Sö 287, **uarþ : tuþr** 'id.' på Sm 52, **uarþ + tuþr** 'id.' på Vg 40, **uarþ · tuþr** 'id.' på Vg 197, **uas × taupr** 'id.' på U 661, **uas : taupr** 'id.' på Arlanda-stenen i Husby-Årlinghundra sn i Uppland,³⁶ och **uas : tuþr** 'id.' på Kallerstad-stenen i S:t Lars sn i Östergötland.³⁷ Av störst intresse för runföljden **sutu** på U 1104, Tuna-stenen i Bälinge, är belägget **tu** i satsen **rs · urstr · o · ual tu**, "som dog västerut i Frankrike" (Brate) på Ög 83 vid Högby kyrka och **to** i satsen **ar : to i : hulmka-...**, "som dog i Holmgård" på G 220 från Hallfreda i Follingbo sn (nu i Gotlands Fornsal).³⁸

Runföljden **sutu** skulle, om den är ett sammansatt verb i preteritum, som slutdel kunna innehålla **tu**, den jämte **to** ordinära skrivformen för 'dog' i runsvenskan. Frågan blir, om det går att ur **su**, den till synes föga lovande inledande delen, utvinna en plausibel förled. Möjligheten föreligger att dubbelläsa **t**-runan i **sutu** till **suttu** liksom möjligheten att utläsa en av **t**-runorna med ljudvärdet *d* och den andra eventuellt som *t*. Om slutleden **tu** står för *dō*, är *d* upptaget, men den genom dubbelläsning erhållna **t**-runan som slutruna i en förled **sut** kan givetvis, om det behövs och ger resultat, läsas som *t*.

³³ Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström (Sveriges runinskrifter, 5). Stockholm 1940–1970.

³⁴ G = Gotlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén och Elisabeth Svärdström, 1–2 (Sveriges runinskrifter, 11–12). Stockholm 1962–1978.

³⁵ Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander (Sveriges runinskrifter, 4). Stockholm 1935–1961.

³⁶ Th. Snædal, i: Runfynd 1989 och 1990, i: Fornvännen, årg. 1992, s. 157.

³⁷ S. B. F. Jansson, Några nyligen uppdagade runstenar, i: Fornvännen årg. 1950, s. 341.

³⁸ E. Salberger, Mansnamnet på Hallfreda-stenen, i: ANF, bd 94 (1979), s. 157 ff. — Jfr E. Svärdström i Gotlands runinskrifter 2 (1978), s. 244 f.

Den något skymda sikten klarnar, om man prövar att läsa **u**-runan inte som *u* utan som *o*, vilket gör det möjligt att utläsa **sutu** = **suttu**, *sotdo*, dvs. *sötdö* och förstå det som preteritum av ett verb, som veterligen inte finns som infinitiv **sotdöia* 'sotdö' i de nordiska fornspråken men däremot som preteritum *sotdo* 'sotdog' i fornsvenskan. Verbets förled är **sut**, *sot* 'sot', ett gammalt ord för sjukdom.

De två beläggen på *sotdo* 'sotdog' i fornsvenskan, vilka redovisas i Söderwalls ordbok, II: 1, M–T (1891–1900), är:³⁹ *Alricus soth do vidh rom Bil 646* och: *ok sot do ther effter gudz byrd xij^c xx [1220] ar RK 1: (LRK), s. 228*. Belägget i Bil, som möter i det lilla avsnittet *Goterne i Rom*, härrör från förra hälften av 1400-talet och det i RK 1 (LRK) från mitten av 1400-talet. Sistnämnda belägg möter i Lilla Rim-Krönikan i en strof om *Jon unge konung swerkersson*, som lyder:

J barndom jac til konung valdis
ok iii aar a visingx öö dwaldis
ok sot do ther effter gudz byrd xij^c xx [1220] ar
ok j aluustra closther jordader var.⁴⁰

Beläggen har sedan redovisats av Åke Åkermalm (1955), som påpekade, att det ordinära uttrycket för **sotdöia* har varit *döia aff sot*, och ansåg, att nybildningen *sotdöia* utan tvivel har adj. **sotdödher*, jfr fvn. *sótdaudr* 'död af Sygdom' att tacka för sin tillkomst.⁴¹

Uttr. *döia aff sot* användes om Knut Eriksson i versraden: *aff sot jac j gäsene doo* (LRK, s. 227), jfr om Erik Eriksson läspe versraden: *til thess jac aff siwkdome do* (LRK, s. 228), med variation av uttrycket.

Ett liknande sammansatt verb med substantivisk förled är *stradöia* 'strädö, sotdö'. Det förekommer i VgL IV. 15:17,⁴² där det om konung Erik Knutsson berättas: *han stra doo .i. wisingxs .ö. oc liggær .i. warnem (hos bröðrom sinum oc ffrændum*, och i VgL IV. 15:18,⁴² där texten om samme Jon Swerkersson, som enligt LRK *sot do ther [a visingx öö]*, har: *oc stra do .i. wisingxs .ö*. Därmed blir de två verbformerna *sot do* 'sotdog' och *stra do* 'strädog' nästan synonyma. Prosaiska krönikan har flera belägg på *stra(a) doo* 'strädog', bl.a. om Erik Segersäll: *och stra doo j swe-rike j rättom aller* (PK s. 231) och om Kristoffer barkekonung: *han straa doo pa helsingiaborgh xij dagh jwla Anno domini M cd xl viij* (PK, s. 240).

³⁹ Källförkortningar enligt Söderwalls ordbok.

⁴⁰ Svenska medeltidens rimkrönikor. I. Stockholm 1865; Lilla rimkrönikan, s. 228.

⁴¹ Å. Åkermalm, Fornnordiska verb med substantivisk förled. Lund 1954; s. 148 f.

⁴² VgL = Westgöta-Lagen. Utg. af H. S. Collin och C. J. Schlyter (Samling af Sweriges Gamla Lagar. 1). Stockholm 1827; IV: 17, 18, s. 303.

Enligt det förslag som här vedervågats är de tre orden efter prep. **yti** 'efter, till minne av' på Tuna-stenen i Bälunge (U 1104) att läsa: **si[k] is · sutu**, transkribera: *Sik es sotdo* och tyda: '(efter) Sik, som sotdog'. Läsningen är identisk med runverkets med den skillnaden att runföljden **si[k]is** uppdelats **si[k] is**, jfr inskriftens **po lito, rita meri, iogu runir** och **runir a**, också utan ordskillnadstecken. Transkriberingen av orden i fråga är ny — runverket har ingen, och tydningen är också ny — runverket har ingen.

Tydningen av runföljden **sik** som *Sik* 'Sik', identiskt med ack. sg. av det välbekanta fisknamnet fsv. *siker*, fvn. *siker* baseras på att detta ord är klart betygat som tillnamn i både fornsvenskan och fornvästnordiskan, ett tillnamn som på Tuna-stenen fungerar som proprium. Småordet **is** är att förstå som relativpartikel och tyda 'som', jfr ovan, och inte som ett pers. pron. 'han'. Formen **is** är den ordinära i uppländska runinskrifter. Ett rätt nyligen (1990) tillkommet belägg möter i relativsatsen: **is uas austr : tauþr · m ... ari**, 'som vart död österut med Ingvar' på Arlanda-stenen i Husby-Ärlinghundra sn, Uppland. Efter **is** 'som', subjekt i relativsatsen, följer på Tuna-stenen **sutu**, vilket torde innehålla satsens predikat. Det har efter dubbelläsning av **t**-runan med olika ljudvärden (*d* och *t*) transkriberats *sotdo* och tytts 'sotdog, dog av sjukdom', pret. sg., en verbform med två belägg i olika fornsvenska språkkällor.

Det framlagda förslaget till tydning skulle således ha givit ett belägg på **sik** (ack.), *Sik* 'Sik' som proprium (mansnamn), som är ca 200 år äldre än de befintliga fornsvenska beläggen på *siker* 'sik' som tillnamn, ett nytt belägg på relativpartikeln **is** 'som' i en uppländsk runinskrift och ett belägg på verbformen **sutu**, *sotdo* 'sotdog, dog av sjukdom', som är ca 300 år äldre än de två fornsvenska som är kända förut.

Sequence in the Older Futhark

1. In his recent comprehensive article in this journal arguing for the superiority of a North Etrurian origin of the runes Bernard Mees (2000: 76 ff.)¹ convincingly established the ordering principle according to which pairs of runes in an established sequence of the older futhark comprise one from the first and one from the second half of the source alphabet divided at the point between L and M. However, apart from observing that within the pairs containing the first four letters of the source alphabet a curious retrograde ordering within the pair was the rule — i.e. $\Phi A TB RC XD$ instead of $A\Phi BT$, etc., cf. $FU EM HN$, etc. — Mees was forced to conclude that “the exact mechanical principle behind the order of the rune-row remains obscure” (ibid.: 79).

One possible reason why Mees was unable to penetrate further into the mystery of runic ordering is that some of his equations of runic staves with the source alphabet may be susceptible of improvement. Otherwise Mees' perception that the ordering of the futhark follows partly an *athbash* (i.e. of the type $AZ BY CX DW$, etc.) and partly an *albam* (i.e. of the type $AL BM CN DO$) ordering is close to the truth and constitutes the basis for the present offering, which can be read as an essentially positive response to Mees' paper. The ordering that emerges from these considerations has been disturbed by the relocation of three pairs from their natural places to the third *ætt*. An explanation for this phenomenon is offered at the appropriate place below.²

---

¹ I am most grateful to Bernard for sending me an offprint of his splendid article. Without it the present study would have been impossible. But any errors of fact and opinion in what is presented here are of course entirely mine.

² Thus the argument here is totally divorced from and stands parallel to the very shrewd and almost magically successful presentation by Griffiths (1999). Starting with a Greek alphabetic order, Griffiths manages to get all the consonants of the rune-row into the right order by means of a short series of pairings and certain symmetrical manoeuvres. This neat system comes at the cost of some very debatable, not to say anachronistic runic-Greek equivalents, such as the runic **k** deriving from the Greek qoppa, while runic **ŋ** derives from Greek kappa. These oddities are explained by reference to allegedly similar, though reversed, processes in ogam, which in reality turn out to be a set of unrelated phenomena

One weakness of Mees' approach, which may prove temporary, deserves mention at the outset since it concerns matters of principle as well as letter shapes. This is the view that the inventor of the runes adopted the Venetic/Lepontic principle of using the aspirates of the base alphabet to represent voiced or lenis sounds. If this were so it would be a puzzle why the three Venetic symbols were not simply taken over en masse. Instead we find that runic **b**, being simply the B of the base alphabet is not based on an aspirate at all, while runic **g** is based on the eastern Greek or 'blue' cross chi X, which is hardly attested in Etruria in this function (see below), and not on the western or 'red' chi Ψ of Venetic and Lepontic, which, with variants in which (as in some versions of eastern Greek psi) the slant arms cross the *hasta* to form an apparent merger of 'red' and 'blue' chi, is the common Etrurian form. Thus no special line of development or influence is traceable from Venetic/Lepontic to runic, although other features of the analysis given below do bear out certain Italian features, such as the use of gamma C as runic **k** and digamma V as runic **f**. If the runic practice with respect to the inherited voiced obstruents requires an explanation then an obvious one would be that the Germanic dialect of the inventor had chiefly or exclusively plosive /b/ and spirant /d/ and /g/.

On the matter of chi X in Etruria: the Marsiliana d'Albegna and other early abecedaria found in Etruria do not constitute proof that aspirate X was known in this shape in this part of the world. Mees (personal communication) informs me that since this alphabet has two letters representing ksi (Ξ and X) it is generally believed that it was "borrowed" before the red-blue distinction came into being; but this simple conclusion seems to be highly debatable. It is true that the Marsiliana letter forms are mostly distinctly Euboean (Jeffery 1961: 236) except that the eastern or 'blue' ksi Ξ and san M are otherwise unknown in Euboean inscriptions. Indeed the 'closed' ksi of Marsiliana is unknown outside Etruria, and even there it occurs only in abecedaria (e.g. Rix 1991, 1: 38).³

---

that happen to involve similar sounds. Thus in Griffiths' system runic appears to use C for **k** but gives it the place of (archaic Greek) qoppa, while ogam Q (= four strokes emerging to the left and at right angles to the guide line), representing a different phoneme from ogam C [k] (= three strokes similarly disposed), is given the place of C, while C is given the place of kappa. In both runic and ogam S and Z apparently exchange places, and so on. The discrepancies affecting Griffiths' system and the one presented here are thus about the same. On the other hand Griffiths' idea of writing on a writing tablet appears fruitful and is incorporated here (see below).

³ Unlike the 'red' ksi X which the Etruscans apparently heard as [si] and used for /s/ in "the southern cities of Veii, Caere, and Tarquinia in the Archaic period" (Bonfante/Bonfante 1983: 66; Rix 1991, 1: 38 f.). Otherwise the X sign did not figure in Etruscan epig-

Cristofani (1979: 380 f.) concludes that the "lack of uniformity of scripts in southern Etruria suggests a variety of writing traditions" and mentions the possibility that crescent gamma and san "came to Etruria in the wake of trade with Corinth." The same source may also be responsible for the introduction of 'blue' ksi, which may ultimately represent Ionian influence (Jeffery 1961: 32, 80). If the Corinthians managed to insert 'blue' ksi and san into their alphabet, it seems possible that somewhere in Etruria their 'blue' readings of X as chi and Ψ as psi might have taken root.⁴ Indeed Mees (p.c.) believes 'blue' chi X to be evidenced in the Camunic inscriptions where X and Ψ appear to be variants, as they are in some parts of archaic Greece (cf. the two writings of Xθovιαι in parallel inscriptions found at Hermion in Jeffery 1961: 178 f. and plate 33, nos. 8 and 9; cf. also *ibid.* p. 263). If this proves correct then it will facilitate the hypothesis of a North Etrurian origin of the Germanic runes, although the explanation of the order given below works better if the end of the base alphabet presents the order Φ X, as in the 'blue' Ionic abecedarium dated to 660–650 BC (Johnston 1990, plate 79, no. 7), rather than the Marsiliana 'red' order X (with inapplicable value) then Φ.⁵ In short, all the evidence points to a 'red-blue' composite.

And so: to the analysis.

2. We begin with an acceptable ordering of the runes (1) and assign equivalents in Graeco-Roman, etc., transliteration (2), largely following Mees, and, after discussion of any differences, proceed to unpack this to yield the source alphabet.

(1) **f u þ a r k g w : h n i j ð p r s : t b e m l g d o**

(2) **V U Φ A R C X D : H N I Ž K P Š S : T B E M L Q Θ O**

The only differences with Mees at this point are (a) identification of

---

raphy except as a numeral, e.g. on the Magliano lead plaque (Rix 1991, 2: 26–7 no. AV 4.1). In the abecedarium on the little bird-shaped bottle from Viterbo of c. 600–500 BC (Jeffery 1961, plate 48, no. 22; better photographs and the earlier date in Bonfante/Bonfante 1983: 108 f.) this "ksi" X has been replaced with a second ordinary sigma, the enigmatic 'blue' ksi Ξ still holding its own between N and O.

⁴ Actually Jeffery (1961: 410) transliterated the Marsiliana and other early Etruscan abecedaria as purely eastern 'blue' Greek alphabets of the Ionic/Argive-Corinthian type.

⁵ Cf. the 'red' Boeotian abecedaria on the c. 420 BC cup (Jeffery 1961, plate 10, no. 20) which have no ksi between N and O but have at or near their ends ksi +, phi Φ, chi Ψ, i.e. the same graphic characters as at the end of the Marsiliana abecedarium, apart from a 45° rotation of the non-vertical stroke of the Marsiliana "ksi" into horizontal position.

the **j** rune with hush sibilant $\check{Z}$ instead of double-I or similar; and (b) identification of the **ᚱ** rune with hush sibilant $\check{S}$ instead of Z.

The first of these changes reflects an early date for the fricative pronunciation of /j/ in Germanic. The motivation for this supposition will be dealt with below in the discussion of the source alphabet and how it differs from the proposed model.

The second change is supported by the palatalization evident in the second syllable of **dohtrin**. Mees (p.c.) informs me that this palatalization is usually taken as proof that **ᚱ** actually represented voiced [z]. I find this line of reasoning impossible to follow. Palatalization and voicing do not obligatorily accompany each other in any language I know of. The route from voiceless /s/ to voiced apical trilled /r/ presumably begins as a lenition of some kind involving relaxing of the apical groove and some lowering of the tongue body with perhaps some raising of the apex so that friction is initially maintained. The next step is lowering of the apex to the approximant position, presumably with some concomitant retroflexion.⁶ A small change in the vigour of the movement of the tongue in getting into the retroflex approximant position leads to the tap, which with further emphasis becomes a trill.

Scandinavian illustrates all the main stages in the process from the relaxing of the groove to produce a palatal laminar fricative ([š] = <ᚱ> as in **dohtrin**) to the retroflexion of apical consonants in Swedish following /r/, and to the trill of modern Icelandic.

Voicing can enter into the composition of the sound at any point along the way. Thus the word-initial trill of Ancient Greek was probably generally voiceless judging by the asper that always accompanied initial rho in accented texts; similarly the geminate seems also to have been partly voiceless. Theoretically it is possible that voicing became a component feature in Germanic even before the apical groove was lost, as the usual reconstructions with final <-z> seem to imply. This may have been the stage preserved in Gothic since devoicing of the sound conventionally transcribed <z> results in Gothic <s> — though I am unaware of any evidence that Gothic /s/ was necessarily grooved.⁷ The runic evidence points to a palatal [š] (or [ž]) as the next stage after relaxing of the

⁶ My previous comparison with Sanskrit $\check{s}$ (Woodhouse 1998: 213f.) appears to have struck some scholars as going a little too far, but I think this is partly the result of the somewhat exaggerated “cacuminal” terminology and partly due to my neglecting to specify that it is precisely Hirt (1932: 34) as cited by Mańczak (1990: 94) who supplies the evidence, ignored by Boutkan (1995: 43, 46 f.), of pre-Gothic rhotacism or retroflexion of PIE **-s*, viz. Goth. *anþar*, *stiur*, *fidwor*, *hvaþar* = Skt. *ántaras*, *stháviras*, etc.

⁷ It is well known, for example, that owing to the deficiencies of their (languages and)

groove, a sound (sounds) which can become retroflex, as is shown by the history of East Slavic (certainly Russian, see especially Walter Wenzel in Gabka 1975: 70). I have chosen Š in preference to Ž in order to avoid, in the simplest way possible, any clash with Ž = j.

We begin the unpacking by splitting the sequence into its two — in places three — component series, without losing sight of the agreed attested order, but marking apparent discontinuities by comparison with a presumed earlier source with numbered vertical lines and boxes as in (3). For convenience, (2) is repeated.

(2) V U Φ A R C X D : H N I Ž K P Š S : T B E M L Q Θ O

(3)

U	R											T			
V	A	C	D	H	I	K	Š	:	B	E	L	Q	Θ	O	
Φ		X		N	Ž	P	S		M						
0	1		2	3					1	2		3			

The origin of the pairs system will be discussed when we reach the stage of the source alphabet (5) below.

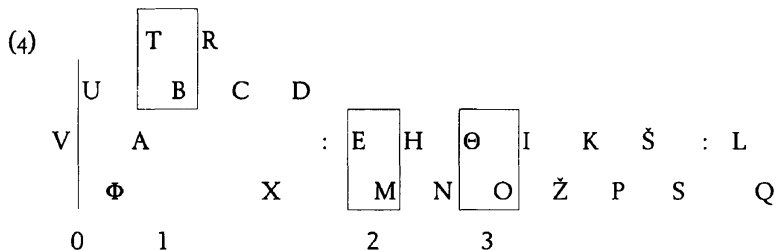
The transpositions marked in (3) probably arose as inadvertent slips partly due to reminiscences or to the contemporary influence of another sequence (thus **st**; a more fuzzy example is **be**) and partly to similarities of shape (**go** relies on the alternative sequence **od** of the last pair). These slips occurred when the system was well established so that in each case an entire pair was transported. Since all three transpositions involve removal of a pair to a later place in the sequence, it is probable that each slip occurred originally as a second writing of the pair in question while writing out the futhark for pedagogical purposes. When the mistake was discovered it eventually gave rise to confusion about the correct place of the given pair, which was resolved in the manner attested and subsequently became canonized. No doubt similar slips occurred in relation to other pairs, but the resolution of these resulted in (probably inadvertent) restoration of the original sequence of the pairs. The inadvertence that is a key feature of this explanation answers or harmonizes with Mees' (2000: 78) point that apparently graphically (etc.) motivated juxt-

---

scripts Greek and Latin authors tend to treat groove and slit (and other varieties of) sibilants alike.

apositions in the futhark are too unsystematic to be the result of a deliberate process.

Next we restore the aberrant numbered sections of the third *ætt* to their rightful places, the gaps bearing the same numbering in (3) as in (4).

Before writing out the immediate source alphabet for this patterning we observe that the expanded first *ætt* plus the first letter of the second *ætt* has at its core a clockwise arc containing the first five letters ABCDE surrounded by an anticlockwise arc containing the last five RTUΦX (the absence of S in this sequence and similar matters will be dealt with in due course). D, representing runic *w*, occupies the last place in the first *ætt*, while V, representing runic *f*, occupies the first. Since, as is known (and as Mees [loc. cit. p. 64 f.] himself points out), the values /w/ and /f/ are clearly related in several Italian traditions and the relations between /w/ and /u/ cannot have been totally obscure (cf. Latin V, Etruscan V and U) it seems that a certain similarity of shape between V and D — both consisting of a *hasta* with two oblique strokes to its right, usually parallel in the one and converging in the other — may have led to the transfer of the value /w/ to the D shape and the placing of the two now phonologically related signs at either end of this beginning-and-end complex containing U = u.

The remainder of the array consists of the rest of the source alphabet, minus V, split *albam* fashion after L.

Something like Griffiths' (1999: 206) fruitful idea of the writing tablet can be usefully employed here, though without the artificial requirement of first removing the vowels. Thus one can imagine the first four letters ABCD being written out boldly a little above the middle of the tablet, and the next fourteen E–Q being squeezed in rather more economically in two rows in the lower half of the tablet, the final five (R–X) then being looped decoratively around the four bold openers.

Assuming the transport of V just discussed was from its usual position

just after E, the immediate source alphabet for (4) thus had the following sequence (5):

(5) A B C D E V H Θ I K Š L M N O Ž P S Q R T U Φ X

The model alphabet from which the set in (5) was derived probably had at least the sequence as in (6), in which for clarity the additional or moved letters have been underlined and one letter found in (5) but not in (6) has been bracketed:

(6) A B C D E V Z H Θ I K Š L M N Š O (Ž) P Š Q R S T U Φ X

The only differences between (6) and the Marsiliana abecedarium is that 'red' ksi X near the end of Marsiliana has been replaced by Š between K and L and that Marsiliana 'red' chi Ψ has been replaced by 'blue' X. The sequence *phi chi* is in fact the usual one in both 'red' and 'blue' abecedaria, cf. Jeffery (1961: plate 10, no. 20; plate 48, nos. 18–20, 22; and plate 50, no. 19) for 'red' examples (including the Etruscan ones despite their inserted 'blue' ksi) and Johnston (1990: plate 79, no. 7) for a solitary 'blue' one.

Now it is necessary to explain the derivation of the source alphabet (5) from the model alphabet (6).

The elimination of Z and the adaptation of D to **w** and K to **ī** were probably part of a single reform aimed at simplifying and systematizing the several signs in (6) that consisted essentially of a *hasta* with two lines projecting in the direction of the writing. Z did not quite fit the pattern, was not needed to denote an affricate, nor apparently even **d** after the model of Venetic, and was dropped. "Two-pronged" D (with the prongs converging) and V, the two letters which were symmetrically disposed on either side of three-pronged E, were adapted to represent the two consonantal sounds related to **u** (and ultimately all deriving from the same Semitic sign), viz. **w**, the original value of V, and **f**, the Italian-developed value of V. With Z gone, A and K also became more symmetrically disposed about E, and as A represented a vowel, K, as Mees (2000: 63) proposed, was adapted to do the same, viz. **ī**, since C already existed with the value **k**.

In the other half of the alphabet there were three symbols for sibilants each separated from its nearest sibilant neighbour by two other letters. It appears that the mysterious ksi, which appears never to be used in Italian writing (and is denoted here for convenience by Š, the symbol used by Hoch [1994: 13] for interpreted Semitic samek in Egyptian transcriptions), and its neighbour san, commonly denoted Ś, were abandoned in

favour of a third, apparently doubled symbol placed midway between the two to denote /j/ (our *Ž*); whether this was really formed from two Is or two Cs or two Ss can hardly be determined now. Then, in a curious twist, sigma S was moved into the spot formerly occupied by san. This may be a further sign of North Etrurian influence since in North Etruscan⁸ writing, according to the shrewd observations of Rix (1991, 1: 21 f.), it is san M (commonly transliterated *Š*) that represents grooved /s/, in contradistinction to South Etruscan writing where the same (or a related) sound is represented by sigma S.⁹ Perhaps this represents an attempt by the rune-inventor to bridge a regional gap by taking the South Etruscan symbol for *s* while giving it a North Etruscan position in the sequence.

On the other hand, transport of letters from one position to another seems to be a particular disease of sibilants.¹⁰ We would no doubt be forced to rely on a transport of this kind to account for the *Š* that I have inserted between K and L in the model alphabet, were it not for the fact that the Ugaritic sequence — the source of the Phoenician and thus ultimately the basis of the Greek — has precisely this feature, i.e. *Š* between K and L, and the further fact that the Ugaritic cuneiform sign from which the graphic shape of Phoenician *šin* is descended bears a remarkable resemblance to a tailless form of the runic *ᚱ* to which according to the present analysis it may be ancestral (see, e.g., Gordon 1965: 11 ff.).

Ugaritic also comes tantalizingly close to supplying both the values and the order of seven of the last eight letters of our source alphabet (5), remembering that Semitic *šade* is the ancestor of North Etruscan *san* (=

---

⁸ The usefulness of being able to distinguish simply between the North (or any feature) of Etruria from the Northern variety (or any other subdivision or feature) of the Etruscan language prompts the adoption of a modern adjective, such as *Etrurian* (used in English in this spelling and in this meaning at least since 1667 by Milton, OED 1971 s.v.), beside the Latin-based *Etruscan*. Mees himself (2000: 53) draws attention to the confusion that has been caused by slavish adherence to Mommsen's (ibid.: 47) apparently unwitting descent into this unseemly terminological homonymy, without, however, (like many other scholars) feeling called upon to suggest a remedy.

⁹ It is possible of course that Rix has got the phonetics wrong and that the North generally pronounced [s] where the South pronounced [š] and vice versa, in which case all Rix's emendations of Etruscan sibilant transcription represent an etymological if not a phonological simplification. (None of which means that I do not wholeheartedly applaud Rix's efforts to bring clarity to another muddy area of Italian linguistics.)

¹⁰ Thus Jeffery (1961) reports transport of *ksi* into *san*'s place and *san* into *sigma*'s in a Corinthian abecedarium (p. 117, v. plate 20, no. 16), and of *san* into *sigma*'s and *ksi* to (near) the end of the sequence in Metapontion one (p. 256, v. plate 50, no. 19), the latter shift being apparently common in the 'red' alphabets as a whole, cf. also those of Boeotia

/s/) and that runic **g** probably represents a voiced velar or uvular spirant like Ugaritic *ḡ* and that Ugaritic *t* was in all probability a voiceless interdental spirant.¹¹ U cannot be included because it is essentially missing from the Ugaritic script.¹² Only T is out of place, since Ugaritic places it at the end of the sequence, as in (7). For convenience of comparison, the corresponding letters of our source alphabet (5) are repeated.

(5) P S Q R T (U) Φ X
 (7) p s q r   t ḡ t

No doubt it would be going too far to claim such a widely based Ugaritic influence on the runes, but the presence of Š between K and L is not without interest. From the point of view of Semitic, it is now recognized that there were less prestigious dialects of later Canaanite which, like Ugaritic, had richer consonantal inventories than those of recorded Phoenician and Hebrew (cf., e.g., Hoch 1994: 415 ff.), and it has long been known or suspected that Hebrew had at least one more consonantal phoneme than Phoenician (cf., e.g., Blau 1977 vs. Diem 1974). Some scholars, such as Rendsburg (1997: 69 f.) and Swiggers (1981), developing a well formulated if faulty argument by Speiser (1942), have proposed that the Gileadite dialect of Hebrew still distinguished /t/ from /š/ around the eleventh century BC; they may be right but unfortunately for the present study their thesis is both otiose and not proved by the evidence they rely on.¹³

Regarding the question of evidence, it must be said that new material is constantly coming to light and presenting new problems of reading and interpretation. A case in point is Camunic (see Morandi 1998),

---

and Lakonia (ibid.: plate 10, no. 20 and plate 39, no. 66, respectively). This same transport, together with that of san to a place beside sigma, occurs also in a Messapic abecedarium (ibid.: 283, v. plate, no. 15). A less usual transport — of ksi into heta's place, no doubt due to a confusion of graphic shapes — is reported for an Etruscan abecedarium (ibid. 237, v. plate 48, no. 21).

¹¹ The point here is that Canaanite /š/ and (voiceless interdental fricative) /t/ fell together in Phoenician (and Hebrew) so that Phoenician /š/ represents the Ugaritic sign for /š/ put in the Ugaritic place of /t/ which thus becomes the original place of Greek sigma.

¹² Gordon's *u* represents a sequence of glottal stop followed by /u/, i.e. a "syllabic" sign, which follows two places after T in the Ugaritic sequence, a fact which cannot be connected with the similar placement of epsilon in Greek abecedaria except on the principle that newcomers to an alphabet are frequently relegated to the end of the sequence.

¹³ Divergent, though reconcilable, opposing views have been published most notably by Faber (1992) and Hendel (1996), a matter I propose to deal with at length in due course (see also Woodhouse, in press, section 1).

which Mees (p.c.) now prefers as the source of the futhark. Camunic, however, does not have the necessary transported Š.

It cannot therefore be excluded that a model alphabet of the type required and of an appropriate chronology to underpin the present analysis may some day come to light.

References

- Blau, Joshua, 1977, "Weak" phonetic change and the Hebrew *šîn*. *Hebrew Annual Review* 1: 67–119.
- Bonfante, Giuliano and Larissa Bonfante, 1983, *The Etruscan language: an introduction*. Manchester: Manchester University Press.
- Boutkan, Dirk, 1995, *The Germanic 'auslautgesetze'*. (Leiden Studies in Indo-European 4.) Amsterdam/Atlanta, Georgia: Rodopi.
- Cristofani Mauro, 1979, Recent advances in Etruscan epigraphy and language, in: *Italy before the Romans: the Iron Age, Orientalizing and Etruscan periods*, ed. David and Francesca R. Ridgway. London/New York/San Francisco: Academic Press, pp. 373–412.
- Diem, Werner, 1974, Das problem von *šîn* im Althebräischen und die kanaanäische Lautverschiebung. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 124: 221–252.
- Faber, Alice, 1992, Second harvest: šibbōleṯ revisited (yet again). *Journal of Semitic Studies* 37: 1–10.
- Gabka, Kurt (ed.), 1975, *Die russische Sprache der Gegenwart, 1: Einführung in das Studium der russischen Sprache; Phonetik und Phonologie*. Düsseldorf: Brücken (list of authors on p. 4).
- Gordon, Cyrus H., 1965, *Ugaritic textbook*. (Analecta Orientalia 38.) Rome: Pontificium Institutum Biblicum [reprinted with Supplement 1967].
- Griffiths, Alan, 1999, The fuþark (and ogam): order as a key to origin. *Indogermanische Forschungen* 104: 164–210.
- Hendel, Ronald S., 1996, Sibilants and šibbōlet (Judges 12:6). *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 301: 69–75.
- Hirt, Hermann, 1932, *Handbuch des Urgermanischen, 2*. Heidelberg: Carl Winter.
- Hoch, James E., 1994, *Semitic words in Egyptian texts of the New Kingdom and the Third Intermediate Period*. Princeton: Princeton University Press.
- Jeffery, L. H., 1961, *The local scripts of archaic Greece*. Oxford: Clarendon [reissued with Supplement and some revised plates and some new plates by A. W. Johnston, 1990].
- Johnston, A. W., 1990, Supplement to Jeffery 1961 (q.v.).

- Mańczak, Witold, 1990, La restriction de la règle de Verner à la position médiane et le sort du *s* final en germanique. *Historische Sprachforschung* 103: 92–101.
- Mees, Bernard, 2000, The North Etruscan thesis of the origin of the runes. *Arkiv för Nordisk Filologi* 115: 33–82.
- Morandi, Alessandro, 1998, Epigrafia camuna: osservazioni su alcuni aspetti della documentazione. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 76/1 (Antiquité): 99–124.
- OED 1971 = The compact edition of the Oxford English dictionary. 1st ed. Oxford: Oxford University Press.
- Rendsburg, Gary A., 1997, Ancient Hebrew phonology, in: *Phonologies of Asia and Africa (including the Caucasus)*, 1, ed. Alan S. Kaye with tech. advisor Peter T. Daniels. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, pp. 65–83.
- Rix, Helmut, 1991, *Etruskische Texte: editio minor*, 1: Einleitung, Konkordanz, Indices; 2: Texte. (*ScriptOralia* 23/24, Reihe A: Altertumswissenschaftliche Reihe 6/7). Tübingen: Gunter Narr.
- Speiser, Ephraim Avigdor, 1942, The shibboleth incident (Judges 12:6). *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 85: 10–13.
- Swiggers, Pierre, 1981, The word *šibbōlet* in Jud. xii.6. *Journal of Semitic Studies* 26: 205–207.
- Woodhouse, Robert, 1998, Verner's and Thurneysen's laws in Gothic as evidence for obstruent development in early Germanic. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 120: 194–222.
- , in press, Hebrew *šibbōlet* 'ear of grain; (olive) branch' and 'stream, torrent, flood': an etymological appraisal. *Studia etymologica cracoviensia*.

Segia frá eller *rita*, *lesa* eller *heyra* i kongesagalitteraturen — fri variasjon, eller ulike perspektiv på overgang frå ‘orality’ til ‘literacy’?

Spørsmål og problem som knyter seg til utviklinga av forholdet mellom det ein i engelsk terminologi kallar ‘orality’ og ‘literacy’ (bruk av munnleg eller skriftleg kommunikasjon i eit samfunn) har stått ganske sentralt i mellomalderforskninga allment sett dei siste par tiåra. I nokon grad gjeld dette også vest-nordiske eller norrøne forhold, der temaet — om enn ikkje i så omfattande grad — har vore teke opp ved ulike høve, såleis heilt i det siste av Gun Widmark (2000). Eit par andre, også relativt nye slike innstikk, skal likevel få danna utgangspunkt for diskusjonen i det følgjande. Innlegga det gjeld, er for det første nokre tankar “om brevveksling i middelalderen” av Terje Spurkland (Spurkland 2000), for det andre refleksjonar kring “skriften og traditionen” som Preben Meulengracht Sørensen (Sørensen 1993, 40–42) har gjort seg i forhold til mellomalderlitteraturen som ‘skrift’. Spurkland finn, med grunnlag i ein komparativ studie av ein felles tekststad i *Fagrskinna* (Fsk), *Heimskringla* (Hkr) og *Flateyjarbók* (Flat), at av dei bevarte kongesagaene som formidlar felles stoff frå og med beretninga om Magnus den gode og utover i kongerekkja, er det Snorre som “har det minst ‘litterære’ perspektivet” (Spurkland 2000, 58). Det vil i den samanhengen det her gjeld, seia at Hkr etter Spurklands meining er den teksten som syner minst medvit om den ‘skriftlege karakteren’ ved fenomenet i omtalen av ei brevveksling mellom kong Magnus den gode og *Játvarðr konungr* av England. Underforstått vil dette innebera at Hkr då ordlegg seg meir i samsvar med tilhøva i ein kultur basert på det talte ord enn i ein tilsvarende kultur der skrift er vesentleg.¹

---

¹ Tekststaden Spurkland drøftar, tilsvarar det som er å finna om denne brevvekslinga i ‘Magnus saga ins góða’ i Hkr, kap. xxxvi–xxxvii.

Eg vil med bakgrunn i og jamføring med andre felles tekststader frå dei same kongesagaene hevda at så ikkje kan vera tilfelle korkje spesifikt for den beretninga Spurkland drøftar, eller generelt. På same måte vil eg meina at Sørensen kanskje går litt i lengste laget når han i omtalen av Ari Þorgilsson og Snorri Sturluson litt generelt hevdar at vi med Snorri “er i skriftkulturen; den historiske lærdom bliver *skrifat* og *ritat* ‘skrevet’, og *sett á bæk* ‘sat i bøger’”. Om vi freistar å sjå dette ut frå dei aktuelle tekstenes eige ‘perspektiv’ eller det vi kunne kalla språklege medvit om forholdet, vil eg også i den samanheng hevda at Snorri og hans verk på ein skala mellom munnleg tradisjon og skrift skil seg ut og definitivt har eit meir “litterært” perspektiv enn parallelltekstene vi skal drøfta og samanlikna med i det følgjande.

Som Sørensen viser til, kan det synast som allereie Ari Þorgilsson i *Íslendingabók* er seg medviten om at framstillinga hans er skrift. Han omtalar, seier Sørensen, både skriftlege framstillingar og munnleg informasjon med omgrepet *saga* og nyttar elles verbet *segja* når det gjeld omtale av munnleg informasjon han byggjer på i si skriftlege framstilling. Dette verbet nyttar han ikkje om sitt eige arbeid; om dette brukar han verbet *skrifa*, understrekar Sørensen. Produktet av dette arbeidet, det som vert ‘sett i bok’, er vidare omtala med det abstrakte omgrepet *fræði* — eit omgrep som vert fasthalde eller oppatt-teke både i *Den første grammatiske avhandling* og av Snorri når referansen er til Ari. Tekstutsnitta vi skal sjå på i det følgjande, viser likevel tydeleg nok at metaspråket om utforminga av narrativt stoff som litteratur ikkje eintydig går i same retning. Det synest å gå eit skilje mellom Hkr på den eine sida og Fsk/Flat på den andre når det gjeld ordval som viser til ‘skrift’ på den eine sida og ‘tale’ eller ‘munnleg tradisjon’ på den andre.

Spurklands erend i sin analyse av tekstutsnitt frå Hkr, Fsk og Flat er å kasta lys over skrivetidas oppfatning eller forståing av verba *lesa* og *heyra* i det dei ulike kongesagaene fortel om ei brevveksling mellom kong Magnus den gode og *Játvarðr konungr* ved midten av 1000-talet. Dei sentrale punkt i variasjonen dei aktuelle verka imellom vil gå fram av følgjande sitat: ① *En er Játvarðr konungr hafði lesit bréf þessi, þá svaraði hann svá . . .*

(Hkr. Magnús saga ins góða, kap. xxxvii) ② *Þá er Játvarðr konungr höyrði þessor bref. gerði hann annr imot. Hann sagði fra því at . . .* (Fsk, Finnur Jónsson ed. 1902–03, 2038–10) ③ *Og er Játvarðr konungr hafde yfir litid brefin Magnus konungs þá giorir hann onnr j mote til Magnus konungs med þeim hætte ath hann segir fra því ath . . .* (Flat III, 286₂₋₅).

Om vi ser på dette i ein noko større samanheng enn det Spurkland gjer, synest det å vera rettast å sjå dette slik at Hkr her ordlegg seg med

eit vokabular som primært assosierer til ein skriftleg kultur der personen det gjeld, kong Edvard, forholdt seg direkte til ei skriftleg melding ved å *lesa* det som stod i brevet. Etter å ha 'lese' *svaraði* han. Det siste kan nok assosiera både til 'opplesen skrift', slik Spurkland meiner, og til munnleg respons på dette. Men liksom i språkhistoria etter høgmellomalderen syner, har nok verbet *svara* også på 1200-talet hatt innhaldet 'gi skriftleg svar'. Det kan, som vi skal sjå, ikkje med god rett seiast at Hkr i dette tilfellet ordlegg seg slik at "Snorre har det minst "litterære" perspektivet" av dei tre verka det her gjeld, slik Spurkland altså meiner. Det vert dermed, slik eg ser det, ein slags sirkelargumentasjon av det om ein som han brukar formuleringa frå Fsk om at kong Edvard *høyrdi þessor bref* som stadfesting på at verbet *lesa* i Hkr i dette tilfellet "innebærer å lese høyt" (Spurkland 2000, 58).

Det må vera viktig her å understreka, slik også Spurkland gjer, at Hkr og Fsk må vera "mer eller mindre synkrone varianter" av dette narrative stoffet som altså må stamma frå ein eldre no tapt versjon av *Morkin-skinna* (Msk — sjå nedanfor). Det eldste bevarte handskriftet med Hkr (*Kringla*) er tidfest til ca. 1260 (sjå Bjarni Aðalbjarnarson 1951, LXXXIII). Variantane som er tilgjengeleg frå andre handskrifter, slik dei er å finna i dei utgåver som no finst, skulle ikkje tilseia anna enn at ordlegginga på dei punkt som er aktuelle for diskusjonen her, tilsvarar det ein opphavleg redaksjon frå 1230-åra må ha hatt. Fsk er bevart i to redaksjonar — B-redaksjonen frå ca. 1250 og A-redaksjonen frå ca. 1325. Båe desse gjekk tapt ved bybrannen i København 1728, men er likevel godt overleverte gjennom parallelle avskrifter frå slutten av 1600-talet (sjå Hagland 1980, 131 ff.). Heller ikkje mellom dei to redaksjonane av Fsk er det variasjon som motseier at ordvalet på dei punkt som interesserer oss her, kan gå attende til ei opphavleg utforming av verket, truleg ein gong på 1220-talet.² Innslaget frå Flat, som på det punktet det her gjeld, kjem frå ei nokså sein avskrift — så sein som frå slutten av 1400-talet (sjå Louis-Jensen 1969, 249) — står kanskje i ei litt anna stilling, slik også Spurkland er inne på. Verbalfrasen *lita yfir e-t* som er nytta der, kan vera kommen til i dette seine innlegget i Flat. I teksten assosierer det truleg til synssansen og det å lesa direkte, snarare enn å få noko opplese (jf. òg Sigfús Blöndal 1920–22, 501). Samsvaret elles mellom

²I sin argumentasjon brukar Spurkland belegg frå Munch & Ungers utgåve av Fsk frå 1847. Denne bygger på A-versjonen, som altså er frå ca. 1325. Når han likevel held fram at Hkr og Fsk er meir eller mindre synkrone variantar, må det vera slik at det er dei eldste utformingane av verka han har i tankane. Ólafía Einarsdóttir (2001) har likevel nyleg gjeve gode argument for at Fsk er skriven i perioden 1236–39.

Flat og Fsk (båe redaksjonar) kan tyda på at det er Fsk som her ligg tet-tast opp mot ordlegginga i den felles opphavlege kjelda på dette punktet (sjå nedanfor), og at den litterære utforminga av dette stoffet i utgangspunktet har hatt eit “munnleg” perspektiv, for å halda oss til Spurklands idiomatikk. Ordlegginga i Hkr må såleis kunna oppfattast som eit med-vite brot med ordvalet i den skriftlege tradisjonen som verket byggjer på i dette tilfellet.

Utgangspunktet for den vidare diskusjonen her er altså at beretningane om den norske kongerekke frå Magnus den gode og Harald Sigurdsson, eller Harald Hardråde, til og med brørne Sigurd, Eystein og Inge, er eit godt materiale for jamførande undersøkingar av det slaget vi her har sett. Her finst det fleire tekststader i dei sentrale kongesagaverka som overlappar i den forstand at dei kan ha samanfallande ordlyd — stundom nærast ord for anna. Dette viser klårt nok at eit felles utgangspunkt i mange tilfelle skin gjennom. Det felles utgangspunktet ein vanlegvis reknar med, er sjølvsagt den eldre, no tapte, versjonen av Msk, i faglitteraturen jamnast omtala som “ÆMsk”. Her er ikkje tid og stad for å gå i grundig detalj inn på dei tekstlege samanhengar mellom denne og dei tre verk vi elles skal sjå på nedanfor — Hkr, Fsk og Flat. For ei grundigare utgreiing om dette kan det visast til Andersson & Gade (2000, 5–11), men ei forenkla framstilling av det rådande syn på forholda dei aktuelle verka imellom, vil kunna sjå ut om lag som følgjer (*H i stemmaet = eit tapt førelegg for kongesagamanuskriptet “Hrokkinskinna” (op.cit., s. 7) elles skulle avstytingane vera sjølvforklarande):

ÆMsk		
Fsk	Hkr	Msk z
		Msk X
		Msk Ms
		m
		*H
		Flat

Hovudpoenget her er å få fram at Flat er oppfatta som eit handskrift med to fleire mellomledd mellom seg og den eldre versjonen av Msk enn det Fsk og Hkr har, og at det bevarte manuskriptet av Msk (Msk Ms = G.kgl.Saml. 1009, fol.) må ha hatt éitt slik mellomlegg meir enn desse to.

For å kunna kasta meir lys over Spurklands og Sørensens oppfatningar spesielt og spørsmålet om medvit om det vi kunne kalla litterariseringsprosessen meir generelt i desse tekstene, skal vi her sjå litt nærare på nokre andre felles tekstsekvensar frå desse kongesagaene — først ein tekststad som truleg er lettast å finna fram til om vi går ut frå Hkrs saga om Harald Hardråde. I byrjinga av kapittel xxxvi der finst det ein karakteristikk av Harald, gjeven som sitat ④ nedanfor. Parallelliteten og det tekstlege sambandet med eit felles opphav for dei tre verka det her er tale om, skulle gå greitt fram om vi jamfører med sitat ⑤ frå Fsk og sitat ⑥ frå Flat. Tekstene har kvar for seg det ordval som her følgjer:

④ *Heimskringla*, Haralds saga Sigurðarsunar (kap. xxxvi):

Hann var sterkr ok vápnfoerr betr en hverr maðr annarra, svá sem fyrr er ritat. En þó er miklu fleira óritat hans frægðarverka. Kœmr til þess ófrœði vár ok þat annat, at vér viljum eigi setja á bœkr vitnislausar søgur. Þótt vér hafim heyrt rœður eða getit fleiri hluta, þá þykkir oss heðan í frá betra, at við sé aukit, en þetta sama þurfi ór at taka.

⑤ *Fagrskinna* (B-redaksjon med variantar frå A, Finnur Jónsson ed. 1902–03, 262₁₅–263₂):

hann var [stærkr maðr]¹ oc væl vigr. framkœmd hans værca var sva sem lengi hefir veret fra sagt. oc liggia þo niðri [osagðer myklu flæirir]² lutir hans afreks verca. [kœmr til þess ufrœðe var. oc þat at ver vilium æigi]³ skrasætia⁴ vitnislausu luti þo at ver hafem høyrða. þa⁵ þykkir oss bætra at heðan a fra se við aukit. hælldr⁶ en þetta sama þurfi or at taka.

¹ manna stærkastr A

² miclu fleir usagðer A

³ oc eighi vilium ver A

⁴ scra A

⁵ oc A

⁶ slik i A, ÷ B

⑥ *Flateyjarbók* (Vigfusson & Unger ed. 1868, 343_{20–27}), jamført med handskriftet):

Hann uar sterkur *maðr* ath afle *ok* uigur huerium manne betur. hann var full hugi *ok* micill framkuæmd verka sinna. sem nu hefir leinge fra verith sagt. *ok* liggia þo nidre osagdir miclu fleire hlutir. þeir sem osagdir eru af hans afreksverkum. Ok kemur mest til þess ofrodleikur vor. *ok* þat med ath ver vilium eigi rita uitnes burdar lausar saugur þot uer hofum heyrnt þær frasnagnir. þuiat oss þikir betra ath hiedan af se uid aukit helldur enn þetta sama þurfi aptur ath taka.

Det ein i faglitteraturen helst har festa seg ved her — ved sida av det forhold at tekststaden må ha sitt opphav i *ÆMsk* — er, som vi ser uttrykt hos Preben Meulengracht Sørensen (1993, 60), at denne merknaden vi finn om Harald, “er et konventionelt træk”. Sørensen påpeikar, med tilvising til Sverrir Tómasson (1988, 155–63), at dette er i samsvar med “europæisk skik” slik det også er å finna “i andre islandske værker fra perioden” — eit litterært grep han meiner Snorri “ligesom sine foregængere har fundet det passende i en fortælling om konger”. Oppfatninga av tekststaden som eit uttrykk for mellomalderlitteraturens “humility topos” er på liknande vis framheva av Andersson & Gade (2000, 204, note 1). I denne samanhengen vil såleis det personlege pronomenet i første person plural (*ver*) berre tilsynelatande representera ein “forfattarinstant” som gjeld for det einskilde sagaverket vi her har å gjera med.

Det som det altså òg kan vera god grunn til å festa seg ved i nett det tre parallellstadene vi har sett ovanfor, frå desse kongesagatekstene, er variasjonen i ordval når det gjeld det vi kan kalla metaspråkleg referanse til sjølve den tekstlege framstillinga. Som vi ser, varierer dei tre verka seg imellom først og fremst ved å visa til det *sem fyrr er ritat* (“som før er skrive”) på den eine sida (Hkr) og til det *sem lengi hefir veret fra sagt / sem nu hefir leinge fra verith sagt* (“som det (no) lenge har vore fortalt om”) på den andre (Fsk/Flat), vidare på same måte til det som er *óritat* (“uskrive”) på den eine sida og dei ting som er *osagdir* på den andre o. a. Viser denne variasjonen i uttrykksmåte til ulikt språkleg medvit om den tekstlege framstillingas karakter — skriftleg eller munnleg — eller dreiar det seg om fri leksikalsk variasjon, må det vera lov å spørja.

I desse sitata frå omtale av kong Harald Sigurdsson i dei tre kongesagatekstene synest i alle fall omgrepet *ófræði/ófróðleikr* å stå i eit slags komplementært forhold til *vitnislausar sögur* (Hkr), *vitnislausu luti* (Fsk) eller *uitnisburdar lausar saugur* (Flat). Som Sørensen (1993, 36 f.) viser til, inneber nok ordet *fræði* eventuelt *ófróðleikr* “historisk viden, uden at der forudsattes en strukturering af denne viden”. I Hkr, i alle fall, må det vera grunn til å meina at det finst eit klårt uttrykt medvit om at denne

“viden” er skrift — finst i skriftleg form. Denne skriftbaserte *fræði* står dér i ganske klår motsetnad til *vitnislausar sögur*. Vidare synest det i alle dei tre verka å finnast ein omgepsmessig samanheng mellom påstått mangel på *fræði* på ei side og *sögur* eller munnleg tradert kunnskap på ei anna. Når den sist nemnde forma for kunnskap til overmål ikkje kan stadfestast med vitne og berre finst som *vitnislausar sögur*, kan denne kunnskapen (konvensjonelt) ikkje førast vidare som skriftleg *fræði*, jamvel om den som skriv, skulle ha ‘høyr’t det: *þótt vér hafim heyrt ræður eða getit fleiri hluta* (Hkr) / *þó at ver hafem hœyrða* (Fsk) / *þot uer hofum heyr’t þær frasagnir* (Flat).

Spørsmålet om kor fast omgrepet *ófræði/ófróðleikr* i Fsk og Flat er knytt til, eller språkleg assosiert med, skriftfest kunnskap, synest likevel ikkje så klårt. I Hkr verkar assosiasjonen til skrift å vera eksplisitt og tvillaus. Teksten der viser altså til kunnskapen om at kong Harald Sigurdsson var sterk og våpenfør (*sterkr ok vápnfærr*) med frasen *sem fyrr er ritat* — “slik det før er skrive”. I Fsk og Flat er det derimot nytta uttrykk med tilsvarende klår referanse til tale: *sem lengi hefir veret fra sagt* (Fsk) / *sem nu hefir leinge fra verith sagt* (Flat) — “som det (no) lenge har vore fortalt om”. I tråd med Spurklands oppfatning om at “*lesa* hos Snorre innebærer å lese høyt” (Spurkland 2000, 58), kunne ein kanskje her oppfatta formuleringane med verbaluttrykket *segia frá* slik at referansen gjeld narrativt stoff som vart formidla ved høgtlesing. Det verkar likevel søkt. Mest rimeleg er det nok å sjå det slik at formuleringane i Fsk og Flat held ved lag, eller kanskje snarare heng fast i eit medvit om tradisjonsformidling frå ein munnleg kultur — formuleringar som altså nokså sikkert er overtekne frå den felles skriftlege kjelda ÆMsk. Ordvalet i Fsk og Flat held i alle fall fast ved dette, jamvel om dei faktiske forhold er at formidlinga også i desse verka sjølv sagt er i samsvar med ordlegginga i Hkr.

Ein liknande skilnad som den vi har sett ovanfor, kan vi observera ved å samanhalda ordlegginga til slutt i kap. xxvii av ‘Haralds saga Sigurdarsonar’ i Hkr med dei parallelle tekststadene i Fsk, Msk³ og forsåvidt også Flat. I sagaberetningane dreiar det seg her om den kjende kringelen kongsbrørne Magnus og Harald imellom om kven som skulle ha føreret til å leggja skipet sitt på “kongeplassen” når dei to kom bae i same hamn. Kapitlet i dei ulike tekstene vert avslutta slik det her går fram av utsnitt ⑦ til ⑩:

³ Msk Ms (G.kgl.Saml. 1009, fol.) er bevart for denne delen av teksten.

⑦ *Heimskringla*, Haralds saga Sigurðarsonar (kap. xxvii):

Við slíkar greinir gerðisk brátt umræða óvitra manna til þess at konungum varð sundrþykki at; mart fannzk þá til þess, er konungunum þótti sinn veg hvárum, þótt hér sé fátt ritat.

⑧ *Fagrskinna* (B-redaksjon, Finnur Jónsson ed. 1902–03, 246_{9–12}):

þvilicar umræðor oc græinir gerðost bratt at umræðo uvitra manna. en ænn hafa veret flæiri lutir. þeir er noccor græin hæfir i orðit. Reðo þær landeno um vetrenn baðer saman.

⑨ *Morkinskinna* (Finnur Jónsson ed. 1932, 99_{13–17}):

Oc þvilicar greinir gerþvz bratt avmrøþvm manna oc hafa verit fleiri þeir lvtir er nocqvor grein hefir a orþit með þeim frændom. oc heldo nv landino vm vetrinn. oc var friþr oc mikil gøzca ilandino fyr arferþar sacer oc annara lvtá.

⑩ *Flateyjarbók* (Vigfusson & Unger ed. 1868, 312_{3–7}):

þvilicar vmrædr ok greinir giorduz ^a med monnum ok en hafa uerit fleire hlutir þeir er nockur grein hefir ^a geingit med þeim frændum. ok hieldu nu landenu vm uetrinn. so at ecke uard til tidenda. Fridr uar godr j landeno ok micil gæska firir arferdar sakir ok annara hluta.

Her har altsá desse fire versjonane alle omlag same avrundinga eller avslutninga på denne vesle episoden, som nærmast har karakter av å vera eit litterært exemplum. Ut frå ordlegginga i Msk og Flat er det likt til at Hkr og Fsk har strama teksten litt opp i høve til det vi må gå ut frå at ÆMsk har hatt. Men igjen ser vi at Hkr er áleine om å gi uttrykk for medvit om si eiga 'skriftlegheit' ved det vesle tillegget *þótt hér sé fátt ritat* — "jamvel om det lite her er skrive om det".

Ein liknande litterær skilnad syner seg ved at Hkr, i motsetnad til dei andre versjonane vi har sett på her, kan visa attende i si eiga tekstlege framstilling. Eit dømme frá saga om Harald Sigurdsson kan illustrera fenomenet: I Hkrs framstilling av hendingane kring slaget ved Niså i Danmark heiter det såleis i kap. LXVI at *Finn jarl Arnason varð handtekinn i orrostu, sem fyrr var ritat*. Dette siste er ei tilvising attende til føregåande kap. LXIII, der det altsá allereie er fortalt at Finn Arneson vart pågripen: *Finn jarl vildi eigi flýja, ok var hann handtekinn*. Episoden der Finn Arneson vart gripen, ført fram for kongen og så gjeven grid, er att-

gjeven mykje godt i same ordelag både i Hkr, Fsk og Msk. Det er såleis også her etter alt å døma ÆMsk som danner utgangspunktet for versjonane vi har overlevert. I Hkr er den litterære framstillinga slik at episoden er delt opp i to — den første delen er altså gjeven i kap. LXIII, den andre i kap. LXVI. I dei to andre verka er episoden gjeven i ein samanhangande sekvens, i Fsk (Finnur Jónsson ed. 1902/03) på s. 271₁₃–273₉, i Msk (Finnur Jónsson ed. 1932) på s. 213₁–214₇. Det er såleis ein skilnad mellom desse to sistnemnde verk og Hkr. Hkr har eit friare og kanskje meir 'litterært' grep om stoffet og får dermed, i motsetnad til Fsk og Msk (som sikkert nok står nærast ÆMsk her), bruk for å gjera eksplisitt merk-sam på det vi her har kalla si eiga 'skriftlegheit'. Denne slags interne tilvisingar finst det også andre døme på i Hkr — i delar av teksten som ikkje kan jamførast direkte med dei andre versjonane, slik det elles er gjort i denne studien. Eit døme skal likvel berre nemnast her. Mot slutten av saga om Harald Sigurdsson (kap. xcix) får kong Harald følgjande etter-mæle i Hkr: . . . *hann var allra manna vápndjarfastr; hann var ok sigrsæll, svá sem nú var ritat um hrið*, osb.

Endeleg kan det kanskje hevdast at vi også ved innleiing til siterte skaldestrofer i den delen av kongesogene som her er aktuell, har tekststader der ulikt medvit om teksten som skrift kan sporast. Men i så fall ser det ut til å dreia seg om eitt einaste tilfelle: I framstillinga av Harald Sigurdssons giftemål med dotter til den russiske kong *Jarizleifr*, ho som nordmennene kalla *Ellisif*, ordlegg alle versjonane seg nokså likt og siterer alle den same strofa av *Stúfr blindi*, i Hkr (Haralds saga Sigurðarsonar, kap. xvii), i Fsk (1902/03), s. 232₁₁₋₁₂, i Msk (1932), s. 87₈₋₉). Fsk og Msk nyttar det vanlege og umarkerte verbet *segia* for å introdusera strofa: *Þat sægir Stufur hinn blinndi* (Fsk), *sem Stufur s.* (Msk). Også i Hkr er verbet *segia* det umarkert vanlege i slike samanhengar. Dei formuleringar som kan variera med dette, er elles følgjande: *þess getr NN, NN kvað svá um . . . , þá kvað NN þetta, NN orti um*. Men i dette eine tilfellet der *Stúfr* er sitert, nyttar Hkr i motsetnad til dei to parallellversjonane verbet *tjá* — "syna": *þetta tjár Stúfr blindi*. Det at Hkr her vel eit verb som viser til synssansen (og det å *lesa*), vert, slik eg ser det, interessant nettopp når vi ser det i kontrast til dei to andre versjonane som på konvensjonelt vis altså nyttar verbet *segia* med referanse til munnleg formidling og hørselsansen hos ein mottakar. Isolert sett er dette kanskje ein ganske liten detalj, men om vi ser det mot den bakgrunnen og dei døme vi elles har teke fram her, ser det ut til å gå inn i eit større mønster, der altså Hkr synest å stå for seg sjølv i den litterære landskapen vi har sett på her.

Det som det då synest grunn til å framheva i den endå større saman-

hengen — det som ein forskar som Michael Clanchy (1993) omtalar som ein overgang “from memory to written record” — er at den skrivne litteraturen på 1200-talet i sin eigen språkbruk signaliserer varierende grad av medvit om det vi kunne kalla si eiga “skriftlegheit”. Variasjon mellom det å *rita* og det å *segja frá* i omtale av det som konstituerer eit litterært narrativ, er truleg noko anna enn fri språkleg variasjon. Det same synest å kunna gjelda skilnad mellom det å *lesa* og det å *heyra* ein skriftleg bodskap, som er drøfta av Spurkland. Språkbruk frå eit før-litterært samfunn, der skrift etter alt å dømme var eit marginalt fenomen, har nok dominert i lang tid etter at litterære tekster var vel etablerte som skrift i dei krinsar som dreiv med slikt. Og vi treng ikkje nødvendigvis å ha utelukkande med eit kronologisk fenomen å gjera når vi møter slik språkleg variasjon som vi har sett ovanfor i desse parallelltekstene frå sagaer om dei norske kongane. Det kan òg vera tale om variasjon i språkbruk ulike miljø imellom. Vi kan ikkje sjå bort frå at det vi ser i Hkr, helst avspeglar eit miljø som i større grad enn andre var prega av medvit om å vera “i skriftkulturen”, som vi har sett Sørensen (1993) uttrykkja det. Om vi held saman dei tekstdelene som her er dregne fram spesielt, med dei delar Spurkland har drøfta, viser dei altså etter mitt syn til saman at Hkr skil seg klårt ut og står fram som det stikk motsette av det Spurkland kjem fram til i sin studie. Hkr peikar såleis heilt tydeleg framover i kulturhistoria med sin ord- og omgrepsbruk. I tilfelle som dei vi har sett på her, der vi altså kan kontrollera at dei einskilde verk har hatt reelle val mellom ulike uttrykksmåtar, det vil seia at alternative språkbruk i det einskilde tilfelle hadde vore mogleg, ser vi at Hkr slik vi har verket overlevert, nokså konsekvent bryt med den skriftlege tradisjonen verket bygger på og ordlegg seg på måtar som signaliserer medvit om at det som er fortalt, er skrift. På det viset er Hkr om ikkje før si tid, så i alle fall ‘avantgardistisk’ i høve til samtidig språkbruk som på sin måte skin gjennom i dei andre verka som vi har å jamføra med. Å rekna med eit allment og klårt medvit i samtida om at litteratur var skrift og at ein var i skriftkulturen vil vel dermed vera ei for sterk generalisering. Det vil vera tilfellet også om vi vurderer høgmellomalderen ut frå vår notidige ståstad. Dermed vil Sørensens slutning om at ein med Snorri var i skriftkulturen — ei oppfatning han synest å ha utleidd først og fremst med grunnlag i Hkr — også nødvendigvis vera for generell. Reint statistiske oversyn over språkbruk, t.d. i det fenomenet som Alfred Jakobsen har kalla “bakovervisende formler i norrønt” (Jakobsen 1983), kan også tyda på at så er tilfelle. Jakobsen har granska eit stort utval sagatekster, og av ca. 400 døme på det han kallar “bakovervisende formler” i slike prosa-

tekster, har han funne 149 dømme på tilvisinga med verbet *segia* (*frá*) og 67 med *rita/rita*. Slike statistiske oversyn kan nok seia ein del også i høve til vurderingar av det slaget som er gjort i det føregåande her. Men ettersom materialet i det som er gjort av den slags oversyn, omfattar tekster av svært ulike slag (i Jakobsens tilfelle islendingesoger, fornaldarsoger, kongesoger, bispesoger etc.) så vil resultatata av oppteljingar dekja over eventuelle tekstspefike, genremessige og kronologiske variasjonar. Den variasjon i språkbruk vi med grunnlag i hverande studie har kunna observera, må ikkje desto mindre kunna seiast å vera interessante og etter måten tydelege fotefar i den mentalitetshistoriske prosessen som overgang frå ein kultur tufta på munnleg tradisjon til eit meir skrift-avhengig samfunn har utgjort i vår historie.

Litteratur

- Andersson, Theodore M. and Kari Ellen Gade 2000, "Introduction", *Morkin-skinna. The Earliest Icelandic Chronicle of the Norwegian Kings (1030–1157)* = *Islandica* 11. Ithaca and London (Cornell University Press).
- Bjarni Aðalbjarnarson 1951, *Heimskringla* III = Íslenzk fornrit xxviii. Reykjavík (Hið íslenska fornritafélag).
- Clanchy, M. T. 1993, *From Memory to Written Record. England 1066–1307*. Second edition. (First ed. 1979). Oxford (Blackwell).
- Finnur Jónsson 1902–03, *Fagrskinna. Nóregs kongunga tal* = Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur xxx. København.
- Hagland, Jan Ragnar 1980, *Fagrskinna B og Arnmødlingatal*. I: Jakobsen, Alfred og Jan Ragnar Hagland, *Fagrskinna-studier* = Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim, Skrifter No. 3. Trondheim (Tapir forlag), s. 131–160.
- Jakobsen, Alfred 1983, Om "bakovervisende formler" i norrønt. *Mot-Skrift. Arbeidsskrift for språk og litteratur*. Nordisk institutt. Universitetet i Trondheim. Nr. 2, 1983, s. 69–80.
- Louis-Jensen, Jonna 1969, Den yngre del af Flateyjarbók. I: *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní* 1969. Reykjavík (Heimskringla), s. 235–250.
- Munch, P. A. & C.R. Unger (eds.) 1847, *Fagrskinna*. Christiania.
- Ólafía Einarsdóttir 2001, *Fagrskinna* forfattelsestidspunkt. Olaf Haraldsson – Tyskland – Hákon Hákonsson. I: Bela Brogyanyi (hrsg.) *Germanische Altertum und christliches Mittelalter: Festschrift für Heinz Klingenberg zum 65. Geburtstag*. Hamburg (Verlag Dr. Kovac), s. 51–89.
- Sigfús Blöndal 1920–22, *Íslandsk-dansk Ordbog*. Reykjavík.

- Spurkland, Terje 2000, Þeir báru fram bréf ok segja ørendi þau sem fylgðu. Om brevveksling i middelalderen. I: Jón Viðar Sigurðsson & Preben Meulengracht Sørensen (red.), *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*, s. 45–61 = Tid og Tanke nr. 6. Oslo (Historisk institutt, Universitetet i Oslo).
- Sverrir Tómasson 1988, *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum*. Reykjavík (Stofun Árna Magnússonar).
- Sørensen, Preben Meulengracht 1993, *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*. Aarhus (Aarhus Universitetsforlag).
- Vigfusson, Guðbrandr & C.R. Unger 1868, *Flateyjarbok. En Samling af norske Konge-Sagaer* III. Christiania (P.T.Mallings Forlagsboghandel).
- Widmark, Gun 2000, Om muntlighet och skriftlighet i den isländska sagan. *Scripta Islandica. Isländska sällskapetets årsbok* 51/2000 (utk. 2001), s. 31–69.

Hnykkistafr

I *Laxdæla saga* er det nemnt eit ord *hnykkistafr* om bord på eit skip. Etter det eg kjenner til, er ordet uforklart og ikkje nemnt andre stader. Eg føreslår at det er = *hefilskaft*, som er ein stav dei brukte til å rykke seglet ned med når det var heist opp til råa og pakka mot den med tau kalla *heflar*.

Ordet *hnykkistafr* er nemnt i ein episode der nordmannen Geirmund Gny vil stikke av frå Island og kona, Turid Olavsdotter, og jentungen deira. Han vil segle frå landet med eit *kaupskip* (*Laxdæla saga*: 81), men blir liggande og vente på bør i eit utvær. Dit ut fer Turid med nokre huskarar tidleg ein morgon:

Hon gengr út eptir bryggju og svá i skipit. Allir menn váru í svefni. Hon gekk at húðfati því, er Geirmundr svaf í. Sverðit Fótbitr hekk á hnykkistafnum. Puriðr setr nú meyna Gró í húðfatit, en greip upp Fótbit og hafði með sér; síðan gengr hon af skipinu og til fõrunauta sinna. Nú tekr mærin at gráta. Við þat vaknar Geirmundr og sezkr upp og kennir barnit og þykkisk vita, af hverjum rifjum vera mun. Hann sprettr upp og vill þrifa sverðit og missir, sem ván var [...] (ibid: 81–82)¹

Einar Ólafur Sveinsson, som har gjevi ut utgåva eg siterer frá, har ikkje noka sikker meining om kva *hnykkistafr* er. Han refererer to forslag som han meiner er “tómar getgátur”: *Hnykkistafr* er “hnykkingarstafur, sem hurðin riður að” (Jón Gizurarson sitt forslag. Ibid: 82), og: *hnykkistafr* er ‘styrvol’ (‘rorkult’. Kr. Kålund sitt forslag. Ibid). Valtýr Guðmundsson sitt forslag ser det ut til at han er mindre skeptisk til: *Hnykkistafr* er i slekt med “*hnykkja*, *hnokki*, og *væri hnykkistafr*: stafur med hnokka eða krók,

---

¹ Episoden er drøfta i Mundal 1997: 63 og Heide 2001: 88 ff. Bjarne Fidjestøl vel ei generell omsetting av *hnykkistafr*: ‘Ho gjekk over landgangsbrua og ut på skipet. Der sov alle mann. Ho gjekk til den skinnsenga Geirmund sov i; sverdet Fotbit hekk på ein krok. Turid set no vesle Gro i skinnsenga, men greip Fotbit og tok det med seg. Så går ho av skipet til følgesmennene sine. No tek jenta til å gråte, og av det vaknar Geirmund og set seg opp, kjenner barnet og tykkjest vite kven som stod bak dette. Han sprett opp og vil trive sverdet, men fekk ikkje tak i det, som rimeleg var [...]’ (Fidjestøl 1994: 79)

hafður til þess að hengja húðfatið á” (ibid). Eg går ut frá at dei har resonert ut frá det nýslandske verbet *hnykkja* og tydinga ‘bøye enden på ein spikar etter at han er slått gjennom’, og det nýslandske hankjønnsordet *hnokki* ‘liten jarnkrok; enden på ei rá’ (ordet finst på norsk òg, i dei same tydingane). At *hnykkistafr* har noko med ‘krok’ å gjera, verkar rimeleg ut frá dette.

Det mest nærliggande er å setta *hnykkistafr* nærast i samband med verbet *hnykkja*. For det fyrste har det same rotvokalen som *hnykki*. For det andre dannar *ija*-konjugasjonen, som *hnykkja* høyrer til, regelmessig samansetting på *-i*: *Sendifor* av *senda*, *lærisveinn* av *læra*, *sækitiívar* ‘krigarar’ av *sækja*, *rækimeidr* ‘røktande tre’, ‘mann’ (i skaldekjenningar) av *rækja*, osb. (jf. Iversen 1994: 166). *Hnykkistafr* kan derfor lesast beint fram som ei samansetting med verbet *hnykkja*. Ordet skulle i så fall tyde ‘stav brukt til å *hnykkja* med’. Det kan knapt ha vori ein stav til å bøye spikarendar med, jamvel om den tydinga saktens kan ha funnist i norrønt, enda om ho ikkje er belagd. Ut frå normaltydinga av *hnykkja*, skulle *hnykkistafr* tyde “nykkestav”, “stav til å nykke, rykke, med”.

Falk nemner ikkje *hnykkistafr* i *Altnordisches Seewesen* (Falk 1912), og det tyder på at han ikkje har oppfatta det som noko maritimt. Eg trur likevel nøkkelen til *hnykkistafr* er at det er noko som høyrer til om bord på eit skip. Ein særskild stav til å nykke med er kjent frå dei nordiske mellomalderskipa, under nemninga *hefilskap*, n. Førelekken i dette ordet er *hefill*, m., “hevar”, som vart brukt om tau (fleirtal *heflar*) brukte til å heise seglet opp mot råa med, når ein ville minske segl eller ta heilt i hop (Falk 1912: 67–68). Dette fungerte som eit slag persiennesystem. Sjå figur 1. To stader er det nemnt at dei gøynde folk eller pengar i den seglposen som vart hengande under råa (døme hos Falk, ibid: 67). Å sleppe seglet ned att heitte å *lata hleypta segli ór heflum* (døme hos Falk, ibid). I *Sturlunga saga* er det ein stad nemnt eit særskilt *hefilskap*. Det er i uver når eit skip har legi og reki med seglet nede ei tid (*leggja þeir Ingimundr i rétt*, *Sturlunga saga* 1: 96). Så rek skipet mot nokre bødar, og da vil mannskapet vinde opp seglet, rimelegvis for å få styrefart så dei kan styre unna. Men er *þeir höfðu segl af búlka upp varla mannhátt*, da kjem det ein stor brottsjø over skipet (ibid: 97). Da *þreif Ingimundr prestr hefilskap*, *ok vildi kippa ofan* (ibid: 97). Det er ikkje sagt kva det er han vil *kippa ofan*, men det er all grunn til å følgje Falk (1912: 68²) i at det er seglet det er snakk om. *Hefilskap* må ha noko med *hefill/heflar* å gjera. Etterlekken *skapt* kan vanskeleg omsettast med ‘handtak’, for det er vanskeleg å

²Det er likevel neppe rett, slik Falk føreslår rett nedanfor, at *hefilskap* = *handrif*, jf. Heide og Godal 2001.

Figur 1. Skip med "opphevla" segl på ein mynt frå 800-talet. Frå Falk 1912: 68.

tenkje seg at det var skaft på *heflarnir*, som var hengande tau. Derimot høver den andre norrøne hovudtydinga, som er 'stong, stokk, helst brukt til kastevåpen; spydstong [...] (Heggstad). Ut frå etymologien og bruken (*kippa ofan*) har derfor *hefilskaft* vori ei stong til å rykke noko ned med. Ut frå samanhengen er det rimelegast at det var *seglet* som skulle rykkast ned frå *råa*. Det er om å gjera å få seglet opp, men menneskapet blir stoppa av brottsjøen. Den nest beste løysinga har da vori å *láta hleypta segli ór heflum* før dei hadde råa så høgt dei ville, så fekk dei strekt ut ein del av seglet, i alle fall. Det rimelegaste er derfor at Falk har rett i at eit *hefilskaft* har vori ei stong eller ein stav brukt til å *kippa* seglet ned med når det var *hefla* opp mot råa. Å *kippa* er det same som å *hnykkja*. Jmfør t.d. den gongen kong Olav Haraldsson ville setta den tre år gamle halvbroren sin på prøve. Kongen *kippði* i håret hans, og som svar *hnykkði* guten i skjegget til kongen (*Heimskringla* II: 108). *Hnykkistafr* burde derfor uproblematisk kunne vera synonym med *hefilskaft*.

Det er vanskeleg å føre avgjerande bevis for at det er slik *hnykkistafr* skal forståast. Men det er fleire ting som stemmer med den tolkinga. Formuleringa *sverðit [...] hekk á hnykkistafrnum* gjer det. Når det er brukt bunden form eintal, så tyder det på at *hnykkistafr* var noko det var kjent at det berre var éin av om bord. Uttrykksmåten er i så fall parallell til den som blir brukt om båtshaken om bord på ein båt i dag. Det blir alltid sagt båtshaken, for det berre er éin det kan vera snakk om. Det stemmer òg med den tolkinga eg set fram her at *hnykkistafrinn* var plassert der Geirmund sov. Han var høvedsmann, og høvedsmannen sin plass, komman-

doplassen, var den gongen, som i dag, atte i skipet. Jamfør alle stadene det er nemnt at kongen heldt seg i *lyptingr* (som er atte i skipet) når han var om bord på eit skip. På eit handelsskip, som det er snakk om her, var dessutan midtskipet fylt med last, slik at det berre var atte og framme det var opphaldsplass. Figur 2, som viser ein rekonstruksjon av den såkalla Skuldelevknarren, gjev eit inntrykk av det, men der er det ballaststein, og ikkje nyttelast. Folk hadde faste plassar om bord (jf. nemningar som *stafnbúi*), og der sov dei òg. Jamfør *Haralds saga Sigurdarsonar*, der det ein stad går klårt fram at kongen sov i *lyptingr* (*Heimskringla* III: 97). Det er derfor all grunn til å tru at Geirmund sov atte i skipet, og derifrå skulle ein vente at både *heflar* og *heflskapt* vart handterte. Som nemnt er dét kommandoplassen, og det er derifrå ein heiser seglet. Elles måtte dei handtert *heflar* og *heflskapt* framme frå stammen, sidan midtskipet var fylt med last, men det ville vori bakvendt. — Det er enda ein detalj òg som høver med at *hnykkistafrinn* er eit *heflskapt*: Det at Turid *greip upp* sverdet da ho tok det med seg. Når ho gjorde det, enda det *hekk*, så tyder det på at sverdet hang *lågt*, under hoftehøgð. Da kan det knapt ha vori slik at sverdet hang på ein krok i enden av ein stav som stod rett opp og ned. I så fall måtte det ha vori ein veldig kort stav. Tenkjer vi oss derimot at det er eit *heflskapt* det er snakk om, så blir det lettare å sjå føre seg situasjonen, i lys av eipsoden der *heflskapt* blir brukt i *Sturlunga saga*. Der ser det ut til at mannskapet helst ville fått råa eit stykke høgre enn mannhøgt over lasta (som venteleg var høgre enn rekka) før Ingemund *kippti ofan*. Skulle ein da nå råa med *heflskapt* frå plattingen atte i skipet (sjå figur 2), så måtte det vera ein nokså lang stav. Når ein slik stav ikkje var i bruk, ville mannskapet knapt ha plassert han rett opp og ned. Naturlegare ville det ha vori å leggja han flatt framover skipet, oppå lasta, og helst ute i borde, slik at han vart liggande ut mot rekka og kunne kilast fast mellom lasta og vanta, i høgð med rekka eller så. Da ville staven vera nokolunde ute or vegen, men innan rekkevidde (jf. skipet i figur 2, som dessverre er utan nyttelast). Samstundes ville enden på staven stikke ut på baksida av lasta, kanskje like under hoftehøgð, og vera høveleg å henge frå seg ting på for den som sov i *lyptingr*.

Jamvel om det ligg nærast å setta *hnykkistafr* direkte i samband med verbet *hnykkja* 'nykke, rykke', er det rimeleg om *hnykkja* i sin tur har ei opphavstydning som heng i hop med *hnokki* og tydinga 'krok'. Det er ikkje urimeleg om det til grunn for begge orda ligg ei germansk rot **hnuk-* 'bøye', slik Alf Torp meiner (1992, under *nokke*). Tydingssambandet er det ikkje vanskeleg å sjå, for i mange tilfelle vil ein bruke ein krok til å nykke med. Til dømes må det ha vori ein krok i enden av eit

Figur 2. Modell av den såkalla Skuldelevknarren. Frå Andersen og Andersen 1989: 264.

hefilskaft om det skulle fungere, altså som *hnykkistafr*. Det er derfor ikkje urimeleg om *hnykkistafr* òg vart brukt til å krøke inn ting frå sjøen med. I så fall kan det ha vori same tingen som *bátshaki*, m., som den eine gongen det er nemnt i norrøne kjelder blir brukt til å fiske opp ein kar som har dotti i sjøen (*Hálfðanar saga Eysteinssonar*: 263). Førelekken *hnykki-* i *hnykkistafr* stemmer likevel ikkje heilt med det, for ein kan ikkje *rykke* ein kar opp frå sjøen eller ein småbåt innåt eit skip. Kjeldene nemner òg ein jarnskodd stav om bord på mellomalderskipa: *Forkr, jarnstafr, jarngaddr* (Falk 1912: 26–27). Det ser ut til å ha vori noko anna enn både *hefilskaft* (*/hnykkistafr?*) og *bátshaki*, med di den jarnskodde staven i kjeldene berre blir brukt til å skuve frå med eller stikke med.

Litteratur

- Andersen, Erik og Bent Andersen, 1989: *Råsejlet — Dragens Vinge*. Roskilde: Vikingskibshallen i Roskilde.
- Brennu-Njáls saga*. Utg. Einar Ólafur Sveinsson, 1954. Íslenzk fornrit 12. Reykjavík: Hið íslenzka Fornritafélag.
- Falk, Hjalmar, 1912: "Altnordisches Seewesen". I *Wörter und Sachen* bd. 4. Heidelberg: Carl Winter. 1–121.
- Fidjestøl, Bjarne, 1994 (1968): *Soga om laksdølane*. Omsetting. 5. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hálfdanar saga Eysteinsonar*. I *Fornaldar sögur Nordurlanda*, utg. Guðni Jónsson, 1950. [Reykjavík]: Íslendingasagnaútgáfan.
- Heide, Eldar, 2001: "Kvinner som gjer menn til kvinner i *Laxdøla saga*". *Nordlit* 9, våren 2001. 79–96.
- Heide, Eldar og Jon Godal, 2001: "Gammalnorsk handrif på skip — 'handrev eller rekkverk'?" *Norsk sjøfartsmuseum. Årbok 2000*. 129–146.
- Heimskringla* II. Snorri Sturluson. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson. Íslenzk fornrit 27. Reykjavík: Hið íslenzka Fornritafélag, 1945.
- Heimskringla* III. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson 1951. Íslenzk fornrit 28. Reykjavík: Hið Íslenzka fornritafélag.
- Iversen, Ragnvald, 1994: *Norrøn grammatikk*. 7. utgåve ved Eyvind Fjeld Halvorsen, 4. opplag.
- Laxdøla saga*. Utg. Einar Ólafur Sveinsson, 1934: Íslenzk fornrit 5. Reykjavík: Hið Íslenzka fornritafélag.
- Mundal, Else, 1997: "Symbol og symbolhandlingar i sagalitteraturen." I Ann Christensson, Else Mundal og Ingvild Øye (red.): *Middelalderens symboler. Kulturtekster* 11. 53–69.
- Sturlunga saga* I. Utg. Gudbrand Vigfusson, 1878. Oxford: Clarendon press.
- Torp, Alf, 1992: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Oslo: Bjørn Ringstrøms antikvariat. Faksimile av originalen, Kristiania: Aschehoug, 1919.

PERNILLE HERMANN

Den islandske kulturs tekstualisering set ud fra positionerne i *Oddaverja þátr*

Tekstualisering betyder i denne sammenhæng den proces, hvor de mundtlige traditioner bliver indoptaget i den litterære kultur og efterfølgende får afgørende betydning for det kulturelle og sociale liv.

Det tekstlige påvirker struktureringen af samfundet, hvilket giver anledning til produktion af en række nye tekster, der igen indgår i det fond af tekster, som kan fungere som rekursbasis for forståelsen af den sociale verden. Denne proces, hvor det tekstlige indfældes i det sociale, samtidig med at det sociale udfoldes i teksten, skal kaldes *tekstualisering*.¹

Citatet er fra Ole Bruhns *Tekstualisering. Bidrag til en litterær antropologi* (1998), og det udtrykker denne artikels synspunkt, at tekstualiseringen er en dynamisk proces, hvor tekst og samfund gensidigt påvirker hinanden. Tekstualiseringen har med skiftet til skriftlighed at gøre. Man kunne tro det, men det skifte indebærer ikke, at de mundtlige traditioner bliver nedskrevet slet og ret, eller at synet på verden forbliver det samme som før. Denne artikel vil demonstrere, på hvilken måde skiftet til skriftlighed gør en forskel. Island bliver medlem af den kristne verden omkring år 1000, og det medlemskab får radikal betydning for den litterære udvikling. Det er ikke religionsskiftet, der skal behandles her, men den følgevirkning, at kristendommen bringer tekstkulturen til Island. Den litterære udvikling viser, at der går en periode på mere end 200 år før de mundtlige traditioner, der vedrører det islandske samfund, formelt og indholdsmæssigt, bliver indoptaget i litteraturen. Groft sagt er tekstudfoldelsen indtil den første tredjedel af 1200-tallet konventionel, det vil sige at den forholder sig til og viderefører de kristne litterære former, der også kendes i den øvrige kristne verden. Det er lærd litteratur, liturgiske tekster, helgenlegender og historiske skrifter med kristne synsvinkler, der dominerer det litterære landskab.

---

¹ Ole Bruhn, 1998. 204–205.

Skriftligheden, i den form som kirken bringer den til Island, fører et nyt forestillingssæt med sig, som er baseret på skriftens herredømme over de mundtlige traditioner. I perioden indtil ca. 1200 kommer de traditioner, som før har legitimeret rettigheder og som mennesket har identificeret sig i forhold til, til kort i mødet med nye forestillinger. De mundtlige traditioner har ikke længere samme absolutte gyldighed som før, de får tildelt en ny plads ved siden af andre landes og den internationale kirkes historier. Med andre ord medfører indførelsen af skriften, at de mundtlige traditioner ikke længere har afgørende social effekt. For de involverede må det forde en reaktion, at nye forestillinger bliver modstillet gamle, og at ellers benyttede legitimeringsmåder mister deres kraft. Det skal ikke forstås sådan, at det nye i sig selv ændrer det gamle, men erfaringen af det nye vil med sikkerhed påvirke opfattelsen af det gamle. Den erfaring, at de mundtlige traditioner ikke længere kan tages for givet, kalder jeg en modernitets-erfaring, og dermed understreger jeg, at det moderne som erfaringskategori ikke er reserveret en senere historisk periode, men at det moderne også hører hjemme i middelalderen. Den moderne verden åbner sig i skiftet til skriftlighed, og det er fra det skifte, at en historisk bevidsthed først udvikler sig. Historisk bevidsthed forudsætter en skærpet opmærksomhed på de mundtlige traditioner og en ændret attitude overfor dem. Det er de nye vilkår som skriftligheden sætter, der bringer traditionerne på afstand, og hvis den afstand skal overvindes, så kræver det, at de mundtlige traditioner bliver valgt frem for de andre historier, som skriftligheden gør tilgængelige, og at de mundtlige traditioners sociale effekt bliver genetableret. Dog vil afstanden forblive et vilkår, og det er netop forskellen, at de mundtlige traditioner ikke længere kan tages for givet, men nu skal vælges. Artiklen vil demonstrere, hvordan skiftet til skriftlighed bryder ind i det islandske samfund ved at analysere to stormænds møde med de nye forestillinger. Det vil blive vist, at de erfaringer, som stormændene gør sig, står i forbindelse med udviklingen af nye litterære former. Det er artiklens pointe, at erfaringer af den type er en af forudsætningerne for den islandske kulturs tekstualisering.

Positionerne i *Oddaverja þáttur*

Oddaverja þáttur er valgt som tekstmateriale til denne artikel, da dele af den tekst kan anskueliggøre forudsætningerne for den islandske kulturs

tekstualisering.² Jeg tillader mig at udvælge forhold i teksten, der er relevante i den forbindelse, og giver altså ikke en udtømmende analyse af *Oddaverja þátr*. Den er overleveret i b- og c-redaktionerne af *Þorláks saga*. Formålet med at indsætte *Oddaverja þátr* i *Þorláks saga* er at give en beskrivelse af den modstand, Þorlákr mødte i sin tid som biskop. Så vidt jeg ved, er *Oddaverja þátr* ikke blevet dateret selvstændigt, kun sammen med *Þorláks saga*, og dateringerne af den spænder fra 1230 til 1269–1298. De fleste mener, at den er skrevet i midten af 1200-tallet.³ Jeg vil ikke tage stilling til dateringsspørgsmålet her, men nuancere det og sige, at selv om kompilationen er foretaget i midten af 1200-tallet, betyder det ikke, at *Oddaverja þátr* også blev skrevet på det tidspunkt. Det kan være, at der allerede på tidspunktet for kompilationen eksisterede en skriftlig *Oddaverja þátr*. Hvis det var tilfældet ville det have været helt selvfølgelig at skrive de to tekster sammen. Samtidens tekstbegreb var ikke baseret på ophavsrettigheder, og det tillod enhver at skrive videre på eller indsætte en given tekst i en ny sammenhæng. Kompilationsmetoden var en anerkendt tilgang til teksterne. Hvor om alting er, så finder begivenhederne, *Oddaverja þátr* fortæller om, sted, mens Þorlákr er biskop i Skálholt, altså i 1176–1193. *Oddaverja þátr* handler om en række konfrontationer mellem biskop Þorlákr og islandske stormænd, som er utilfredse, fordi Þorlákr fører sig frem som den norske ærkebiskop Eysteins forlængede arm. Ærkebiskoppen kræver, at de islandske kirker, der ellers har været privatejede, skal ind under den internationale kirke.

Personerne i *Oddaverja þátr* repræsenterer tre positioner, der har betydning for udviklingen af den litterære kultur på Island. Den første position er repræsenteret af Jón Loptsson. Han tilhører Oddaverjarne, som er en magtfuld islandsk slægt i 1100-tallet og 1200-tallet, og politisk set er Jón Loptsson vel nok den mest fremtrædende person i slægten (*Ja er þa var meistr hofðingi a Íslandi*. 250).⁴ Den anden position er repræsenteret af Sigurðr Ormsson, som også har høj status (*mikilshattar maðr af veralldar metnaði. auðigr ok ættstórr*. 248). Biskop Þorlákr repræsenterer den tredje position, nemlig den internationale kirke. Konfrontationerne, som udspiller sig mellem de tre positioner, kan ses som et eksempel på et generelt modsætningsforhold, der træder frem i forbindelse med det

² Til grund for analyserne ligger Jón Helgasons udgave af *Byskupa sogur*. Bd. 2. 1978. 248–270. Citater, der i brødteksten står i parentes, er fra Jón Helgasons udgave og sidetallene henviser dertil.

³ For en sammenfatning af dateringerne se Jørgen Højgård Jørgensen, 1977. 15–17. 30.

⁴ Om Jón Loptssons sociale position se Preben Meulengracht Sørensen, 1995. 123–127.

reformprogram, som den internationale kirke med paverne i spidsen gennemfører i løbet af højmiddelalderen.⁵

Positionerne vil blive skildret ud fra Jóns, Sigurðs og Þorláks argumentationer. Det er karakteristisk for *Oddaverja þátrr*, at den lader personerne verbalisere deres politiske synspunkter. Jón og Sigurðr fremstår hverken som umælende eller vidløse, tværtimod polemiserer de med Þorlákr. Selv om Jón i en anden sammenhæng i *Oddaverja þátrr* griber til ufine metoder og lægger sig i væbnet baghold, så fremstilles han også som en person, der har ordet i sin magt og er i stand til at argumentere for sine rettigheder. Argumenterne, vil jeg minde om, er tilpasset en litterær stil, de er artificielle. Det er de holdninger, som positionerne repræsenterer og som er fremstillet retorisk, der er interessante her, ikke om Sigurðr og Jón har sagt det ene eller det andet i virkeligheden. Under alle omstændigheder er fortællestilen i *Oddaverja þátrr* præget af dialogerne, der gengiver personernes tale direkte eller indirekte. Med dialogerne følger konstante skift i synsvinkel, og virkningen bliver, at den holdning, personerne hver især er blevet tildelt, træder tydeligt frem. Skiftene i synsvinkel sker med formler som *Byskup sagði* (248) og *Sigurðr svaraði* (249). Til gengæld bliver fortælleren skubbet i baggrunden med den opgave at sætte en ramme om dialogerne. Rammen fyldes ikke med metakommentarer, hvor fortælleren sandsynliggør det fortalte. I stedet for bliver tekstens forløb kommenteret (*Fyrr nefndur Eyolfur*, 257), og fortælleren antyder, hvordan tingene siden hen har udviklet sig (*ok þat hefir þar hallðiz iafnan síðan*. 250). Fortælleren løser altså sin opgave ved igennem eksplicite kommentarer at skabe sammenhæng i det fortalte.

De islandske stormænds argumentationer

Sigurðr påberåber sig traditionen og Jón sine forfædre i argumenterne for deres rettigheder. Sigurðr stiller sig på tværs, da Þorlákr gør krav på hans kirke. I argumentationen for, at kirken tilhører ham, refererer Sigurðr til langvarig besiddelse og fortidens skik og brug (*Sigurðr tók þessu fiari. ok sagðiz eigi mundu ía undan ser. þui sem hann hafði aðr frialsfliga hallðit. sakir landzskapar ok fornrrar hefðar*. 248). I *Ordbog over det gamle norske sprog* oversætter Fritzner *landskapar* med sædvane og tra-

⁵ Om højmiddelalderens pavelige reformprogrammer er der skrevet en omfattende litteratur, jeg vil nøjes med at referere til to værker, Joakim Ehlers, 1981; Bernd Moeller, 1992.

dition.⁶ Sigurðr vil altså ikke give afkald på kirken, og det vil han ikke af den for ham helt selvfølgelig grund, at den altid har tilhørt ham. I gamle dage ejede hans slægt kirken i overensstemmelse med vanlig ret, og derfor ejer han den i dag. Han påkalder sig ikke et bestemt punkt i fortiden som legitimation, og han angiver ikke en bestemt person som garant for sine rettigheder. Det er fortiden i traditionens skikkelse, Sigurðr påkalder sig. Der ligger i Sigurðs argumentation, at kirken er hans, fordi det altid har været sådan, en selvfølgelig og en forventning om, at omgivelserne deler hans opfattelse. Hvis Þorlákr ikke ved, at Sigurðr altid har ejet kirken, så kræver det, at han umiddelbart tror på den tradition, som Sigurðr henviser til, og ikke kræver beviser for dens sandhed.

Også Jón reagerer imod de nye krav, biskoppen vil indføre. Ifølge Jón ved den norske ærkebiskop ikke bedre end hans forfædre, Sæmundr fróði og hans sønner (*ok eigi hyg ek at hann vili betr ne viti en mínir forellrar Sæmundr hinn fróði ok fynir hansf.* 252). Efter argumentet at dømme betragter Jón sine forfædre som ærkebiskoppens ligemænd, og han anser sine forfædres viden for at være lige så autoritativ som ærkebiskoppens. Jón er mere præcis i sine referencer end Sigurðr, og af alle sine forfædre vælger han at henvise netop til Sæmundr. Han fremhæver sin farfar, altså en forholdsvis nær slægtning, frem for mere fjerne forfædre. Jón har formentlig ikke ment, at enten en lang stamtavle eller en fjern forfar, kunne være et mere vægtigt argument end Sæmunds navn. Men hvilke egenskaber besidder Sæmundr, siden han bliver foretrukket? Man kunne forestille sig, at Jón nævner den slægtning, hvis navn nyder størst respekt i de gejstlige kredse, som han appellerer til. Tilnavnet viser, at det er den lærde Sæmundr, ikke præsten Sæmundr, der bliver fremhævet (*Sæmundr hinn fróði.* 252). Det er ikke en selvfølge, at Sæmundr omtales som lærd, eksempelvis bliver han omtalt tre gange i *Íslendingabók*, og hver gang som præst.⁷ Det synes altså ikke alene at være Sæmunds status som præst, der skal påpeges i *Oddaverja båttr*. I så fald kunne lige så vel Sæmunds far og Jóns oldefar, Sigfúss, være angivet, for han var også præst.⁸ Det forhold, at Sæmundr sandsynligvis har studeret i udlandet, peger da også på, at hans forfar var gejstlig.⁹ For at få den ide at sende sin søn på studieophold i udlandet må den internationale horisont, som

⁶ Johan Fritzner, 1867 (1972). Bd. 2. 409.

⁷ *Íslendingabók*. 1968. Bd. 1. 3; 17–18; 20–21.

⁸ *Landnámabók*, 1968. Bd. 1,2. 363.

⁹ Om Sæmunds studieophold i udlandet siger *Íslendingabók* "Á þeim dogum kom Sæmundr Sigfússonr sunnan af Frakklandi hingat til lands ok lét síðan vígjask til prests." *Íslendingabók. Landnámabók*, 1868. 20–21. Om Sæmunds forbindelse til "Frakkland" og om hvilket geografisk område ordet dækker se Peter Foote, 1984. 114–119.

netop præsterne fik igennem deres uddannelse, nærmest ses som en forudsætning. Sæmundr har efter sit studieophold kunnet overtage både en kirke og et præsteembede på sin fædrene gård, Oddi. Det særlige ved Sæmundr er derfor ikke, at han er slægtens første præst, eller at han har grundlagt en kirke. Det særlige ved Sæmundr kan derimod være, at han grundlagde en skole på Oddi, og tilnavnet, den lærde, viser, at han i sin samtid var anerkendt netop på det grundlag. Sæmundr må da også have nydt stor anseelse for sine kundskaber, for han samarbejdede med biskopperne Ketill og Þorlákr (den første Þorlákr), både da de fik skrevet en islandshistorie, og da de fik skrevet en kristenret. Det var omkring 1122–33.¹⁰ Sæmundr var den første i slægten, der aktivt tog del i den latinske *mainstream*-kultur. Han rejste til *Frakkland* og fik der adgang til lærde og internationale cirkler, og der er da heller ikke belæg for andet, end at han ud over de tekster, der kom ud af hans gruppearbejde med biskopperne, skrev et historieværk på latin om de norske konger. Han havde altså en litterær produktion bag sig. Sæmundr er den første islandske forfar, der er en *auctoritas*, og den aura, det kan give, må, som det skal vises, have appeleret til Þorláks verden.

Biskop Þorláks argumentation

Kimen til polemikken er som sagt, at Þorlákr optræder som ærkebiskoppens håndlanger på Island. Ærkebiskop Eysteins ret til at bryde ind i det islandske samfund med nye krav legitimerer Þorlákr med Eysteins direktiver fra Rom, den kristne verdens centrum. De krav Eysteinn vil iværksætte er i fuld overensstemmelse med den kanoniske lov, som udgår fra paven (*Heilagir fedr kristninnar ok pafarnir. postulanna eftirkomendr. hafa þetta sama bodit ok skipat i kirkiunnar logum vm alla kristnina. Sva ok hefir nu pafinn bodit Eysteini at flytia þetta sama eyrendi i Noregi. ok þat hefir þar framm geingit. Er þat ok ei rétt eða þolanligt. at þetta hit fatæka land.* 249). Sin egen myndighed baserer Þorlákr på sit embede. Han begrunder sin overlegne status og sine retskrav med, at han i egenkab af at være biskop placerer sig i rækken af apostle og hellige fædre (*at byskup a kirkiu eignum at raða ok tiundum. eftir setningum postulanna ok annara heilagra fedra.* 252). Þorlákr lader sine modstandere vide, at han igennem ærkebiskoppen også er pavens repræsentant på Island, og derfor har han myndigheden til at håndhæve rettigheder i Guds navn

¹⁰ *Islendingebók.* 1968. Bd. 1. 3; *Grágás. Konungsbók.* 1852 (1974). 36.

(*Byskup sagdi. at skipan sialfra postulanna gaf honum valld ifir ollum gudf eignum. firir vtan alla grein.* 248–249).

Da Sigurðr henviser til fortiden, får han at vide af Þorlákr, at fortiden ikke er et gyldigt argument. De bestemmelser, der gælder i den fortid, Sigurðr refererer til, er sat i kraft af ulærde mennesker, og da de bestemmelser, der gjaldt engang ifølge Þorlákr, ikke er sanktioneret i loven, kan de erklæres for ugyldige (*Sa skildagi sem ófródir menn hafa her giorfan. at skilia ser valld ifir þeim hlutum sem þeir hafa áðr guði gefit, er af sialfum logunum vmáttuligr. ok áa eigi at halldaz.* 249).¹¹ Þorlákr erstatter altså den gældende lov, traditionen og sædvanen (*landskapr*) med den kanoniske lov (*lög*). I og med at den kanoniske lov bliver sat i kraft, da negligeres de ulærde menneskers bestemmelser. Og da fortiden ikke kan legitimere Sigurðs rettigheder, så ophæver Þorlákr ret beset fortidens betydning. Men det kan nu ikke være fortiden som sådan, Þorlákr afviser, for han henviser selv til fortiden, altså til apostlene og de hellige fædre. At det kun er Sigurðs fortid, han afviser, vil jeg vende tilbage til. At diskussionerne mellem Þorlákr og stormændene er udtryk for et generelt modsætningsforhold, viser blandt andet Þorláks holdning til fortiden. Også Michael T. Clanchy, der i flere sammenhænge har fokuseret på skiftet til skriftlighed i England, er inde på, at langvarig brug af en tradition i kirkens øjne forringer traditionens sociale kraft. Det konkluderer Clanchy blandt andet ud fra en passus i den engelske lov anno 1257, der lyder *Time does not run against the king*.¹² At dømme ud fra den passus kan fortiden i et gejstligt ræsonnement ikke legitimere rettigheder overfor kongen. Den korte passus skal ikke kun ses i forbindelse med den engelske kirkes krav om suverænitet over engelske jarlers jordejendomme. Den skal også ses som udtryk for den nye attitude som fortiden bliver mødt med, for suverænitetskravet over jorden er baseret på en negligering af fortiden. I mødet mellem Þorlákr og Sigurðr, hvor Þorlákr ugyldiggør det argument, som Sigurðr netop bygger på fortidens skik og brug, kan vi se det mønster, som har dannet grundlag for den korte passus fra England, gentage sig. Både i England og på Island ugyldiggør kirken fortiden, når den gør krav på jarlers og stormænds jordejendomme.

Som han siger til Sigurðr, siger biskop Þorlákr også til Jón, nemlig at

¹¹ Skriftlige love eksisterer på Island forud for denne diskussion. Den første sekulære lov blev nedskrevet i 1118, tiendeloven i 1096 og kristenretten 1122–33. Det centrale i denne sammenhæng er, at den kanoniske lov kan erstatte den gældende lov, uanset om den er sekulær eller kristen, skriftlig eller mundtlig.

¹² Michael T. Clanchy. 1970. 174.

besiddelser ikke kan sikres med henvisninger til fortiden (*ok þuiat leikmenn megu ecki ifir þeim hlutum valld eignaz. þa ma þeim þat valld all dri meðr fornri hefð frelsaz.* 252). I diskussionen henter Þorlákr og Jón støtte for deres sag hos vidt forskellige personer. Mens Þorlákr har ærkebiskoppen, paven og hele den apostolske succession, altså de beslægtede i troen, i ryggen, da lader Jón sig bakke op af sin blodbeslægtede forfar, Sæmundr, som også lever op til den kristne kulturs idealer. Þorlákr på sin side henviser til kristendommens historie, som står skrevet i *Bibelen*, og som principielt gælder for hele den kristne verden, altså også for Island. I *Bibelen* opfordres det kristne menneske til at indgå i ejendomsfællesskab og til at ophæve familiemæssige bindinger til fordel for et åndeligt fællesskab. Begge dele synes at prelle af på Jón, som henviser til sin personlige fortid, rodfæstet i det islandske samfund. Jón på sin side insisterer netop på de jordiske bindinger, som Þorlákr vil løsne, både bindingerne til slægten (igennem Sæmundr) og dem til sin ejendom (han vil ikke opgive sin private ejendomsret).

Forskellene mellem Þorlákr og de to islandske stormænd er flere end de nu nævnte. En af de mest iøjnefaldende er deres forskellige referencerammer, som ved første øjekast tager form henholdsvis som en husket fortid og en skriftlig historie. Þorlákr baserer hele sin status og autoritet på det tekstlige grundlag, som apostlene står som garanter for. Med et på én gang evangelisk og historisk argument, nemlig den gudgivne nøglemyndighed, som gav apostlen Peter retten til at binde og løse, bringer Þorlákr sig i en gunstig position.¹³ Forskellen i referencer forklarer, hvorfor Þorlákr kan afvise Sigurðs fortid, samtidig med at han bruger sin egen fortid som argument. Þorláks fortid er en skriftlig historie, der ultimativt er baseret på *Bibelen*, mens den fortid, som Sigurðr fremhæver, er en mundtlig tradition og en husket fortid. De to positioner i *Oddaverja þátr*, som er repræsenteret af Þorlákr på den ene side og af Sigurðr og Jón på den anden, demonstrerer ikke bare mødet mellem to kulturelle lag, tradition og historie, hvis forskel er teksten. Billedet er mere nuanceret end som så, for mødet er ikke slet og ret et møde mellem det mundtlige og det skriftlige, men mellem to tekstkulturer, hvor den ene aldrig har været andet end tekstkultur, nemlig den kristne, og hvor den anden er en *nouveau riche*, en kultur, der både er baseret på den mundtlige traditions præmisser og på tekstkulturens, den islandske.

---

¹³ Matthæusevangeliet kap. 16, 19.

Sigurðs placering på grænsen til tekstkulturen

Stående overfor Þorláks krav erfarer Sigurðr, at traditionen og sædvanen, altså fortiden, ikke er et gyldigt legitimeringsgrundlag. Skulle hans argument have nogen som helst effekt på Þorlákr, så skulle Sigurðr ikke referere til måden, som tingene altid var foregået på, men til en passus i loven. Set fra Þorláks synsvinkel er kirken ikke umiddelbart Sigurðs, det kan den først være på bestemte forudsætninger, han tager altså ikke traditionens autoritet for gode varer. I den situation, *Oddaverja þátrr* skildrer, bliver Sigurðr den lille, og det ender med, at han må afgive sin kirke. Derved kommer Sigurðr (og med ham andre islandske stormænd) uvægerligt til at indse den betydning, som Þorlákr og kirken tillægger den tekstlige referenceramme. Ikke nok med, at den er grundlaget for Þorláks argumentation, men den kan også frarøve Sigurðr hans ejendom. At Sigurðs ejendom reduceres medfører en mærkbar ændring i hans sociale position, og måden, det sker på, må i hans øjne synes urimelig. Men især dét, at fortiden ikke længere har legitimeringsstatus får konsekvenser, ikke bare for Sigurðr, men for det generelle syn på verden. Hvis fortiden frarøves den betydning, som den hidtil er blevet tillagt, så medfører det en forskydning i perspektiv: Fortiden kan ikke tages for givet, den skal tages op til overvejelse, og måske skal den omdefineres.

Sigurðr befinder sig i en dokumentkultur, og diskussionen med Þorlákr drejer sig godt nok om ejendomsretten over kirken, men taget bogstaveligt så handler den også om et dokumentets ordlyd (*Sneyri hann nu fvinna raáðinu. Ok legr maldága kirkiunnar ok sialfa hana i valld byskups.* 249). Ifølge kristenretten er det lovpligtigt, at kirkernes ejendomme registreres skriftligt på et dokument, *máldagi*. Dokumentets ordlyd og ejerskabet af det er diskussionens helt centrale punkt, for det er efter dokumentets ordlyd, at skattebetaling og skatteindkomst bliver regnet ud. Den alvor, som forhandlingerne sker med, peger på, at dokumenterne har praktisk betydning, at de faktisk betyder noget for skatteopkrævningsen. At dømme ud fra forhandlingerne mellem Sigurðr og Þorlákr ser det ud til, at kirken har indført den tekstlige referenceramme administrativt. Dermed skulle vejen også være banet for den opfattelse, at teksten kan tjene andet og mere end det guddommelige ord. Som kirke-ejer er Sigurðr altså i direkte berøring med den tekstlige referenceramme på to punkter. Først er han i berøring med den religion, der har til huse i hans kirke og som baserer sig på en hellig bog, og dernæst diskuterer han, hvad der skal stå i et dokument. Det sidste punkt er det interessante her. At han deltager i en dokumentkultur er hverken ensbetydende med at

han er skriftkyndig, altså selv kan læse og skrive, eller med at han har skiftet sin egen referenceramme ud. Den udskiftning sker ikke pludselig, er det blevet vist, men er en langvarig proces.¹⁴ Om Sigurðr ved vi, at han er en bemærkelsesværdig mand, nyder verdslig anseelse, er velhavende og af god slægt (*mikilshattar maðr af veralldar metnaði. auðigr ok ættstórr.* 248). At Sigurðr beskrives som en mand af verdslig ære og ikke som eksempelvis præst eller diakon, er et argument for, at han ikke er skriftkyndig, da skriftkundskaber antageligvis følger med præsteuddannelsen. Men rettelig kan vi ikke alene ud fra beskrivelsen sige om Sigurðr kan læse eller skrive. Hans argumenter taget i betragtning orienterer han sig efter den huskede fortid, altså på det mundtlige samfunds præmisser. En af de præmisser er, at traditionerne i det mundtlige samfund skyr overblikket, de er tilstede som aktualitet, ikke som objekter i fokus. Den ordforbindelse at have overblik over traditionerne er et oxymoron. Før traditionerne kan gøres til genstand for selektion og betragtning, skal de enten være på afstand eller i en opløsningsproces. Hvis altså Sigurðr argumentede ud fra den antagelse, at traditionen kunne stå mål med kirkens argumenter, så ville det forudsætte, at han havde valgt den referenceramme, at han ikke tog den for givet. Med andre ord så forudsætter det en ændring i perspektiv og en ny synsvinkel at gøre traditionen til locus commune eller topos, et udgangspunkt at handle ud fra, som den jo bliver, hvis den bliver brugt som legitimerende hjemmel.

Jóns lærde niveau

Jóns argumenter er i højere grad end Sigurðs tilpasset en tekstlig referenceramme, og inden for den skal argumenter for at kunne afgøre en sag være tekstligt funderede. Det tillader jeg mig at antage ud fra Jóns argumentation, hvor den lærde forfar føres frem som en fællesnævner, et grundlag som kirken og Jón kan diskutere ud fra, idet både kirken og Jón kan nikke genkendende til Sæmunds idealer. I det følgende vil jeg give et billede af Jóns uddannelse med det for øje at understrege, at han og Þorlákr på trods af, at de henviser til to forskellige traditioner, dog alligevel henviser fra samme lærde niveau.

¹⁴ Om brevveksling mellem de norske konger, har Terje Spurkland vist, at et brev indhold ikke nødvendigvis bliver læst, men at indholdet ved overdragelsen i stedet for bliver fortalt mundtligt. Selve brevet følger med den mundtlige besked som legitimation og autoritet. Pointen er, at brevet i en overgangsperiode ikke har praktisk, men symbolsk betydning. Terje Spurkland, 2000. 62. At udviklingen til skriftlighed sker som en proces, ikke som et pludseligt skifte viser blandt andre Michael T. Clanchy, 1979; Brian Stock, 1982.

Jóns uddannelse kan ikke ses uafhængig af de forfædre, han påkalder sig (... *forellrar Sæmundr hinn fróði ok fynir hanf.* 252). Jón boede på samme gård, Oddi, som sin berømte farfar. Han tog en præsteuddannelse og fik titel af diakon. Lærdomstraditionen, som Sæmundr indførte og formidlede, virkede på Jóns tid, og ifølge *Oddaverja þáttur* var Jón da også skolet i forfædrenes klerikale lærdom (*hann var hinn vífsæti maðr a klerkligar listir. þær sem hann hafði numit af finum forellrum.* 250). Lærdomstraditionen fra Sæmunds tid virkede også senere endnu, for også Snorri Sturluson († 1241) blev opdraget på Oddi. I færdigheder levede Jón op til dét, der var gængs i tiden (*Fullr var hann af flestum íþróttum. þeim er monnum voru tíðar í þann tíma.* 251). Udtalelsen, at han lever op til det gængse i sin tid, peger på, at det, der gælder på et tidspunkt, ikke nødvendigvis, gælder på et andet, altså at anskuelser kan forandre sig (dét opdager jo også Sigurðr, at tid ikke er et langt kontinuum, men at den kan opleves som brud og forandring). Den vigtige erfaring, at tingene ikke er, som de var en gang, eller som de vil blive med tiden, forudsætter bevidstheden om forskellen på nyt og gammelt. Jón er en mand, der ved hvad der gælder her og nu, i den forstand er han moderne. I det hele taget var Jóns færdigheder mangesidede, han var både stormand, kirkejer og diakon, det vil sige at han på en og samme gang var politisk leder og havde kirkelig rang. Han virkede ikke som præst, men blev alligevel spurgt til råds i kirkelige anliggender (*hann var diakn at vígflu. raddmaðr mikill í heilagri kirkíu.* 250). Vi forstår, at Jón opfylder det ideal, som gælder for mænd af hans støbning og status, og den litterære orientering har sikkert bidraget til hans høje status. Jón krydser det aksiom, der skulle gælde for middelalderen, at lægmanden er *illitteratus* og den gejstlige er *litteratus*, idet han både har en klerikal uddannelse og er en verdslig stormand.¹⁵

Summen af Jóns færdigheder sandsynliggør, at han ikke var som de fleste. At hans måde at iscenesætte sig selv på heller ikke var helt almindelig, viser sig ved, at han, ligesom konger havde for vane, fik skrevet et hyldestdigt til sig selv, et digt som skulle understrege det særlige ved Jón, ligesom det understregede det særlige ved kongerne. Hyldestdigtet hedder *Nóregs konungatal* (1190).¹⁶ Det består af 83 strofer, og selv om de første 71 strofer opremser de norske konger, så handler digtet i sidste ende

¹⁵ Om *litteratus* og *illitteratus* se Anker Teilgård Laugesen, 1966. 391–393. Om den misforståede brug af begreberne *litteratus* og *illitteratus* i forbindelse med *clericus* og *laicus* se Michael T. Clanchy, 1979. 177–181. "To ask, 'Were laymen illiterate?', is a tautology: of course laici were illiterati because these terms were synonyms." Ibid. 182.

¹⁶ *Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning 800–1200.* 1967 (1912–15). Bd 1. 579–589. Om dateringen se Finnur Jónsson, 1920–24. Bd. 2. 111; Ólafía Einarsdóttir, 1964. 165–183.

om Jón selv. I strofe 72 skifter digteren nemlig spor, det er ikke længere Halfdan den Sorte, Harald Hårfager, Håkon Jarl og de andre fyrster og konger indtil Magnus, der er hovedpersonerne, men Jón Loptsson. Stroferne 73–83 giver belæg for, at digtet er skrevet til Jón Loptssons ære, ikke til kongernes, for i de strofer bliver Jóns slægt bundet sammen med kongerækken. Forbindelsesleddet er Jóns mor Thora, som er kong Magnus' datter. Et hyldestdigts signalværdi er ikke til at overse, det etablerer en forbindelse mellem Jón og kongerækken, og det kaster opmærksomheden hen på Jóns exceptionelle herkomst. Jóns særlige position bliver slået helt fast med oplysningen, at han også er kongens frænde (*konungs frændi*). I øvrigt får samme genealogiske forbindelse, at Oddaverjarne er af kongeslægt, et litterært udtryk i Oddaverjarnes genealogi i *Sturlunga saga* (*Loptr Sæmundarson fór utan ok fekk í Noregi Þóru, en þat reyndisk síðan, at hon var dóttir Magnúss konungs berfœtts. Jón var son þeira, er mestr höfðingi ok vinsælastr hefir verit á Íslandi.*)¹⁷ Hertil kommer en genealogi, der forbinder Oddaverjarne til Skjoldungerne, altså den danske kongerække, hvis stamfar lige som de norske kongers er Odin.¹⁸ Hvis Skjoldungegenealogien er skrevet af Sæmundr, som nogle mener, så betyder det, at der allerede før *Nóregs konungatal* har eksisteret en familietradition, der på skrift har forenet Oddaverjarne med konger og fortidens store skikkelser. Uanset om Sæmundr er forfatteren til Skjoldungegenealogien, så ser det ud til, at Oddaverjarne allerede i 1100-tallet har været i gang med at omsætte deres familietradition til en skriftlig historie, og at det er sket i form af slægtlinier, der rækker ind i fortiden.¹⁹

Disse oplysninger, hentet uden for *Oddaverja þáttur*, fremhæver Sæmunds aura endnu mere, og de underbygger, at Jón orienterer sig efter en tekstlig referenceramme, og at han derudover har valgt sine argumenter efter Þorláks smag. At få skrevet et hyldestdigt tyder på en accept af, at skriften på bestemte områder overtager den mundtlige udtryksforms rolle. *Nóregs konungatal* kan ses som udtryk for, at erfaringen af forandring har virket så kraftigt på Jón, at han har skaffet sig en hjemmel, en skriftlig historie, der kan måle sig i polemikken med kirken. Jón benytter således hverken anakronismer eller arkaiske former, de mundtlige tradi-

¹⁷ *Sturlunga saga*. Bd. 1. 1908. 71.

¹⁸ Genealogien er blandt andet overleveret i redaktioner af *Landnámabók* (*Hauksbók*, *Sturlubók* og *Melabók*) og det giver belæg for en tidlig datering. Se Einar Ól. Sveinsson, 1937. 12–16; Om teorien, at der før *Nóregs konungatal* er skrevet en genealogi, der forbinder Oddaverjarne til Skjoldungerne se Stefán Karlsson, 1969; Claus Lund, 1984. 37 (indledningen).

¹⁹ Om Oddaverjarnes litterære produktion se Einar Ól Sveinsson, 1937; Sveinbjörn Rafnsson, 1993.

tioner, og når Sæmundr og sønner bliver stillet op som de kirkelige autoriteters jævnbyrdige, så sker det ud fra den betragtning, at det er et autoritativt argument. Jóns kendskab til den tekstlige referenceramme må have fortalt ham, at traditionen ikke kan måle sig med historiske argumenter. Lige nøjagtigt hvor meget Jón selv kunne læse eller skrive, er af mindre betydning, ligesom det ikke er afgørende, at *Nóregs konungatal* ikke er skrevet af Jón selv. Det er mere vigtigt, at han har bestilt den. Det forholder sig ikke sådan, at skriftkyndighed *an-sich* kan flytte perspektivet, det er ikke bare fordi, han kan skrive, at Jón vælger ikke at inddrage traditionen. Tværtimod er det en ændret brug af og en ny attitude overfor skriften, der kan flytte perspektivet.

Afstanden til de mundtlige traditioner og opkomsten af nye litterære former

Jón er blevet betegnet som Islands konge,²⁰ men de politiske holdninger og selviscenesættelsen taget i betragtning, er det mere præcist at se ham som en unik repræsentant for aristokratiet, den nye internationale samfundsklasse, som definerer sig ud fra blodets bånd og materielle besiddelser. Hans argumentation og selviscenesættelse viser, at han ikke på selvfølgelig vis orienterer sig traditionelt, altså efter de mundtlige traditioner, og at han er bevidst om forskellen på dengang og nu. Jón begår sig i en verden, hvor han har valgmuligheder. For det første kan han vælge at identificere sig efter den islandske fortid, som han må kende igennem mundtlige traditioner, men den ser det ud til, han vælger fra. For det andet kender han kirkens historie og for det tredje den norske historie, der konciperes som en kongerække. Det er ud fra de to sidste, han orienterer sig. Fælles for Sæmundr (i *Oddaverja þátrr*) og den norske kongedatter Thora (i *Nóregs konungatal*) er, at de tilhører en verden uden for Island. Thora bevæger sig ikke nødvendigvis i lærde og internationale kredse som Sæmundr. Men hun er dog en særlig person efter norske og udenlandske idealer, altså i lande som i modsætning til Island har en kongerække, og hvor det er noget helt særligt at nedstamme fra den. Jón lever op til en udenlandsk standard, og den måde, han gør dét på, er ved at fremvise sådanne genealogier, som kan gøre sig ude i verden. Og genealogierne viderefører ikke umiddelbart traditionerne, de fremhæver bestemte personer og udvælgelsen af disse bestemte personer er sket på

²⁰ Karlsson, Gunnar, 1975. 35.

baggrund af en fint udviklet bevidsthed om historien, og om hvad der kan gøre sig lige nu.

Men kunne der tænkes at være et alternativ for Jón, og kunne han have iscenesat sig på en anden måde, end han gør? Når diskussionerne nu drejer sig om kirker og den jord, som tilhører dem, så undrer jeg mig da over, at Jón (og Sigurðr for den sags skyld) ikke forbinder sin slægt til en landnamsmand, for ad den vej at legitimere gamle rettigheder. Min undren bestyrkes, når jeg tænker på en vis anglo-normannisk jarl, der befinder sig i en situation, der ligner Sigurðs og Jóns. En legende fortæller om denne jarl Warenne, at da han skal forsvare sine rettigheder, sker det netop med en henvisning til fortiden, nemlig med at hans forfædre var blandt de normanniske erobrere, der kom med Wilhelm.²¹ Jarlen må have ment, at den fjerne fortid kunne legitimere hans rettigheder, men om han har fremhævet fortiden, fordi det faldt ham naturligt, eller om han har fremhævet fortiden, fordi den på hans tid var et ideal, kan jeg ikke afgøre ud fra sammenhængen. Med hensyn til Jón så har der i hans samtid cirkuleret både mundtlige og skriftlige traditioner om islandske landnamsmænd, det bevidner især *Landnámabók*.²² Jón har sikkert haft adgang til de landnamstraditioner, og når *Oddaverja þátrr* ikke etablerer den type forbindelser, kan det ikke altså ikke være fordi, landnamstraditionerne ikke var til stede, men fordi de blev valgt fra. I og med at Jón vil identificere sig i forhold til personer, som lever op til en international standard, duer det alternativ ikke. Tværtimod, fristes jeg til at sige, da det at inddrage en landnamsmand ville være at insistere på den islandske tradition. En anden grund til, at det ikke duer at fremhæve en landnamsmand i denne sammenhæng, er, at de jo er barbarer. I øvrigt er slægtskabet med kongedatteren og forbindelsen igennem hende til kong Magnus ikke den eneste og tvungne vej igennem slægten, ret beset ville det have været muligt at vælge en anden linje, så også i det tilfælde har den mulighed været der, at han i stedet for at markere forbindelsen til den norske kongerække kunne have ført sin slægt tilbage til en landnamsmand.²³

²¹ Legenden kender jeg fra M. T. Clanchy, der bruger den i en anden forbindelse. Clanchy vægter legitimeringsformerne i den tidlige skriftkultur, og hovedpointen med legenden om jarl Warenne er, at han bevidner sandheden af sin familietradition med et symbol, ikke med et kongebrev. Michael T. Clanchy, 1978. 21.

²² Den første *Landnámabók* er skrevet omkring 1100. Om den skriftlige *landnámabók*-tradition og den mundtlige *landnám*-tradition se Ole Bruhn, 1998. 155 ff.

²³ Jf. det kognatiske slægtsprincip, som er det mest almindelige på Island. Det princip, at der frit kan vælges mellem fader- og moderlinje gør det muligt at fremhæve en vej igennem slægten ud af flere. Om slægtsystemer på Island se Preben Meulengracht Sørensen, 1977. 35.107 og Preben Meulengracht Sørensen, 1995. 165 ff.

Overvejelserne i det foregående har vist, at traditionen, for så vidt det gælder Sigurðr og især Jón, ved skriftens mellemkomst er ved at komme på afstand. Den erfaring, som Sigurðr og Jón gør sig, og de nye krav, som skiftet til skriftlighed indfører, kan være én forudsætning for igangsættelsen af den proces, hvor traditionerne bliver sat der ud, hvor de kan blive til genstand for betragtning, og hvor de i en ny bevægelse kan blive hentet tilbage omsat til en litterær form. Svaret på hvorfor *Oddaverja þáttur* og *Nóregs konungatal* ikke forbinder Jón med det islandske alternativ, en landnamsmand, men til Sæmundr og Thora, kan uddybes med inddragelsen af den litterære kultur. På Jóns tid var skriftbrugen endnu ikke så udviklet, at den havde indoptaget traditionerne. At traditionerne kommer på afstand, er ikke ensbetydende med, at den tekstlige referenceramme er så udbygget, at den kan indeholde traditionerne. Dertil kræves litterære former, som netop ikke kommer til Island med kristendommen og som principielt er fremmede for den kristne, litterære kultur af den simple grund, at den holder traditionerne på afstand. Ud fra *Oddaverja þáttur* ser det ikke ud til, at fortiden og det specielt islandske er et ideal, hvis den islandske fortid havde været det, skulle Jón have fremhævet landnamsmændene frem for at legitimere sine rettigheder med allerede etablerede, kristne argumenter. I Sigurðs og Jóns tid i 1176–1193 er de litterære former, der formelt og indholdsmæssigt kan indoptage traditionerne, endnu ikke kommet frem i den litterære kultur. Samtidig med at de mundtlige traditioner ikke er sat på litterær form, så er fortiden, det specielt islandske, kun på vej til at blive et ideal. Og de to forhold betinger hinanden, for på den ene side skal fortiden allerede være et ideal og allerede være tildelt social kraft, for at den kan blive skriftliggjort, på den anden side skal fortiden allerede være skriftliggjort, for at den kan blive et ideal. I 1200-tallets første tredjedel opstår en litterær form, som insisterer på fortiden og som gør traditionerne til sit litterære objekt, nemlig islændingesagaerne. Islændingesagaerne gør i modsætning til *Oddaverja þáttur* flittigt brug af landnamstraditionerne, og i dem er valget faldet ud til traditionernes fordel hverken til kirkens, Norges eller en helt anden histories. I og med at traditionerne kommer til udtryk litterært, skulle vigtige forudsætninger for tekstualiseringen af den islandske kultur være opfyldt, og blandt andet med islændingesagaerne opstår den for den historiske bevidsthed betydningsfulde litterære form, som formelt og indholdsmæssigt kan rumme traditionen. Dermed ikke være sagt, at Jón ville have valgt anderledes, hvis han havde levet lad os sige 50 år senere, han kunne fortsat have tilhørt en gruppe eller en slægt, som på trods af islændingesagaerne orienterede sig internationalt.

Men det vil unægtelig få afgørende betydning for de sociale strukturer, om den litterære kultur orienterer sig efter den kristne historie eller efter den islandske fortid.

Litteraturliste

- Biskupa sögur*. 2 bd. Udg. Jón Sigurðsson og Guðbrandur Vigfússon for Hið islenszka bókmenntafélag. København: S. L. Møller, 1858–1878.
- Bruhn, Ole. *Tekstualisering. Bidrag til en litterær antropologi*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1999.
- Clanchy, T. Michael. "Remembering the Past and the Good Old Law." I: *History* 40 (1970) 165–176.
- Clanchy, T. Michael. *T. From Memory to Written Record. England 1066–1307*. London: Edward Arnold Ltd., 1979.
- Den norsk-islandske skjaldedigtning*. Udgivet Finnur Jónsson. Bd. 1, A. København: Rosenkilde og Bagger, 1967. (Genoptrykt efter 1. udg. 1912–15.)
- Ehlers, Joachim. "Historiographische Literatur." I *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* Bd. 7 "Europäisches Hochmittelalter". Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1981. 425–460
- Einar Ól. Sveinsson. *Sagnaritun Oddaverja. Nokkrar athuganir*. Studia Islandica. 1. Reykjavík, 1937.
- Foote, Peter: "Aachen, Lund, Hólar". I: *Aurvandilista. Norse Studies*. Udg. Barnes, Michael, Hans Bekker-Nielsen og Gerd Wolfgang Weber. The Viking Collection. Studies in Northern Civilization vol. 2. Odense: Odense University Press, 1984. 101–120.
- Fritzner, Johan. *Ordbog over det gamle norske sprog*. 3 bd. Kristiania: Den norske Forlagsforening, 2. udg. 1886–91. Optr. Oslo: Tryggve Juul Møller, 1954. 1. Udg. Kristiania, 1867. Bd. 4. "Rettelser og tilleg." Udg. Finn Hødnebo. Oslo: Universitetsforlaget, 1972.
- Grágás. *Konungsbók*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1974. Genoptrykt efter Grágás. *Íslændernes lovbog i fristatens tid, udgivet efter det Kongelige Bibliotheks Haandskrift*. Udg. Vilhjálmur Finsen. København: Brødrene Berlings bogtrykkeri, 1852.
- Højgaard Jørgensen, Jørgen. *Bispesagaer — Laurentius saga. Studier i Laurentius saga biskups, indledt af overvejelser omkring biskupa sögur som litterær genre*. Odense: Udgivelsesudvalget under Odense Universitets Konsistoriums Konkordtudvalg med Centerboghandelen, 1977.
- Íslendingabók*. I *Landnámabók. Íslendingabók*. Udg. Jakob Benediktsson. Íslenzk fornrit 1 og 1,2. Reykjavík, 1968.
- Jónsson, Finnur. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. Bd. 1–3, 2. udg. København: Gad, 1920–24.

- Karlsson, Gunnar. "Frá þjóðveldis til konungsríkis." I *Saga Islands*. Bd. 2. Udg. Sigurður Lindal. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, Sögufélagið, 1975.
- Landnámabók*. I *Landnámabók. Íslendingabók*. Udg. Jakob Benediktsson. Íslenzk forrit 1 og 1,2. Reykjavík, 1968.
- Meulengracht Sørensen, Preben. *Saga og samfund. En indføring i oldislandsk litteratur*. København: Berlingske forlag, 1977.
- Meulengracht Sørensen, Preben. *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*. Aarhus Universitets forlag, 1995 (1993).
- Moeller, Bernd. *Geschichte des Christentums in Grundzügen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 5. Auflage, 1992.
- Ólafía Einarasdóttir. *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning*. Bibliotheca Historia Lundensis 13. Stockholm, 1964.
- Stefan Karlsson. "Fróðleiksgreinar frá tólftu öld." I *Afmælisrit Jóns Helgasonar*. Reykjavík, 1969.
- Stock, Brian. *The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1983.
- Spurkland, Terje. "Þeir báru fram bréf ok segja ørendi þau sem fylgðu. Om brevsveksling i middelalderen." I: *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*. Sigurðsson, Jón Viðar og Preben Meulengracht Sørensen (red.). Oslo: Historisk Institutt Universitetet i Oslo, 2000. 47–64.
- Sveinbjörn, Rafnsson. *Páll Jónsson Skálholtsbiskup. Nokkrar athuganir á sögu hans og kirkjustjórn*. Ritsafn Sagnfræðistofnunar 33. Sagafræðistofnun Háskóla Íslands. Reykjavík, 1993.
- Teilgård Laugesen, Anker. *Middelalderlitteraturen. En orientering*. København: Gyldendal, 1966.

FRANDS HERSCHEND

Codex Regius 2365, 4to —

Purposeful Collection and Conscious Composition

Codex Regius 2365, 4to is in essence a copy of a lost original, but as pointed out by Lindblad (1954), some alterations can have been made when the copy was produced. The original collection was based on several different sources and dated to the first half of the 13th century ad. Regius dates to the second half (Jónsson 1893, p. 114; Lindblad 1954, pp. 233 f., with references; Schier 1985, p. 358).

During the late 19th and early 20th century, Regius was put to use as the larger part of a collection of poems often called the Poetic Edda. This Edda was considered a corpus of Old Norse poetry more complete and representative than its dominating manuscript. Eddic poetry was seen as a specific kind of poetry most fully represented in Regius, but surviving in several other manuscripts (cf. Schier 1985, § 1, pp. 357 f.; Heusler 1937, §11, pp. 12 f.; Heusler and Ranisch 1903; Sijmons and Gering 1888 & 1901; Bugge 1867). The additions, which transformed Regius, were not felt to corrupt a medieval design. On the contrary, additions were rather uncontroversial and prolific inasmuch as they formed the basis of innumerable studies, tacitly adhering to the assumption that Old Norse poetry had actually existed in such a form that it could be collected by learned men of antiquarian disposition.

The fragmentary and considerably younger manuscript AM 748 i 4to (cf. Lindblad 1954, pp. 250; Wessén 1945, p. 14), was seen as a collection similar to Regius, and the existence of the antiquarian collection was supported by the fact that Snorri knew some of the poems quoted in his Edda in written form (cf. Lindblad 1954, p. 250). The codices also sanctioned the modern formation of other collections of Old Norse poetry. From Bugge (1867, pp. xix f.) and onwards, more clearly stated in Jónsson (1893, pp. 113 f.), several scholars have taken for granted that the heroic lays known from Regius, or lays similar to these, were actually

missing from AM 748. This was seen as an indication that there was once a corpus of Old Norse poetry, which could be presented in different ways (cf. Lindblad 1954, p. 251). We can imagine the roots of Bugge's and Jónsson's suggestion by quoting Petersen (1849) who, in pursuit of a tricky mythological problem, speaks metaphorically: 'Let us then take a walk through the Eddas and try to bring to clarity that which can be clarified' (Petersen 1849: 57, p. 246, my translation). Eventually, specific ideas about a standard Edda were challenged (cf. Lindblad 1954, pp. 251 ff.), but scholars still thought that for some reason or other, i.e. for no specific reason, poems that might well have been incorporated in Regius happened not to be included. Regius was a fair or didactic collection — its antiquarian scope in principle similar to that of Snorri's Edda. As late as 1946, Wessén suggested that Snorri's instrumental influence upon the idea of forming a collection for future use was discernible in the text. In short, research led scholars to believe that they as well as medieval Icelanders could compile a corpus of Eddic poetry. The wish to form a systematic collection came to a strong expression in works such as *Die Lieder der Edda* by Sijmons and Gering (1888–1926).

'Collection', nonetheless, is a difficult concept. Much can be put together for many different reasons. Collections aiming at documentation are thus something radically different from a collection of excerpts intended to form the basis of a literary project. Those who edited the manuscript did not pay much attention to that kind of difference. They took Regius to be the poetry of a certain cultural sphere arranged by one or more learned men in order to reflect this poetry and its time depth. The minute study of the manuscript did raise questions about some of the verses being revisions, but Regius was never considered a purposeful collection untrue to antiquarian principle (cf. Lindblad 1954, pp. 247 ff.). Today, the Regius manuscript, attracts very little interest (cf. Dronke 1969 pp. xi–xiii and 1997, p. xi). On the contrary, it is the poems themselves that have formed a context for painstaking editions, summing up and developing traditions a century old (Dronke 1969 and 1997).

Regius consists of two parts: One contains poems representing general views on pagan cosmology and myth, traditionally termed 'mythological' or 'godly' poems. The other is made up of poems telling us about Volsungs and Nibelungs and their kin, usually called 'heroic' poems. On a general level, there is order in the collection (cf. Heusler 1937, § 22, pp. 20 f.), and scholars have tended to support the significance of its bisection. They have explained the lack of a clear-cut dichotomy between myth and hero as a minor deficiency and few suspected a hidden agenda

behind the collection. Its structural principle was a good and straightforward, but not strictly executed criterion of formation. Bugge's influence — based upon authority rather than argument (1867) — was paramount.

In his article 'Edda, ältere' Schier argues (1985, pp. 359 ff.) that one rational principle guided the collection of the first part, another the collection of the second one. The idea that the manuscript consists of two free-standing sections is thus still alive, but today there is no tendency to find faults with the collection (cf. Dronke 1969, pp. xi ff.). Nonetheless, the interpretation which sees Regius as consisting of two free-standing collections must be challenged since it can be argued that Regius is a purposeful collection in its own right. Far from being a learned collection of a poetry, naturally dividing itself into mythological and heroic poems, Regius can be said to demonstrate an attitude in which a dichotomy between hero and myth is relatively speaking unimportant.

The layout of Regius

There is little hope of understanding Regius if we do not take layout and headings to be intended, and see the collection as one of small poems, fragments of poems and fragmented poems with or without introductions, titles, headlines and explanatory prose interpolations. For deliberate reasons poems were broken up and autonomous pieces of prose inserted among the verses. Behind some of the prose subsections and notes there was no poetry to quote, in other cases, the compiler has in all probability refrained from including existing verse, e.g. in the case of the poem called *Lokasenna* (cf. Tab. 1; *fra egi oc godvm*). Nonetheless, there are a number of short poems, quoted in their entirety and written down under their proper names. Knowing that such poems existed, editors have felt free to label poetic sections that lack a heading in Regius (cf. Collinder 1964, pp. 196 ff. *Gripes spádom*) and also to change existing headings. The subsection, *þor ðro miðgarz orm*, is thus commonly known as *Hymiskviðr*. In order to do justice to Regius, I have chosen to present each section under a transcription of the heading used in the manuscript. The exception is the first, anonymous, section which I call *Introduction* (cf. Table 1).

From a manuscript point of view, the collection is sectioned at four different levels. On the first it consists of two consecutive parts. In calligraphic terms it is the size of the initials that defines their beginning. The first part starts on page 1, line 1, with a 4-line cut-in initial and the second one appears on page 39, line 20, with a 5-line cut-in letter.

On the second level there are 18 subsections. They are introduced by an initial letter, most often a three-line cut-in initial (16 three-liners and 2 two-liners,) in combination with an encapsulated title (cf. Fig. 1a). The titles may be the name of a poem, such as *guðrunar quiþa* (8 cases), the description of an event, such as *þor ðro miðgarz orm*, (3 cases) or an extract from a poem or a tale about something, such as *fra davþa sigurðr*, (7 cases). Counting the beginning of the two main parts, Regius consists of 20 free-standing subsections.

Levels three and four represent subdivisions within the 20 main subsections. These divisions are not explicitly hierarchic nor are they applied in an obviously systematic manner. On the third level there are 16 units and they belong to 9 of the subsections of the first or second level. These units are characterised by a cut-in initial in the left marginal and, except in one case, a headline in the right marginal (Fig. 1c). The cut-in letter may cover one, two or three lines (1, 4 and 11 cases respectively). The headlines are *None* (1 case); the name of a poem, such as *hambis mal* (3 cases); the name of an event, such as *drap niflunga* (6 cases) or the name of an extract, such as *fra davþa safnis* (6 cases).

At the bottom of the ranking, at the fourth level, there are 10 texts of different length belonging to six of the subsections at the second level. Of the 20 sections at first and second level, six lack subdivisions of either the third or fourth level. Level-four sections start either with a one-line slightly cut-in letter or an internal initial letter. The sections lack a heading in seven cases, but in three cases the word *Capitulum* is inserted before the initial letter (cf. Figs. 1d & 1e). At the very bottom of the hierarchy, each verse starts with a capital letter and so does the numerous prose interpolations and paragraphs. In short: there is a hierarchic structure in Regius, but it is not founded upon lays of different categories. It is based upon themes with digressions — a typical non-linear form of composition. *Beowulf* with its two juxtaposed parts and frequent digressions is a model of this principle of composition. In *Beowulf*, the use of the Finnsburg material is an example of an original lay, recycled — fragmented and retold — in a new tale (Herschend 1997, pp. 34 ff.). In Regius, the poems about Skirni and Loki are used in the same manner.

Layout and contents

There are 11 subsections in the first part of Regius. Six of these consist of a single section, but five include one or two sections of a lower order (cf. Tab. 1 pp. 126–28). This first part is a series of texts with an obvious pro-

A) MARGINAL INITIAL LETTER AND AN ENCAPSULATED HEADING

the text in one of the sections eventually drawing to an end

Pe first line in the new section **Its title** with four concluding words.
the continuation of the new section in prose or poetry,
which goes on an on and continues for quite a while without
coming to an end.

B) MARGINAL INITIAL LETTER AND A TRUE HEADLINE

The headline or descriptive title of a new section

Pe beginning of the new section and the continua-
tion of the new section which will carry on
and on and on

C) MARGINAL INITIAL LETTER AND A RIGHT MARGINAL HEADLINE

we come to the end of one of the section. **headline**

Pe beginning of the new section and the continua-
tion of the new section which will carry on

D) MARGINAL INITIAL LETTER ONLY

The end of st section about whatever it was about.

Pe beginning of the new section about whatever it is about and
the continuation of this new section . . .

E:1 AND 2) Internal initial letters

The end of a section. **Capitulum.** **P**e beginning of the next

The end of a section. **P**e beginning of the next section

Fig. 1. The different headings in Regius 2365.

gression from the devine to the human, from cosmology to social life, from obscure mysticism to ways of coping with a troublesome suitor, from fate to irony. Although disturbed by the lacuna, the second part of Regius is different from the first, being a collection of subsections related to the tragedy of a worldly family. The subsections consist either of small complete lays or a series of fragmented poems interpolated by prose. In this way they are similar to the subsections of the first part. The compiler structures his treatment of the two themes in two parallel ways, and from a thematic point of view we can divide the collection as a whole into four smaller sections: two in the first and two in the second part. The sections in the first part balance the ones in the second.

The first thematic section consists of *Introduction*, *hava mal* and

Table 1. An analysis of the headings the Regius manuscript.

Page: line	Initial	Heading	Conventional name	Rank				No of Pages
				1 st	2 nd	3 rd	4 th	
01:01	H:3+1 marg cut-in	None	Völuspá	I				Part I Sec I
05:04	G:3, marg cut-in	Hava mal (encaps)	Hávamál	II				
11:14	M:1, marg cut-in	None	Hávamál v. 111				IV	
12:27	U:2, marg cut-in	None	Hávamál v. 138				IV	
14:09	R:3, marg cut-in	Vafþruðis mal (encaps)	Vafþrúðnis- mál	II				
15:09	S:1, internal	Capitulum (inserted)	Vafþrúðnis- mál v. 20				IV	
16:31	H:3, marg cut-in	Fra sonom. Hravðvngs konungs (encaps)	Grimnismal intro	II				Part I Sec II
17:27	H:3, marg cut-in	Grimnis m (encaps) al (in right margin)	Grimnismal poem	II				
21:05	G:1, marg cut-in	None	Grimnismal epilogue				IV	
21:10	F:2, marg cut-in	For Scirnis (headline)	Skirnismal Intro			III		
23:30	H:3, marg cut-in	Harbarz lioð (encaps)	Harbarzlioð	II				
26:26	A:3, marg cut-in	Þor ðro miðgarz orm (encaps)	Hymiskviðr	II				
29:03	E:3, marg cut-in	Fra egi oc goðvm (encaps)	Lokasenna intro	II				
29:17	S:3, marg cut-in	Loka Sena (right marginal headline)	Lokasenna poem				III	
33:06	E:1, marg cut-in	Fra loka (right marginal head- line)	Lokasenna epi- logue				III	
33:13	R:3, marg cut-in	Þryms (encaps) border case, Qviða. But qviða links to 1 st line	Þrymskviða	II				
35:04	N:3, marg cut-in	Fra volunði (encaps)	Völundrkviða intro	II				

73:05	M:3 marg cut-in	Guðrunar quiða (encaps)	Guðrunarkv II poem	II
75:24	H:1 internal	Capitulum (inserted)	Guðrunarkv II epilogue	IV
75:27	H:2 marg cut-in	Quiða G (right marginal headline)	Guðrunarkv III poem	III
76:11	H:2 marg cut-in	Fra borgnyio oc oððruno (right marginal cut-in)	Odrunas gråt intro	III
76:15	H:3 marg cut-in	None	Odrunas gråt Poem	III
78:08	G:3 marg cut-in	Dauði Atla (enclos)	Atlakv intro	II
78:12	A:3 marg cut-in	Atla quiða in grönlenzca (right marginal headline)	Atlakv poem	III
81:10	F:s marg cut-in	Atla mal in grönlenzco (right marginal headline)	Atlamal poem	III
87:13	G:2 marg cut-in	Fra guðruno (enclos)	Guðrunar-hvot Intro	II
87:21	Þ:3 marg cut-in	Guðrunar hvat (right marginal headline)	Guðrunar-hvot Poem	III
88:28	S:2 marg cut-in	Hampis mal (right marginal headline)		

vafþrúðnis mal. They are poems brought together without comments, but, nonetheless, understood as consisting of different subsections. Their scope is general. The second section starts with *fra sonom hravðvngs konungs* and ends with *alvis mal* (cf. Table 1). It is made up of a number of smaller and larger poetical fragments and fragmented poems, but ends with a single uncommented short lay which gives the impression of an epilogue.

The third thematic section starts with a single short lay, which introduces us to the second part of the manuscript and the heroic families. According to the heading this is the beginning of *queþi fra helga hundings bana þeira ok h.[öðbrodds] völsunga quiða* and it fulfils the purpose of an introduction. Except for this introduction, the compiler composed the third thematic section as a number of poetic texts interpolated by prose, starting with *fra hiorvarþe oc sigrlin*. These interpolations run all the way into the lacuna. Judging from the way the first poem after the lacuna, the so-called 'Brot', comes to an end, i.e. with the prose subsection *fra*

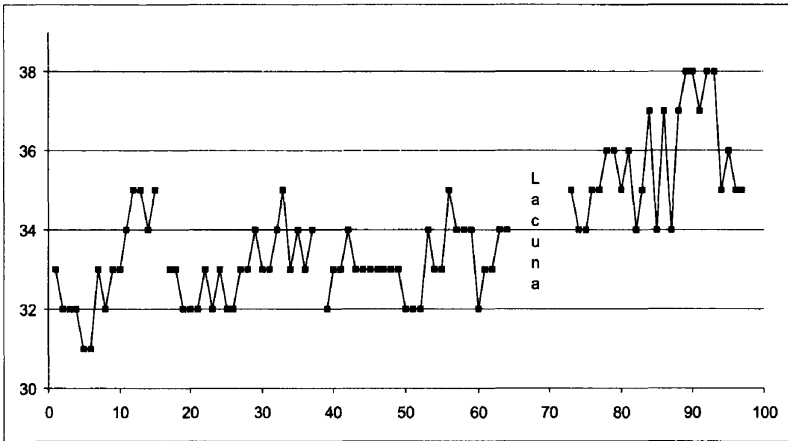

Fig. 2. Number of lines per full page in the four sections of Regius. Pages with more lines than the averages dominate in the last part of each section. Based on Wimmer and Jónsson 1891.

davþa sigurðr, it would seem that the third section ended somewhere in the lacuna. *fra davþa sigurðr* is a small intermediate text leading on to the next poem. Prose, inserted between the lays, is typical of the last section. This, the fourth section, is in other words a collection of free-standing short lays linked by explanatory notes. The interpolations, typical for the second and third section, are absent in this concluding thematic section. Apart from the bridging comments, the fourth section is built in a way similar to the first one, i.e. of free-standing lays. Furthermore, the comments show that the poems are included into the manuscript as further references (cf. *fra davþa sigurðr*).

Based on an analysis of headings and interpolated prose, the manuscript falls into two parts. Each of these consists of a general and a specific section. The two specific ones are the inner ones. They are put next to each other on each side of the divide between the first and the second part. The general ones are the outer sections and they enclose the inner ones like walnut shells their walnut kernel.

Some of the technical structures of the manuscript itself, such as line calculation and orthography, are indicative of the four sections. If we calculate the number of lines on each sheet in sections I–IV, we detect a tendency for the number to grow, the closer we come to the end of a section, and to drop with the beginning of the following one (cf. Table 2 and Fig. 2). Between Sections III and IV, where the lacuna has disturbed the manuscript, the evidence is not completely conclusive. Nonetheless,

Table 2. Number of lines per page in the four different sections of Regius 2365.

Regius	Part One		Part Two	
	Sec I	Sec II	Sec III	Sec IV
Pages				
1	33	(3)33	(13) 32	35
2	32	33	33	34
3	32	32	33	34
4	32	32	34	35
5	31	32	33	35
6	31	33	33	36
7	33	32	33	36
8	32	33	33	35
9	33	32	33	36
10	33	32	33	34
11	34	33	33	35
12	35	33	32	37
13	35	34	32	34
14	34	33	32	37
15	35	33	34	34
16	(30) 33	34	33	37
17	325	35	33	38
18		33	35	38
19		34	34	37
20		33	34	38
21		34	34	38
22		(19) 32	32	35
23		679	33	36
24			33	35
25			34	35
26			34	23
			903	796
			Lacuna*	
			Lacuna	
			Lacuna	
			Lacuna	
			Lacuna	
			Lacuna	
			Lacuna	
			Lacuna	

*Probably six or eight pages, i.e. c. 200–270 lines, are missing in the lacuna between Sections II & IV.

Fig. 3. The *ok* signs.

line calculation indicates that the scribe thought of the sections as a number of pages. His calculations were not precise, but still the line distribution indicates that the sections were meant to fit a specific space of vellum.

The number of lines on the pages of the last section gives us an example of the scribe's fear of wasting vellum. To begin with the pages contain 34 or 35 lines. Then the scribe raises the number to 38, but on the 22nd page of the section he realizes that he will be able to make ends meet and accordingly goes back to 35 lines per page (Fig. 2). In a similar way, he was optimistic when he started the first section, but increased the number of lines per page to make the section fit 16 pages. He made the same kind of calculations for the second section (cf. Tables 1 and 2; Fig. 2). It is therefore fair to conclude that the scribe thought of the thematic sections as units when he planned and executed his work. Probably he was guided either by the original or by his insight into its composition. We too should accept the sections as, indeed, sections.

Although Lindblad (1954) did not specifically discuss line calculation as an indication of manuscript subdivision, he conducted a great number of useful investigations to clarify the scribe's orthographic intention. From the many patterns disclosed by Lindblad, it would seem that we could carry his analysis of the use of the *ok*-signs a little further, and get a somewhat clearer picture of the relationship between prose and poetry as well as a better definition of the sections. The signs are presented in Figure 3 and I have chosen to represent them as '7' and 'z' (Figs. 4a and b).

The scribe lived in a period in which the preferred sign changed from 7 to Z. He obeyed late 13th century rules at the end of the manuscript, but his frequent use of 7 in the beginning of the manuscript, indicates that in the original, this sign was common. The scribe's unconscious attitude to the two signs also shows in a tendency to mix their characteristics (cf. Wimmer and Jónsson 1891, p. 61 ll. 8–11). As Lindblad (1954, pp. 33 ff.) suggested, 7 in the original was something the scribe intended to copy, at least when he set himself to work. The second section, ll. 0–93, bears out Lindblad's analysis since it contains 45 cases of 7 and 5 of Z. Only two of the latter are regular ones, the others are the result of the scribe forgetting himself. He intended to write 7, but Z being his usual sign, he happened to slip into this sign without completing it (cf. p. 17, ll. 23 and 24). Between lines 60 and 110 he avoids Z completely, but he relaxes a bit between lines 110 and 210 and writes 7 60 times and Z 14 times, however, relapsing into strong principles in the last 60 or so lines. In line 210 he changes his mind, and up to the lacuna, at line 320, he writes 7 and Z 45 and 39 times respectively. In the last section he has reversed his preferences and here there are five 7 and 25 Z. It follows from Lindblad's analysis that coping the *ok*-sign the scribe is less observant of his original principles in prose than in poetry. In the poetry, only c. 30% of the *ok*-signs are copied as Z, but in the prose, c. 40% of the signs are copied in this way (cf. Lindblad 1954, pp. 251 & 286). In his outset, however, the scribe is equally ardent. Therefore his esteem for the poetry seems higher than his respect for the prose. This regard can be explained as on the one hand, respect for ancient and authentic poetry and on the other, a less respectful attitude to the prose inserted by the compiler (cf. Lindblad 1954, pp. 284 ff.).

If we check the break points in Figures 4a & b with their relation to the formal subsections indicated by the headings, we can sharpen our analysis (cf. Tables 1 and 3). The two first points coincide with the beginning of the sections *fra sonom hravðvngs konungs* (l. 1) and *fra egi oc godvm* (l. 60), but the third one (l. 110) is situated within the section *fra hiorvarþe oc sigrlin* and its poem. The fourth and the fifth break point mark the beginning of *fra valsungom* (l. 150) and *fra davþa sinfiotla* (l. 210) respectively. The marked drop in frequency of 7 after the lacuna (Fig. 4a, l. 330) makes it reasonable to suggest that there was a break point also in the lacuna. This means that four of the visible points concur with the beginning of a section and one does not. The invisible point may or may not have coincided with the beginning of a section. Up to line 110 and between lines 150 and 210 it would seem that the scribe writes the occa-

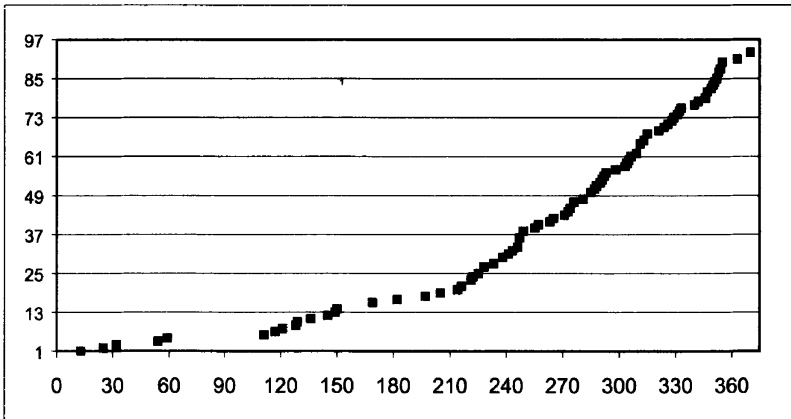
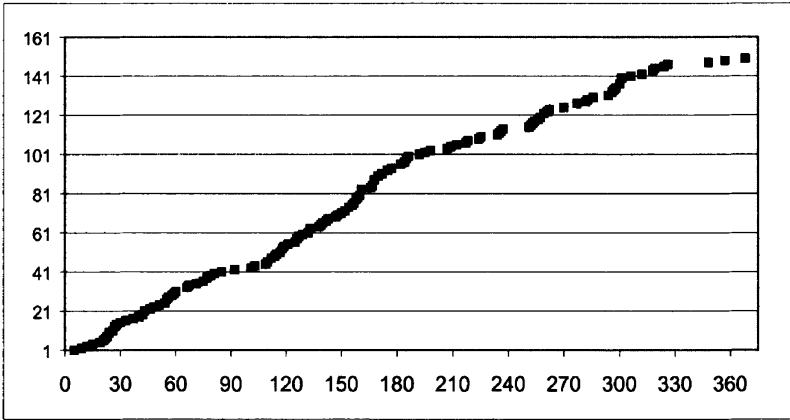

Fig. 4a and b. The use of '7' (a) and 'z' (b) as signs for the word *ok*, based on Wimmer and Jónsson 1891.

sional Z if he does not concentrate on *not* doing it. The fact that the frequent use of the sign in lines 110–150 does not correspond to a section or poem, indicates that the scribe for a while became less strict. Lines 110–150 fall within only four pages (pp. 44–47) and the scribe's setback could therefore be no more than the result of a bad afternoon. The change introduced in line 210, however, indicates that the scribe realized that he could not stop the occasional Z from sneaking into the manuscript, and accordingly, he gave up trying. In the end he decided to use only Z, but happened, nonetheless, to copy the occasional 7. Generally speaking, the scribe's propensity for obeying orthographic rules rather

Table 3. The distribution of prose lines in Regius. Based on Wimmer ok Jónsson 1891.

Start	End	No. of lines		Section	
16:31	17:27	29	29	Grimnismál, prologue	Part I
21:05	21:14	10	39	Grimnismál and För Skirnir, prologue	
21:31	22:02	03	42	För Skirnir	
23:24	23:25	01	43	För Skirnir	
23:30	23:32	03	47	Hárbarðlióð, prologue	
29:03	29:16	14	61	Fra Egir ok goðum	
29:25	29:27	03	64	Lokasenna	
30:01	30:02	01	65	Lokasenna	
32:15	32:15	01	66	Lokasenna	
32:17	32:18	01	67	Lokasenna	
33:06	33:11	06	73	Fra Loki	
35:04	35:18	15	88	Fra Völundi	
36:16	36:18	02	90	Fra Völundi ok Niðafi	
36:21	36:24	03	93	Fra Völundi ok Niðafi	
43:04	43:16	12	105	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	Part II
43:24	43:25	01	106	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
43:28	44:07	13	119	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
44:15	44:17	02	121	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
44:21	44:27	06	127	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
46:03	46:14	12	139	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
46:23	46:26	03	141	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
46:28	46:29	01	142	Fra Hjörvarði ok Sigrlinn	
47:12	47:21	10	152	Fra Hjörv. ok Sigrlin and Fra Völsungi	
47:23	47:27	03	155	Fra Völsungi	
47:31	47:31	01	156	Fra Völsungi	
48:01	48:06	05	161	Fra Völsungi	
48:23	48:32	10	171	Fra Völsungi	
49:08	49:15	08	179	Fra Völsungi	
49:16	49:22	06	185	Fra Völsungi	
49:24	49:25	01	186	Fra Völsungi	
49:31	49:31	01	187	Fra Völsungi	
50:01	50:01	01	188	Fra Völsungi	
50:13	50:17	04	192	Fra Völsungi	
51:07	51:09	02	194	Fra Völsungi	
51:11	51:13	02	196	Fra Völsungi	
51:16	51:17	01	197	Fra Völsungi	
51:20	51:20	01	198	Fra Völsungi	
51:32	52:01	03	201	Fra Völsungi	
52:07	52:10	03	204	Fra Völsungi	
52:14	53:20	38	242	Fra dauða Sinfiotla and Griþissþá	
56:30	57:11	15	257	Reginismál	
57:19	57:21	02	259	Reginismál	
57:23	57:27	04	263	Reginismál	

58:01	58:03	02	265	Reginsmál
58:07	58:11	04	269	Reginsmál
58:18	58:24	06	275	Reginsmál
58:26	58:28	02	277	Reginsmál
59:01	59:01	01	278	Reginsmál
59:14	59:15	01	279	Fafnismál
59:17	59:24	07	286	Fafnismál
60:31	61:01	02	288	Fafnismál
61:09	61:10	01	289	Fafnismál
61:20	61:25	05	294	Fafnismál
62:07	62:09	02	296	Fafnismál
62:19	62:33	15	311	Fafnismál and Sigdrífumál
63:04	63:05	01	312	Sigdrífumál
63:09	63:18	07	319	Sigdrífumál
Lacuna				
66:02	66:13	11	330	Fra dauþa Sigurðar and Guðrunarkv I
67:30	68:01	05	335	Guðrunarkv I
71:30	71:34	04	339	Sigurðarkv iii
72:25	73:06	16	355	Sigurðarkv iii Guðrunarkv ii
75:24	75:26	03	358	Guðrunarkv iii
76:12	76:14	03	361	Oddrúnargrátr
78:08	78:11	03	364	Oddrúnargrátr
81:08	81:09	01	365	Atlakviða
87:12	87:20	08	373	Atlamál
90:23	90:23	01	374	Hamðismál

than copying strictly causes him to change, but he structures his change with an eye to the formal sections of the manuscript.

The general need for *ok* is relatively constant, forming a fairly straight line in Figure 5, but some characteristics are worth commenting on. The first section, for one, is not represented here since it contains no prose. The divide between the second and the third section, i.e. between the first and second part of the manuscript, is located in an area where there is little need for the word. The plateau around the divide in line 93, a plateau signifying the scattered use of the word, reflects a situation in which there are only a few explaining facts to be related and thus no need to make up series of conjunct explanatory phenomena. The character of the distribution is congruent with the decision to end and begin the first and second part with a free-standing lay (*alvis mal* and the first of the *queþi fra helga hundings bana*).

It seems typical for a section interpolated with prose that it begins with a low frequency of the word. Then the need grows, but towards the end there is again less to explain and the frequency drops. The lacuna

between Sections III and IV makes a clear cut into the third section, but seems to have spared most of the fourth. Although some of Section IV is no doubt lost, it is still obvious that it was constructed in the same way as the second one: a hesitant start, and an increase followed by a drop in frequency. The third section was probably built in the same way, although today the end is lost.

The analysis of headlines, prose and *ok*-signs defines a framework: two main parts, each divided into two thematic sections. The two central sections are interpolated with prose and encapsulated by the two other ones in which prose, if there is any, does not interfere with the poetry. Indirectly, the use of *ok* indicates the explicatory function of the prose. The framework helps the interpretation of Regius which, due to the framework, must now be understood as a composition rather than a collection.

Conscious Composition

Some authors think that their private letters, collected and composed with the occasional emendation and a minimum of tact, make up an autobiographical novel. In *Han och hon*, Strindberg, tactlessly depicting his relation with Siri von Essen, is the incarnation of the pathologically interesting example (cf. Landquist 1919, pp. 232 ff.; Crawford 1993, pp. 136 f.). Our compiler, albeit with a seemingly less egocentric point of departure, probably felt that a composition of poetry and tales could make up a literary work. Strindberg, forced by his editor, whose daughter Jenny Bonnier copied the letters with some small changes, eventually dropped his letter novel and wrote most of *Le plaidoyer d'un fou* — (A Madman's Defense), based on the material. In our case, we may venture to say that *Völsunga saga*, beyond defending its element of utter madness, is a saga in part based on material from Sections III and IV. Let us suppose, therefore, that Jenny Bonnier's copy of the arranged letters *Han och hon*, and the scribe's copy of the arranged poetry 'Regius' have the same relation to the literary project inasmuch as they are collected, emended and composed texts.

Strindberg's decision, or the fact that perhaps only *Völsunga saga* is based on Regius, must not prevent us from interpreting both *Han och Hon* and Regius as they stand. Indeed, it is tempting to bundle everything into a wide interpretation of women as a male problem backed up by myth in the 1870s and onwards. Confident that this has already been done, I confine myself to a more commonplace interpretation of Regius.

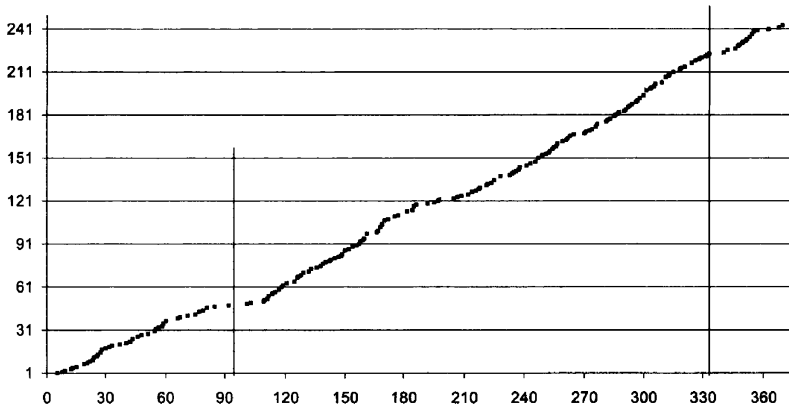

Fig. 5. The use of the word *ok* as reflected by the use in the prose of Regius of the signs 7 and z. The diagram shows the cumulative distribution of the word.

A Basic Interpretation

Regius is a reflexive composition — the first part reflected in the second one. Most of the editing work has been put into the second section of the first part and the first section of the second one. These two sections are juxtaposed and should be read as complementary. They develop the same theme from two different aspects. The outer sections, I and IV, are made up of poems more loosely related to the subject.

The composition is binary, and the first part, as well as the second, are complete compositions. The parts too are binary, but the first sections in each part are incomplete compositions. We cannot let the section come to an end with *vafþrúðnis mal* without asking ourselves what point there is in this mixture of earnest and ironic, cryptic and plain wisdom that signifies Section I. Likewise, the tragedy of the *Volsungs* demands an answer to the question: 'What happened afterwards?' For a basic interpretation however, Sections II and III are the essential ones.

The second section consists of 8 parts: (1) *fra sonom hravðvngs konungs*, (2) *grimnis mal*, (3) *harbarz lioð*, (4) *þor ðro miðgarz orm*, (5) *fra egi oc goðvm*, (6) *þryms quíða* (7) *fra volunði* and (8) *alvis mal*. The well known poems *Skirmismál* and *Lokasenna* are apparently not there. They have disappeared into *grimnis mal* and *fra egi oc goðvm* making up the last parts of these subsections. Probably they are ranked as subsections because the compiler was unwilling to present extracts of larger poems as poems or sections in their own right. Their treatment is suggestive,

and what remains of the poems is probably as significant as what is left out. In the composition they are both meant to be dialogues and express a sense of nearness. This is especially true of *för Skirmis* in which the actual description in poetic form of the *för*, i.e. the 'journey', has been cut away to lay bare the dialogues reflecting passion, falling in love, being in love and wooing — with a detour to sexual abuse. Likewise, in *fra egi oc goðvm* we get a summary of verses leading up to the actual quarrel, termed *loka sena*.

In the first poem we have lost most of *Skirmi* and the journey; in the second one we have lost a social setting in which gods and giants, some twenty middle-aged, partly frustrated, and by blood and marriage related gentry, meet in one of the local halls. The host and fifteen or so of his guests, attended by four servants, have come together to talk, eat and drink. They get reasonably drunk, but the situation goes out of hand mostly due to Loki's frustration with their middle-aged fake decency and hall-life front. In his abuse he points out that everybody knows how they used to fool around and how they probably still sneak out now and then.

Loki is a Grendel character, criticising hall society and seeking destruction rather than power, but in this part of the section the compiler is not interested in the sociology of hall society or in Grendels; instead he focuses on the relationship between men and women, not least the sexual aspects.

Generally speaking, however, the whole thematic section is staged in the hall-governed society, and its topic is the conflicts of this society on an individual level. Seen principally from a male point of view, the section is a model from mythic or remote times of a rural society with dominating farms and arranged marriages. There is travelling in this landscape between halls, and deeds to be performed by men. Eventually, women as a male problem become more acute and we hear of the emancipated woman whom nobody should expect to sit decently in her father's hall, waiting for a suitor. The concluding lay, *alvis mal*, selects the humorous conflict between a girl's father and the suitor to symbolise one of the roots of the social and personal tensions building up around the marriage institution. Humour, irony, gods, myth, distance and deviance are all there to give the section a didactic touch and to produce a 'Verfremdung' effect, promoting the understanding of a social play. There is a point in the fact that it is hard to identify with the persons involved. It makes us laugh and criticise at the same time, structuring our insights into social life.

Section II is a thematic background for Section III. Its contents reflect a

narrative complex in which we find both positive myth and inversion of tales as well as the far-reaching transformation of an original myth about married life.

The compiler's method consists of cutting up and putting together everything (theme and digressions) in front of our eyes without taking chronology and context into account. The result may at first look like the regular joints of a carcass arranged to give the impression that all essential pieces are there. But vital parts are missing. The most obvious type of missing poems are lays like *Rigsþula* in which the relation between men and women as well as rural social life is depicted as natural, good and orderly. The fact that Venantius Fortunatus' poems to Sigebert and Brunhild reflect the same kind of happy Germanic order, based upon the same kind of positive myth about blessed marriage and positive hall life, makes it likely that the compiler has chosen to suppress an ideal of normality (cf. Herschend 1998, pp. 94 ff.). There could well have been good social and artistic reasons for doing so — Venantius' poems and *Rigsþula* are rather dull — and the historical poems in the third section underpin a critical attitude to any positive view upon the relationships within the upper or heroic classes between men and women. *Rigsþula* simply does not fit in. Such a lack of fit is natural only if pagan normality is out of the question, i.e. if one's literary project focuses upon the personal tragedy of the victims of a power struggle rather than on the good individual (cf. Herschend 1998, pp. 149 ff.).

Today Section III, i.e. the first section of the second part of the manuscript, consists of only three subsections before the lacuna sets in: *queþi fra helga hvndings bana*, *fra hiorvarþe oc sigrlin* and *fra valsungom*. In Section III, we find ourselves in essence dealing with the same theme as in Section II. In the third section, however, there is less distance between the events and the reader. We come closer to women and conflict; closer to fathers, mothers, sisters, brothers, husbands, sons- and brothers-in-law, i.e. closer to real-life tragedy and fate.

Male fantasy is still in focus, now and then channelled into flattering tales about female sexual emancipation or deviant tendencies such as necrophily with a beloved hero and husband. The hero's sense of being accompanied in traumatic situations by someone who loves him, when in fact heroes or men are not, adds to the reader's identification with the leading figures. By and large the ironic distance has disappeared and traumatic tragedy entered the manuscript. Sympathy and compassion lie with the male heroes, who are victims, while women are more incomprehensible, fanatic and deviant.

The second part and Section III is introduced by a single poem, stressing the main subject, and concluded with a series of poems, Section IV, related to the historical setting in which Section III is set.

Conclusion

When Preben Meulengracht Sørensen discussed the Saga of Haakon the Good (1991, pp. 235 ff.), he concluded that Snorri did not seek to give a correct antiquarian account of the king. Factuality was not Snorri's point. On the contrary, his purpose was to understand, in his day and age, what happened in the past. We can say that he wrote in order to *understand* rather than to *explain* (cf. v. Wright 1971). In this situation there was no need to turn facts upside down and nothing, factually speaking, right or wrong — his method was choice and his aim interpretation. As an example of Snorri's method it can be shown that Snorri's understanding was partly different from that of Kormak Ögmundersson, who commented upon Sigurd's feast in a 10th century stanza quoted by Snorri. This difference between Kormak and Snorri is a difference in emphasis of interpretation only, and the fact that Snorri did not comment upon the second half of Kormak's stanza, does not mean that he opposed its meaning. He just thought that his own point of view was more essential than Kormak's. Obviously Snorri felt no need to suppress Kormak's comment on the feast, and there was no point in suppressing it, inasmuch as Snorri was not trying to prove anything (cf. Herschend 1997, pp. 86 f.).

In a similar perspective we ought also to see the original and Regius. That is, as a wish in the 13th century to understand a historical situation, rooted in Merovingian times, reflected in an out-dated mythological understanding of the relation between men and women, and in the political setting around aristocratic or royal matchmaking and marriage. The story about Volsungs and Co. is no doubt an interesting model in the Icelandic power struggle in the 13th century AD (Sigurðsson 1999, pp. 71 ff.). But it is also obvious from the composition of the manuscript that the compiler wishes to mirror his story in a complex and pagan cultural setting different from his own Christian one. That is why he collects a number of poems relating to the problematic relationship between men and women, but also the reason why he supplies his composition with an overcoat of poems — i.e. cosmological poems, and historical lays about his leading figures — with a general relation to his themes. He does this, not to prove himself correct: On the contrary, he does is

because these poems and tales existed and could be chosen. A Christian, indirectly commenting upon the past, the compiler has a tendency at first to ridicule a non-Christian mythological and moral complex. Later he depicts the power struggle of an unspecified late pagan society as catastrophe. Christian attitudes to a heathen past come to the fore in Regius and remind us of the early Christian Germanic attitude, e.g. in *Beowulf*. *Beowulf* too is a binary tale about the shortcomings of a heathen past.

Some editors stress the foresight of the compiler in his choice of lays and verses (cf. Dronke 1969, pp. xi). Others have found faults (cf. Bugge 1867, p. xxv, Heusler 1937, § 22, pp. 20 f.). But the prevailing feeling we get from reading Regius is nevertheless one of alienation from the depth and tragedy of the subject. The compiler has disguised his personal attitude by means of his method and has put together a work in which the air of collection makes the reader lose sight of the earnestness of the predicament. Today the complementary relationship between Sections II and III does not help us to understand, and as a work of art Regius does not disclose an original artist. For all we know, the compiler may have been a young man of modest heroic disposition, in love with a girl of modest emancipation, incapable of breaking up her arranged engagement to the oaf of the neighbouring farm — a couple, that is, less radical than August and Siri. Obviously he could also have been a moral writer who, in a state of civil war, tried to stigmatise some of the ideals lurking behind the power struggle of his own society and at the same time defend his old-fashioned, Christian, and kingless Icelandic, attitude (cf. Meulengracht Sørensen 1991, p. 235).

With the tyranny of old norms and tragedy at hand, and good literary expression still within reach in stanzas as often as not perfected by oral tradition and time, it is easy also for the banal to find profound expressions of sentiments which are at best commonplace. This lack of depth or feeling of alienation is so strong that from the rediscovery of the manuscript in the 17th century and onwards, the literary qualities of Regius were considered negligible. Literarily speaking they are, source critically speaking, they are not. Regius is a purposeful composition rather than a fair collection. As a composition it is harmless, but as a collection it distorts our view on late pagan mentality. It draws a line of demarcation between an Icelandic 13th century attitude, in itself most interesting, and what would seem to be a much more commonly shared Northwest European attitude to aristocratic life during the Late Iron Age. It is worth pointing out that a better understanding of Late Iron

Age mentality resides within a normality that lies behind the distorted reflections in Codex Regius 2365, 4to.

References

- AM 748 1, 4°. E. Wessén (ed. & intro.) *Fragments of the elder and the younger Edda. AM 748 1 and II 4°*. [Corpus codicum islandicorum medii aevi 17.] Copenhagen 1945.
- Beowulf*. See Klaeber 1950 or Heaney 1999.
- Bugge, S. 1867 (ed.) *Norræn fornkvæði. Islandsk samling af folkelige oldtidsdigte om Nordens guder og heroer almindelig kaldet Sæmundar Edda hins froða*. Christiania.
- Byock, J. L., 1990. (trans.). *The Saga of the Volsungs. The Norse epic of Sigurd the Dragon Slayer*. Berkeley.
- Codex Regius*. Heusler, A. (ed. & intro.) *Codex Regius of the Elder Edda. Ms No 2365 4° in the old Royal collection in the Royal Library of Copenhagen*. [Corpus codicum islandicorum medii aevi 10.] Copenhagen 1937.
- Dronke, Ursula, 1969 & 97 *The Poetic Edda* vol 1–2. Oxford.
- Herschend, F., 1997. *Livet i Hallen*. [Occasional Papers in Archaeology 14.] Uppsala.
- Herschend, F., 1998. *The Idea of the Good*. [Occasional Papers in Archaeology 15.] Uppsala.
- Heaney, S., 1999. (trans.) *Beowulf*. London.
- Heusler, A., 1937. Introduction. In: A. Heusler (ed. & intro.). *Codex Regius of the Elder Edda. Ms No 2365 4° in the old Royal collection in the Royal Library of Copenhagen*. [Corpus codicum islandicorum medii aevi 10, pp. 7–35.] Copenhagen.
- Heusler, A. and Ranisch, W., 1903. *Eddica Minora*. Dortmund.
- Jónsson, F., 1893. *Den oldnordiske og oldislandske litteraturs historie* 1:1. Copenhagen.
- Klaeber, Fr., (ed.) 1950. *Beowulf and the fight at Finnsburg*. London.
- Landqvist, J., 1919. Anmärkningar In: Strindberg, A., *Hon och Han. En själs utvecklingshistoria 1875–76*, pp. 231–37. (Landqvist, J., ed.) Stockholm.
- Lindblad, G., 1954. *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan* 1–III. [Lundastudier i nordisk språkhistoria 10.] Lund.
- Meulengracht Sørensen, P., 1991. Håkon den gode og guderne. In: Mortensen, P. and Rasmussen, B. (eds.) *Fra stamme til stat* II, pp. 235–244. Århus.
- Petersen, N. M. 1849. *Nordisk Mythologie. Forelæsninger*. København.
- Schier, K., 1985. Edda, ältere. In: *Hoops Reallexikon* vol. 6, pp. 355–394. Dortmund.
- Sigurðsson, J. V. 1999. *Chieftains and power in the Icelandic commonwealth*. Odense.
- Sijmons, B. and Gering, H., 1888–1926. *Die Lieder der Edda*. Halle.

- Strindberg, A., 1919. *Hon och Han*. (Landqvist, J., ed.) Stockholm. Albert Bonniers.
- Wessén, E., 1945. Introduction. In: Wessén, E. (ed. & intro.) *Fragments of the elder and the younger Edda. AM 748 1 and II 4to*. [Corpus codicum islandicorum medii aevi 17, pp. 11–23.] Copenhagen.
- Wessén, E., 1946. Den isländska eddadiktningen. *Saga och sed*, pp. 1–31.
- Wimmer, L., and Jónsson F., 1891. Wimmer, L. and Jónsson, F. (eds.) *Håndskriftet Nr 2365 4:0 gl. Kgl. Samling ... (Codex Regius af den ældre Edda) i fotografisk og diplomatisk Gengivelse*. København 1891.
- v. Wright, G. H. 1971. *Explanation and understanding*. London.
- Völsunga saga*. See Byock 1990.

ÁRMANN JAKOBSSON

Our Norwegian Friend: The Role of Kings in the Family Sagas

1. Kings and courtiers

The Icelandic Family Sagas take place in Iceland and concern themselves primarily with the fortunes of prominent Icelandic families.¹ Iceland had no king and foreign kings appear only as secondary figures in most Icelandic family sagas, although this varies from saga to saga. There was a tradition of young noble Icelanders entering the service of kings, often as court poets. In fact, the earliest Icelandic literature, the scaldic court poetry (*dróttkvæði*), was a part of the service to foreign kings. Most of the prominent court poets of Norwegian kings were Icelanders from the late tenth century onwards, and later they became royal biographers as well.

The Icelandic Family Sagas had a precursor in the Kings' Sagas (see Jónas Kristjánsson 1977, 1990), which originated in the 12th century. While the first Kings' Sagas probably were dry and factual, in the early 13th century this had changed. The 1220's saw the emergence of *Morkin-skinna*, *Fagrskinna*, and *Heimskringla*, three voluminous sagas in which the narrative art of the genre reached its peak, amplifying the dry facts of the dates and main exploits of each king with anecdotes and detailed depictions of the main characters. This new vitality in saga composition coincided with the emergence of new saga genres, not only the Family Sagas but the translated romances as well and perhaps also the Legendary Sagas (*fornaldarsögur*).

A new feature of the invigorated Kings' Saga genre was a focus on the king's subjects. In the oldest Kings' Sagas there are very few characters, apart from the kings themselves. However, the Kings' Sagas of the 1220's are replete with narratives of kings dealing both with each other and

---

¹ In fact, the term commonly used in English, "Family Sagas," is more revealing than the Icelandic idiom, *Íslendingasögur* ("Sagas of Icelanders"), which makes the nationality of the main characters the central issue. On the history of the term, see Andersson 2000.

with their subjects, Icelanders and Norwegians. A variety of people, common as well as noble, share the limelight with the king. The Family Sagas bear witness to a similar tendency. They are a new kind of history, one which deals with less exalted people and is thus in a way less public.

As this vitality of the Kings' Sagas coincided with the emergence of the Family Sagas, it is not surprising that kings have a central role in some of the earliest Family Sagas, although they are not quite the centre of attention as in the Kings' Sagas which can be said to revolve around the institution of kingship (Ármann Jakobsson 1997). The earliest Family Sagas are now believed to have been composed at much the same time as the three large collections of Kings' Sagas mentioned above. Even if Sigurður Nordal's influential theory of the evolution of the genre and his dating of the sagas (1953: 235–69) has been undermined by other scholars (Jónas Kristjánsson 1972, 1990; Bjarni Guðnason 1993, 1994), at least three Family Sagas have not been redated and are still assumed to have been composed in the 1220's: *Kormáks saga*, *Hallfreðar saga* and *Egils saga*. In the latter two, the relationship of the Icelandic protagonist to the Norwegian king is of pivotal importance.

One of *Egils saga's* main themes is the feud between the kings of Norway and the Icelandic Mýramenn family. In this quarrel, the saga author obviously sides with the noble family who escape the anger of the king to become settlers in Iceland. In the first part of the saga, Þórólfr Kveld-Úlfsson is killed as a result of King Haraldr Finehair's treachery and folly. Later, his nephew Egill runs into trouble in his dealings with King Eiríkr Bloodaxe. The saga's portrayal of the feud has often been interpreted as a hostile portrayal of Icelandic-Norse relations or as a negative comment on kingship in general, the author of the saga siding with the nobles who are suspicious of kings and their tyranny (Sandvik 1955; Baldur Hafstað 1990; Vésteinn Ólason 1991; Meulengracht Sørensen 1993; Bergljót S. Kristjánsdóttir 1997; Byock 1997).² But is this really the case?

King Haraldr is indubitably the villain of the first part of the story, and King Eiríkr is also a less than attractive character in the saga. However, Egill Skalla-Grímsson himself is by no means an unblemished hero. In fact, his behaviour is often grossly wilful and impertinent, bordering on

---

² In all those interpretations, the authorship of *Egils saga* is important, as all of the authors discuss the saga in view of Snorri Sturluson's life and other works. The view that *Egils saga* was composed by Snorri Sturluson gained popularity after having been argued by Sigurður Nordal (1933: lxx–xcv). Even if studies by Vésteinn Ólason (1968), Hallberg (1962) and West (1980) have buttressed Sigurður Nordal's arguments, the authorship of *Egils saga* remains spurious, and further weighing of the evidence would seem to be needed.

the grotesque and bestial (cf. Meulengracht Sørensen 1977; Jón Karl Helgason 1992). The author of the saga does not try to hide his protagonist's faults and even exposes his moral shortcomings (cf. Torfi H. Tulinius 1994). In fact, Egill is throughout the saga depicted with a great deal of irony. In most of his clashes with King Eiríkr, the king has been severely provoked by Egill and furthermore, he is egged on by a formidable wife. He might thus enjoy some sympathy from an audience well aware of Egill's faults. Also, and importantly, Egill makes up with the king in the end, and King Eiríkr emerges from the saga with honour, having shown mercy to his enemy. In addition, King Athelstan of England and King Hákon, his fosterson and Eiríkr's brother, appear in the saga and are shown in more positive light. King Hákon is depicted as a just and good king, even though he does not lend his support to Egill's claims (197–99, 214–16). Although he has fought with his brother Eiríkr, he agrees with him in this matter. This suggests that Egill's claims may not be just.

As a matter of fact, most of the leading characters, with the exception of Kveld-Úlfr and Skalla-Grímr, seek honour in the service of foreign kings. King Eiríkr, although a formidable enemy of Egill, has a loyal courtier in Egill's friend, Arinbjörn, who manages skilfully to be faithful to his friend as well as to his king. In fact, Arinbjörn is an ideal courtier, and even if the first part of the saga seems to result in a victory of the mentality of the farmer (Skalla-Grímr) over the mentality of the courtier (Þórólfr), the courtier mentality keeps surfacing. Egill ends up as a farmer, but he is no farmer by nature, and although far too independent in spirit (some might say bloody-minded) to be a successful courtier like Arinbjörn, service to a king is nevertheless an important part of his career. Far from refusing to serve kings in the vein of his father, Egill eagerly covets their gifts.

Hallfredar saga centers to an even greater degree on service to a king, Óláfr Tryggvason. Hallfreðr's love life leads him repeatedly into trouble in rural Iceland, but he manages to find his true vocation in Norway, serving King Óláfr, who seems to be far more important to the troublesome poet than his Icelandic girlfriend, Kolfinna; she recedes quietly into the background after Hallfreðr's initial meeting with the king. When Hallfreðr has parted with his king, he renews his courtship of Kolfinna, angering her husband to the point where a duel is imminent. But then Hallfreðr hears of his king's death, and loses all interest in fighting for Kolfinna's love (192). This narrative of a king and his servant/poet is reminiscent of an overblown *þáttr*, a narrative which would

fit well into a Kings' Saga. Indeed, in its early textual history *Hallfredar saga* exists both as a *þáttr* in *Flateyjarbók*, and as an independent saga. At the same time this saga has many of the typical ingredients of a Family Saga: two generations, a settlement narrative, repeated feuds and a love story. Nevertheless, the *raison d'être* of the saga is the service of an Icelandic poet to his king.

Other kings besides King Óláfr also appear in *Hallfredar saga*. At the beginning of the saga, Hallfreðr's father flees the wrath of Queen Gunnhildr, Egill Skalla-Grimsson's arch-enemy. After the death of King Óláfr, Hallfreðr wishes to slay Earl Eiríkr, the late king's successor, but King Óláfr approaches him in a dream and asks him to compose a praise poem about the earl instead (194–95). Thus, the ideal king seems to indicate that the function of the courtier is to be loyal to the king of Norway, whoever he may be. Even if Hallfreðr does not gain the earl's confidence, he is not executed for having wounded a courtier. He is thus not harmed in any way by his relations to Norwegian kings, but seems to reap moral or even spiritual benefits (cf. Kalinke 1997).

This is also the case in *Kormáks saga*, although Kormákr's relations with kings are of secondary interest to his love for Steingerðr. King Haraldr Grey-cloak appears as Kormákr's friend and benefactor who is ready to forgive him bad behaviour, perhaps because Kormákr's manner and poetical skills endear him to the king (267–68, 270, 293). Yet there does not exist a special relationship between the King and Kormákr, in contrast to the affection which characterises the relations of King Óláfr and Hallfreðr. In fact, Kormákr first enters the service of King Hákon the Good when arriving in Norway (266–67). When Hákon has been killed, Kormákr seems to transfer his loyalties to his successor without reservations. Thus, service to the king seems to be unproblematic, and both kings are worthy of service. However, it is revealed early in the saga that Kormákr's father did not have friendly relations with King Eiríkr and Queen Gunnhildr (204). Icelanders do have a choice but as often as not they choose to serve the king of Norway.

In *Egils saga* and *Hallfredar saga*, service to a king is of paramount importance. Whereas *Hallfredar saga* portrays an affectionate and mutually beneficent relationship, *Egils saga* reveals the problems posed by the wilfulness of Icelanders, backbiting courtiers, and the treachery of kings. Even if Egill is the protagonist of the saga, King Eiríkr nevertheless has some points in his favour. He emerges from the saga as a merciful king whose appreciation of elegant poetry makes his parting with Egill less hostile than their previous relations.

2. Different genres, different images

In view of the sinister role played by King Haraldr Finehair in *Egils saga*, it is interesting to compare King Haraldr's image in the Kings' Sagas and in the Family Sagas. In the Kings' Sagas, his main role is as the supposed unifier of Norway and ancestor of all later kings. Consequently, he commands the respect due to a founding father. Even if not a Christian, in some sagas he is portrayed as the opponent of sorcerers and other heathen menaces.

By and large, King Haraldr emerges as a good king from the Kings' Sagas (Ármann Jakobsson 1997: 160, 198, 203). In the Icelandic Family Sagas, King Haraldr acquires a different role. In the earliest historical sources, he had no special role in the settlement of Iceland, apart from the fact that it began during his reign (Sverrir Jakobsson 1999). Later, the Icelandic Family Sagas cast him as an indirect 'father' of Iceland, maintaining that it was his oppression which drove most of the settlers to Iceland. The earliest known source for this version of history is *Egils saga*. There King Haraldr is depicted in terms of a 13th-century monarch who holds the whole of his kingdom as his personal property, allocating it to his servants as fiefs. He collects taxes from all of his population, and declares himself the owner of all lakes and the sea. Scholars have tended to take this at face value, perhaps owing to an inclination to believe everything written by the presumed author of *Egils saga*, Snorri Sturluson (see Sigurður Nordal 1933: 11–12 note). The power attributed to King Haraldr in *Egils saga* is, however, far beyond credibility for any viking ruler of the 9th century. Contemporary evidence offers in fact no firm proof that King Haraldr ever even existed (see Sverrir Jakobsson 1999).

This foundation myth probably originated in the 13th century, and certainly flourished during the following centuries (Kreutzer 1994). Most Family Sagas are not very explicit, but nevertheless appear to take their cue from *Egils saga* and depict King Haraldr as a ruler on a grand scale, who permits no opposition and drives kings, earls and magnates from his realm. *Laxdæla saga* (4), *Eyrbyggja saga* (3–5), and *Gisla saga* (3, 16–19) all give the same version of history, probably influenced by *Egils saga* (11–12). In *Laxdæla saga*, though, the emigration of the Laxdælir is not due to the king's excessive harshness, but rather to the fact that he wanted to be the sole ruler of his state and control all honours (4). In younger sagas, such as *Svarfdæla saga* (210), *Harðar saga* (3), *Bárðar saga* (106–7) and *Grettis saga* (4–19), the myth is perpetuated.

Vatnsdæla saga, however, stresses the importance of the Vatnsdælir's relationship with King Haraldr. Ingimundr the Old decides to join forces with King Haraldr Finehair in the Battle of Hafrsfjörðr, and earns the King's gratitude and respect. His partner, Sæmundr, opts for staying neutral and consequently has to flee Norway. Ingimundr enjoys prosperity and good fortune, which is partly credited to his happy relations with the king. His descendants, the Vatnsdælir, remain friends and retainers of the kings of Norway, but independent rulers of their own region in Iceland at the same time (see Ármann Jakobsson 1999b). Haraldr is not depicted as a tyrant, but as a powerful and successful king whose retainers benefit handsomely from their support, while those who have sinned against him are punished.

King Haraldr is portrayed rather negatively in *Kjalnesinga saga*, and especially in *Víglundar saga*. The latter *saga* is chivalric in style, not least when describing King Haraldr. Nevertheless it sustains the myth of the tyrannous king who banishes all who oppose him and even betrays loyal subjects. The late date of *Víglundar saga*, perhaps even 15th century, indicates the persistence of the settlement myth of Iceland, where King Haraldr was permanently cast as a villainous king. It is interesting to note that one of the oldest of the Family Sagas, *Egils saga* and one of the youngest, *Víglundar saga*, both depict King Haraldr in strongly negative tonalities. Though he receives milder treatment elsewhere, King Haraldr Finehair definitely has a more sinister air in the Family Sagas than in the Kings' Sagas.

The opposite is true of King Haraldr Grey-cloak, who ruled Norway along with his mother, Queen Gunnhildur. In the Kings' Sagas, he is usually portrayed as an ineffective and unpopular king (Ármann Jakobsson 1997: 192, 268, Ármann Jakobsson 1999a: 50). This is not the case in the Family Sagas. In *Kormáks saga*, as we have seen, he is portrayed very positively. In *Laxdæla saga*, he first appears during Óláfr Peacock's journey to Ireland. First Óláfr arrives in Norway and easily wins the favour of the king, who has never met such a promising youth from Iceland. He and Queen Gunnhildr are eloquent in declaring their admiration for Óláfr and are such friends and patrons to him that they escort him to his ship to send their good fortune (*hamingja*) with him to Ireland, along with their friendship. On his way home, he again stops in Norway, the king gives him scarlet clothes and invites him to become his courtier, and when Óláfr wants to leave insists on equipping him for the journey. They part in great amity (52–3, 60–1).

Furthermore, King Haraldr seems very amiable in *Floamanna saga*

(253–54), where he favours Þorgils, the protagonist, even after Þorgils has offended Queen Gunnhildr. In another of the later Family Sagas, *Harðar saga*, King Haraldr, although angry with Geir for killing one of his men, accepts money for his life, but warns Geir that his mother might not be so forgiving (37, 49).

The benign portrayal of King Haraldr Grey-cloak in the Family Sagas seems to disprove the notion that they are more hostile towards king and kingship than the Kings' Sagas. It is, however, an agreed upon fact in the Family Sagas that Queen Gunnhildr is the difficult one of the pair. The widow of King Eiríkr Bloodaxe, she appears as the king's consort in *Egils saga*. There she is clearly the worse villain of the royal couple, in accordance with the negative attitude towards her in the Kings' Sagas (Ármann Jakobsson 1997: 118, 205, 220). In *Laxdæla saga*, however, Queen Gunnhildr is just as benevolent as her son, and her admiration for Óláfr Peacock seems to know no bounds. Her maleficence is totally absent, and she is portrayed as a distinguished queen who (like all royals) quickly takes a fancy to a male member of the Laxdælir family. In the saga, it is also stated that when Hrútr, Óláfr's uncle, was in Norway, he became her special favourite, and that the queen became cross when others were likened to him (44).

This excessive favouritism towards Hrútr takes on a different colour in *Brennu-Njáls saga*, where Queen Gunnhildr lusts after him and makes him her sex slave. This is a mixed blessing. While it guarantees Hrútr's place at the Norwegian court, it bodes ill for Hrútr's future. The queen lays a curse on him when he departs, angry because he did not tell her that he had a fiancée in Iceland (*Brennu-Njáls saga*: 13–21). This is, of course, evidence of the Queen's skills in sorcery; yet she hardly seems very witch-like or even villainous in the saga, but is portrayed rather as an attractive and powerful middle-aged woman, who uses magic to avenge herself on a faithless lover (Ármann Jakobsson 2000: 21–4).

In the Kings' Sagas, Queen Gunnhildr is portrayed most unflatteringly, either as an evil woman or a witch, although in *Heimskringla* (I: 135–46, 204–05) condemnation seems to be mixed with admiration (cf. Sigurður Nordal 1941; Jochens 1987: 116–19; Jochens 1996: 180–82). In *Egils saga* this picture is largely sustained, but in *Njáls saga* she is a more complex character, and in *Laxdæla saga* she is a good and generous queen.

King Haraldr and Gunnhildr were succeeded by Earl Hákon, who is customarily hailed as a successful ruler of Norway in the Kings' Sagas. Yet the Kings' Sagas' portrayal of him is far from flattering. He was

heathen and criticized for his unmoral sex life. Although his rule began successfully, it took a turn for the worse in the last years of his life. In some sources, mainly the *Ólafs saga Tryggvasonar* by Oddr Snorrason, Earl Hákon is presented as a wicked and heathen ruler, in much the same vein as Queen Gunnhildr (*Saga Ólafs Tryggvasonar*: 14–19, 60–63, 71). In the Family Sagas his depiction is also mixed, but on the whole less hostile. In some sagas he is simply the king, a noble patron of all Icelanders who come into his realm, among them Vigfús Glúmsson in *Viga-Glúms saga* (57), Hallfreðr in *Hallfreðar saga* (151), and of course Óláfr Peacock in *Laxdæla saga* (78). These promising and noble Icelanders receive handsome gifts and are considered the earl's friends, and there is no mention of any conflict arising.

Nevertheless, Earl Hákon's portrayal in the Family Sagas is mixed. Vermundr in *Eyrbyggja saga* receives a warm welcome from the earl on account of his good family. Then he asks for two berserks as a present, and the earl gives them to him, but warns Vermundr that they will not be of any use to him (60–62, cf. *Heiðarvíga saga*: 216–17). Earl Hákon is thus beyond reproach in this tale, but nevertheless linked to heathen elements and "forneskja", i.e. berserks.

In *Brennu-Njáls saga*, Earl Hákon first appears during Gunnar's stay in Norway. He is totally fascinated by this Icelandic golden boy, and appears ready to let him marry his sister, whom Gunnar frequents (83). He is reluctant to let Gunnar depart. Later, Þráinn Sigfússon goes to Norway and enjoys the earl's favour both on account of his nephew Gunnar and his dignified and handsome appearance (198). The earl goads Þráinn to capture an outlaw viking for him, and subsequently keeps him by his side as a favourite, perhaps as a replacement for the now deceased Gunnar. Then, Þráinn throws away the earl's friendship at a stroke by shielding the villainous Hrappr from the earl's wrath. This causes the earl to take harsh reciprocal action against innocent bystanders, the sons of Njáll, and he is indeed chastised for that. However, the real villain of the piece is Þráinn and his subsequent ill fate is linked to his betrayal of his earl (198–228).

Earl Hákon is a benevolent patron in the episode of Gunnar, and a just ruler who is let down by an unworthy subject in the Þráinn episode. But his potency in sorcery is also remarked upon, and he performs so much injustice against the sons of Njáll that they refuse to have any more dealings with him and accept pardon only from his sons.

Some of the youngest Family Sagas portray kings, perhaps surprisingly, in a more negative manner. Earl Hákon and King Haraldr Finehair

in particular begin to resemble wicked fairy tale kings. In *Flóamanna saga*, the protagonist Þorgils goes to Norway to claim some property, but is warned that the avaricious Earl Hákon will claim it as his. This is indeed the case but the earl nevertheless wishes to see Þorgils, takes an instant liking to him, and commands him to collect taxes for him for a while in order to get his property back. This Þorgils manages to do successfully, is given his property, and the Icelander and the earl part as friends (257, 261, 264). A similar motif connected with Earl Hákon is found in *Gunnars saga Keldugnúpsfífls* and *Finnboga saga ramma*. The earl is from the outset hostile towards an Icelandic newcomer at court, and forces him to pit his forces against a hideous *blámaðr* (a black man, lit. 'blue man').³ The Icelander emerges as a winner, and the earl is snubbed but eventually accepts the Icelander in his *entourage* (*Gunnars saga*: 364–73; *Finnboga saga*: 281–91).

In *Finnboga saga*, the Earl Hákon's behaviour is more rash and extreme. He first becomes furious with Finnbogi for killing one of his courtiers and states that even though the courtier was a wicked man, he resembled the earl himself! Then he pits Finnbogi against a troll-like *blámaðr* (this seems to be a habit of the earl), and his anger is in no way diminished when Finnbogi has triumphed. It is not until after Finnbogi has killed the earl's talking bear in a swimming contest that the earl changes his mood dramatically, praising Finnbogi extravagantly and promising to honour him above all others. This promise is made good by the earl who marries his grand niece to him, and they part as the greatest of friends, everyone finding it remarkable that the earl should thus favour Finnbogi. Earl Hákon is thus full of contradictions, extreme both in wickedness and benevolence. He realizes himself that he is considered a harsh and treacherous ruler by other kings, and sends Finnbogi on a mission to make him more popular among them (286). This Finnbogi manages to do, in spite of the fact that the Byzantine king remarks at first that he has indeed heard of Earl Hákon, but nothing favourable (288).

King Haraldr Finehair has a significant role in the *Víglundar saga* (63–74), one of the youngest Family Sagas (see e.g. Jóhannes Halldórsson 1959: xxxii, Vésteinn Ólason 1993: 42). It intertwines the settlement myth, complete with the king's tyranny and the nobles who yield to no man, with a depiction in the chivalric vein of a faithful noble who welcomes the king to his home. His dearest wish is that the king will accept his son in his entourage. But the son is later banished on account of a

---

³ This same motif is connected with King Harold Finehair in *Kjalnesinga saga*.

rival who has easier access to the ear of the king. In the postclassical *Kjalnesinga saga*, Haraldr resembles a fairy tale king, who has been fostered by the Giant Dovre in the Dovre Mountain of Norway. Some of his men want the king's permission to kill Búi, the protagonist of the saga, but the king claims he does not want to harm any man who has come into his realm. Instead he sends Búi on a mission to the mountains to fetch him a chessboard from his supernatural fosterfather. When this is accomplished, he invents another ordeal for Búi; he is to fight the king's *blámaður*. When Búi has defeated this monstrous character, he is finally able to leave in peace, and the king emerges perhaps not so badly from the saga (*Kjalnesinga saga*: 27–37; cf. *Porskefirdinga saga*: 182).⁴

Even though Earl Hákon and King Haraldr Finehair are presented as villainous and treacherous, the sagas in which they figure usually end on a happy note, with the king befriending the Icelandic protagonist. It is also remarkable that even though the king's faults are clearly outlined, the dearest wish of the Icelander seems nevertheless to be to gain his favour and enter his service. In fact, in these post-1262 sagas, it sometimes does not seem to matter whether the king is just or unjust: entering the king's service is always a good option.

Most Norwegian kings are portrayed favourably in the Family Sagas. The notable exception is King Haraldr Finehair, who is generally favoured by the Kings' Saga authors, but is depicted as a tyrant in many of the Family Sagas. King Haraldr Grey-cloak, on the other hand, seems to enjoy more popularity in the Family Sagas than in the Kings' Sagas. King Eiríkr Bloodaxe is a negative character in both genres; King Hákon the Good and the two saintly Óláfrs are always viewed in a positive light;⁵ and Earl Hákon is a mixed character in the Family Sagas, as well as in the Kings' Sagas.

3. Major or minor roles:

how important are kings in the family sagas?

Kings did not as a rule maintain a central role in the Family Sagas, and in some sagas kings do not figure at all. In the sagas from the eastern quarter of Iceland (*Austfirðingasögur*) there are hardly any kings, except in the

⁴ Cook (1994) interprets King Haraldr's role in *Kjalnesinga* as the chief representative of the pagan religion.

⁵ On Hákon the Good and his historical image, see Jón Hnefill Aðalsteinsson 1998; Kreutzer 1999.

post-classical *Fljótsdæla saga* (257), where Þiðrandi Geitisson is well received at the court of Earl Hákon.⁶ These sagas have sometimes been termed primitive or classical feud sagas (see Vésteinn Ólason 1993: 104–24) along with some sagas from other areas of Iceland — *Reykðæla saga*, *Valla-Ljóts saga*, and *Hænsa-Þóris saga* — where kings are also absent from the plot. In other feud sagas, kings have a minor role. In *Ljósvetninga saga*, Earl Hákon appears at the very beginning (6) and King Haraldr Hardruler at the very end (96–99, 103) where he argues the virtue of settlement instead of bloodshed, and appears as a just and useful king.⁷ In *Viga-Glúms saga*, King Hákon the Good is described in favourable terms (6) and Earl Hákon is said to be a good friend of Vigfús Glúmsson (57).⁸ The kings appear here as distant but friendly, sometimes as patrons of Icelanders and mostly on the side of peace and justice.

The role of kings is on the whole more prominent in Family Sagas that take place in the western part of the country and Húnavatn District than in the sagas from Austfirðir or the North-East. Kings have a prominent role in *Laxdæla saga*, where their main role is to confirm the royal blood of various members of the Laxdælir family (Ármann Jakobsson 1998). Kings also have a substantial role in *Heiðarviga saga* (see Bjarni Guðnason 1993: 45–50) and *Brennu-Njáls saga*. The kings in these sagas seem on the whole to be mainly a source of honour for the Icelanders, who serve them in order to gain recognition. Laxdælir do not have to perform any service for the king; honour is lavished on them simply because they are more noble, more handsome and of better family than anyone else. Other saga protagonists have to make more of an effort to win the favour of the king. As a rule, though, this is not very difficult. Kings normally act kindly and generously towards Icelanders who come to Norway to seek recognition.

The service of Icelanders to kings became an even more prominent

---

⁶ In *Hrafnkels saga*, King Haraldr Finehair's reign is used to date the settlement of Hallfreðr, Hrafnkell's father (97) but no king appears in the saga.

⁷ King Haraldr Hardruler appears in four family sagas, among them *Föstbræðra saga*, and *Grettis saga*, where he helps Þorsteinn drómundr to avenge Grettir and is renowned for his wisdom and good counsel (276, 279, 285). In *Króka-Refs saga* (138–59), King Haraldr has a more substantial role. He is approached by Refr's enemies and takes up their feud with Refr. Later, Refr slays one of Harold's courtiers and then encounters the king, and informs him of the deed in through a riddle, so that he manages to escape while the king unravels the riddle. Yet, in spite of his persecution of Refr, the king admires his skills. And, of course, King Sveinn of Denmark, who is King Harold's arch-enemy according to the Kings' Sagas, thinks highly of Refr.

⁸ One version of *Gísla saga* (16–19) includes an account of the struggle between King Hákon the Good and Eiríkr Bloodaxe which is, in the vein of most of the Kings' Sagas, unfavourable to Eiríkr. The other version starts with King Hákon already on the throne of Norway.

theme in some of the sagas which were probably composed later than 1262 (see Ármann Jakobsson 1999b). It is the theme of *Fóstbræðra saga*, which, like *Hallfredar saga*, was later incorporated as a þáttir in *Flateyjarbók*. Also worthy of note is *Vatnsdæla saga*, where the relations of the Vatnsdælir family to the Norwegian kings is very important.

In *Gunnlaugs saga*, Gunnlaugr comes to the court of Earl Eiríkr, the son of Earl Hákon, and at first manages to offend him, but later makes up for this by composing a poem in the earl's praise. Gunnlaugr later enters the earl's service, and they are on friendly terms from then on (68–70, 77–78, 84, 99). In *Bjarnar saga*, Þórðr Kolbeinsson and Björn Hítðelakappi both manage to win Earl Eiríkr's favour, but they are portrayed as scheming opportunists who have no real loyalty to the earl (111–25). Even though Earl Eiríkr is a shadowy figure in these sagas, he seems to be considered a worthy ruler and is useful for Icelanders who wish to gain prominence by serving a king. In *Grettis saga*, which dates from the 14th or even the 15th century (see Örnólfur Thorsson 1994), Earl Eiríkr and his brother Earl Sveinn are presented as masterful rulers who ban all duels and outlaw villains and robbers who create disturbance (61). Grettir falls into disfavour with Earl Sveinn after killing Hjarrandi, and is never forgiven (80–85). The cause of all this is Grettir's bad luck, and even St. Óláfr himself does not wish to keep Grettir at his court on account on this fate (134, cf. Bjarni Guðnason 1993: 48).

On the whole, the role of kings in the Icelandic Family Sagas can vary a great deal. In some sagas, they are very important, while in others they do not appear at all. Kings often figure prominently in the sagas from the West and North-West of Iceland, whereas they do not have an important role in any saga from the East. Kings are especially important in some of the oldest Family Sagas, especially *Egils saga* and *Hallfredar saga*. As the genre progressed, a king or two usually makes an appearance in a Family Saga and their main function would seem to be to bestow recognition on Icelanders at the court. Relations between kings and Icelanders are sometimes relaxed and without confrontation, but in some instances, the Icelander is received with hostility or keeps falling out of grace. The favour of the king is usually coveted. Skalla-Grimr's dismissal of the courtier's life is far from expressing the general attitude to kings and kingship in the Icelandic Family Sagas.

There has perhaps been a tendency to overemphasize the hostility towards Norwegian kings and kingship in general in the Family Sagas. Actual instances of this are in fact rare. Even though King Haraldr Finehair is portrayed rather negatively in the Family Sagas, the opposite

is true of his grandson, King Haraldr Grey-cloak. It seems to be the general tendency in the Family Sagas to regard amiable relations with the king as a source of good fortune, regardless of the virtues of the king in question. The Family Sagas may thus even be said to be less critical of individual kings than the Kings' Sagas.

The Kings' Sagas are concerned with the idea of kingship. This makes their authors critical of individual kings, who clearly fall short of the ideal. The Icelandic Family Sagas as a rule do not judge kings so harshly. There, the kings usually appear as patrons of the Icelandic protagonists, and thus confirm their worth. This is evident in *Laxdæla saga* where the kings welcome all members of the Laxdælir as equals. *Hallfredar saga* may be seen as a large *þáttr* about an Icelander and his service to a noble king. This can also be said of *Föstbræðra saga*, while the protagonists of *Grettis saga* and *Hardar saga* are not favoured enough by fortune to enjoy the respect of the king. This is indeed a harsh fate, as the favours of kings seem to be a coveted prize in the Family Sagas.⁹

Bibliography

- Andersson, Theodore M. 2000: "Why do Americans say 'Family Sagas'?", *Gudar på jorden. Festskrift till Lars Lönnroth*. Ed. by Stina Hansson and Mats Malm. Brutus Östlings Bokförlag, Stockholm.
- Ármann Jakobsson 1997: *Í leit að konungi. Konungsmýnd íslenskra konungasagna*. Háskólaútgáfan, Reykjavík.
- Ármann Jakobsson 1998: "Konungasagan Laxdæla", *Skirnir* 172, 357–83.
- Ármann Jakobsson 1999a: "The rex inutilis in Iceland", *Majestas* 7, 41–53.
- Ármann Jakobsson 1999b: "Royal pretenders and faithful retainers: The Icelandic vision of kingship in transition": *Gardar* 31, 47–65.
- Ármann Jakobsson 2000: "Ekki kosta munur: Kynjasaga frá 13. öld", *Skirnir* 174, 21–48.
- Baldur Hafstað 1990: "Konungsmenn í kreppu og vinátta í Egils sögu," *Skáldskaparmál* 1, 89–99.
- Bárðar saga 1991: *Íslenzk fornrit XIII*. Ed. by Þórhallur Vilmundarson and Bjarni Vilhjálmsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Bergljót S. Kristjánsdóttir 1997: "Primum caput. Um höfuð Egils Skalla-Grímssonar, John frá Salisbury o.fl.," *Skáldskaparmál* 4, 74–96.
- Bjarnar saga 1938: *Íslenzk fornrit III*. Ed. by Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

---

⁹This study was supported by the Scientific Fund of Iceland (Visindasjóður) for which I am very thankful. I would also like to thank Sverrir Jakobsson, Ásdís Egilsdóttir, and Robert Cook for their useful comments on earlier versions of this paper.

- Bjarni Guðnason 1993: *Túlkun Heiðarvígásögu*. Studia Islandica 50. Bókmenntafræðistofnun, Reykjavík.
- Bjarni Guðnason 1994: "Aldur og einkenni Bjarnarsögu Hitdælakappa," *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum* 10. apríl 1994. Hið íslenska bókmenntafélag: Reykjavík, 69–85.
- Brennu-Njáls saga 1954: *Íslenzk fornrit* xii. Ed. by Einar Ólafur Sveinsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Byock, Jesse L. 1997: "Egils saga og samfélagsminni," *Íslenska söguþingið* 28.–31. maí 1997. *Ráðstefnurit* 1. Ed. by Guðmundur J. Guðmundsson and Eiríkur K. Björnsson. Sagnfræðistofnun, Reykjavík, 379–89.
- Cook, Robert 1994: "The Historical Pattern of Kjalnesinga saga," *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum* 10. apríl. Ed. by Gísli Sigurðsson, Guðrún Kvaran and Sigurgeir Steingrímsson. Rvík, 119–29.
- Egils saga Skalla-Grímssonar 1933: *Íslenzk fornrit* ii. Ed. by Sigurður Nordal. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Eyrbyggja saga 1935: *Íslenzk fornrit* iv. Ed. by Einar Ólafur Sveinsson and Matthías Þórðarson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Finnboga saga 1959: *Íslenzk fornrit* xiv. Ed. by Jóhannes Halldórsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Fljótsdæla saga 1950: *Íslenzk fornrit* xi. Ed. by Jón Jóhannesson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Flóamanna saga 1991: *Íslenzk fornrit* xiii. Ed. by Þórhallur Vilmundarson and Bjarni Vilhjálmsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Fóstbræðra saga 1943: *Íslenzk fornrit* vi. Ed. by Björn K. Þórólfsson and Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Gísla saga 1943: *Íslenzk fornrit* vi. Ed. by Björn K. Þórólfsson and Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Grettis saga 1936: *Íslenzk fornrit* vii. Ed. by Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Gunnars saga Keldugnúpsfífls 1959: *Íslenzk fornrit* xiv. Ed. by Jóhannes Halldórsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Gunnlaugs saga 1938: *Íslenzk fornrit* iii. Ed. by Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Hallberg, Peter 1962: *Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar*. Studia Islandica 20. Bókmenntafræðistofnun, Reykjavík.
- Hallfredar saga 1939: *Íslenzk fornrit* viii. Ed. by Einar Ólafur Sveinsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Harðar saga 1991: *Íslenzk fornrit* xiii. Ed. by Þórhallur Vilmundarson and Bjarni Vilhjálmsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Heiðarvíga saga 1938: *Íslenzk fornrit* iii. Ed. by Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Heimskringla 1 1941: *Íslenzk fornrit* xxvi. Ed. by Bjarni Aðalbarnarson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

- Hrafnkels saga 1950: *Íslenzk fornrit* xi. Ed. by Jón Jóhannesson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Hænsa-Þóris saga 1938: *Íslenzk fornrit* iii. Ed. by Sigurður Nordal and Guðni Jónsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Jochens, Jenny 1987: "The Female Inciter in the Kings' Sagas," *Arkiv för nordisk filologi* 102, 100–19.
- Jochens, Jenny 1996: *Old Norse Images of Women*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Jóhannes Halldórsson (Ed.) 1959: *Íslenzk fornrit* xiv. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Jón Hnefill Aðalsteinsson 1998: "A Piece of Horse Liver and the Ratification of Law," *A Piece of Horse Liver. Myth, Ritual and Folklore in Old Icelandic Sources*. Trans. by Terry Gunnell and Joan Turville-Petre. Háskólaútgáfan, Reykjavík, 57–80.
- Jón Karl Helgason 1992: "Rjóðum spjöll í dreyra: Óhugnaður, úrkast og erótík í Egils sögu," *Skáldskaparmál* 2, 60–76.
- Jónas Kristjánsson 1972: *Um Fóstbræðrasögu*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- Jónas Kristjánsson 1977: "Egilssaga og konungasögur," *Sjöttiu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík, 449–72.
- Jónas Kristjánsson 1990: "Var Snorri Sturluson upphafsmaður Íslendingasagna?," *Andvari* 32, 85–105.
- Kalinke, Marianne 1997: "Stæri ek brag: Protest and Subordination in Hallfredar saga," *Skáldskaparmál* 4, 50–68.
- Kjalnesinga saga 1959: *Íslenzk fornrit* xiv. Ed. by Jóhannes Halldórsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Kormáks saga 1939: *Íslenzk fornrit* viii. Ed. by Einar Ólafur Sveinsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Kreutzer, Gert 1994: "Das Bild Harald Schönhaars in der altisländischen Literatur," *Studien zum Altgermanischen. Festschrift für Heinrich Beck*. Ergänzungsbinde zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, 11. Ed. by Heicko Uecker. De Gruyter, Berlin/New York, 643–61.
- Kreutzer, Gert 1999: "Valhall — Himmel — Hölle. Das Bild des Königs Hákon Aðalsteinsfóstri in der nordischen Literatur des Mittelalters," *Die Aktualität der Saga. Festschrift für Hans Schottmann*. Ergänzungsbinde zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 21. Ed. Stig Toftgaard Andersen. De Gruyter, Berlin/New York 1999, 163–75.
- Króka-Refs saga 1959: *Íslenzk fornrit* xiv. Ed. by Jóhannes Halldórsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Laxdoela saga 1934: *Íslenzk fornrit* v. Ed. by Einar Ólafur Sveinsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Ljósvetninga saga 1940: *Íslenzk fornrit* x. Ed. by Björn Sigfússon. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.

- Meulengracht Sørensen, Preben 1977: "Starkaðr, Loki og Egill Skallagímsson," *Sjötiu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík, 759–68.
- Meulengracht Sørensen, Preben 1993: *Fortælling og ære. Studier i islændinge-sagaerne*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
- Reykðæla saga 1940: *Íslenzk fornrit x*. Ed. by Björn Sigfússon. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Saga Óláfs Tryggvasonar 1932: Ed. by Finnur Jónsson. Gad, Copenhagen.
- Sandvik, Gudmund 1955: *Hovding og konge i Heimskringla*. Akademisk forlag, Oslo.
- Sigurður Nordal (Ed.) 1933: *Íslenzk fornrit II*. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Sigurður Nordal 1941: "Gunnhildur konungamóðir," *Samtíð og saga* 1, 135–55.
- Sigurður Nordal 1953: "Sagalitteraturen," *Nordisk kultur VIII: B. Litteraturhistorie B. Norge og Island*. Bonniers, Stockholm; Aschehoug, Oslo, and Schultz, Copenhagen.
- Svarfdæla saga 1956: *Íslenzk fornrit IX*. Ed. by Jónas Kristjánsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Sverrir Jakobsson 1999: "Óþekkti konungurinn. Sagnir um Harald hárfagra," *Ný saga* 11, 38–53.
- Torfi H. Tulinius 1994: "'Mun konungi eg þykja ekki orðsnjallur': Um margræðni, textatengsl og dulda merkingu í Egils sögu," *Skírnir* 166, 109–33.
- Valla-Ljótis saga 1956: *Íslenzk fornrit IX*. Ed. by Jónas Kristjánsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Vatnsdæla saga 1939: *Íslenzk fornrit VIII*. Ed. by Einar Ólafur Sveinsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Vésteinn Ólason 1968: "Er Snorri höfundur Egils sögu?" *Skírnir* 142, 48–67.
- Vésteinn Ólason 1991: "Jórvikurför í Egils sögu: Búandkarl gegn konungi," *Andvari* 33, 46–59.
- Vésteinn Ólason 1993: "Íslendingasögur og þættir," *Íslensk bókmenntasaga II*. Mál og menning, Reykjavík.
- Vésteinn Ólason 1998: *Samræður við söguöld. Frásagnarlist Íslendingasagna og fortíðarmynd*. Heimskringla, Reykjavík.
- Víga-Glúms saga 1956: *Íslenzk fornrit IX*. Ed. by Jónas Kristjánsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Víglundar saga 1959: *Íslenzk fornrit XIV*. Ed. by Jóhannes Halldórsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- West, Ralph 1980: "Snorri Sturluson and Egils saga: statistics of style," *Scandinavian Studies* 52, 163–93.
- Þorskröinga saga 1991: *Íslenzk fornrit XIII*. Ed. by Þórhallur Vilmundarson and Bjarni Vilhjálmsson. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Örnólfur Thorsson 1994: "Grettir sterki og Sturla lögmaður," *Samtíðarsögur. Forprent. Niúnda alþjóðlega forsnagnaþingið, Akureyri* 31.7.–6.8. 1994, 907–33.

Emblas Ask

Da den aldrende sagahelt, voldsmand og skjald, Egil Skallagrimsson, bliver opfordret til at fortælle om hvad der havde prøvet ham mest, kvæder han følgende *lausavisa*:

Borðumz ek einn við .viij.
en við ellifu tysuar
sua fingum val vargi
varð ek einn bani þeira
skiptum hart af heiptum
hlifar skelfiknifum
let ek af emblu aski
elld valbasta kastað.¹

Sloges jeg ene mod VIII (otte)
og mod elleve to gange;
sådan produceredes faldne til ulven,
blev jeg ene deres bane.
Vi udvekslede hårdt af heftighed
værn med skælve-knive;
lod jeg af emblas ask
valbånds ild kastet.

Det meste af løsverset volder ikke de store forståelsesproblemer. Egil refererer til tidligere begivenheder i sagaen, hvor han på vikingetogt mod friserne (kap. 69) og på skatteopkrævning i Värmland (kap. 75) kæmpede alene mod henholdsvis elleve, otte og atter elleve krigere. At disse kampe ud af en uendelighed af voldshandlinger skulle være Egils største prøvelser, fremgår ikke af sagaens knappe beskrivelser, men var det altså ifølge Egil selv. Ene mand dræbte han alle sine modstandere og producerede således faldne for drabet eller lig til ådselæderen, alt efter om man opfatter 'ulven' konkret eller metaforisk. Sidste halvdel af verset beskriver kampene og deres effekt. Huggende sværd² udvekslede

---

¹ *Egils saga Skallagrimssonar* i håndskriftet *Mǫðruvallabók*, AM 132 fol, der dateres til første halvdel af 1300-tallet. Her gengivet efter Jónsson [1908] 1967, 58, hvor kursiv markerer opløste forkortelser. En variant af verset findes i et andet håndskrift til *Egils Saga*, AM 453 4to, nedfældet i 1600-tallet af præsten Ketill Jörundsson efter et formodet forlæg fra omkring 1400. Den vigtigste tekstvariant for denne artikels vedkommende kunne være *emlu* (i stedet for *emblu*), men da ordet *emla* ikke er belagt på norrønt, regner jeg varianten for en afskrivningsfejl (for en anden mulighed, se Josefsson 2001, 83–84). Kapitelnumre i *Egils saga* henviser i det følgende til Nordal 1933, hvor løsverset har nr. 50 (kap. 78).

² Sådan forstår jeg *skelfi-knifr*. Finnur Jónsson ([1916] 1931, 504) foreslår det mindre grafiske 'forskrækkende kniv', 'farlig kniv'.

hidsige slag mod skjoldenes værn — man kan se det for sig. Men hvad kan meningen være med de sidste to linier, der lidt mere mundret kan oversættes: “Jeg kastede valbånds ild af emblas ask”? Det sidste udtryk, *emblu aski* — der kun er belagt dette ene sted — er aldrig blevet tolket, og forskere har stadig en tendens til at give op over for det.³ Det er denne (formodede) kenning jeg vil se nærmere på her, men konteksten gør det nødvendigt også at beskæftige sig med halvversets anden poetiske omskrivning, *eld valbasta*.

‘Ild’ er sidstnævnte kennings grundord som defineres af bestemmelserordet ‘valbånd’ — det er med andre ord ‘valbånd’ der definerer hvad ‘ild’ er synonym (*heiti*) for i denne sammenhæng. Ifølge en af Snorris navneremser (*bulur*) er ‘valbånd’ (sing. *valbøst*) en *heiti* for ‘sværd’, eller måske kun for en del af sværdet (uvist hvilken).⁴ Finnur Jónsson ([1916] 1931, 588) holdt sig til betydningen ‘sværd’ og oversatte ‘valbånds ild’ som en kenning for hele sværdet, hvilket er i overensstemmelse med at ‘ild’ også kan være en *heiti* for ‘sværd’. At han ikke var helt sikker på sin tolkning, fremgår dog af hans forsøg på at oversætte løsversets to sidste linier: “jeg kastede sværdet(?) ud af hånden(?)” (Jónsson [1912] 1973, 51). Spørgsmålstegnene indikerer hans tvivl, ikke kun hvad angår *eld valbasta*, men også *emblu aski*, som han få år efter erklærede for “uforståeligt, hvis disse to ord hører sammen, måtte de betyde ‘hånd’.” (Jónsson [1916] 1931, 109). Hvorfor ordene måtte betyde det, argumenterede Finnur Jónsson ikke for i den sammenhæng, men tilføjede at *emblu* også kunne henføres til *eld*⁵ — “men derved bliver det hele ikke klarere,” konkluderede Finnur Jónsson, og det kan man kun give ham ret i. Som kampbeskrivelse er hans oversættelse lidet overbevisende. Egil kastede næppe sit sværd ud af hånden under kampe med overtallige fjender. Ud over sværd og skjold var han også bevæbnet med en *kesja*, et særlig kraftigt konstrueret spyd der kunne trænge igennem en brynje (*Egils saga*, kap. 53). Bortset fra at vi heller ikke hører om at Egil kastede sin *kesja*, men snarere brugte den som lanse eller stikspyd (kap. 69), rejser tolkningen af ‘valbånds ild’ som et hvilket som helst (kastet) våben dog det samme spørgsmål: Kan ‘emblas ask’ betyde ‘hånd’? Forklaringen skulle være at *askr* kan betyde ‘træskål’ og *emblu* skulle være en fejl for *ermar*,

³ Se f.eks. Steinsland 2001, 259, note 24, og Josefsson 2001, 89.

⁴ *Skáldskaparmál*, vers 461 (Faulkes 1998, 121). *Sverða heiti* omfatter vers 451–462, men i to formodede sene håndskrifter (AM 748 I b 4to og AM 757 a 4to) har vers 460–462 fået overskriften *heiti á sverði*. Disse vers omfatter dog også flere *heiti* der betegner hele sværdet, bl.a. *sverð*. ‘Valbånd’ som *heiti* for ‘sværd’ forklarer næsten sig selv — instrumentet der har bundet valen, de faldne, til døden. For andre tolkningsmuligheder, se Schrodt 1975.

⁵ Skal vi så i stedet læse: “Jeg kastede emblas ild af valbånds ask”?

således at kenningen egentlig skulle være 'ærmets skål' = 'hånd' (Nordal 1933, 269). Jeg finder hverken forklaringen plausibel eller den dertil krævede emendation acceptabel og stiller mig derfor — som Finnur Jónsson gjorde — også tvivlende over for tolkningen af *eld valbasta*.

Johannes V. Jensen havde et andet bud på hvad Egil 'lod kastet', som det fremgår af hans malende — og temmeligt frie — oversættelse af sidste halvvers:

...
 Skrald vi gjorde paa Skjolde
 med Skud af flyvende Jern,
 fægtende stødte vi sammen,
 saa Funker fødtes af Staalet.⁶

Vi genkender her visionen af sværdene der hugger mod skjoldene, men i den moderne skjalds gendigtning ser vi også funkerner, gnisterne, springe når sværdet rammer skjoldets metaldele. Her er valbåndets — dvs. sværdbladets ('stålet') eller sværdets ild opfattet som gnister. Måske er 'valbånds ild' en flammende eller brændende effekt af sværdet snarere end sværdet selv, en betydning der også kan være allegorisk. Når det nu drejer sig om et objekt for verbet *kasta* (kaste, slynge, smide, sprede omkring sig, etc.), kunne 'sværds ild' være sviende sår — eller sårets resultat, smerte og død. Uanset om vi udlægger de to sidste linjer: "Jeg spredte gnist af emblas ask" eller "jeg slyngede smerte og død fra emblas ask", peger disse tolkninger begge på 'emblas ask' som en kenning for 'sværd' og ikke 'hånd'.

Ordet *asker* kan godt være en *heiti* for 'sværd', men har desuden flere andre betydninger som synes at være vokset ud af grundbetydningen 'ask', 'asketræ': 'træskål' har været nævnt, og deraf 'skålfuld' (en målenhed) og 'målebæger'; 'båd' er en anden betydning, og endelig 'spydskaft', og deraf 'spyd' og — som nævnt — 'sværd'. Som alle andre trænavne i maskulinum kan det også være en *heiti* for 'mand', og forekommer selvfølgelig også som et almindeligt mandnavn. Hvis 'emblas ask' er en kenning, er det derfor bestemmelsesordet *embla* der i denne sammenhæng definerer at kenningens grundord, *asker*, betyder f.eks. 'sværd' og ikke 'træskål'. Mens *asker* er en velkendt størrelse, er *embla* til gengæld næsten ukendt. Ordet optræder kun i én anden sammenhæng, også her sammen med *asker*, nemlig i eddadigtet Vølvens Spådom, *Vølpusá*, sidste halvdel af vers 17:

⁶ Gendigtningen udkom i 1930. Her citeret fra Gunnarsson 1960, 142.

...
 fundo á landi
 litt megandi
 ask ok emblo
 ørløglausa.⁷

...
 De fandt på jorden
 lidet formående
 Ask og Embla
 skæbneløs(e).

Ask og Embla er her navnene på et par som bliver fundet på jorden, uden hverken formåen eller skæbne. Det fremgår af verslinien umiddelbart før at det er aserne der finder parret, og i det følgende vers giver de tre guder, Odin, Høinir og Lodur, en række egenskaber der gør dem formående — det vil i sammenhængen sige levende — mens skæbnen bliver givet til 'menneskebørnene' (*alda börnom*) af tre kvinder — Urd, Verdandi og Skuld. Disse tre kvinder stammer fra et sted der kaldes Urds Brønd som ligger under Yggdrasils Ask, det vil sige i underverden (*Völuspá* vers 19–20).

Hvordan det gik til at Ask og Embla lå på jorden hvor de blev fundet, forklares muligvis i versene før: Dværgene har — på gudernes foranledning — skabt 'mangen en menneskeskikkelse' (*manlikon mǫrg*) i jord (*Völuspá* vers 9–10). Den ældre forskning opfattede menneskeskikkelserne som de dværge der efterfølgende opregnes i en lang navneremse (vers 11–13, 15–16), men i sin nytolkning af den norrøne antropogoni-myte har Gro Steinsland (1983, 1999 og 2001) overbevisende argumenteret for at skikkelserne af jord snarere skal forstås som menneskekroppe. Dermed fremstår tre trin i menneskets skabelse: Dværgene modellerer den fysiske krop, guderne besjæler kroppen med liv og ånd, og de ktoniske kvinder tildeler det levende menneske et livsforløb, en skæbne. Det er ved at indgå i dette forløb at vi kan udlede, at Ask og Embla må være mennesker — hvilket ellers ikke defineres i digtet. En del af dværgene rejser fra deres underjordiske hjem til *aurvanga siqt iðrovalla*, måske jordens overflade (*Völuspá* vers 14). Det kunne være disse dværge der anbragte de liv- og skæbneløse menneskekroppe på jorden, *á landi*, hvor guderne fandt dem.

I sin parafrase af *Völuspás* myte om menneskets skabelse, i *Gylfaginning*, kap. 9 (Faulkes 1988, 13), opfattede Snorri tilsyneladende *á landi* som 'på land' (i modsætning til 'på havet')⁸ og beskrev Ask og Embla som to træer, måske to stykker drivtømmer, som guderne finder på stranden. Dette har ført til etymologier der, parallelt med *asker*, vil gøre

⁷ Her i normaliseret gengivelse efter Neckel 1927, 5.

⁸ Ordet *landi* allittererer til *litt* i den følgende linie og er formodentlig valgt af den grund.

embla til en træsort.⁹ Ordet henføres blandt andet til græsk *ampelos* (vinranke, slyngplante), men hyppigst støttes den antagelse at *embla* betyder 'elm' — selv om det norrøne ord for elm er *almr* (maskulinum). Hvis meningen med Ask og Embla skulle være to træer, kan det undre at kvinden ikke er opkaldt efter et af de træer i femininum der bruges i kenninger for kvinder, f.eks. *etik* (eg), der også opfylder de samme krav til allitteration som Embla. Den manglende udnyttelse af denne mulighed kunne måske tyde på at der *ikke* er tale om to træer eller træstykker af forskellig sort. Om Snorri havde belæg for sin beskrivelse, kan ikke afvises, men meget tyder på at han blot tolkede det samme materiale, som vi kender.

Snorri løsrev dette trin af skabelsen fra *Völuspás* (tretrins) struktur. Dværgene og de ktoniske kvinder er helt ude af billedet. Hensigten med denne omstrukturering har formodentlig været at fremstille den nordiske mytologi som en foregribelse af kristendommen (Faulkes 1983). Derfor fremstår Ask og Embla hos Snorri som en pendant til de kristnes Adam og Eva — en position der ikke nødvendigvis fremgår af *Völuspá*, men som har været fuldstændigt styrende for tolkningen af den nordiske antropogonimytte.¹⁰ En etymologi for Embla vil da også henføre navnet til ordet *amma* (stammomder¹¹), men det er betegnende at Ask og Embla ikke optræder som stamforældre i én eneste af de bevarede genealogier. I modsætning til Adam optræder Ask heller aldrig som 'den første' i nogen anden sammenhæng.

Holder vi fast ved en skabelse af mennesket i tre trin, ser vi i *Völuspá* menneskebetegnelserne *manlíkon mǫrg* når det gælder kroppene, den ydre form, og *alda börnom* når skæbnen bliver udmålt. Der er tale om generelle betegnelser for mennesket som sådan, og det er måske på den måde vi skal opfatte *ask ok emblo*. Adjektivet *ørloglausa* kunne pege i denne retning — det er maskulinum og ikke neutrum, som man kunne have forventet ved pluralis omfattende begge køn. Den almene betegnelse for menneske, *maðr*, er maskulinum, så adjektivet kunne henføre til den generiske (men — som vi skal se i det følgende — ikke semantiske) betyd-

⁹ Steinsland 1983, 91, og Josefsson 2001, 72–73, gennemgår og kommenterer disse. Se også de Vries [1960] 1977, 101–102, og henvisninger dér.

¹⁰ Senest Josefsson 2001, samt Steinsland 2001, der ser en *interpretatio norroena* i ligheden mellem de to urpars initialer. Denne lighed får dog primært sin betydning fra Snorris *interpretatio christiana* af Ask og Embla som urpar.

¹¹ *Amma* er egentlig en hypokoristisk betegnelse for 'mor' i lighed med 'mama', 'lille-mor', og bruges bl.a. om bedstemødre — 'gammelmor'. Tolkningen 'stammomder' savner også parallelitet til Ask (Josefsson 2001, 73).

ning bag *ask ok emblo*.¹² Snarere end ét, konkret, pseudo-bibelsk par, én mand og én kvinde, skal vi måske læse navnene som ubestemte betegnelser. På det midterste trin, hvor mennesket gøres livsdueligt, finder guderne mennesket som mand og kvinde, hankøn og hunkøn, Ask og Embla.

Hvad enten de opfattes som konkret par eller kollektivt begreb (i mytisk forstand går det måske ud på et), er det opdelingen i køn der adskiller Ask og Embla fra andre betegnelser for menneskene. Som almindeligt mandnavn og *heiti* for 'mand' er Ask forståeligt i en sådan sammenhæng, men Embla ejer ikke de samme generiske egenskaber — ordet er ukendt som både *heiti* og kvindenavn. Vi kan selvfølgelig her være begrænset af vore kilder, men en vidt udbredt association ville nok have sat flere spor. Navnene og måske især deres sammenstilling må have haft konnotationer til mand- og kvindeskøn der har været umiddelbart forståelige, og den mest nærliggende reference i denne sammenhæng er vel så til kønsdelene. I forbindelse med en myte om undfangelse af selve livet er dette måske endda en ganske rimelig association. Spørgsmålet er om en sådan antagelse kan underbygges.

Der kan ligge en *pars pro toto*-tanke bag navnene,¹³ således at i hvert fald navnet Ask, som betegnelse for manden, også associerer til hans lem. Men omskrivninger i de norrøne kilder for penis — *limr* (lem, gren), *volsi* (valse, rundstok), etc. — synes snarere at afspejle en almen menneskelig semiotik. I hvert fald kan *askr* associere til kønsorganet uden omveje — ordet er *heiti*, synonym, for både *skapt* (skaft, spydskaft) og *sverð* (sværd), begge ord der bruges om det mandlige lem (Fritzner III, 1896, 619). At en sådan association har været reel, synes at fremgå af visse skjaldedigtes erotiske allegorier. Et vers af Hallfrøðr Ottarsson, der menes at være en del af digtet *Hákonardrápa*, viser et eksempel på denne form for billeddannelse:

Sannyrðum spenr sverða
snarr þiggjandi viggjar
barrhaddaða byrjar
biðkván und sik þriðja.¹⁴

Med sande tale fastspænder sværds
snarrådige beskytter af heste
fyrrenålehårede vinds
længselsfulde kone under sig Tredjes.

¹² *Orloglausa* kan også være singularis (fem. akk.) og i så fald kun lægge sig til Embla, ligesom *litt megandi* kan være prædikativ (mask. nom.) til Ask. Det får Gunlög Josefsson (2001, 74–75) en spændende tolkning ud af, men det stemmer ikke overens med den klare analogi mellem adjektiverne som pluralis i *Völuspá* vers 17, og det parret *fælles* får af hhv. guder i vers 18 og de ktoniske kvinder i vers 20 (jvf. Steinsland 1999, 51, og Johansson 2000, 50–53).

¹³ Jvf. f.eks. *viðr*, hvis betydning dækker både en helhed og dens dele: skov, et enkelt træ, træved og en træsplint.

¹⁴ *Skáldskaparmál*, vers 10 (Faulkes 1998, 8).

Ordnet ved hjælp af de grammatiske kategorier, kan verset læses: "Med sværds sande tale fastspænder snarrådig beskytter af vinds heste Tredjes fyrrenålehårede, længselsfulde kone under sig." Verset er en hyldest til en 'snarrådig beskytter af vinds heste', dvs. en vikingehøvding ('vinds heste' er sejlskibe), måske jarlen Hákon Sigurðarson. Det beskriver hvordan han underlægger sig land, hvilket — som i flere andre vers (Faulkes 1998, 158) — er metaforisk skildret som en sexuel erobring af en længselsfuldt ventende eller skælvende kvinde, nemlig "Tredjes fyrrenålehårede (= skovklædte) kone", det vil sige Odins elskerinde, Jord. Kenningen 'sværds sande tale', samlejet som allegori på kamp og erobring, udnytter den dobbelte betydning af *sverd*.¹⁵ En sådan erotisk billeddannelse, med udnyttelse af den tilsvarende dobbeltydighed i ordet *askr*, er muligvis anvendt i et skjaldevers af Refr Gestsson:

Gekk í gulli stokkna
gjöfrifr hárs drifu
askr viðr óerinn þroska
as-freyr sæing meyjjar.¹⁶

Gik i guld-smykkede
gavebegærlig i Haars storm
ask vinder masser af vækst
stridsherre seng kvindes

Grammatisk ordnet bliver det: "Gavebegærlig stridsherre gik i kvindes guldsmykkede seng — i Haars storm vinder ask masser af vækst." Den 'gavebegærlige stridsherre' er krigeren, men konteksten fortæller os ikke hvad det er for en 'kvindes guldsmykkede seng' han gik i — måske er der tale om et plyndringstogt, en grav (hvor kvinden er Hel, døden), eller en allusion til myten om Odin og Gunlød (jvf. *Hávamál* 105: *á gullnom stóli*). Derfor ved vi heller ikke præcist hvad det er for en type 'vækst' han opnår — *þroski* kan betegne både fremgang i rigdom og karriere (prestige og ære), og udvikling som mand (modenhed, mandighed). Meningen med verset er dog ikke afgørende for den erotiske billeddannelse. Vi kan f.eks. antage at verset betyder: "Krigeren gik i sin guldsmykkede grav — i kamp vinder mand stor hæder." Den allegoriske version kan da udpensles således: "Krigeren gik i seng med døden — i samlejet opnår lemmet stor mandighed." Uanset om vi skifter 'døden' ud med noget andet, skildres krigerens kamp — 'Haars (= Odins) storm' — stadig som et samleje hvis resultat eller effekt udnytter det dobbeltydige i såvel *þroski* som *askr* til beskrivelsen af krigerens udbytte. Denne tolkning af *askr* er ganske vist ikke tvingende, men styrkes af sammen-

¹⁵ Bevidst brug af *sverds* dobbelte betydning findes også uden for digtningen, f.eks. i en episode i *Hrólfs saga kraka* mellem Hrólfr og Hjörvarðr (Slay 1960, 51).

¹⁶ *Skáldskaparmál*, vers 314 (Faulkes 1998, 65).

hængen. Som Snorri skriver om brug af allegorier i skjaldedigtning: *Þá bykkja nýgörvingar vel kveðnar, ef þat mál er upp er tekit, haldi of alla visu lengð* (Da regnes allegorier for godt kvædet, hvis det begreb som er taget op, kan fastholdes gennem hele versets længde).¹⁷

At Ask kan associere til mandens kønsorgan, bringer os dog ikke nærmere *Vþluspás* semantik end vi var med Ask som *heiti* for 'mand'. Hvis vi skal forstå *ask ok emblo* som 'mennesket opdelt i køn', må Embla — der som nævnt ikke er belagt som *heiti* for 'kvinde' — analogt med Ask kunne associere umiddelbart til kvindens kønsorgan. I den forbindelse skulle en lignende semiotik som for mandens vedkommende vel så kunne forventes for kvinden.

En sådan semiotik ser Gunlög Josefsson (2001) i ildboret: En stav bores hurtigt frem og tilbage i et hul i et fladt træstykke indtil der opstår ild af friktionsvarmen, hvilket kan symbolisere livets opståen under et samleje. Symbolikken er ikke belagt i nordiske kilder, men kendes fra andre dele af verden. Ask skulle være staven, og Embla brættet med hullet. Dette er ikke nogen ny idé, men tidligere forskere har brugt den til at forklare de to træsorter — en askestav og et elmebræt.¹⁸ Josefsson tolker derimod ud fra brættets funktion, idet hun relaterer Embla til *eimr* (damp, røg, ild) og udleder betydningen 'røgmagerske', 'ildmagerske'. Hvis der skal opnås parallelitet med Ask, skal navnet dog snarere oversættes som en hypokorisme for vagina, f.eks. 'den lille dampende' eller 'den lille brand'. Om denne betydning er sandsynlig, afhænger af ildborets placering i datidens bevidsthed — et forhold kildematerialet ikke belyser.

Der er dog foreslået en etymologi for Embla (som Josefsson overser), hvis semiotik er mindre afhængig af tidsspecifikke forhold. Karl G. Johansson (2000, 49) relaterer navnet til nogle latinske låneord — *âma* (tønde) og *emberi* (spand, trækar) af latinsk *amphora* og roden *am-* (krukke) — hvoraf han udleder betydningen 'vandkrukke'. Som Johansson antyder, forstærkes denne etymologi af at den indgår i et større semantisk kompleks, der synes at præge dette afsnit af *Vþluspá*. Ligesom Ask kan ses som en mikrokosmisk version af Yggdrasils Ask, kan Embla i betydningen 'vandkrukke' udgøre en pendant til Urds Brønd, og dermed placeres mennesket og menneskelige relationer centralt i den kosmiske orden. Denne etymologi kan også forstås i forhold til en kønslig semio-

¹⁷ *Háttatal*, kap. 6 (Faulkes 1991).

¹⁸ Se f.eks. Dronke 1997, 123. Dronkes implikation — at elm skulle være en blød træsort — er dog ikke korrekt. Schrodt (1975, 155) har også brugt denne tolkning til sin udlægning af Egils *lausavisa*.

tik, der kan forstærkes yderligere — måske også sprogligt — ved at tolke *embla* som en variant i femininum til *ampli* (lille krukke, af latinsk *ampulla*).¹⁹ En lignende semiotik findes i det moderne danske slangord 'dåsen' som pejorativt kan betegne både vagina og kvinde. Fantasien har, på dette punkt, næppe ændret sig meget gennem tiderne.

Det synes således muligt at sandsynliggøre at sammenstillingen i *Völuspá* af navnene Ask og Embla, som betegnelse for menneskene delt i to køn, kan have hentet sin betydning fra en association til de mandlige og kvindelige kønsdele. Da *asker* kan være *heiti* for mange ting, må sammenstillingen med *embla* betragtes som afgørende. Spørgsmålet er om denne (eller nogen anden) tolkning kan give mening til den anden sammenstilling af ordene, kenningen 'emblas ask' fra Egils skjaldevers, hvor jeg tidligere nåede frem til at *embla* definerede *asker* som 'sværd'.

Her falder tolkninger som 'elmetræets ask', 'slyngplantens ask', 'stammoderens ask' og 'ildmagerskens ask' hurtigt igennem — ingen af dem kan definere *asker* som et sværd. Hvis *asker* i denne sammenstilling skal opfattes som en *heiti* for både 'sværd' og 'penis', og *embla* vitterlig udgør et semantisk og semiotisk modstykke hertil, skal *embla* næppe heller oversættes 'lille brand' eller 'lille krukke' — man stikker ikke sit sværd i en krukke — men snarere tolkes, analogt med *asker*, som *heiti* for 'skede' — både kvindens og sværdets.

I *Völuspá* kan Ask og Embla associere til mandens og kvindens kønsdele. I Egils kenning inverteres denne semantik. Oversætter vi 'emblas ask' med 'skedes ask', vil 'skede' kunne definere 'ask' som et sværd, både i den kønslige betydning hvorfra kenningen henter sin mening — og som det våben Egil beskriver: 'Lod jeg af skedes ask [sværdet] sværds ild [smerte/død] kastet' — eller lidt mere mundret: 'Jeg slyngede smerte og død fra sværdet'.

Referencer

- Dronke, Ursula: *The Poetic Edda, vol. II, Mythological Poems*, Oxford 1997.
 Faulkes, Anthony: "Pagan Sympathy: Attitudes to Heathendom in the Prologue to Snorra Edda" i Robert Glendinning & Haraldur Bessason (red.): *Edda: A Collection of Essays*, Manitoba 1983, 283–314.
 Faulkes, Anthony (red.): *Snorri Sturluson Edda. Prologue and Gylfaginning*, London [1982] 1988.

¹⁹ Jvf. maskulinum *kumpi* og femininum *kumba* til *kumbr* (klods, klodsmajor).

- Faulkes, Anthony (red.): *Snorri Sturluson Edda. Háttatal*, Oxford 1991.
- Faulkes, Anthony (red.): *Snorri Sturluson Edda. Skáldskaparmál*, 1, London 1998.
- Fritzner, Johan: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*, bind I–III, Kristiania 1886–1896.
- Gunnarsson, Gunnar et al. (red.): *De islandske Sagaer*, bind 1, København [1930] 1960.
- Johansson, Karl G.: "Urds brunn — en källa till förkristen religion i Norden?" i Stina Hansson & Mats Malm (red.): *Guder på Jorden*, Stockholm 2000, 44–56.
- Jónsson, Finnur (red.): *Den norsk-islandske Skjaldedigtning A. Tekst efter håndskriftene*, bind 1, København [1908] 1967.
- Jónsson, Finnur (red.): *Den norsk-islandske Skjaldedigtning B. Rettet tekst*, bind 1, København [1912] 1973.
- Jónsson, Finnur: *Lexicon Poeticum. Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog*, København [1916] 1931.
- Josefsson, Gunlög: "Var Embla en klängranka?" i *Arkiv för Nordisk Filologi* 116, 2001, 71–96.
- Neckel, Gustav (red.): *Edda. Die Lieder des Codex Regius*, bind 1, Heidelberg 1927.
- Nordal, Sigurður (red.): *Íslensk fornrit*, bind II, Reykjavík 1933.
- Schrodt, Richard: "Zwei altnordische Waffen(teil)namen und Egil Skallagrims-son, Lv. 40" i *Arkiv för Nordisk Filologi* 90, 1975, 151–155.
- Slay, Desmond (red.): *Hrólfs saga kraka*, København 1960.
- Steinsland, Gro: "Antropogonimyten i Völuspá" i *Arkiv för Nordisk Filologi* 98, 1983, 80–107.
- Steinsland, Gro: Kapitel 1 og 2 i Gro Steinsland & Preben Meulengracht Sørensen: *Voluspá*, Oslo 1999.
- Steinsland, Gro: "Ask og Embla i Völuspá — fri fantasi eller gammel tradisjon?" i Ásdís Egilsdóttir & Rudolf Simek (red.): *Sagnaheimur*, Wien 2001, 247–262.
- de Vries, Jan: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, 2. udg., Leiden [1960] 1977.

KARIN OLSEN

Metaphorical Density in Old English and Old Norse Poetry

Introduction

When we hear the term 'metaphor', we usually think of the semantic nature of a word. Many theories have been voiced on the subject: among others, the metaphorical relation has been identified as comparison, substitution, interaction or the mapping of one conceptual domain onto another.¹ The present analysis, however, is less concerned with the semantic than with the structural component of the metaphorical statement and then only with its occurrence in Old English and Old Norse poetry. Using Roman Jakobson's famous definition of the poetic function and Jan Mukařovský's principle of semantic accumulation as a basis, I will argue that the *structure* of the metaphorical statement considerably influences the degrees of metaphoricity that these two poetic corpora can achieve, and that these degrees are quite different in either poetry. Furthermore, since the discussion of variations and similarities would hardly be adequate without an examination of why they arose in the first place, it will be illustrated that Old English and Old Norse poetic metaphoricity reflects different literary conventions as well as more general socio-cultural developments (e.g. Christianization), thus giving us some valuable information about the past.

Definitions

In his essay 'Linguistics and Poetics' Roman Jakobson writes about poetic language:

---

¹ For the last approach, see Lakoff and Turner 1989: ch. 2.

What is the empirical linguistic criterion of the poetic function? In particular, what is the indispensable feature inherent in any piece of poetry? To answer this question we must recall the two basic modes of arrangement used in verbal behavior, *selection* and *combination*. If 'child' is topic of the message, the speaker selects one among the extant, more or less similar nouns like child, kid, youngster, tot, all of them equivalent in a certain respect, and then, to comment on this topic, he may select one of the semantically cognate verbs — sleeps, dozes, nods, naps. Both chosen words combine in the speech chain. The selection is produced on the basis of equivalence, similarity and dissimilarity, synonymy and antonymy, while the combination, the build-up sequence, is based on contiguity. *The poetic function projects the principle of equivalence from the axis of selection into the axis of combination.* (1987: 71)

No doubt, Jakobson's notion of 'selection' needs to be modified. Selection is not a separate phenomenon but the result of contextuality. To put it differently, what we wish to say will influence what words we choose. With this modification in mind, however, Jakobson's definition of the poetic principle provides an excellent starting point for the present analysis. Poetic language, Jakobson argues, distinguishes itself from everyday language by the encroachment of various modes of equivalence on sentence contiguity.² Since these modes of equivalence include similarity, and since similarity is an essential feature of the metaphorical relation, metaphor inevitably obstructs the contiguity of a poem: the greater the poem's metaphoricity, the greater the obstruction.

How, then, is this obstruction brought about, and what semantic and mental processes are involved? One process is undoubtedly what Jan Mukařovský calls 'semantic accumulation'.³ According to Mukařovský, language is contiguous and simultaneous. All syntactic elements follow in sequence, but if this sequence were to take place without any consideration of the preceding elements, Mukařovský argues, no unified meaning could be established.⁴ As a consequence, any contiguity must involve

---

² Jakobson's association of metaphor with selection and of metonymy with combination in his well-known essay "Two Types of Aphasic Disturbances" (1987: 109–14) needs to be approached with caution, since metonymy is also a mode of selection.

³ Mukařovský 1976: 53–54. An excellent synthesis of Jakobson's and Mukařovský's theories is given in Steiner and Steiner 1979: 35–70. The article is a revised version of "The Relational Axes of Poetic Language", which appeared as a postscript to Mukařovský's work.

⁴ Language accumulation also plays a significant part in Stephen Pinker's cognitive model of sentence understanding (1994: 192–230); see further footnotes 9 and 14. However, Pinker does not offer any schema indicating this process.

semantic accumulation, giving rise to following process:

John	went	to	the	door
a	b	c	d	e
	a	b	c	d
		a	b	c
			a	b
				a

Language is temporal and a-temporal. We comprehend the individual units in sequence but also retain them in memory; if the second process did not take place, we could not combine them into larger units of meaning (e.g. phrases, sentences, etc). More important for the purpose of the present analysis, however, is the fact that retention is not a linear development, as the given schema might imply. Mukařovský states:

The semantic staticness of a word lies in the fact that its meaning is given to us at once and entirely at the moment that it is pronounced. The 'sense' of an utterance, though it also exists — of course, only potentially — at the very moment when the utterance is begun, attains a gradual realization only in time. The utterance is, therefore, a semantic stream which pulls individual words into its continuous flux, depriving them of a considerable part of their independence of reference and meaning. Every word in an utterance flows, each of its words is accessible to additional shifts in its reference and to changes of instance, that the initial emotional coloration of a word changes under this influence into its very opposite, that the meaning of the word subsequently contracts or expands, and so forth. (1976: 50)

The creation of meaning is a constant process of conjecture and modification; in other words, meaning is the product of the interaction among the elements of all retentional columns. In 'John went to the door' we intuitively form syntactic units (subject, verb, predicate) which slightly influence each others' meanings. 'Went' tells us something about John's abilities; 'John' indicates that 'going' is a human activity; and 'to the door' gives us the destination of this activity. Of course, semantic changes in such a straightforward statement as that given above are not of any concern in this paper, as they do not throw any light on the workings of metaphorical language. Accordingly, only the interaction between the metaphorical word and the so-called 'textual marker(s)', i.e. those parts of the context that make a word, phrase,

etc. metaphorical in the first place, will be analyzed here.⁵ The sentence 'Betty nailed down a contract' may serve as an example:

Betty	<i>nailed</i>	down	a	contract
a	b	c	d	e > e'
	a	b	c	d
		a	b	c > c'
			a	b
				a

Or, in a more simplified form in which only metaphor and textual markers are identified:

Betty	<i>nailed</i>	down	a	contract
a	b	c	d	e > e'
	a	b	c	.
		.	b	c > c'
			.	b > b'
				.

Although the first four words of the statement seem to be as literal as those in 'John went to the door', the situation changes once the last word is reached. Although 'Betty nailed down a . . . ' creates the expectation that Betty is engaged in a physical activity, the direct object 'contract' forces us to re-evaluate the semantic contents of both 'nailed' and 'down'. Contracts are not 'fixed with nails' but can be made secure with the same firmness and determination ($c > c'$). 'Down', on the other hand, does not refer to a physical movement but merely emphasizes Betty's forcefulness and control. It functions as an orientational metaphor, to use Lakoff's and Johnson's term (1980: 14–15), by supplying an abstract concept with a 'spatial orientation'. Finally, the newly established meanings c' and d' give rise to the comparison between a contract and a physical object that can be nailed down like a floor board, thus

⁵ As much as forty years ago, Max Black (1962: 26–29) established that the metaphorical meaning of a word is shaped by its semantic context. A metaphor is recognized because the literal meaning of the metaphorical word ("focus") clashes semantically with other parts of the remainder of the sentence ("frame"). Black, however, ignored that a metaphorical expression can give rise to further semantic shifts, nor did he realize that this expression is a resolution of the clash, an observation first made by Paul Ricoeur (1979: 143–44). When *wælwulfas* 'slaughter-wolves' carry weapons over the Pante in the Old English *The Battle of Maldon*, for instance, we immediately seek for meanings other than the literal one. Usually not canine animals but warriors are armed, in this case the Vikings, as the subsequent appositive phrase *wicinga werod* 'host of Vikings' indicates. In order to adjust the statement to our perception of reality, we find new meanings that fit the context and consequently solve the initial enigma.

endowing a legal agreement with the physical attribute of solidity (e > e¹). The retained verb has consequently caused various semantic shifts which can be observed in the last column and which then contribute to the meaning of the whole utterance.

Finally, the problem of selecting which metaphors to examine in the following analysis of Old English and Old Norse verse has to be addressed. As Lakoff and Turner (1989: 67) have argued, poetic thought distinguishes itself from everyday thought not because poetry is metaphorical and everyday discourse is not. Metaphors underlie most verbal expressions even if we do not recognize them as such. However, poetic thought differs from everyday cognition insofar as it utilizes conventional notions in innovative ways. The metaphorical expression 'to pass away', for example, is quickly recognized as 'to die', but understanding the use of the poetic metaphor 'to go into exile' to refer to the same concept requires some analysis, thus slowing comprehension. Correspondingly, although the principle of equivalence applies to all metaphors, the degree of their influence on sentence contiguity will ultimately depend on their conventional nature.

Nevertheless, this observation is only of limited use for medieval metaphors. Since we do not really know what metaphors were conventional in the Old English and Old Norse poetic corpora, we cannot positively identify them, and yet an examination of *all* metaphors would only blur the distinction between poetic and non-poetic discourse. As a consequence, this analysis focuses mainly on the metaphorical structures that occur *exclusively* in poetry and therefore best meet the otherwise unreliable criterion of unconventionality. I am therefore concerned with genre-specific and, in the case of skaldic poetry, even elitist structures. Even this restriction entails the problem that we can never be completely sure if these poetic metaphors had become conventional, nor is it always easy to determine poetic usage particularly if larger metaphorical structures like allegory are examined. Still, occasional ambiguities will not interfere with the general structural tendencies that can be observed in the metaphorical language of the two poetic corpora, and it is only such tendencies that will be discussed in this article.

Applications: Old Norse Poetry

1 Skaldic Poetry

Norse poetry has conventionally been divided into eddic and skaldic poetry, and since the structure and syntactical position of metaphors and textual markers are very different in both types of poetry, they require separate examination in this analysis as well. To begin with some general observations on the structural make-up of skaldic verse (mainly composed by Icelanders from the ninth to the fourteenth centuries), two features come immediately to mind: the use of extended or *rekit* kennings that incorporate more than three metaphorical or metonymical elements,⁶ and a very flexible word order for the individual kenning parts.⁷ Skaldic kennings can contain up to eight elements, which may appear in any sequence, and which often encourage solutions before the final meaning is established. This focus on nominal structure and comparison gives increased emphasis to Jakobson's principle of equivalence while slowing down sentence contiguity. Interaction on the retentional axis is strong; in fact, in extreme cases it can slow down the movement of a half stanza (*hellingr*) so drastically that the latter appears to be a vast comparison rather than a contiguous statement. The last half stanza of Þórarinn Loftung's eleventh-century *Tøgdrápa* is such a case:

Gatk gollskata;
gǫr's lygs of bǫr
gǫtu gunnvita
gráps tøgdrápa.⁸

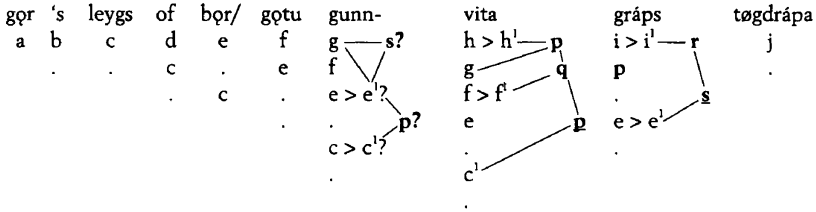
⁶ The term "*rekit* kenning" is used by Snorri Sturluson in his *Háttatal* (ed. Finnur Jónsson 1931: 215). It should be noted, however, that not all critics agree on whether kennings can contain metonymical elements. Whereas Rudolf Meissner's definition of the simplest form of the kenning as "zweigliedriger Ersatz für ein Substantivum der gewöhnlichen Rede" (1921: 2) makes such an allowance, Andreas Heusler calls a kenning "Metapher mit Ablenkung" (cited in Marold 1983: 27–28). The problem with Heusler's definition is that it does not consider the numerous skaldic circumlocutions that contain determinants comprised of another determinant-base word structure. In such compounds, the second-level base word may be metaphorical or metonymical, as the example on pp. 179–80 illustrates.

⁷ A flexible word order, however, does not mean that the syntax of a skaldic stanza is completely arbitrary. A major study of syntactical and metrical rules in the *dróttkvætt* is provided in Kuhn 1983.

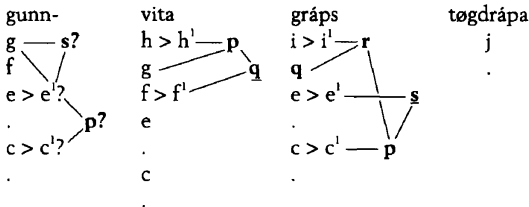
⁸ Finnur Jónsson (ed) 1912–15: IA, 324; IB, 298–99. All references to skaldic poetry are to this edition unless otherwise indicated.

'I won a gold-prince; is composed, of the flame/ tree/ path/ battle-flame/ of the hail/ tǫgdrápa'.

The first line 'Gatk gollskata', 'I won a gold-prince' is a contiguous statement consisting of a verb with affixed personal pronoun and a direct object. The remaining three lines, on the other hand, show hardly any linear movement. The verb phrase *gǫr's* 'is composed' and the subject *tǫgdrápa* enclose a six-element noun phrase the complexity of which can be seen in the following graph:

Or:

p = sword; q = shield; r = battle; s = warrior

All major semantic shifts that occur both on the kenning level and on the level of the various kenning components are indicated. For example, on the kenning level the meaning of the collocation *gunn* 'battle' (g) + *vita* 'light' (h) is 'sword' (p); on the level of the two elements both the determinant and the semantic properties of *vita* determine the metaphorical meaning of the latter (h¹). However, these latter changes will not further be commented upon here, since the main reason for the lack of contiguity in the last three lines of the stanza has to be sought elsewhere. The stanza concludes a poem dedicated to Cnut the Great, and the listener/reader can expect a reference to the Danish ruler as the necessary complement of the verbal phrase 'gǫr's' '... is composed about ...', and yet neither the general context nor the context of the first one-and-a-half lines provides any clues that could aid a concrete analysis of what

follows. Metaphor is piled upon metaphor with the textual markers being an integral part of each, so that only a dissection of the metaphors themselves will lead to a solution.

The first element of this extended metaphor is the third word, and once this word is reached, a very complex retention process full of ambiguities is set into motion. The sequence *leygs* 'of the flame' — *bǫr* 'the tree' (acc.) — *gǫtu* 'of/for/- the path' (acc. gen. or dat.) suggests that the words belong to one or more metaphorical kennings and, since the three elements cannot be combined into such kenning(s) at this point, occupy an important position on the retentional axis as the sentence proceeds. The introduction of *gunnvita* 'of/for/- the battle-flame' eventually solves the problem. Although *gunn-* alone could form another metaphorical sword-kenning with *leygs* ('battle-flame'; p?) or even a warrior-kenning with *bǫr* ('battle-tree'; s?), its syntactic linkage with *vita* makes those two possibilities unlikely. *Gunnviti* is a common metaphorical sword-kenning (p), which in turn can be combined with *gǫtu* to form a metaphorical shield-kenning (q). These initial ambiguities are followed by others that cannot however be so easily resolved. When combined with *leygs* (c), the shield-kenning becomes part of another metaphorical sword-kenning ('shield-flame'; p). 'Sword-hail' (*gráps*) is a metaphorical kenning for 'battle' (r) and a 'battle-tree' is a warrior (s). Finally, if we do not take the step 'q + c > p', another scenario arises. *Gráps* 'hail' is then combined with q ('shield') into a battle-kenning ('shield-hail'; r); a battle-flame' is a sword (p), and a sword-tree is a warrior (s). The subject '*tǫgdrápa*' finally completes the sentence. To sum up, the two sequential prose translations for the passage are:

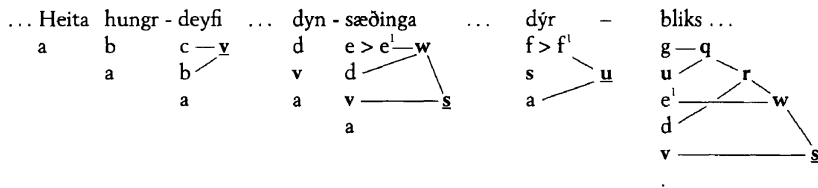
1. I won a gold-prince. *Tǫgdrápa* is composed about the battle-flame's [sword's] path's [shield's] flame's [sword's] hail- [battle-] tree [warrior].
2. I won a gold-prince. *Tǫgdrápa* is composed about the battle-flame's [sword's] path's [shield's] hail [battle's] flame- [sword-] tree [warrior].

Rekit kennings of this length are not common in skaldic poetry, but neither are they exceptional. Rudolf Meissner lists several kennings with five or more elements in his *Kenningar der Skalden*, one of which he quotes from stanza twenty of Hallfreðr Óttarson's *Óláfsdrápa* (1921: 291). As in so many other *rekit* kennings, the selection that burdens the retentional axis process here involves both metaphorical and metonymical relationships, which need to be recognized in order for the meaning to be understood. I will give the first four lines (or *helmingr*) of the

stanza, a word-by-word translation, a graph that indicates the various semantic shifts on the kenning level, and finally a prose translation:

Veitkat hitt, hvárt Heita
 hungredeyfi skalk leyfa
 dynsæðinga dauðan
 dýrbliks eða þó kvikvan. (IA, 163; IB, 154)

'I do not know it whether Heiti's hunger-soother (dat.) I shall praise of
 din-seagulls dead of animal-gleam or yet alive'.

q = shield; r = battle; s = warrior; u = ship; v = feeder, part of warrior kenning; w = raven

'I do not know whether I shall praise the hunger-soother of the sea-
 mews of the din of Heiti's animal's [ship's] gleam [shield, battle, ravens,
 warrior] dead or yet alive'.

The sequence of the elements in this kenning creates ambiguities similar to those indicated in the preceding graph. The elements *Heita* *hungredeyfi* (Heiti = name of a sea-king; 'hunger-soother' = feeder; v) do not form one complete kenning and consequently remain on the retentive axis. Still, *hungredeyfir* (v) constitutes a conventional metonymical base word in a warrior-kenning, which is usually completed with a determinant referring to a beast of battle (e.g. feeder of the raven). The introduction of *dyn-sæðinga* 'of din-seagulls' seems to fulfil the expectations, as, together with a weapon-determinant, it forms a metaphorical circumlocution for 'raven' (w). At the same time, *Heita* must be considered, and in combination with *dýr* 'animal' gives rise to a standard metaphorical ship-kenning (u), which is then collocated with *bliks* 'of the gleam'. 'Ship-gleam' is a metonymical kenning for shield (q) — shining shields were hung on sides of Viking ships — but this new collocation also forces the listener to reassess the two components of *dyn-sæðinga* (w > d,e). *Heita dyn dýrbliks* 'shield-din' provides us with a standard (metonymical) kenning for 'battle' (r), while the original 'din-seagulls' are turned into battle-seagulls, i.e. ravens (w).

Finally, as already mentioned, the ‘hunger-soother’ or feeder of ravens is a warrior (s).

Hallfreðr certainly does not use metaphorical language as extensively as Þórarinn does in the example given above because not only metaphors but also metonyms encroach on the contiguity of the statement. Even the proportion between kenning and the remainder of the sentence is not as distorted in Hallfreðr’s *helmingr* as in Þórarinn’s. And yet the former’s composition is highly metaphorical because it delays the solution of the two metaphors to the very last line and consequently loads the retentional axis with various semantic possibilities that are only gradually reduced as the sentence proceeds.

Since skaldic poetry was composed orally, one may wonder how an audience could understand and enjoy such convoluted constructions as those cited above. No doubt, the audience was acquainted with the conventions of kenning formation and consequently were in a much more advantageous position that we are today. But if we look at the retention process involved in the solution of the extended kenning, we may also speculate on the nature of the audience’s ‘literary competence’ (Culler 1975: 113–30, at 116). Both poet and audience must have been able to retain and combine the various kenning elements, an ability that the modern reader of literature certainly lacks.⁹ At the same time, skaldic poetry distinguishes itself not only by the excess but also by the diversity of its metaphorical language. Although the literary conventions that must have accompanied word-formation and syntax provided the individual skald with the possibility of creating a highly metaphorical poem, many skalds did not exploit this possibility. The skald’s choice of diction and syntax, just like any other poet’s choice, will ultimately depend on his/her own personal inclinations and abilities. For example, in his *Sonatorrek*, Egill Skallagrímsson avoids complex syntax and metaphorical kennings,¹⁰ as both devices would only distract from the depth of the speaker’s personal grief. Stanza seven provides a particularly good example of this outpouring of feeling:

---

⁹ Note, for example, Pinker’s sweeping claim, based on the study of Modern English syntax: “Short-term memory is the primary bottleneck in human information processing. Only a few items — the usual estimate is seven, plus or minus two — can be held in mind at once, and the items are immediately subject to fading or being overwritten” (1994: 201). As skaldic practice shows, both the intrinsic qualities of a language and cultural practices can stretch the limits of short-term memory to a considerable extent.

¹⁰ Throughout the poem, however, Egill resorts to mythological kennings. The kennings are particularly frequent in the first three stanzas, in which the poet complains about his difficulties in composing the poem.

Mjök hefr Rán
 ryskt um mik,
 em ek ofsnauðr
 at ástvinum (1–4)¹¹

'Rán has shaken me strongly, I am stripped of dear friends.'

Mjök	hefr	Rán/	ryskt	um	mik/	em	ek	of-snauðr/	at	ástvinum
a	b	c, c ¹	d > d ¹	e	f ¹	g	h	i > i ¹	j	k l
.	.	.	c, c ¹	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	d ¹	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	c, c ¹	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

The syntax of this *helmingr* is straightforward, and not a single kenning is used. In fact, the interaction between possible metaphors and other parts of the sentence is restricted to three words or fewer, depending on the interpretation of the textual marker 'Rán'. For a pagan Egill, the sea-goddess Rán may have been real (c) or merely a metaphorical construct personifying the sea (c¹). In either case, the context of the stanza makes the verb certainly metaphorical. In response to the drowning of his son Bøðvarr, Egill blames Rán for his grief: neither the sea-goddess nor the sea have shaken Egill physically but have caused a tumult of feelings in him. Furthermore, the metaphorical *ryskja* brings the dead metaphor *snauðr* 'deprived, stripped, poor' (i) back to life. Although *snauðr*, originally derived from a lost verb 'to strip' (Guðbrandr Vigfússon and Richard Cleasby 1957: s.v.), had lost its figurative force and retained the more or less straightforward meaning of 'poor', the physical violence implied in the verb revivifies the literal meaning of the adjective. With the loss of his much beloved second son, Egill is involuntarily and even violently separated (i¹) from his dear friends just as a man may be stripped of his clothes. In spite of these semantic developments, however, the sentence retains overall contiguity, while interaction on the retentional axis is considerably reduced if compared with Þórarinn's or Hallfreðr's stanzas.

Egill's relative avoidance of artificial word order and complex metaphorical kennings shows that no poet at any time had to use highly rhetorical language. However, a more general tendency towards a simplification of the skaldic language occurred after the introduction of Chris-

¹¹ Text in Turville-Petre 1976: 32. Turville-Petre's translation of the lines has been consulted.

tianity in Scandinavia in the late tenth and early eleventh centuries. Critics have repeatedly pointed out that mythological kennings were rare in this transition period and that syntax became more transparent.¹² The new faith emphasized directness of the message and consequently discouraged any techniques that drew too much attention to its language. Poems that are written in this new style are Þórarinn Loftunga's *Glælognskviða*, Sigvatr's *Knútsdrápa* (eleventh century) and Einarr Skúlason's *Geisli* (twelfth century). Stanza four of the last poem may serve as an example:

Upp rann engla skepnu,
 (iðvandr) of dag þriðja
 (Kistr ræðr krapti hæstum)
kunn réttlætis sunna. (IA, 459; IB, 427)

'The sun of justice [Christ], known to the creation of angels, rose up on the third day; guileless Christ rules with the greatest power.'

Upp	rann	engla	skepnu,/	iðvandr	of	dag	þriðja
a	b	c	d	e	f	g	h
.	.	.	.	.	.	.	.
Kistr	ræðr	krapti	hæstum/	kunn	réttlætis	sunna;	
j	k	l	m	n	o	p>p ¹ —x	
.	.	.	.	.	.	o	
.	.	.	.	.	.	.	

Turville-Petre has characterized the skald Sigvatr as a poet who uses complex syntax but simple diction (1976: lxiii). The same can be said about the poet of *Geisli*. The syntax of the *helmingr* just cited, which describes Christ's resurrection, is not easy to follow: the main sentence 'upp rann of dag þriðja réttlætis kunn' is interrupted by two sentences 'engla skepnu kunn' (here marked by italics) and 'iðvandr Kistr ræðr krapti hæstum' (in parentheses), both of which are split into fragments as well. Yet the whole sentence contains only one metaphor *sunna* 'sun', which together with *réttlætis* 'justice' gives rise to a metaphorical god-kennings (x). Accordingly, syntactic oddities burden the retentional axis (not indicated in the graph) without significantly increasing the metaphoricality of the utterance. The listener/speaker has to remember units for their rearrangement later in the sentence, but since this rearrangement

¹² See, for example, de Vries 1964: 1, 227–29.

does not involve metaphor, the metaphorical density of the stanza remains low.

Of course, it would be misleading to assume that skaldic poetry lost all of its metaphoricity as time went on. The introduction of Christianity certainly did not persuade every poet to abandon his old practices. Metaphorical kennings continued to exist together with syntactic intricacy during the transition period; Hallfreðr's convoluted *helmingr* was composed after the poet's conversion, and more examples could be given.¹³ Finally, they became particularly popular with the twelfth-century poets who now showed an antiquarian interest in the old style. Einarr Skúlason, for instance, may be best known for his *Geisli*, but he also composed poems containing highly metaphorical language, as the following *lausavísa* illustrates:

Glymvindi lætr Gøndlar
 gnestr hjørr taka mestum
 Hildar segl, þárs hagli,
 hraustr þengill, drifr strengjar. (IA, 480; IB, 452)

'The valiant prince lets Hild's sail [shield] take most of Gøndul's clashing wind [battle], where string-hail [arrows] showers; the sword clashes.'

Glym-vindi	lætr	Gøndlar/	gnestr	hjørr	taka	mestu/
a b > b ¹	c	d — r	e	f	g	h
a > a ¹	b ¹	.	r	.	.	.
	a ¹	b ¹ > b ²	c			
		a ¹ > a				

Hildar	segl	þárs	hagli,/	hraustr	þengill,	drifr	strengjar			
(i)	(ii)		(i)	(ii)						
i	i	j > j ¹	k	l > l ¹	l	m	n	o	p	t
.	.	i	q	.	.	.	.	.	.	.
d - r ¹	r	.	j	r ² ?	.	.	.	.	.	q
.	.	r	i	.	.	.	.	.	.	l ¹
b ²	.	.	r	r	.	.	.	.	.	.
a			.	.						r

r = battle; q = shield; t = arrow

¹³ As, for example, Þórleikr fagri's *flokkr* on Svein Ulfsson, Hallvarðr háreksblei's *Knútsdrápa* and Sigvatr's last poem on King Óláfr.

Metaphor plays an important part in these four lines. At first glance one might actually think that the prince is steering his ship across the ocean in rough weather (*vindr* 'wind', *hagl* 'hail') rather than fighting a battle; only the kenning determinants *Göndlar*, *Hildar* and *strengjar* pull the narrative back onto a literal level. The main factor determining the high metaphoricity of the stanza, however, is the combination of Einarr's use of ambiguous kenning elements, a complex syntax and flexible word order. Syntax and word order are particularly important in this case. Not only are the elements of two of the three metaphorical kennings separated from each other by one or more words, thus requiring the audience to postpone any judgement until both sentences are complete, but the continuous syntactic violations throughout the stanza also create some semantic ambiguities of their own. True, the interruption of the sentence flow by metaphor is relatively slight in the first line. *Göndlar* quickly resolves the semantic incongruity between *glym*- 'clashing' and *vindi*. While *glym* could have been a metaphorical description (a¹) of a particularly noisy wind (b¹), the reference to the valkyrie *Göndul* indicates that 'wind' is a metaphor for battle, and the sentence reads as follows: '... lets take most of *Göndul*'s clashing wind [battle; r]'. But the unusual word-order of the main sentence — there is no subject in sight — and the interpolation of *gnestr hjorr* 'the sword clashes' create some doubt about this interpretation once the first word of the third line is uttered.¹⁴ *Hildar*, the name of another valkyrie, combines with *glymvindi* just as well as *Göndlar* does; if this new battle-kenning (r¹) is used, the latter word would then stand alone again. *Segl* 'sail', the next word, only temporarily suspends this doubt. It makes *Hildar* part of the shield-kenning *Hildar segl* (q), but since *hagli* in the same line also combines with *Hildar* (note the alliteration here) into another straightforward battle-kenning (r²), *segl* is freed again. Only when the final word *strengjar* 'of the string' is uttered, do we know for certain that the three kennings are *glymvindi Göndlar*, *hildar segl* and *hagli strengjar* 'arrows', and that all kenning elements actually appear in their proper sequence. No doubt, Einarr could compose highly metaphorical verse; if he chose a less convoluted style, he did so because his subject matter required it.

¹⁴ Pinker (1994: 213) calls statements that first mislead the reader/listener "garden paths". He also argues that we follow these paths because we select one interpretation rather than keep all semantic possibilities in mind. Once we hit a dead end we have to start anew.

II Eddic Poetry

Metaphorical density can consequently be both extremely high and low in skaldic poetry. Depending on various factors such as subject, literary preferences and external cultural influences (i.e. Christianity), each skald had the opportunity either to intensify or compromise his/her use of metaphor and complex syntax, a choice that gives rise to an immense number of different levels of metaphoricity in the skaldic corpus. The metaphoricity of eddic poetry does not achieve either this high intensity or this enormous diversity. Being mainly concerned with narrative and to some extent gnomic contents, eddic verse relies heavily on a paratactic, contiguous style that imposes some limitations on metaphorical density, at least at the top end of the 'metaphoricity spectrum'. This can be seen in stanza seven of *Helgaqviða Hundingsbana 9nnur*:

'Hvar hefir þú, hilmir, hildi vacþa
eða goggl alin Gunnar systra?'¹⁵

'Where have you, ruler, awakened battle/ or fed the geese of Gunnar's sisters [valkyries, ravens]?'

Hvar	hefir	þú,	...	hildi	vacþa/	eða	goggl	alin	Gunnar	systra
a	b	c		d	e > e ¹	f	g > g ¹ ?	h	i - w	j - y
					d > d ¹				g ¹ ↗	i ↗
										g ¹ ↘
										w

w = raven; y = valkyrie

The lines uttered by Sváva show how poets *could* make extensive use of metaphor in very different ways without crossing the limits imposed upon them by a contiguous syntax. The interaction between the metaphor *vekia* 'awaken' and the textual marker *hildir* 'battle' is mainly restricted to these two words; *hildir* tells us that *vekia* is a metaphor (e > e¹), while *vekia* animates *hildir* (d > d¹). More important for a comparison with skaldic poetry, however, is the metaphoricity of the *rekit* kenning. The metaphorical base word *goggl* and the two-element determinant are, in skaldic fashion, separated by the past participle *alin* 'fed' so that the metaphor has to remain unsolved (g¹?) until it can interact with

¹⁵ Neckel-Kuhn 1983: 1, 152. All references to the poetic *Edda* are to this edition.

the other kenning elements at the end of the sentence. In fact, some ambiguity arises then, since *Gunnar gogł* makes a perfect valkyrie kenning, and once *systra* is uttered, the audience has to rearrange: Gunn's sisters are valkyries and their geese are ravens. Even in this case, however, the kenning is well integrated into its narrative context. *Hildi vacþa* as well as the correlative *eða* already suggest that *gogł* is not a goose but a bird of battle. The past participle reinforces this hypothesis, as warriors do not 'feed' geese but ravens, and finally the valkyrie-kenning completes the metaphor.

Metaphorical *rekit* kennings are extremely rare in the eddic corpus. Only two other such kennings can be found, and they are metaphorically less complex than *gogł Gunnar systra*. The kennings occur in *Sigrdrifomál* and *Oddrúnargrátr*:

- 1) "Biór foeri ec þér, brynþings apaldr,
magni blandinn oc megintiri". (*Sdr*, st. 5)

"I bring you beer, apple-tree of the corslet-meeting [battle, warrior] mixed with strength and ? great fame".'

- 2) "Opt undromc þat, hví ec eptir mác,
língvengis bil, lífi halda". (*Odd*, st. 33)

"Often I wondered about that, how I could afterwards, Bil of the serpent-bed [gold, woman] , stay alive".'

Both kennings are well integrated into the narrative, the sequences of their elements are grammatically proper, and the kenning referents are either explicitly or implicitly expressed. We know from the context of the poem, for example, that *Sigrdrif* addresses *Sigurðr*. *þér* consequently implicitly identifies the hero while, at the same time, it is the explicit referent of the appositional *brynþings apaldr* 'apple-tree of the corslet-meeting'. The line from *Oddrúnargrátr* is equally straightforward. Again, context tells us that *Oddrún* speaks to *Borgný* in this lament, so that *língvengis Bil* 'Bil of the serpent bed' must be an appellation for the latter. The two metaphorical kennings are complex in themselves, but the processes involved in understanding them certainly are not, since the interaction on the retentional axis involves exclusively the kenning elements and the kenning referent.

Old English Poetry

The failure of eddic metaphoricity to match either the intensity or the diversity of the skaldic metaphorical language shows that the latter has a unique status even in the Scandinavian cultural context. The last section of this article, devoted to the metaphoricity of the Old English poetic corpus, confirms this uniqueness of the skaldic metaphorical mode. Like the eddic verse, Old English poetry never attains the high complexity of the poetry of the skalds and consequently lacks one pole of the 'metaphorical spectrum.' At the same time, however, it shows some interesting features of its own. Since Christianity was firmly established in Anglo-Saxon England before the composition period of the earliest texts that have come down to us, no poems that are essentially products of the pagan period, such as Egill Skallagrímsson's *Sonatorrek* or the eddic *Hamðismál* and *Atlakviða*, exist.¹⁶ All Old English poetry is, to use an observation once made by James Carney on early Irish literature, the result of the 'cross-fertilization' of a pagan ancestry and a Christian present (1966: 2). For instance, the Anglo-Saxon scop used extensive metaphorical narrative, and, as may be expected from a thoroughly Christianized society, allegory was a favourite mode.¹⁷ But the Anglo-Saxon scop also resorted to such narrative whenever he wished to express ideas in more vivid or more attractive terms. Two examples are given here: the first six introductory lines of *Andreas* (1) and lines fifty to fifty-three of *Maxims I* (2):

1)

Hwæt! We gefrunan on fyrndagum
twelfe under tunglum tireadige hæleð,
þeodnes þegnas. No hira þrym alæg
camprædenne þonne cumbol hneotan,
syððan hie gedældon, swa him dryhten sylf,
heofona heahcýning, hlyt getæhte. (Krapp 1932: 2)

'Lo! We have heard in ancient days of twelve glorious men under the stars, thanes of a/the lord/Lord. Not at all did their power diminish in warfare when banners crashed, after they parted, as the lord/Lord himself, high king of Heaven, prescribed their lot.'

---

¹⁶ Of course, since even ninth- and tenth-century Norse poems can be found only in manuscripts dating from later periods, Christian influences at some stage of the transmission of these texts cannot be ruled out.

¹⁷ Popular allegories include the portrayal of temptation as the devil shooting his arrows of sin and of God as a physician. See Stanley 1987: 234–80, at 237–45.

2)

Styran sceal mon strongum mode. Storm oft holm gebringeþ,
 geofen in grimmum sælum; onginnað grome fundian
 fealwe on feorran to londe, hwæþer he fæste stonde.
 Weallas him wipre healdað, him biþ wind gemæne.
 (Krapp and Dobbie 1936: 158)

'Man must steer a violent mind. A storm often raises the sea, the ocean into grim conditions; the angry dark ones begin to hasten from afar to the land, (testing) whether it would stand firm. The walls resist them, the wind is experienced by both of them'

Both poets use metaphorical imagery to enhance the message of each passage. In the first excerpt, the *Andreas* poet expresses the courage of the apostles by consistently portraying them as Germanic warriors living according to the rules of the heroic code.¹⁸ All emphasis is on the heroes' martial prowess; they are presented as glorious leaders whose powers never fail in physical combat. Even the few dispersed textual markers that allude to their role as warriors of God — a possibility that is confirmed a few lines later when Matthew is introduced — are ambiguous and could equally contribute to the literal meaning of the lines. Twelve men are involved, but *twelve warriors* also announce Beowulf's fame. Likewise, it is certainly conceivable that they could have served a lord and then have gone different ways, as God willed. True, *heahcýning* and the appositional *dryhten* remain metaphorical because of the textual marker *heofena*, but the reference to God only indicates that they enjoyed divine favour and not that they were fighting a spiritual battle.

It is unnecessary to establish a graph for the first passage because its metaphorical nature is clear. The aforementioned textual markers raise the possibility of various shifts on the retentional axis which are finally confirmed in the subsequent lines. In the meantime, however, the listener/reader has no problem in comprehending the lines on a literal level, while being prepared to give them a metaphorical meaning. The second example is quite different and does require a graph:

styran	sceal	mon	strongum	mode.	Storm	oft	holm	gebringeþ/
a	b	c	d	e > e ¹	f, f*	g*	h, h*	i, i*
				d > d ¹	e ¹	.	.	.
				.	d ¹	.	e ¹	.
				a > a ¹	.	.	d ¹	.

¹⁸ As Joyce Hill (1981: 57–80, at 65–74) has shown, *Andreas* is the only poetic saint's life which is more heavily influenced by the heroic tradition than by the *miles Christi* tradition.

geofon	in	grimmum	sælum;	onginnað	grome	fundian/		
j,j*	k*,k*	l,l*	m,m*	n,n*	o,o*	p,p*		
h,h*								
f,f*								
fealwe	on	feorran	to	londe,	hwæper	he	fæste	stonde.
q > q ¹ ,q*	r,r*	s,s*	t, t*	u > u ¹ ,u*	v,v*	w,w*	x,x*	y,y*
p > p ¹ ,p*								
o > o ¹ ,o*				q ¹ , q*				
				p ¹ , p*				
				o ¹ , o*				

The poet opens with a statement expressing an emotional process in physical terms: 'a man must *steer* a violent mind'. The sentence is straightforward and can be analysed in the same manner as 'Betty nailed down a contract' (see above). Once *mode* is reached, *styrán* becomes a metaphor (a¹), which turns the mind into a fiercely moving boat (e¹). The next sentence (ll. 50b–51a), on the other hand, is more complex. A sea-storm scene is depicted, but its juxtaposition with the previous statement, which also uses nautical imagery, turns it into a metaphorical description (marked with an asterisk) of a turbulent mind ('strongum mode'). Still, the actual correspondences become only clear in what follows, and then only in the half line 'onginnað grome fundian'. The verb *fundian* usually requires an animated subject which is only suggested by the adjective *grome*. In line 54, however, *fealwe* refers to waves; thus personified waves (q¹) hasten to an encounter with an equally personified coastline (u¹) in order to match their strength with the latter, which successfully resists the attack. It is only a small step to apply the converging martial and sea imagery to the working of the mind: the fierce waves propelled by the wind represent kindled emotions — the referent for *storm* remains unclear — while the mind is compared to the coastline (not a boat!).

The metaphorical processes in the second and third sentence, strongly simplified in the analysis, entail two overlapping extensive metaphors indicated by $\alpha > \alpha^1$ (personification) and $\alpha > \alpha^*$ (depiction of a mental process by means of sea-imagery). The latter process forces the listener/reader to retain and reassess all words, but the movement of the sentence is only slowed down and not halted. After all, the description of the sea-storm does not need re-evaluation but its sig-

nificance in terms of the previous statement does. The audience can easily follow the lines and at the same time translate the literal statement into a metaphorical one. Finally, in order to make sure that his metaphors have been understood, the poet explicates them by means of a related simile:

Swa biþ sæ smilte,
þonne hy wind ne weced;
swa beoþ þeoda geþwære, þonne hy geþingad habbað,
gesittað him on gesundum þingum, ond þonne mid gesiþum healdap
cene men gecynde rice. (ll. 54–58a)

'Just as the sea is calm when the wind does not stir it, so nations are peaceful, when they have negotiated, settle down in healthy circumstances, and then brave men with their kinsmen hold their rightful kingdom.'

In these lines the poet pulls the audience back to his general message: if emotions are checked, people will negotiate and, like the calm sea, remain peaceful and live in prosperity.

Another feature of Old English poetry that keeps the metaphoricity relatively low if compared with skaldic poetry (and even eddic poetry) is the use of appositions. An appositive style, to use Fred Robinson's expression (1985), helps to make metaphors transparent, as lines 1143 to 1144 from *Beowulf* show:

þonne him Hunlafing hildeleoman,
billa selest on bearm dyde. (Klaeber 1950: 43)

'Then Hunlaf's son [placed] the battle-light, the best of swords, into his lap.'

Here the metaphorical nature of *leoma* is explained by the appositional words without requiring the aid of any other syntactic element. Of course, both the determinant *hild* and the general context of the lines already indicate that Hunlaf's son does not place a flame into Hengest's lap, yet the appositional *selest billa* removes any possible lingering doubt that *hildeleoma* is a sword. Thus the process could be described as follows:

...	Hunlafing	hilde-leoman,/	billa	selest	...
	a	b c > c' — p?	d	e	
		. b /	.	d	
		.		p	
				b	
				.	

The process is straightforward. The listener/reader expects a sword kenning which is immediately confirmed by the following noun phrase.

Variation enabled the Old English poet to present a particular concept or idea in different ways; it was up to the individual scop whether he wished to use metaphor for such presentation. In fact, the scop could use metaphorical variation very effectively. The extraordinary description of the Israelites' voyage across the desert in the Old English *Exodus*

Ðær halig god
wið færbryne folc gescylde,
bælce oferbrædde byrnendne heofon,
halgan nette hatwendne lyft.
Hæfde wederwolcen widum fæðmum
eorðan on uprodor efne gedæled,
lædde leodwerod, ligfyr adranc,
hate heofontorht. Hæleð wafedon,
drihta gedrymost. Dægsceldes hleo
wand ofer wolcnum; hæfde witig god
sunnan siðfæt segle ofertolden,
swa þa mæstrapas men ne cuðon
ne ða seglrode geseon meahton
eorðbuende ealle cræfte,
hu afæstnod wæs feldhusa mæst,
siððan he mid wuldre geweorðode
þeodonholde. (Krapp 1931: 93)

'There the holy God shielded the people against the terrible burning, overspread the burning heaven with a covering [wooden board?], the hot air with a holy net. The storm cloud had separated with wide embraces earth and the upper sky alike; it led the host of people, the fire was extinguished, heavenly bright by the heat. The men were amazed, the most joyful of hosts. The protection against the day[-light] moved across the sky; wise God had covered over the course of the sun with a sail, such that the men did not recognize the mast-ropes, nor could see that sail-rod, the earth-dwellers with all their might, how the greatest of field-houses [tents] was fastened, after He honoured with his glory the people gracious to the Lord.'

The metaphors and metaphorical kennings in these much quoted lines are numerous and unusual. In addition to the rather obvious metaphors that depict the heat of the sun as a fire (*færbryne*, *byrnendne heofon*, *ligfyr*), the poet calls the pillar of cloud that protects the Israelites against this fire a covering or wooden board, a net, a day-shield, a sail and a field-

house [tent]. Roberta Frank (1987: 339-42) has suggested that this second set of metaphors has a skaldic ring, since all of the metaphors are the base words of traditional skaldic shield-kennings and consequently reinforce the poet's initial statement that God *shielded* the Israelites against the hot sun. Still, the syntax bears little resemblance to that of skaldic poetry. Although the referent (i.e. pillar of cloud) is not explicitly expressed (as in the previous example), it must have been clear to any member of the Christian community, thus enabling the poet to depict it by means of unconventional imagery. Indeed, the poet removes any remaining doubt concerning the referent by placing three of the five metaphors either in apposition (*bælce*, *nette*) or by making them part of loosely parallel sentences:

Pær halig god . . . bælc oferbrædde byrnendne heofon . . . (71b ff.)
 hæfde witig god sunnan siðfæt segle ofertolden . . . (80b ff.)

Once we know that *bælc* refers to the pillar of cloud, both *net* and *segl* become cloud-metaphors as well.

Finally, Old English scops could use variation to build up the same elaborate metaphorical narrative structures as those discussed in the examples from *Andreas* and *Maxims I* and to keep, at the same time, a condensed, enumerative style. This technique is visible in the last lines of the *Exodus* passage cited above. By claiming that the Israelites could not see the mast-ropes or sail-rod of the pillar of cloud, the poet both elaborates on the sail/pillar-of-cloud comparison and refers to its metaphorical status: the Israelites could not see the ship parts because they did not exist. Another example of extensive metaphorical structures making use of apposition is provided by the sea-journey passage in Cynewulf's *Elene*, lines 243 to 246a. In this passage, Cynewulf vivifies the scene by depicting the ship as a horse rushing over a path:

Pær meahte gesion, se ðone sið beheold,
 breacan ofer bæðweg, brimwudu snyrgan
 under swellingum, sæmearh plegean,
 wadan wægflotan. (Krapp 1932: 72)

‘He, who beheld the expedition, could see there the sea-wood
 break over the pathway, hasten under swellings, the sea-horse
 play, the wave floater advance.’

Here the direct object of ‘meahte gesion’ consists of one metaphorical

verb and three appositional infinitive clauses, all of which contain at least one metaphorical word interacting with its semantic environment:

brecan	ofer	bæð-weg,	brim-wudu	snyrgan	...	sæ-mearh	plegean/
a	b	c d > d ¹ - z	e f > f ¹ - u	g > g ¹		h i > i ¹ - u ²	j > j ¹
	a	.	.	u > u ¹		.	u ² > u ³
		.	z z	z		g ¹	g ¹
		a > a ¹	.	.		u ¹	u ¹
			a ¹ > a ²	a ²		.	.

wadan	wæg-flota
k	l m - u ⁴ > u ⁵
j ¹	.
u ³	k > k ¹
g ¹	j ¹
u ¹	u ³
.	.

u = ship; z = sea

As can be seen from this graph, semantic shifts are extensive but transparent. The two determinants (textual markers) in the metaphorical kennings already indicate that *weg* refers to the sea (d¹) and *mearh* to the ship (i¹), while the appositional structure of which both kennings are part only reinforces these references. The *sæmearh* is also a *brimwudu* 'sea-wood' and a *wægflota* 'wave-floater' and therefore cannot be anything else but a ship which crosses the sea. Yet at the same time, Cynewulf elaborates on the ship-horse comparison by the use of three parallel verbs. Usually associated with animate beings, these verbs both acquire a metaphorical meaning and animate the subject: the ship hastens (u > u¹; g > g¹), plays (u² > u³; j > j¹) and advances (u⁴ > u⁵; k > k¹). Cynewulf's appositional metaphors are both additive and interactive and therefore increase the metaphorical density of the lines more than purely enumerative ones.

Because no pre-Christian Anglo-Saxon poetry has survived, we simply do not now whether the Old English appositional poetic style was rooted in an ancient tradition and only reinforced by Christian literary practices (as in Ireland), or was the product of Christianity alone. In any event, Old English variation was a stylistic feature that corresponded to the new religion's emphasis on clarity and simplicity to the extent that even extraordinary metaphors remain accessible to us. This metaphori-

cal quality distinguishes Anglo-Saxon verse from Norse poetry, in which the appositional style was never fully developed. The more frequent occurrence of hypotaxis rather than parataxis and of substitutional rather than appositional metaphors is a dominant feature of skaldic poetry, but the appositive style is not common in eddic verse either. If Walther Paetzel's study of the *Elder Edda* (1913) can be taken as an accurate description of eddic style, then variation is a relatively infrequent phenomenon in that form of poetry. Perhaps the mainly traditional material of the eddic poems, like the conventional formulations of skaldic verse, discouraged the cultivation of a style that was not part of a native tradition. In contrast, the metaphorical practices of Old English versification appear less strongly defensive of the native cultural heritage and, consequently, more readily assimilated into the new faith.

Bibliography

- Black, M., 1962: *Models and Metaphor*. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Carney, J., 1966: *Early Irish Literature*. Ed. and trans. E. Knott and G. Murphy. Routledge & Keegan, London.
- Culler, J., 1975: *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Routledge & Keegan Paul, London.
- Finnur Jónsson (ed.), 1931: *Edda Snorra Sturlusonar*. Nordisk Forlag, Copenhagen.
- , 1912–15: *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. 4 vols, vols A 1, II, tekst efter håndskrifterne; vols B 1, II, rettet tekst. Nordisk Forlag, Copenhagen.
- Frank, R., 1987: "Did the Anglo-Saxon Audiences Have a Skaldic Tooth?" *Scandinavian Studies* 59.3 (1987), pp. 338–55.
- Guðbrandr Vigfússon and Richard Cleasby, 1957. *An Icelandic-English Dictionary*. 2nd edn rev. by W.A. Craigie. Clarendon Press, Oxford.
- Hill, J., 1981: "The Soldier of Christ". *Leeds Studies in English* n.s. 12, pp. 57–80.
- Jakobson, R., 1987: "Linguistics and Poetics". K. Pormorska and S. Rudy (ed.), *Language in Literature*. Harvard University Press, Cambridge, MA, pp. 62–94.
- Klaeber, Fr. (ed.), 1950: *Beowulf and the Fight at Finnsburg*. 3rd edn. D.C. Heath and Company, Lexington.
- Krapp, G.P. (ed.), 1931: *The Junius Manuscript*. ASPR 1. Columbia University Press, New York.
- , 1932: *The Vercelli Book*. ASPR 2. Columbia University Press, New York.
- Krapp, G.P. and E.V.K. Dobbie (eds), 1936: *The Exeter Book*. ASPR 3. Columbia University Press, New York.
- Kuhn, H., 1983: *Das Dróttkvætt*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.

- Lakoff, G. and M. Johnson, 1980: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago and London.
- Lakoff, G. and M. Turner, 1989: *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Marold, E., 1983: *Kenningkunst*. W. de Gruyter, Berlin and New York.
- Meissner, R., 1921: *Die Kenningar der Skalden*. Kurt Schröder, Bonn and Leipzig.
- Mukařovský, J., 1976: *On Poetic Language*. Ed. and trans. J. Burbank and P. Steiner. Peter de Ridder Press, Lisse.
- Neckel, G. (ed.) and H. Kuhn (rev.), 1983: *Edda: die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. 2 vols. 5th edn. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Paetzel, W., 1913: *Die Variationen der altgermanischen Alliterationspoesie*. Palaestra 48. Mayer and Müller, Berlin.
- Pinker, S., 1994: *The Language Instinct*. Penguin, London.
- Ricoeur, P., 1979: "The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling". S. Sacks (ed.), *On Metaphor*. University of Chicago Press, Chicago and London, pp. 141–57.
- Robinson, F.C., 1985: *Beowulf and the Appositive Style*. University of Tennessee Press, Knoxville.
- Stanley, E.G., 1987: "Old English Poetic Diction and the Interpretation of *The Wanderer*, *The Seafarer*, and *The Penitent's Prayer*". Stanley (ed.), *A Collection of Papers with Emphasis on Old English Literature*. Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, pp. 234–80.
- Steiner, P. and W., 1979: "The Axes of Poetic Language". John Odmark (ed.), *Language, Literature and Meaning I: Problems of Literary Theory*. Benjamins, Amsterdam, pp. 35–70.
- Turville-Petre, E.O.G., 1976: *Scaldic Poetry*. Clarendon Press, Oxford.
- Vries, J. de, 1964: *Altnordische Literaturgeschichte*. 2 vols. De Gruyter, Berlin.

Symmetri eller asymmetri? Kognitiva principer för betydelseutveckling, med exempel från fornsvenskan

1. Inledning

Nyare forskning inom diakron lexikal semantik och grammatikalisering visar att betydelseutveckling inte är slumpmässig utan motiverad av generella principer som skär tvärs igenom språkspecifika lexikon och grammatiska system. Metaforiska och metonymiska processer är exempel på sådana generella principer — som snarare är kognitiva än rent lingvistiska, eftersom de ytterst grundar sig på hur vi uppfattar, tolkar och tänker på omvärlden.

En av de centrala frågorna för forskningen om betydelseutveckling är om, och i vilken mån, vi kan förutsäga vilka utvecklingsvägar som är möjliga, om än inte nödvändiga, givet en viss (käll)betydelse hos ett ord. Det finns t.ex. ett visst stöd för hypotesen att ord som betecknar temporal samtidighet har en potential att utveckla olika kontrastiva betydelser; jfr ordet *emellertid*, som lånades från medellågtyskan i betydelsen 'under tiden' men så småningom utvecklade en adversativ betydelse (Lehti-Eklund 1990: 89 ff.). (Se Traugott 1986 och Abraham 1976 för exempel från engelska och tyska.)

I föreliggande artikel försöker jag rekonstruera de semantiska utvecklingsvägarna hos ett antal svenska formord — *igen*, (*e*)*mot*, *vid* och *med* — genom att kartlägga deras polysemi i fornsvenskan.¹ Därvid behandlar jag hela den fornsvenska perioden som ett synkront stadium och bortser från den inbördes kronologi hos de olika betydelsevarianterna som man eventuellt skulle kunna postulera utifrån beläggen i handskrifterna. Den rekonstruerade inbördes kronologin baseras i stället på antaganden om samband mellan specifika betydelsetyper, gjorda inom ramen för den

---

¹ I Dekeyser (1990) redogörs för den historiska utvecklingen av motsvarande fornengelska prepositioner, nämligen *with*, *mid*, *against*.

kognitiva semantiken (se t.ex. Lakoff 1987). Med min undersökning vill jag dels visa hur generella, kognitiva principer kan förklara likaledes generella och återkommande betydelseutvecklingar, dels ge mitt bidrag till frågan om vilka källbegrepp som (potentiellt) ger upphov till vilka nya (deriverade) begrepp. Gemensamt för de ovannämnda formorden är att den primära betydelsen i fornsvenskan kan generaliseras som SPATIAL NÄRHET, vilket helt enkelt innebär att två entiteter är lokaliserade i varandras rumsliga närhet. De primära betydelserna hos *igen*, (*e*)*mot* och *vid* överlappar delvis, eftersom de alla tre också kunde uttrycka SPATIAL OPPOSITION, dvs. det förhållandet att två entiteter inte endast är belägna i varandras rumsliga närhet utan dessutom är vända mot varandra. Det fjärde lexemet, *med*, utgör en semantisk motpol till de andra tre genom att det betecknade (och betecknar) en situation där två entiteter i stället är symmetriskt ordnade, dvs. sida vid sida.

Två varandra motsatta principer tycks återkommande aktiveras i betydelseutvecklingen hos *igen*, (*e*)*mot*, *vid* och *med*, nämligen den s.k. asymmetri- respektive symmetriprincipen. Dessutom länkas deriverade betydelser samman med hjälp av både metonymi och metaforisk överföring. Medan de förstnämnda principerna verkar specifikt på relationsord (åtminstone när det gäller att generera polysemi), spelar de sistnämnda en central roll för betydelseutvecklingen hos de flesta kategorier av ord. De olika principerna för betydelseutveckling presenteras närmare i avsnitt 2, medan jag i avsnitt 3 beskriver hur dessa principer verkar i betydelseutvecklingen av *igen*, (*e*)*mot*, *vid* och *med*. I avsnitt 4, slutligen, diskuterar jag implikationerna av det (kognitiva) synsätt på betydelseutveckling som här presenteras.

2. Generella principer för betydelseutveckling

2.1. Asymmetri- och symmetriprincipen

Studier av betydelseutvecklingen hos, särskilt engelska, formord (Traugott 1985a,b; Dekeyser 1990) visar på återkommande samband mellan begreppen riktning, opposition och association; det sistnämnda begreppet innefattar både spatial närhet och temporal samtidighet, liksom den komitativa betydelsen ('tillsammans med'). Lexem med en ursprunglig riktningsbetydelse utvecklar ofta betydelsen 'opposition', dvs. motstridande viljor, handlingar etc. I fornsvenskan används t.ex. *igen* både i betydelsen '[riktning] emot' och i betydelsen 'opposition', där den förra

av allt att döma är äldre än den senare (se t.ex. Skeat 1953 u. *again*). Å andra sidan utvecklar lexem med betydelsen 'opposition' inte sällan en komitativ betydelse, vilket är fallet hos engelskans *with* 'med', emanerat ur feng. *wid* 'mot'. Traugott (1985a: 238) menar på grundval av sådana betydelseutvecklingar att begreppen riktning, opposition och association är nära förbundna med varandra i, vad hon kallar, "mental space". Förbindelselänkarna mellan dessa olika begrepp kan i enlighet med Traugott formuleras som generella principer för betydelseutveckling, nämligen de nedan presenterade asymmetri- och symmetriprinciperna.

Den princip som förklarar övergången från en associationsbetydelse till en oppositionsbetydelse benämner Traugott *asymmetriprincipen*, eftersom resultatet blir en asymmetrisk representation av de två entiteter som är associerade med varandra i tid eller rum. Engelskans *while* betecknade ursprungligen en (partiell eller fullständig) samexistens i tiden hos två handlingar ('under den tiden'), men utvecklade i kontexter där den temporala överlappningen inte var i fokus också en kontrastiv betydelse, dvs. en asymmetrisk representation av de två handlingarna. Jämför *Jane sang while Jill played*, där *while* är tvetydigt mellan den temporala betydelsen och den kontrastiva betydelsen (där den temporala överlappningen är irrelevant) (Traugott 1986: 144).² Asymmetriprincipen avspeglar sig på varje nivå i grammatiken: på den fonologiska nivån där den "ideala" stavelsen består av en konsonant och en vokal, på den syntaktiska nivån i förhållandet mellan nominalfras och verbfras (predikatet) och på den semantiska (eller snarare konceptuella nivån) i ordnandet av två entiteter ansikte-mot-ansikte istället för efter varandra (se nedan).

Den andra typen av övergång — från en oppositionsbetydelse till en associativ betydelse — är resultatet av att en motsatt princip har verkat, nämligen den s.k. *symmetriprincipen*. Symmetriprincipen (hos Traugott 1985a kallad "kohesionsprincipen") har bland annat relevans för uppbyggnaden av en text. Talaren strävar efter att skapa parallella eller successiva strukturer (t.ex. då–nu, vi–de) i syfte att ge ett inre sammanhang åt texten (jfr Halliday & Hasan 1976). I betydelseutvecklingen av formorden märks denna princip bl.a. i repetitionsbetydelsen hos svenskans *igen* och engelskans *again* (se vidare avsn. 3.1.).

Asymmetri- och symmetriprincipen förutsätter två entiteter som kan ordnas i förhållande till varandra. Den optimala "inputen" för dessa kognitiva principer utgörs följaktligen av relationsord — typiskt prepositioner och adverb — vars semantiska pol innefattar en entitet (Trajektorn)

²För ett annat exempel på hur asymmetriprincipen verkat på ett temporalt formord (nämligen *innan*) se Ekberg (1993).

som fokuseras (eller bestäms) i förhållande till en annan entitet, Landmärket (se vidare Langacker 1987: 231 ff.). Båda principerna kan få såväl lexikal som grammatisk eller semantisk manifestation. På den semantiska nivån, som är den som är relevant här, är dessa principer relaterade till olika modeller för orientering av spatiala eller temporala entiteter. Traugott (1986) refererar till de två huvudtyperna av orienteringsmodeller som det *slutna* respektive det *öppna fältet*. Den asymmetriska oppositionsbetydelsen hos svenskans (*e*)*mot* har sin utgångspunkt i det slutna fältet, där de båda parterna är orienterade ansikte-mot-ansikte; jfr fig. 1:

Fig. 1. Det slutna fältet: asymmetrisk relation.

Den symmetriska repetitionsbetydelsen hos *igen* relateras i stället till en modell där två objekt ordnas i förhållande till varandra enligt det öppna fältet, dvs. ordnade efter varandra (med framsidan vänd åt samma håll); jfr fig. 2:

Fig. 2. Det öppna fältet: successiv symmetrisk relation.

Också beträffande den komitativa betydelsen hos *med* är (den potentiella) rörelseriktningen densamma för de båda entiteterna. I det omärkta fallet är de två entiteterna emellertid sidoordnade, eftersom det inte finns någon given före-efter-ordning mellan dessa; jfr fig. 3:

Fig. 3. Det öppna fältet: sidoordnad symmetrisk relation.

Sammanfattningsvis innebär den asymmetriska relationen att två entiteter är (eller ses som) ordnade ansiktet-mot-ansikte i det spatiala rummet — eller (överfört) i en temporal eller annan abstrakt domän — medan den symmetriska relationen kan realiseras antingen som en successiv eller som en sidoordnad variant.

2.2. Metonymi och metaforisk överföring

Metaforisk överföring är en grundläggande princip i såväl den synkrona polysemin hos ett lexikalt begrepp som i den diakrona betydelseutvecklingen, oavsett om denna leder till en ny lexikal betydelse eller till en mer eller mindre grammatikaliserad betydelse (Sweetser 1988; Heine et al. 1991). Särskilt den kognitiva semantiken har uppmärksammat metaforen som en kognitiv princip för att skapa nya, ofta mer abstrakta, betydelser ur primära, oftast konkreta, betydelser (Lakoff & Johnson 1980; Lakoff 1987). Betecknande för den metaforiska överföringen är att den innefattar en övergång från en konceptuell domän till en annan. Problemet med denna till synes enkla definition av metaforisk överföring är att avgränsningen av en domän inte är oavhängig från de uttryck, metaforiska och bokstavliga, som representerar domänen (se diskussionen hos Broström 1994: 26 ff.). Om gränserna mellan de olika domänerna inte är skarpa blir det också oklart huruvida den metaforiska överföringen är abrupt och diskontinuerlig eller gradvis och kontinuerlig. Metonymin däremot förskjuter fokus från en del av betydelsekategorin till en annan del; den ökar inte informationsgraden (som metaforen kan sägas göra) utan förskjuter snarare perspektivet; jfr exemplet *Strindberg är svårläst* där *Strindberg* refererar till de litterära verk som personen Strindberg producerade.

I grammatikaliseringen av engelskans *go* ser Heine et al. (1991) utvecklingen från den spatiala betydelsen, *Henry is going to town*, till den futurala användningen, *The rain is going to come*, som ett resultat av metaforisk överföring. Domänskiftet är i detta fall odiskutabelt. De båda klart avgränsade betydelserna hos *go* binds emellertid samman av en rad av användningar där den lexikala betydelsen gradvis övergår i den grammatikaliserade futurumbetydelsen (s. 70). Karakteristiskt för dessa mellanstadier är att två eller flera betydelser överlappar, jfr *I am going to eat* där den futurala betydelsen samexisterar med den spatiala betydelsen, som emellertid i den här kontexten inte längre utgör den fokuserade betydelsen. Heine et al. (1991) (och flera andra forskare) ser en betydelseutveckling som den ovan beskrivna som en serie kontextuellt avhängiga fokusförskjutningar (eller alternativa "perspektiveringar"³) som är *metonymiska* till sin natur,⁴ men leder fram till en *metaforisk* betydelse. (Se även Traugott (1989: 51) om de olika funktionerna hos metonymin ("pragmatic strengthening" med hennes terminologi) och metaforen.)

³ Se Taylor (1989: 90).

⁴ Den abstrakta futurumbetydelsen innefattas ju, som en pragmatisk implikatur, också i den rena spatiala användningen av *go*.

Sammanfattningsvis urskiljer Heine et al. (1991: 102 f.) såväl en *makronivå*, där den metaforiska överföringen är den viktigaste länken mellan primära och deriverade betydelser, som en *mikronivå* där (grammatikaliserings)processen drivs framåt av pragmatiska omtolkningar av betydelsestrukturen hos lexemet ifråga. På mikronivån blir en icke-fokuserad, kontextuellt avhängig betydelsekomponent gradvis alltmer fokuserad för att så småningom konventionaliseras som en fokuserad betydelse.

3. Den fornsvenska polysemin hos *igen, (e)mot, vid, med*

Igen har i modern svenska enbart adverbial funktion medan *(e)mot*, *vid* och *med* kan fungera både som preposition och adverb. Historiskt är *igen* en utvidgning, med prepositionen *i*, av prepositionen och adverbet *gen*, som i sin tur emanerar ur ett adjektiv med betydelsen 'rak' (jfr *genväg*); den äldsta betydelsen hos *igen* torde vara 'i rak linje med' (Skeat 1953, u. *again*). *Vid* är en förkortad form av fnord. *wiper* med betydelsen 'mot' (jfr *vedervärdig*), medan *emot* är en sammansmältning av prepositionen *i* och substantivet *mot* (med betydelsen 'möte'). *Med* är ett gammalt germanskt ord med den ursprungliga betydelsen 'mellan, bland' (Hellquist 1957 [1922] u. *med*).

Ser vi på den fornsvenska användningen av dessa fyra lexem skulle vi kunna beskriva den gemensamma, överordnade betydelsen som SPATIAL NÄRHET. Karakteristiskt för de centrala användningarna av *igen, (e)mot, med* och *vid* är nämligen att Trajektorn (A) och Landmärket (B) är lokaliserade inom samma domän (C) (eller rör sig i samma eller motsatt riktning inom denna domän).

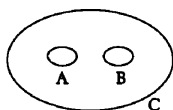

Fig. 4. Begreppet SPATIAL NÄRHET

Beträffande *igen* tycks den centrala rumsliga betydelsen i fornsvenskan ha varit '(e)mot, till mötes' (se Söderwall 1884–1918 u. *i gen*). Betydelseutvecklingen hos *igen*, från fornsvensk tid och framåt, uppvisar en rad exempel på kognitivt motiverade semantiska relationer. En av dessa är just utvecklingen från den äldsta betydelsen 'i en rak linje med' till bety-

delsen ANSIKTE-MOT-ANSIKTE — en utveckling som har paralleller i andra germanska språk, t.ex. engelskan. Enligt Traugott (1985a) är betydelseutvecklingen av fornengelskans *ongean*, från 'i rak linje med' till 'opposition', ett resultat av att asymmetriprincipen har verkat (se avsn. 2).

Också (*e*)*mot* och *vid* betecknade i fornsvenskan ordnandet av två entiteter längs en (reell eller tänkt) linje så att de var vända mot varandra, dvs. "ansikte mot ansikte". För *med* däremot var den centrala betydelsen i fornsvenskan, liksom idag, den komitativa, dvs. de båda entiteterna ordnas "sida vid sida".

Med stöd av den fornsvenska polysemin hos de ovannämnda lexemen, jämte de data som presenteras i Traugott (1985a,b) och Dekeyser (1990), antar jag att det finns konceptuella, och lingvistiskt derivativa, länkar mellan begreppen SPATIAL NÄRHET, KOMITATIVITET och ANSIKTE-MOT-ANSIKTE (jfr fig. 5 nedan).

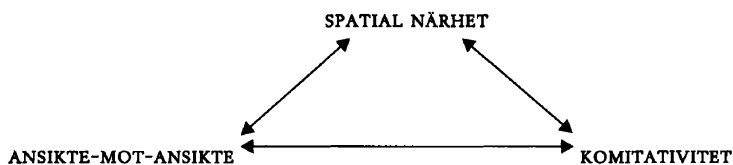

Fig. 5. Förbindelselänkar mellan generella betydelser hos igen, (*e*)*mot*, *vid*, *med*.

Exemplen i (1)–(5) nedan⁵ illustrerar övergångar mellan de olika noderna i figuren ovan. Exempel (1) visar att såväl *mot* som *vid* i fornsvenskan kunde användas i en betydelse där den asymmetriska ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen är bortträngd till förmån för ett betonande av den SPATIALA NÄRHET som blir följderna när två entiteter närmar sig varandra.

- (1) a. *tha han kom mot konungens pawlun*
 b. *ok möta sinom bonda wiþ een port*

ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen kunde emellertid också ge upphov till den konversa relationen, nämligen den klart symmetriska KOMITATIVA betydelsen. Så har väl skett när *vid* i fornsvenskan används i betydelsen 'med, samman med', jfr:

⁵Dessa, liksom de följande exemplen är, om inte annat anges, tagna från Söderwalls *Ordbok öfwer Svenska Medeltidspråket* (Sdw) under uppslagsorden i *gen*, (*a/i*) *mot(e)*, *viþ*, *mäþ*.

(2) *ath the wille wiidh swerige bliffua*

Begreppen KOMITATIVITET respektive SPATIAL NÄRHET utgör inte heller de skarpt avgränsade betydelsekategorier, snarare representerar de fokuspunkter längs ett kontinuum, där betydelserna gradvis övergår i varandra. Betydelsen hos *med* i exempel (3) kan beskrivas just som en överlappning mellan SPATIAL NÄRHET ('i närvaro av') och betydelsen KOMITATIV ('tillsammans med').

(3) *thön hus han skal äta ok drikka i medh sit härskap*

Men det primärt komitativa *med* uppvisar också användningar där den allmännare betydelsen SPATIAL NÄRHET snarare än KOMITATIVITET är i fokus. I ex. (4) bör *med* enligt Sdw (s. 72), tolkas som 'i närvaro av'.

(4) *blyffuer (näml. det stulna) i handom tagit mz thwa aff brödrom*

I exempel (4) har *med* mist sin specifika komitativa betydelse, och därmed har också den explicit symmetriska relationen mellan Trajektorn och Landmärket gått förlorad. Slutligen visar den nysvenska användningen av *med* i (5) att prepositionen även kan tolkas explicit asymmetriskt, dvs. ANSIKTE-MOT-ANSIKTE. Övergången från en symmetrisk till en asymmetrisk relation antar jag här, liksom i övriga fall, vara resultatet av den s.k. asymmetriprincipen.

(5) *Kalle slogs med Per.*

Med utgångspunkt i den fornsvenska polysemin hos *igen*, (*e*)*mot*, *vid* och *med* skall jag i de följande delavsnitten visa hur begreppen SPATIAL NÄRHET, ANSIKTE-MOT-ANSIKTE respektive KOMITATIVITET vart och ett ger upphov till "kedjor" av kognitivt motiverade betydelsevarianter. Hypotesen är att de återkommande och överlappande polysemimönster som kan skönjas vid ett närmare studium av dessa fyra lexem inte är tillfälliga utan systematiska. Närmare bestämt antar jag att samma (generella) betydelser kan uppstå hos olika lexem, givet en viss, gemensam "input".

3.1. Betydelser deriverade ur relationen ANSIKTE-MOT-ANSIKTE

Den gemensamma nämnaren för användningarna av *igen*, (*e*)*mot* och *vid* är betydelsen ANSIKTE-MOT-ANSIKTE, dvs. två parter rör sig (6a–c) eller befinner sig (6d) ansikte-mot-ansikte:

- (6) a. *konungin gik honum siälfuer ij geen*
 b. *ganger han gladhlika mot sinom systerson*
 c. *oktouiianus ... fiöl niþar við iorþ*
 d. *til sit bordh honum sitia loot widh annan ändan sik a moot*

Ansikte-mot-ansikte-relationen kan emellertid också rymma fientlighet mellan de båda parterna. I vissa kontexter kan denna fientlighet fokuseras, och betydelsen OPPOSITION uppstå och konventionaliseras. Denna utveckling är gemensam för alla tre lexemen. I de fornsvenska exemplen manifesteras denna betydelse som alltifrån fysisk rörelse (7a) via mer eller mindre konkret handling (7b–d) till olika grader av avoghet (7e–f).

- (7) a. *foro the iärlsins här ij mot*
 b. *om nakar mälir mik ij geen*
 c. *galin ok grymber a mot cristno folke*
 d. *gitar þu e[í]gh sua giort viðar min guþ*
 e. *hafua naturlíkt hat ok awndh wider cristit folk*
 f. *thz war mik i mot*

I en utvidgad användning kan "oppositionen" också vara defensiv; i exemplen nedan har *vid* betydelsen "emot, till motverkande av, till bot för, för':

- (8) a. *wid nya byldh tak glethomarium ...*
 b. *wyder bryst wärk*

I förhållandet att två entiteter är vända med framsidorna mot varandra finns ett incitament till jämförelse mellan de båda. Häri ligger väl förklaringen till att lexem med en grundläggande ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelse inte sällan utvecklar betydelsena JÄMFÖRELSE respektive KONTRAST. Så uppvisar både *mot* och *vid* en betydelseutveckling från en konkret ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelse till en mer abstrakt, och grammatikaliserad, betydelse av JÄMFÖRELSE (ex. (9) och (10)), där den asymmetriska betydelsen är nedtonad, eller t.o.m. bortträngd (jfr (9b)).

- (9) a. *the matta ware enkte räknande älla wärt mot the watne som i gen ware*
 b. *skal han wth giffua iiii päninga. lika mothe⁶ thom andra swenommon*
- (10) a. *thessa timans pinor äru enkte wärdha vidh⁷ komaskolande äro*
 b. *oc nw liknar han them widher⁸ stiärnor*

Betydelsen KONTRAST, som i fornsvenskan är belagd hos både *mot* och *vid*, betraktar jag som en extension ur jämförelsebetydelsen, eftersom ett motsatsförhållande mellan två entiteter förutsätter en jämförelse mellan dessa. Intressant nog har vi i kontrastbetydelsen återigen en explicit asymmetrisk relation.

- (11) a. *nu är dygdh ok odygdh huarin andre åmote,⁹ så sum het ok kalt, huit ok suart*
 b. *hör nu huat mine ouini göra mot¹⁰ thy som mine vini giordho fordhom*
 c. *huat skilde þik við¹¹ hælgho martires*

Betydelserna JÄMFÖRELSE och KONTRAST är liksom OPPOSITION resultat av metonymiska extensioner ur ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen. Men medan KONTRAST och OPPOSITION bibehåller en asymmetrisk relation mellan de båda entiteterna, så är jämförelsebetydelsen snarast symmetrisk.

Den adverbiala användningen av *igen* uppvisar ytterligare en utvecklingsväg med utgångspunkt i ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen, nämligen de kognitivt motiverade betydelserna TILLSLUTEN (*Dörren slog igen*), TILLBAKA (*Besvären kom igen efter en vecka*) och ITERATION (*Är du här nu igen?*). I de två förra fallen är det troligt att betydelseextensionen har uppstått till följd av en kontextuell implikatur. En (tänkt eller reell) rörelse ansikte-mot-ansikte kan inte fortsätta i det oändliga, eftersom vägen blockeras av den andra entiteten. Antingen upphör därför rörelsen och betydelsen 'tillsluten' uppstår eftersom de två mötande entiteterna stänger varandras väg (i konkret såväl som i metaforisk/abstrakt

⁶ 'likhet med'

⁷ 'emot, i jämförelse med'

⁸ 'vid, med'

⁹ 'i motsatsförhållande till'

¹⁰ 'i motsats till'

¹¹ 'från'

betydelse; jfr ex. i (12) och fig. 6), eller viker rörelsen av och vänder tillbaka till utgångspunkten (13), fig. 7.¹²

- (12) a. *Dörren slog igen.*
b. *Pojken tryckte ansiktet mot rutan.*

Fig. 6. TILLSLUTEN

- (13) a. *Kasta intet småsteenar åth vår Herre, han kastar stoora igen.*
(1665)¹³
b. *Taga sin skada igen.* (1684)¹⁴

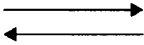

Fig. 7. TILLBAKA

Betydelsen TILLBAKA innefattar således ett drag av repetition (rörelsen upprepas men åt motsatt håll), som i sin tur kan fokuseras och därmed ge upphov till en ny konventionaliserad betydelse hos *igen*, nämligen ITERATION. Jfr exempel (14) och fig. 8:

- (14) *Är du här nu igen?*

Fig. 8. ITERATION

Traugott (1985) ser repetitionsbetydelsen hos den nutida engelskans *again* som ett utslag av den, i förhållande till asymmetriprincipen, omvända principen, nämligen symmetriprincipen (se avsn. 2). Ur en betydelse som refererar till två olika rörelser (ett "kommande" och ett "gående") utvecklas en betydelse där de båda rörelserna ses som symmetriska rörelser som upprepas.

I betydelseutvecklingen av *igen* har, hypotetiskt, asymmetriprincipen

¹² Betydelsen 'kvar, över' hos *igen* implicerar att en rörelse tillbaka till utgångspunkten förhindras och bör därför kunna ses som en extension av TILLBAKA:

(i) a. *När de andre reste hem blef han igen och går der i neigden och arbetar* (1674)
(SAOB: I, s 114)

b. [...] *jag har ett råd igen* (1876, 1882) (SAOB: I, s. 114)

¹³ SAOB: I, s 112.

¹⁴ SAOB: I, s 113

verkat i utvecklingen från den ursprungliga betydelsen 'i rak linje med' till ANSIKTE-MOT-ANSIKTE, ur vilken de mer specificerade betydelseerna OPPOSITION och TILLSLUTEN utvecklats. Den senare betydelsen har i sin tur gett upphov till den kognitivt motiverade extensionen TILLBAKA, på vars semantiska struktur symmetriprincipen kan verka: två motsatta rörelser ses som rörelser av samma slag. Därmed har vi nått fram till den betydelseextension som i nusvenskan utgör den centrala betydelsen hos *igen*, nämligen ITERATION.

Slutligen kan den asymmetriska betydelsen upphävas också med följden att andra symmetriska (eller neutrala) betydelser uppstår. *Vid* uppvisar i fornsvenskan, som konstaterades i avsnitt 2, såväl betydelsen SPATIAL NÄRHET ('vid', ex. (1) ovan) som KOMITATIVITET ('tillsammans med', ex. (2)).

De olika utvecklingsvägarna från en gemensam ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelse hos *igen*, (*e*)*mot* och *vid* sammanfattas i figuren nedan.

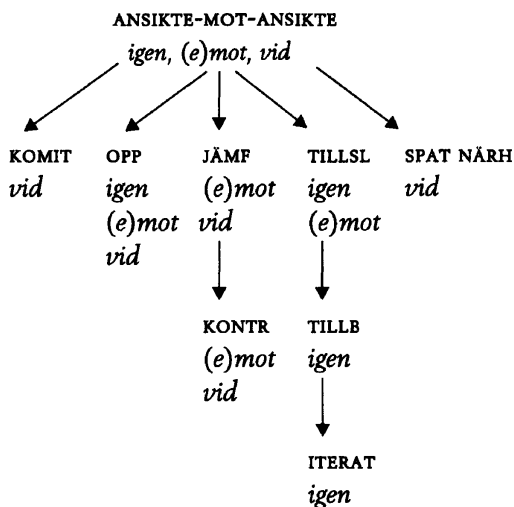

Fig. 9. Deriverade betydelser ur relationen ANSIKTE-MOT-ANSIKTE

3.2. Betydelser deriverade ur relationen KOMITATIV

Den centrala betydelsen hos *med* i fornsvenskan var, liksom idag, den KOMITATIVA, 'tillsammans med'. Den komitativa betydelsen kunde ges både en konkret och en abstrakt tolkning (i det senare fallet med den utvidgade betydelsen 'gemensamhet i handling eller tillstånd'):

- (15) a. *guz ängel gangar mz hanom*
 b. *kunungur medh sit rådh skal huxa ok höghelika warna vm rikesins wario ok fäste*

Också *vid* uppvisar i fornsvenskan en KOMITATIV betydelse (16), som till skillnad mot betydelsen hos *med* är sekundär (se ovan).¹⁵ Hypotetiskt har den KOMITATIVA betydelsen hos *vid* uppstått genom att symmetriprincipen verkat på den ursprungliga asymmetriska ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen.¹⁶

- (16) *ath the wille wiidh¹⁷ swerige bliffua*

Ur den KOMITATIVA betydelsen utvecklas både hos *med* och *vid* betydelsena INSTRUMENT (17) och SÄTT (18).

- (17) a. *firi põm pu föde uiþ himna bröp*
 b. *gik mz thörrom fotom owir vatnit*
 c. *kiändo liket mäþ handom ok gato eigh seet mäþ öghom*
- (18) a. *jak helsade ider gerna wid¹⁸ hwars iders napn om iak wiste hwat i heta*
 b. *las ... hænna helso värns mz knäfallom*

Metaforiska övergångar från betydelsen KOMITATIV till betydelser som INSTRUMENT och SÄTT är belagda i många av världens språk, där dessa båda begrepp uttrycks med ett och samma lexem (se Nilsen 1973 för en översikt). Enligt Schlesinger (1979) bildar dessa tre begrepp tillsammans ett

¹⁵ Den komitativa betydelsen hos *vid* är försvunnen i nutida rikssvenska men lever kvar i t.ex. norrländska dialekter, där *vä/ve* används synonymt med rikssvenskans *med*. Jfr följande exempel från Ångermanland och Västerbotten (ur *Övre Norrlands Bygdemål*):

- (i) *hon hadd frästi å kappä vä dam* (hon hade frestat [eg. försökt] att kappas med dem) (s. 15)
 (ii) *Han va ju jifi ve n doter åt han* (han var ju gift med en dotter till honom) (s. 49)
 (iii) *sä ve fick hugg lös bitana vä en yks* (så vi fick hugga loss bitarna med en yxa) (s. 54)

Exempel (iii) illustrerar den instrumentala betydelsen, som utvecklats ur den komitativa (se nedan). (Tack till Lars-Olof Delsing som uppmärksammat mig på dessa och liknande exempel.)

¹⁶ Också Traugott (1985a: 237) ser den KOMITATIVA betydelsen hos eng. *with* som utvecklad ur en asymmetrisk betydelse, nämligen 'opposition'.

¹⁷ 'med, samman med'

¹⁸ 'med'

kognitivt kontinuum med gradvisa övergångar från KOMITATIV via INSTRUMENT till SÄTT. Mellan de tre fokuseringspunkterna KOMITATIV, INSTRUMENT och SÄTT finns användningar som utgör övergångar mellan de prototypiska betydelseerna, som i exemplet *The blind man crossed the street with his dog* (ur Heine et al. 1991: 164), där "his dog" på samma gång är sällskap (komitativ betydelse) och hjälpmedel (instrumental betydelse). Betydelseerna INSTRUMENT och SÄTT är båda metaforiska extensioner. Till grund för den förra betydelsen ligger den konceptuella metaforen ETT INSTRUMENT ÄR EN FÖLJESLAGARE (Lakoff & Johnson 1980: 134). I sättsbetydelsen, som i sin tur är deriverad ur den instrumentala betydelsen, är det en handling eller en egenskap som används som/betraktas som ett "instrument".

Den sista noden i metaforiseringslänken utgörs av den grammatiska betydelsen ORSAK. Både *med* och *vid* kan i fornsvenskan användas för att uttrycka ett kausalt samband; jfr (19) och (20).

- (19) a. *iudhane korsfästo ihesum mz¹⁹ afwnd*
 b. *hon nekaþe mæþ tuem skælum*

- (20) a. *viþ²⁰ hænna nampns a kalkan slæctes alt balet*
 b. *þa sagde var herra till hænna. maria. ok hon vardh swa som lifwandis vidh²¹*

I kontexter liknande den i (20a) har betydelsen ORSAK sannolikt uppstått till följd av en kontextuell implikatur: när två händelser omnämns som samtidiga kan de antas ha ett kausalt samband (jfr Heine et al. 1991: 74–75; 154). Hypotetiskt kan orsaksbetydelsen uppstå både till följd av en kontextuell implikatur och som resultat av en metaforisk överföring. I sin centrala och konkreta betydelse betecknar *med* två entiteter som följs åt. I en utvidgad användning kan dessa två entiteter beteckna egenskaper, handlingar eller händelser. Den "naiva" uppfattningen av begreppet orsak-verkan är just att två händelser som har kontakt med varandra, dvs. följer omedelbart efter varandra i tiden, också har ett kausalt samband (Radden 1985). Även när temporal samtidighet föreligger betraktar vi ofta den ena handlingen som föregående den andra i tiden (jfr (20a)) — ett förhållande som delvis kan tillskrivas språkets linjära medium (den först omnämnda händelsen betraktas i det omärkta fallet som först inträffad).

¹⁹ 'på grund av, i följd av, av, för ... skull'

²⁰ 'vid, på grund av, vid åsynen av, vid åhörande av, vid erfandet av'

²¹ 'därvid; på grund därav'

Den metaforiska grundvalen för den deriverade orsaksbetydelsen utgörs av den konceptuella metaforen *TID ÄR RUM*. Spatiala begrepp som "x med y" tolkas i temporal termer som "x föregår y" och därmed som "x förorsakar y". Radden (1985) urskiljer 11 prepositioner i engelskan som kan uttrycka såväl *RUM* som *ORSAK* (via en metaforisk temporal tolkning av de spatiala begreppen). I den kausala användningen av *with* betraktas en åtföljande händelse som *ORSAK* — metaforiskt är den orsakande händelsen en entitet som befinner sig sida vid sida med en annan entitet. Den orsaksbetydelse som utvecklats ur engelskans *with* respektive svenskans *med* skulle vi därmed kunna beteckna som en omständighetsorsak ("circumstantial cause" med Raddens terminologi).

I den komitativa betydelsen är komplementet typiskt en mänsklig varelse (jfr exemplen i (15) ovan), medan den instrumentala betydelsen typiskt har ett icke-mänskligt komplement (jfr (17)) och sätts- och orsaksbetydelseerna ett abstrakt komplement (jfr (18)–(20)). Komplementets egenskaper är en av de faktorer som visar på graden av grammatikalisering (jfr Heine et al. 1991: 156 ff.); den komitativa betydelsen är minst grammatikaliserad, sätts- och orsaksbetydelseerna är mest grammatikaliserade.

Den komitativa betydelsen uttrycker ett symmetriskt förhållande mellan Trajektor och Landmärke; de båda entiteterna är ordnade sida-vid-sida i rummet, och ibland också i handling. En generell tendens i mänsklig kognition (språklig såväl som icke-språklig) är, som påpekats ovan, att symmetriska förhållanden tenderar att uppfattas/beskrivas som asymmetriska. Med andra ord tenderar vi att uppfatta en av de båda konceptuellt jämbördiga parterna (nämligen Trajektorn) i en *med*-relation som mer aktiv, mer betydelsefull, mer fokuserad etc.²² En sådan tendens får stöd i användningar där Trajektorn av extralingvistiska skäl är primär i förhållande till Landmärket, jfr exempel (15b) ovan. Användningarna av *med* i (21) och (22) illustrerar övergångar till entydigt asymmetriska betydelser. Exemplen i (21) illustrerar manifestationer av den abstrakta betydelsen *TRANSFER*, dvs. 'x för med sig y'. Trajektorn (x) är följaktligen inte endast semantiskt profilerad i den relation som *med* betecknar utan även specificerad för rollen Agent. Landmärket kan som synes vara antingen animat (21a) eller inanimat

²² Förhållandet mellan de båda entiteterna i en semantisk relation, Trajektor och Landmärke, är i sig asymmetriskt; Trajektorn är den om vilket något utsägs (lokalisering, handlande etc.) medan Landmärket är den entitet som utgör den nödvändiga referenspunkten för utsagan. Också i den komitativa användningen av *med* är ordnandet av de båda entiteterna på den ytspråkliga nivån med nödvändighet asymmetrisk, p.g.a. språkets linjära form. På den konceptuella nivån råder däremot ett jämviktsförhållande mellan parterna.

(21b). Användningarna av *med* i (22) kan generellt beskrivas som *x* hos *y*. I (22a) är såväl Trajektorn som Landmärket animata, medan i (22b) Trajektorn är inanimat och abstrakt och Landmärket har en metonymisk, abstrakt tolkning (nämligen den kultur som förknippas med "klostermännen").

- (21) a. *at thw ... tak mädh thich xii bolffasta oc skelika af hwarjo hundare*
 b. *komo pri kunuga tel hans mäp sino offre*
- (22) a. *äru daghlikä hemä med fajrenum*
 b. *sua som än är (sidher) mäp clostarmannom*

Den lokativa betydelsen *x* hos *y* utvecklas inte sällan till den possessiva betydelsen "y besitter *x*". Bakom denna utveckling ligger, enligt Heine et al. (1991: 53, 150), en metaforisk överföring av typen "det som finns hos mig tillhör mig" (mer generellt uttryckt i metaforen *RUM-till-ÄGANDE*). Betydelsen *ÄGANDE* exemplifieras i (23a) där både Trajektorn och Landmärket är animata. Om både Trajektor och Landmärke är inanimata får vi istället en *PARTITIV* relation — "*x* är del av *y*" — som i (23b).

- (23) a. *vardh quinman mz barne hafuande*
 b. *et skrin af cristallo med helghudomum*

Övergången från en rent rumslig betydelse till en abstrakt, possessiv betydelse är metaforisk till sin karaktär eftersom den innebär en övergång från en konceptuell domän till en annan (från *RUM* till *ÄGANDE*), men den "drivs fram" av en metonymisk process där ett visst förhållande i den lokativa relationen (*ägandeförhållandet*) fokuseras på bekostnad av de rumsliga aspekterna.

Utgående från den inherent symmetriska betydelsen *KOMITATIV* kan även andra, sekundära, symmetriska betydelser utvecklas. Nedan ges exempel på betydelsen *ADDITION*, där Trajektor och Landmärke fogas till varandra och därvid betraktas som en sammantagen helhet (24). På textnivå har den semantiska relationen *ADDITION* en kohesiv funktion, och uttrycks prototypiskt med konjunktionen *och* (jfr Halliday & Hasan 1976). I exemplen i (25) är betydelsen *ADDITION* specificerad som *FÖRENING* ("Identity" hos Langacker 1987: 228), dvs. Trajektor och Landmärke uppgår i, eller blandas med, varandra.

- (24) a. *mz iacob oc iosep oc hans twem sonom ... tha waaro the alle fadhga oc brödher oc brödhra barn siwtighi folk*
 b. *sätiom wi waar incigle mädher stadzens incigle*
 c. *läsa aue maria credo oc syu salma mz letaniis*
- (25) a. *blanda watn mz wini*
 b. *gudhdomen är et giordhir mz mandomenom*

Additiva konnektiver kan ha såväl en symmetrisk som asymmetrisk semantisk representation. I det förra fallet ordnas Trajektorn och Landmärket enligt det öppna fältets princip, i det senare fallet enligt det slutna fältets princip (avsn. 2.1.). Konnektiver som är härledda från kvantifierare (jfr *första*, *andra* etc.) har typiskt en symmetrisk innebörd, medan konnektiver med ett temporalt ursprung (*sedan*, *till slut*) typiskt uttrycker en asymmetrisk innebörd (Traugott 1986). Användningen av *med* i exemplen i (24) har, utifrån det här resonemanget, en klart symmetrisk betydelse (kvantifierande och numerisk i (24a) respektive kvantifierande och (spatialt) komitativ i (24b)).

De olika utvecklingsvägarna från den KOMITATIVA betydelsen sammanfattas i figuren nedan.

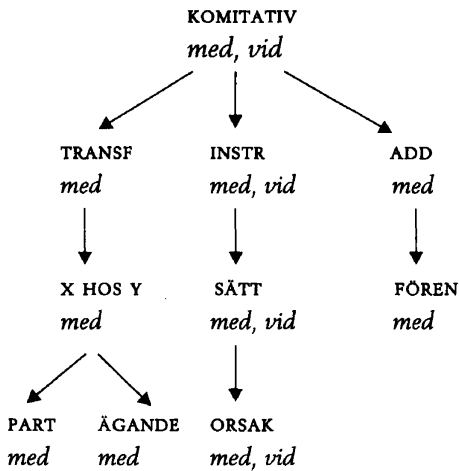

Fig. 10. Deriverade betydelser ur relationen KOMITATIV

3.3. Deriverade metaforiska betydelser ur begreppet

SPATIAL NÄRHET

En vanlig och generell metaforisk överföring utgör användningen av rumsliga begrepp för att uttrycka temporala relationer. Uttryck som *i början på året, inom två veckor, vi närmar oss jul* kan alla ses som lingvistiska realisationer av den konceptuella metaforen TID ÄR RUM (Lakoff & Johnson 1980). De två första uttrycken framställer tiden som en LINJE respektive ett avgränsat OMRÅDE, medan det senare uttrycket betraktar tiden som en PLATS dit vi förflyttar oss. Det är alltså ett rimligt antagande att begreppet SPATIAL NÄRHET också har potential att utveckla metaforiska temporala betydelser. Hos såväl *mot* som *vid* finner vi i fornsvensk tid användningar som kan karakteriseras som TEMPORAL NÄRHET, dvs prepositionerna beskriver en händelse eller ett tillstånd i annalkande; jfr exemplet i (26). De metaforiska överföringarna baseras följaktligen på användningar av *mot* och *vid* där dessa betecknar att en eller båda parter rör sig i riktning ansikte-mot-ansikte.

- (26) a. *mot nattinne*
 b. *widher²³ gudz byrdh sagho thry konunga ena stiärno östir a himilen*
 c. *um then tima laa en frw widh²⁴ dödhin*

Mot uppvisar dessutom en vidareutveckling från den metaforiska temporala betydelsen till en metonymisk orsaksbetydelse (jfr orsaksbetydelsen hos *med* och *vid* (avsn. 3.2)). Användningen av *mot* i (27) kan enligt Sdw tolkas både som 'vid annalkandet av' (TEMPORAL NÄRHET) och som 'med anledning av' (ORSAK).

- (27) *wart sa glad som fuglen är mot dagen*

Överlappande betydelser utgör i själva verket incitamentet till en övergång från en betydelsekategori till en annan (Heine et al. 1991: 67). I den temporala betydelsen (26a) finns en kausal inferens som på mikronivå (se avsn. 2.2.) kan förklara övergången från TID till ORSAK, nämligen "vad som sker tidigare är orsak till vad som sker senare". Hypotetiskt är förutsättningen för att denna kausala inferens ska konventionaliseras att den ansluter till en konceptuell metafor, i det här fallet TID-till-ORSAK. På makronivå skulle i så fall övergången från TID till ORSAK förklaras som resultatet av en metaforisk överföring (jfr Heine et al. 1991: 74–75).

Även SPATIAL NÄRHET utan rörelsebetydelse — Trajektor och Land-

²³ 'vid tiden för'

²⁴ 'nära, för'

märke befinner sig i varandras närhet — kan metaforiskt överföras till den temporala domänen. Om Trajektorn och Landmärket har kontakt med varandra leder den metaforiska överföringen till betydelsen TEMPORAL SAMTIDIGHET (28a,b) respektive TILLSTÅND (Trajektorn befinner sig "inuti" i Landmärket) (28c):

- (28) a. *vm han vardher gripin vidher²⁵ ferska gerningh*
 b. *otalik thusand falla nidher the dödhin fa i stridhinne widher²⁶*
 c. *han lifbe viþ²⁷ nöþ ok sorgh ii skoghe*

Slutligen kan SPATIAL NÄRHET också metaforiskt överföras till andra abstrakta domäner; exemplen i (29) illustrerar betydelsen KVANTITATIV NÄRHET i användningen av *vid*:

- (29) a. *the waro widh²⁸ viii människior*
 b. *han redh tha mz henne som thz kunde warä widh enä milä wägx*

De metaforiska extensionerna ur begreppet SPATIAL NÄRHET sammanfattas i figuren nedan.

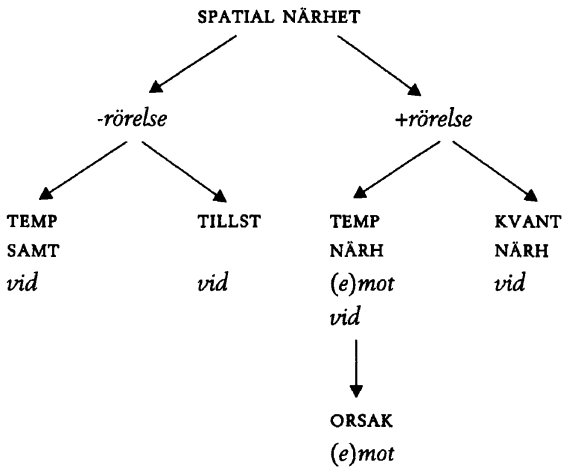

Fig. 11. Betydelseerna deriverade ur begreppet SPATIAL NÄRHET

²⁵ 'på'

²⁶ 'därvid, vid det tillfället'

²⁷ 'i'

²⁸ 'inmot, omkring, ungefär'

4. Sammanfattning och diskussion

Gemensamt för lexemen *igen*, *(e)mot*, *vid* och *med* är att deras grundbetydelse kan relateras till det generella begreppet SPATIAL NÄRHET. Den vardagliga innebörden av rumslig närhet förutsätter att de båda entiteterna ryms inom samma synfält. Två entiteter som är lokaliserade i närheten av varandra kan (perceptuellt och konceptuellt) förhålla sig till varandra på mer än ett sätt. De kan vara ordnade *efter* varandra — med utgångspunkt från en tänkt riktad linje — eller *mot* varandra, dvs. ANSIKTE-MOT-ANSIKTE (jfr grundbetydelsen hos *igen*, *(e)mot* och *vid*). I båda fallen tänker vi oss de lokaliserade entiteterna med en fram- och en baksida, inherenta eller projicerade. En tredje möjlighet är att ordna de båda entiteterna med framsidorna riktade åt samma håll, men inte efter varandra utan *sida vid sida*. Denna KOMITATIVA betydelse utgör grundbetydelsen hos *med*. På ett övergripande plan kan relationen mellan de två entiteterna vidare karakteriseras som antingen symmetrisk (Trajektorn och Landmärket är ordnade efter varandra eller sida vid sida) eller asymmetrisk (Trajektorn och Landmärket är ordnade mot varandra).

Genomgången ovan visar att det finns konceptuella/semantiska länkar mellan dessa olika grundbetydelser. ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen är t.ex. primär hos *igen*, *(e)mot* och *vid*, men sekundär (deriverad) hos *med*. Den KOMITATIVA betydelsen är primär hos *med*, men sekundär hos *vid*. Det innebär att det är konceptuellt möjligt att komma från en betydelse som ordnar två entiteter symmetriskt (antingen efter varandra eller sida vid sida) till en asymmetrisk ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelse, och vice versa. Hypotetiskt beror detta på att generella, kognitiva principer ger oss möjlighet att ordna spatials, temporal och abstrakta entiteter på alternativa sätt. Asymmetriprincipen förklarar övergången från ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-betydelsen till den KOMITATIVA betydelsen, medan symmetriprincipen förklarar den motsatta övergången. Både ANSIKTE-MOT-ANSIKTE-orienteringen och den KOMITATIVA relationen är centrala begrepp i ett tvärspråkligt lexikalt perspektiv.

Beträffande de fyra undersökta lexemen kan vi konstatera att flera av utvecklingsvägarna är gemensamma för två eller flera lexem; dessa sammanfattas i figur 12 nedan. Jag antar att dessa betydelseutvecklingar motiveras av att vissa kognitivt sett centrala begrepp (som den spatials orienteringen) utgör en s.a.s. naturlig "input" för generella processer som asymmetri- och symmetriprincipen liksom för metaforiska och metonymiska överföringar. Så ger de här presenterade exemplen från fornsvenskan stöd för att det generella spatials begreppet ANSIKTE-MOT-

ANSIKTE ger upphov till ett antal förutsägbara utvecklingar: å ena sidan metonymiska och metaforiska vidareutvecklingar av den asymmetriska betydelsen, som KONTRAST, OPPOSITION, TILLSLUTEN etc., å andra sidan den motsatta utvecklingsgången, nämligen från en asymmetrisk grundbetydelse till olika symmetriska betydelser, som KOMITATIV, SPATIAL NÄRHET etc. På liknande sätt har begreppet KOMITATIV ett antal förutsägbara sekundära utvecklingar, av vilka den metaforiska kedjan INSTRUMENT-SÄTT-ORSAK är den viktigaste.

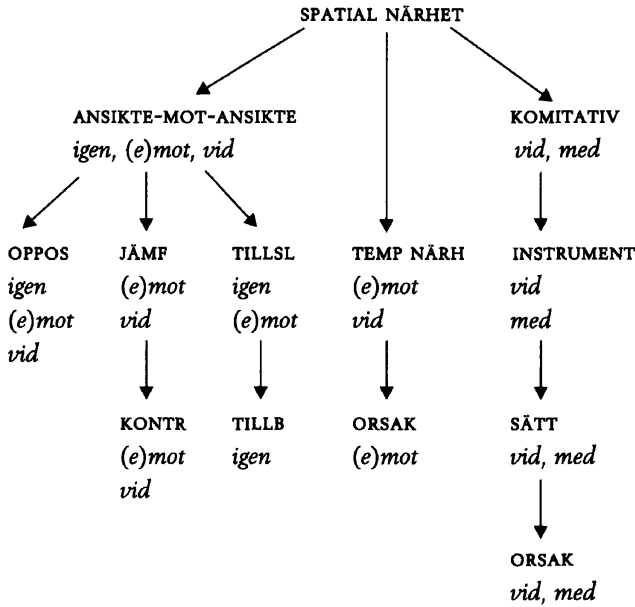

Fig. 12. Konceptuellt nätverk för igen, (e)mot, vid och med.

Förutsägelseerna beträffande ett lexems utvecklingsvägar berör emellertid endast *möjliga* utvecklingar; vi kan ingenting säga om huruvida ett lexem verkligen kommer att utveckla en specifik betydelse. Ett försiktigt antagande är att olika deriverade betydelser har olika "vikt", så att en viss betydelseutveckling är mer sannolik än en annan, givet en viss källbetydelse. Mer perifera utvecklingar skulle då förutsätta att andra, mer centrala, utvecklingar redan uppstått. En antydning i den riktningen ger jämförelsen av olika betydelseutvecklingar ur begreppet KOMITATIV. När betydelsen KOMITATIV är primär, som hos *med*, tycks den ge upphov till en rikare flora av deriverade betydelser än när den är sekundär, som hos

vid. I det senare fallet är det endast de metaforiska betydelseorna INSTRUMENT, SÄTT och ORSAK som utvecklas (se fig. 10 ovan).

Forskningen om vilka generella, kognitiva principer som styr betydelseutveckling, och hur dessa principer verkar, är förhållandevis ny. För att kunna ge mer uttömmande svar på frågan om vilka källbegrepp som ger upphov till vilka deriverade betydelseer behöver vi fler särskilda och typologiska undersökningar av betydelseutvecklingar hos grundläggande lingvistiska begrepp.

Referenser

- Abraham, Werner, 1976: Die Rolle von Trugschlüssen in der Diachronie von Satzkonnectoren. *Opuscula slavica et linguistica. Festschrift für Alexander Issatschenko*, utg. av D. Pohl & N. Salnikow. Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn. S. 11–72.
- Broström, Sofia, 1994: *The Role of Metaphor in Cognitive Semantics*. Lund University Cognitive Studies 31.
- Dekeyser, Xavier, 1990: The prepositions *with*, *mid* and *again(st)* in Old and Middle English. *Belgian Journal of Linguistics* 5. S. 35–48.
- Ekberg, Lena, 1993: Från 'inom' till 'före'. Utvecklingen av temporalt *innan* ur kognitiv synvinkel. *Studier i svensk språkhistoria* 3. S. 55–67.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya, 1976: *Cohesion in English*. London: Longman Group.
- Heine, Bernd, Claudi, Ulrike & Hünemeyer, Friederike, 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Hellquist, Elof, 1957 [1922]: *Svensk etymologisk ordbok*. 3 uppl. Lund: Gleerups förlag.
- Lakoff, George, 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W., 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lehti-Eklund, Hanna, 1990: *Från adverb till markör i text. Studier i semantisk-syntaktisk utveckling i äldre svenska*. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 561.)
- Nilsen, D. L. F., 1973: *The instrumental case in English*. The Hague: Mouton.
- Radden, Günter, 1985: Spatial metaphors underlying prepositions of causality. I Paprotté, Wolf & Dirven, René (eds.), *The Ubiquity of Metaphor. Metaphor in Language and Thought*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. 1889–Lund.
- Schlesinger, I. M., 1979: Cognitive structures and semantic deep structures: the case of the instrumental. *Journal of Linguistics* 15. S. 203–395.
- Skeat, Walter W., 1953: *An Etymological Dictionary of the English Language*. [Första uppl. 1879–1882.]
- Sweetser, Eve E., 1988: Grammaticalization and Semantic Bleaching. *BLS* 14. S. 389–405.
- Söderwall, K. F., 1884–1918: *Ordbok öfver Svenska Medeltidsspråket*. Lund.
- Taylor, John R., 1989: *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon.
- Traugott, Elizabeth Closs, 1985a: From opposition to iteration: a study in semantic change. *Studies in Language* 9–2. S. 231–241.
- Traugott, Elizabeth Closs, 1985b: Confrontation and association. *Papers from the 6th International Conference on Historical Linguistics*, ed. by Jacek Fisiak. John Benjamins. S. 515–526.
- Traugott, Elizabeth Closs, 1986: On the origins of “and” and “but” connectives in English. *Studies in Language* 10–1. S. 137–150.
- Traugott, Elizabeth Closs, 1989: On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language* vol. 65, number 1. S. 31–55.
- Övre Norrlands Bygdemål. *Berättelser med förklaringar och en dialektöversikt*. Samlade och utgivna av Karl-Hampus Dahlstedt och Per-Uno Ågren. 1954. Umeå.

LARS-ERIK EDLUND

Indoeuropeiskt, germanskt, nordiskt — några reflexioner kring en ny etymologisk ordbok

Harald Bjorvand & Fredrik Otto Lindeman: Våre arveord. Etymologisk ordbok. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter CV.) Novus forlag, Oslo 2000. ISBN 82-7099-319-0. 1142 s.

I fjolårets litteraturkrönika (ANF 116, 2001: 323) aviserades en anmälan av *Våre arveord*, den omfattande etymologiska ordbok som sammanställts av germanisten Harald Bjorvand och indogermanisten Fredrik Otto Lindeman, båda forskare knutna till universitetet i Oslo. En sådan granskning följer här.

Låt oss först konstatera att *Våre arveord* inte är en etymologisk ordbok i mer traditionell mening. Stommen är ett urval av ofta rätt utförliga artiklar — ett betydande antal artiklar är flera sidor långa — om norska arvord. En skattning ger vid handen att ordboken behandlar cirka 1 400 ord i egna artiklar, men med hjälp av den ordlista "over behandlede ord som ikke er egne oppslagsord" (s. 1111–1120) kan man återfinna åtminstone 750 ytterligare ord i ordboken. Sammanlagt dryftas alltså drygt 2 000 ord i ordboken. Detta visar att antalet behandlade ord är färre än man kunde förvänta sig av en så pass omfattande ordbok — den alfabetiska ordboksdelen omfattar ändå s. 17–1110, alltså cirka 1 100 sidor. Som jämförelse kan nämnas att Torps nynorska etymologiska ordbok har cirka 20 000 uppslagsord.

Vissa kriterier för urvalet av arvord anges i förordet. Författarna har, framhålls det, "valgt å utelate en rekke avledninger av de behandlede grunnordene, samt en stor del sikkert gamle ord som vi til tross for grundige analyseforsøk ikke har nådd frem til en sannsynlig forklaring av" (s. 7). I ordboken finns, lite överraskande med tanke på arbetets titel, också en del lånord, "særlig fra nedertysk, som f. eks. *bringe, bruke, føle*. Dette er i mange tilfeller også gamle arveord som en gang gikk tapt i vårt eget språk, og som vi altså har fått igjen ved lån", säger man (a.st.). Urvalskriterierna återkommer jag till.

Författarna har — och jag utgår då fortfarande från det som sägs i förordet — ansträngt sig för att vara så utförliga som möjligt vid behandlingen av de enskilda orden. En del resonemang av specialkaraktär har man valt att lägga i petitavsnitt. Författarna har bemödat sig "för å lage en så klar og leselig fremstilling som mulig ved å unngå for mange tekniske ord og uttrykk". Boken vänder sig "såväl til leg som lærd" (a.st.). Denna ambition förtjänar i sig beröm, eftersom ju etymologier intresserar långt utanför fackmännens skara.

I förordet framhålls till sist att ordboken i större utsträckning än vad som tidigare förekommit "lagt mye arbeid i å analysere de interne germanske forholdene" (s. 8), bl.a. vad gäller ordbildning och betydelseutveckling. Därtill anmärks att man här möter "en konsekvent anvendelse av moderne 'laryngal'-teori" (s. 8). Så långt om författarparets i förordet uttalade ambitioner med *Våre arveord*.

Först som sist måste framhållas att man i *Våre arveord* finner en rad nya och högst intresseväckande etymologier. Exemplifieringen kunde härvidlag göras lång, låt mig bara lyfta fram ett par artiklar för att illustrera författarnas uppslagsrikedom, skarpsinne och nytänkande.

Jag börjar med verbet *elske* (s. 182 ff.). Efter att på goda grunder — ordbildningsmässiga, semantiska och ljudhistoriska skäl anføres — ha argumenterat mot den tidigare härledningen av *elske* som bildning till verbet *ala* 'avle, fø(de), ale opp', söker sig författarna in på en ny väg. Som urnordisk grundform för adj. *elsker* antar de istället ett *ailiska 'brennende, varm' (senare: ''kjær(lig), glad i'), ytterst hörande till den germanska verbalroten **ai-* 'brenne' (varom se *ild*). Det urnordiska verbet *ailiskōn, varav nordiskt *elske*, skulle med denna utgångspunkt alltså betyda 'nära varme følelser for'. Denna härledning är skarpsinnig, och väl värd att fortsättningsvis beakta.

Ordet *sjel* (s. 785 f.) har hittills inte haft någon övertygande etymologi; EWDS²³ (s. 753) konstaterar kort och gott: "Herkunft unklar". Ett ofta anført härledningsförsök härrör från Jacob Grimm och sammanställer det till grund för *sjel* liggande germ. *saiwalō-* med ordet för 'sjö' (germ. *saiwi-*). Något väl motiverat, sakligt stöd för ett dylikt antagande finns dock knappast. Därför resonerar Bjorvand & Lindeman istället så här: "Vi har mange eksempler på såkalt *s*-mobile i de germ. og de andre ieur. språkene, jf. f.eks. *slim* vsa. *lim*. En slik mobil eller 'løs' *s*- kan altså stå eller mangle i fremlyd foran en konsonant. Det innebærer at *s*-mobile i de ieur. språkernes tidligere faser teoretisk også kunne stå eller mangle foran en 'laryngal' (*H). [---] På dette viset kan germ. **saiwalō-* analy-

seres som *(s)*aiwa-lō-* (med suffiks **lō-*), og det slik fremkomne **aiwa-* er identisk med germ. **aiwa-* m. som vi ser i f.eks. got. *aiws* '(evig) tid' [---]. Siden disse formenes etymologiske betydning var 'liv, (lives)kraft' [---], kan vi anta at germ. **saiwa-lō-* oppr. betydde '(indre) liv el. kraft'" (s. 785 f.). Resonemanget har oppenbara poänger, och ger oss en rimlig forståelse av ordets ursprungliga betydelse.

Det i flera avseenden intressevækkende forslaget till härledning av *drøm*, fvn. *draumr*, (s. 156 ff.) utifrån ett äldre germ. **draugma-* med en grundbetydelse 'gjøremål, forehavende, virksomhet, aktivitet' — sålunda en bildning till verbet **dreugan-* 'utføre' m.m. —, synes semantisk væl motiverat. Författarnas ambition är här att så långt som möjligt hålla samman de många betydelse ordet *drøm* (motsv.) har i de germanska språken: förutom 'dröm' (en allmän betydelse i de väst- och nordgermanska språken) betyder ordet ju även 'glädje, munterhet, jubel, sång' (så i feng.) samt 'mänsklig verksamhet' m.m. (så i fsax.); exempelvis EWDS²³ s. 833 öppnar för möjligheten att det helt enkelt skulle röra sig om olika ord. Alla betydelse i de olika germanska språken skulle enligt Bjorvand & Lindeman kunna förklaras med utgångspunkt just från det nämnda verbet. Fvn. *draumr* antas av författarna ursprungligen ha betytt 'dagdröm', detta i motsättning till *svæfn*, som betytt 'sömn', men också (mera sällan) 'dröm'. Vad gäller ett annat förslag, nämligen att knyta ordet *drøm* till germ. **dreugan-* i betydelsen 'svike, skade ved list', mobiliserar semantisk relaterade motinstanser, och rörande ett eventuellt samband med indoeur. **dhr-ew-* 'rope, skrike' noteras kort och gott — och detta inte utan skäl — att detta inte "blir [...] annet enn en nokså intetsigende rotetyologi" (s. 158).

Verbet *gjøre* (s. 303 f.) analyseras i Bjorvand & Lindeman likaledes på ett interessant sätt — jfr hærtill Heidermanns 1993: 233 f. (med litt.) — såsom ett **garwijan-* < **ga-arwijan-*, avledning till germ. **arwa-*; det germanska adjektivet **arwa-* 'rask; rede, beredt' återfinnes vi i t.ex. nno. *orr* 'kvikk, livlig' och nyisl. *ör* 'rask, dyktig'.

På många ställen tar författarduon ställning mot härledningsförslag som andra författare framställt. I samband med behandlingen av *brun* (s. 109 f.) t.ex. skärskådas rätt ingående ett resonemang av Ingerid Dal 1938: 219 ff. Ett motsvarande exempel hittar man vid behandlingen av ordet *dugg* (s. 161 f.), där den i EWDS²³ (s. 817) tentativt framförda meningen att detta ord skulle ha samband med indoeur. **dhewH-* - **dhuH-* (vilket antagits t.ex. bakom lat. *fumus* 'rök, ånga m.m.'), avvisas. Skälet till detta ställningstagande är att sammanställningen vare sig semantisk eller formellt är särskilt välgrundad. Exempelen på likartade

ställningstaganden är många i ordboken, och åtskilliga gånger är det berättigade korrigeringar, men de berör företrädesvis inlägg rörande tidigare dryftade indoeuropeiska och germanska problem.

Även om också de i ordboken framlagda nya härledningarna — de nyssnämnda, men också andra — säkerligen kommer att bli föremål för kritik och därvid kommer att modifieras, har med Bjorvand & Lindemans ordbok den fortsatta etymologiska och ordhistoriska diskussionen i många fall tagit ett inte obetydligt steg framåt. Den vetenskapliga diskussionen framdeles får utvisa vilka härledningar som sedan kommer att vinna allmän anslutning — en hel del lär det nog bli.

Många arvord saknas som redan antytts i ordboken, vilket kan kännas lite snopet för alla dem som, i likhet med recensenten, hänvänder sig till ordboken för att finna etymologier just av "våre arveord". Enligt förordet har man alltså utelämnat arvord där författarparet — trots grundliga analysförsök — inte kommit vidare i förhållande till forskningens nuvarande ståndpunkt. I sådana fall får man, enligt uttalad anvisning i förordet, fortfarande gå till Torp, Falk & Torp m.fl. äldre arbeten. Det är med den givna motiveringen ägnat att förvåna att författarna i ordboken ändå medtagit ett sådant ord som *jul* (s. 442 ff.), där den utförliga behandlingen ju trots allt endast utmynnar i konstaterandet att "ordet er og blir altså en etymologisk gåte" (s. 444). Kanske har denna ordartikel motiverats av att Bjorvand & Lindeman velat kommentera Ottar Grønviks nyligen (1996) framlagda tolkning av *jul* såsom "en pregerm. sammensetning *yéw-klā n.pl. egtl. 'kornbeskytterne'" (nyss a.st.). Om detta förslag konstaterar författarparet kort och gott att det är "forbundet med så mange vanskeligheter at det fremstår som uakseptabelt" (a.st.) — en bedömning man lätt kan instämma i. Också beträffande ord som *dum* (s. 162 f.), *folk* (s. 244 f.), *sel* (s. 771), *ål* (s. 1098) och *øl* (s. 1086), för att nu mer slumpmässigt välja några, kommer Bjorvand & Lindeman knappast med några direkta nyheter, men trots det är orden alltså med i ordboken. — I förbindelse med *øl* — som a.st. egentligen inte erhållit någon etymologi — kan den av Elmevik 1999: 23 f. (n. 1) framförda tanken att ordet, ett ursprungligt **alub-*, skall betraktas som en avledning med suffixet germ. *-ub* av roten i det starka verbet *alan, vara väl värd att nämna. Ordet skulle härigenom snarast ha betydelsen 'drycken som "växer", sväller', varvid man alltså anknyter till betydelsen 'svälla' hos **al-*, varom se bl.a. Andersson 1972: 35 ff. Jfr rörande etymologin av ordet *öl* numera även Myhren 2001: 22 ff., där dock Elmeviks nyssnämnda inlägg förbi-setts.

Förordet framhåller, som vi sett, att också lånord medtagits, eftersom det här kan röra sig om arvord som försvunnit och som genom inlåningen så att säga återkommit i de nordiska språken. Man kan med en sådan motivering kanske (men med tvekan, det tillstår) förstå varför en del av de lågtyska lånorden beretts plats i ordboken. Till nöds går det väl att också förstå att ord som *nevø* (s. 660 f.), besläktat med fvn. *nefi*, och *satire* (s. 761 f.), besläktat med fvn. *saðr* (jfr ty. *Satt*), kunnat beredas plats i arbetet, även om man absolut inte väntar sig att möta dem i detta arbete. Ännu svårare synes det vara att motivera ordbokens artiklar om *drue* (s. 155), *druide* (ibid.) och *mur* (s. 624), eller förhållandet att ord som *kai* (s. 448) och *gir* (av eng. *gear*; s. 294) beretts plats i *Våre arveord*. Och varför består, kan man fråga sig, urvalet av ord under bokstaven *p* — en ur germanskt arvordsperspektiv problematisk initialkonsonant, varom se s. 705 — just av orden *penis*, *pine*, *plog*, *plomme* och *pung*.

Urvalet av ord i ordboken går alltså att ifrågasätta på också viktiga punkter. Det huvudintryck man får är att ord man väntar sig en del gånger saknas, medan en hel del inlånade ord, överraskande nog, kommit med.

Enligt förordet har, som vi redan sett, aviserats att "laryngal"-teorin, "[f]or første gang i en slik fremstilling" (s. 8) som det heter, konsekvent har använts vid rekonstruktionerna. "Laryngal"-teorin möter förvisso redan tidigare i exempelvis Winfred Philipp Lehmanns *A Gothic Etymological Dictionary* från 1986, dock utan att etymologierna därigenom väsentligen modifierats, jfr härtill även Seebold 1989:127 och Nes 1999:28. Gentemot den sistnämnda ordboken är det här recenserade arbetet avsevärt mer klargörande med avseende på tillämpning av "laryngal"-teorin i själva härledningsarbetet. I en del fall har som vi redan sett genom tillämpandet av teorin nya, intresseväckande lösningar till etymologiska problem kunnat presenteras. Ibland finner jag dock att argumenteringen härigenom blivit mycket komplicerad, såsom vid *draug* 'gjenganger m.m.' (s. 148 f.), ett ord som vanligtvis brukar förbindas med det starka verbet **dreugan-* 'bedra, skade', men som nu i *Våre arveord* återförs på en sammansättning **dhH_{ow}-H₃k-* "i en tidlig fase av grunnspråket. Betydningen ville være 'som har et ansikt som en dødning'" (s. 148). Länkarna i den nya etymologin är många, även om man får medge att den sakliga motiveringen av etymologin har sina poänger, och etymologin väl vad gäller de åberopade ljudförändringarna — åtminstone vad man kan se, men här måste jag reservera mig eftersom detta ju är en avancerad exercis i antagna utvecklingar som skett i en

mycket avlägsen tid — låter sig försvaras. Men den aktuella sammansättningen ifråga reflekteras inte i något annat indoeuropeiskt språk, vilket är en svaghet, och de andragna länkarna i härledningskedjan är som sagt (väl?) många, varför denna nya etymologi knappast känns särskilt övertygande.

Man får därtill beklaga att författarna inte funnit det lämpligt att ge läsaren en **sammanhållen** beskrivning av "laryngal"-teorin. I förordet (s. 8) och sedan i den löpande framställningen hänvisas till den beskrivning av teorin som ges i det relativt utförliga pettavsnittet till ordet *ende* (s. 188 f.), men "laryngal"-teorin är så pass komplicerad och i den löpande framställningen så framträdande att den borde ha presenterats mer uttömmande redan inledningsvis. Den beskrivning av "laryngal"-teorin — vilken just är en teori — som finns exempelvis i F. O. Lindemans monografi *Introduction to the 'Laryngeal Theory'* (1997), är i flera avseenden alldeles nödvändig läsning för att förstå den stundom ytterst kompakta framställningen i ordboken. Detta gäller, för att ta konkreta exempel, det som kallas "laryngal"-omstilling, varom se ordboken i artiklarna *fyr* (s. 266) och *tyst* (s. 981), utvecklingen av "laryngaler" till ieur. *k, varom se artikeln *satire* (s. 762), och en hel del annat. Att framställningen skulle vara tillgänglig "såväl til leg som lærd" (såsom ambitionen sågs vara enligt förordet) är nog inte omedelbart sannolikt, detta trots att boken väsentligen synes vara både väl genomarbetad och väl strukturerad.

Vad generellt gäller de indoeuropeiska avsnitten i ordboken, överlåter jag dock till forskare på den jämförande språkforskningens område att närmare evaluera dessa partier; för en icke-fackman ger dessa avsnitt dock inte sällan fantasieggande perspektiv på de nordiska orden och deras långa förhistoria, det måste medges.

Det är notabelt att författarna inte i tillräckligt hög grad synes ta hänsyn till de nordiska dialekternas och ortnamnens vittnesbörd i sitt härledningsarbete. Denna kritik är så mycket mer allvarlig som ju detta är en ordbok som behandlar ett nordiskt språk, där **nordiska** perspektiv i etymologiseringsarbetet absolut borde stå i förgrunden. Jag har under läsningen antecknat otaliga exempel på resonemang som inte alls beaktar det nordiska materialet — ofta rör det sig dessutom om ord och ortnamnelement som den nordistiska forskningen redan analyserat. (Även i redovisningen av de olika arvordens förekomst i de nordiska språken iakttar man påtagliga brister, bl.a. så tillvida att de aktuella arvordens eventuella förekomst i svenska och danska dialekter bara mer slumpartat

kommit att anges. Här avstår jag dock av utrymmesskäl från exemplifiering.)

Jag skall nedan ge några exempel på artiklar i ordboken där de nordiska dialekterna och ortnamnen skulle ha tillfört författarna viktig empiri och betydelsefulla perspektiv i själva härledningsarbetet, och jag har därvid valt endast sådana exempel där forskningens resultat redan föreligger publicerade.

Vid behandlingen av appellativet *dyngē* (s. 164 f.) — som i nordiska språk möter i olika betydelse såsom 'gödsel', 'avfallshög', 'underjordiskt rum' m.m. — antar författarna det vara mest troligt att "den oppr. betydningen var 'gjødsel' [...] men et slik ord for 'gjødsel' har ingen tilknytningsmuligheter innen eller utenfor germansk" (s. 165). Här går det dock att komma avsevärt längre i härledningsarbetet, vilket Lennart Moberg i ett arbete från 1996 visat. Moberg sammanfattar sin mönstergilla studie med att betydelseerna "'gödsel' och 'underjordiskt rum' hos germ. *dung-* har båda varit utvecklade i samgermansk tid. Enligt min mening rör det sig om betydelsevarianter hos ett och samma *dung-* 'massa, hög, hop av finfördelad "sönderslagen" materia' (till germ. *dingwan 'slå')" (Moberg 1996: 210). Moberg avslutar med att påpeka: "Betydelsen 'gödsel' har utvecklats oberoende av *dung-* 'underjordiskt rum'. Det av Tacitus omtalade förhållandet, att germanerna täckte underjordiska rum med dynga [---] kan men behöver inte vara orsak till att de nedgrävda kvinnorummen benämndes *dung-*" (a.st.). Lennart Mobergs etymologi är ett exempel på betydelsen av den dialektala empirin i härledningsarbetet, och ger som synes en koppling till välkänt germanskt ordstoff.

Författarna behandlar *äre*³ (s. 1105; jfr *arne* s. 45) 'ildsted' och pekar på ett etymologiskt samband med germ. **as-* 'gløde, brenne' (i *aske*), något som också tidigare gjorts. Öväntat är onekligen fvn. *arinn* — man väntade sig onekligen ett *R*-omljudt *erinn*. Flera forskare, bl.a. S. Bugge och A. Kock, har tidigare sökt förklara det uteblivna omljudet, men deras förklaringar övertygar knappast. Även Bjorvand & Lindeman försöker sig på en förklaring med hjälp av analogiska förändringar i flera steg, men också deras förklaring blir aningen krystad. Erik Abrahamson 1936: 160 ff. etymologiserar för sin del ordet *arinn* på helt annat sätt, nämligen utgående från en grundbetydelse 'hårt tillstampad jord el. lera', och anknyter därvid till en med fvn. *jorfi* — till ett germ. **erwan-*, varom Bjorvand & Lindeman, under *jord*, s. 441 — avljudande stam. Det är skada att denna framställning lämnats helt obeaktad av Bjorvand & Lindeman, ty även om Abrahamsons härledning nog också har sina svagheter — bl.a. finns vissa frågetecken rörande den postulerade bildningens indoeuro-

peiska bakgrund — tål den att diskuteras utifrån den semantiska analys som författaren faktiskt genomfört utifrån de nordiska fornspråkens och de nunordiska dialekternas vittnesbörd.

Ordet *kvige* (s. 492) uppges inte ha någon säker etymologi. Men, säger författarna, då det här troligen ursprungligen rört sig om "et *livdyr*, dvs. 'ungdyr som skal føs opp og brukes til avl' (motsatt *slaktedyr*), synes det mest rimelig å anta at den germ. grunnformen var **k^weigōn*- og at den er en dannelse til temaet **g^wey-H₃*- 'leve'" (a.st.). Helt övertygande är denna härledning inte, bl.a. hade man önskat en långt mer fördjupad semantisk motivering. Flera meningar har tidigare framställts rörande ordets etymologi (se SEO³ s. 535), men de är alla på olika sätt problematiska, bl.a. Hellquists eget härledningsförslag, vilket Bjorvand & Lindeman också noterar. Meningen att ordet *kviga* kunde tolkas i anslutning till ett nord. **kwī(h)*- 'fälla' och därvid ha en ursprunglig betydelse 'den till fällan hörande' el. dyl., hade också kunnat beaktas av författarparet; se härom Elmevik 1971: 68 ff. och 1984: 139 f., jfr även Modéer 1933: 164 f. samt, med annan sakmotivering, Zetterholm 1937: 98 ff.

I förbindelse med *lo*, benämningen på vissa vadfåglar, t.ex. i sammanställningar som *dverglo*, *heilo* och *sandlo* (s. 538 f.), kommer författarna även in på det västno. *lā* 'vannet nærmest stranda, fjæra' m.m., vilket sägs kunna "reflektere germ. *lāhō- f. og være beslektet med norr. *logr* m. 'vann, sjø, elv'." Som Lennart Elmevik visat i flera arbeten (bl.a. 1980: 78 ff., och, resumerande, 2000: 168 f.) finns skäl att anta att den germ. utgångsformen för det anförda terrängordet *lā* istället varit *lauhō- med en grundbetydelse 'ljusning, glans'. Dessa överväganden hade förtjänat uppmärksamhet från Bjorvand & Lindemans sida. Om fågelbenämningen säger sedan Bjorvand & Lindeman att den alternativt kunde "være en såkalt tilhørighetsform [till det postulerade germ. *lāhō-] og gå tilbake på en germ. langtrinnsform **lōhō(n)*- f. 'den som hører til el. ferdes ved vann', jf. germ. *hōn- 'høne' i no. *høne*, ty. *Huhn* til germ. *han- i no. *hane*, ty. *Hahn* osv." (s. 538). Omedelbart tilltalande är denna härledning inte — detta alldeles bortsett från det alternativa förslag till härledning av **terrängordet** som alltså Elmevik framlagt —, bl.a. kan man ställa sig lite frågande till den semantiska motiveringen för bildningen, och den andragna parallellen träffar väl inte alldeles mitt i prick. Den etymologiska anknytning av fågelbenämningen till den germanska roten *lē-, *lō- 'klage, klynke' etc. som också anføres i sammanhanget, känns då långt troligare, inte minst "[s]iden *heiloen* har en svært vemodig fløytetone" (a.st.).

Etymologin av *onn* f. 'travel virksomhet, hastverk, utholdenhet', sär-

skilt använt i sammansättningar som *våronn* och *høyonn*, behandlas i ordboken s. 686 f. Här utgår författarna från att den ursprungliga betydelsen varit 'høst, innhøsting' och kopplar av den anledningen samman ordet med got. *asans* 'skörd' m.fl. germanska ord. I ett petitavsnitt heter det: "Gsv. *and* berettiger følgelig neppe til antagelse av en germ. grunnform *anþō- f. for norr. *ǫnn* i betydningene 'strev, iver, omsorg'. Disse betydningene kan meget vel ha utviklet seg via 'hardt arbeid' ← 'innhøsting'" (s. 687). Men beaktar man närmare de nordiska fornspråkens och dialekternas vittnesbörd beträffande ordets betydelse, är det, med Ture Johannisson 1941: 23 ff., ändå fullt möjligt, ja kanske rentav enklare, att se '(ivrig) verksamhet, iver, sysselsättning, arbete' som bildningens ursprungsbetydelse. Johannissons framställning — det kan här inte bli fråga om något detaljreferat, men det finns i hans framställning också en del ytterligare argument för hans ställningstagande — där *onn* (och dess motsvarigheter) sammanhålls med ett *anþ-, *inþ- 'vara (ivrigt) verksam', 'arbeta' m.m., hade som jag ser det varit förtjänt av ytterligare uppmärksamhet från författarnas sida.

Under *bed* (s. 61 f.) tangerar författarna betydelsedifferentieringen för germ. *badja. Det germanska ordet tycks ha haft flera betydelser, 'bädd, säng', 'flodbädd' och 'trädgårdssäng, blomstersäng'. I Bjorvand & Lindemans framställning kunde gärna de semantiska förhållandena ha belysts noggrannare och på tydligare sätt än vad som nu blivit fallet. Därvid hade Moberg 1951: 45 ff. kunnat ge dem vägledning. Ordets betydelseförskjutningar går nämligen, menar Moberg, att "följa tämligen i detalj, väsentligen tack vare det rikt varierade material, som de moderna nordiska dialekterna erbjuder" (a.a 1951: 50), och hans konkreta analys visar också detta på ett tydligt sätt.

När författarna (s. 495) behandlar ordet *kvist*, ställs ordet — vilket andra etymologer tidigare gjort —, samman med *kost*, *kvast* och *kvas* 'tynne, tørre kvister' (varom se *kost*). Därefter tillfogas att det är väl så vanligt att anta att ordet *kvist* uppstått genom germ. *tw- > nord. *kw-, varvid *kvist* etymologiskt vore samma ord som *twist* 'strid, uenighet' (vilket lånats från medellågt.) och medeleng. *twist* 'grein', vilka ju är bildade till germ. *twis- 'to(delt)' (varom se *tvenne*). Författarna resumerar emellertid denna del av resonemanget genom att säga att "antagelsen av en endring *tw- > *kw- i dette ordet er grepet ut av luften og helt ubeviselig" (a.st.). Såsom framgår av Ståhl 1950: 50 ff. finns dock goda exempel på denna ljudsubstitution i det nordiska dialektmaterialet — det rör sig om en ljudförändring som kunnat uppträda spontant i olika dialekter och under olika skeden av språkhistorien. Det finns följaktligen både

äldre och yngre exempel härpå i nordisk empiri. En viktig komponent i Ståhls argumentering utgör det i naturnamn uppträdande elementet *kvill*. Ståhl framhåller nämligen att det samlade ortnamns materialet indikerar att detta element kan "på ett eller annat sätt ha att göra med en tvedelning av ett vattendrag" (Ståhl 1950: 49). Detta styrker hans härledning: germ. **twīdlō* (alternativt germ. **twīdlo*) har utvecklats till **twild* (att jämföra med *sild* 'sill' av **sīdlō*). I detta har sedan *tw-* "redan i förlitterär tid" (Ståhl a.st.) substituerats med *kw-*. Det är med denna empiriska grund uppenbart att den postulerade övergången **tw- > *kw-* alls inte är gripen ur luften — och f.ö. finns goda paralleller till denna ljudutveckling i en mängd olika språk, vilket både språkhistoriker och fonologer påpekat.

Det sistnämnda exemplet visar att inte heller de nordiska ortnamnens vittnesbörd, och den nordiska forskningen på detta område, vilken ju är ytterst omfattande, fullt ut nyttjats av författarduon i deras härledningsarbete. Det finns en hel del ytterligare exempel på detta, jag nämner blott några.

Ordet *borg* '(befestet) slott, festning(sverk)' har, påpekas det (s. 96), en omstridd etymologi. Sedan författarna anfört dels en möjlig anknytning till det starka verbet **bergan-* 'redde, skjule' (varom se *berge*), dels till en avljudsform av germ. **berga-* 'høyde, berg' (varom se *berg*), framhålls att "det er godt mulig at ingen av disse etymologiene er riktige, fordi det utenfor germansk finnes former som gr. *púrgos* m. 'tårn, ringmur, festningsverk' og lat. *burgus* m. 'vakttårn, kastell'. Det lat. ordet kunne være lånt fra germansk, men neppe det greske. Det er av den grunn kanskje mer nærliggende å betrakte alle disse formene som refleks av et ikkeieur. vandreord eller substratorde av ukjent opphav" (a.st.). Författarna förhåller sig annars generellt sett, vilket naturligtvis är metodiskt riktigt, avvisande till ordförklaringar som utgår från okända substratspråk, se t.ex. under *sjø* (s. 789; i anslutning till W. Meid) och *ål* (s. 1098; E. C. Polomé har antagit förindoeuropeiskt ursprung för ordet). Men beaktas det nordiska ortnamns materialet framstår dock anknytningen av *borg* till just *berg* som i hög grad sannolik. Här finns ortnamnsvidens att anföras från vitt skilda delar av det nordiska området, evidens som redan finns analyserad i den vetenskapliga litteraturen. Jag nöjer mig blott med att hänvisa till den i Nyman 2000: 221 ff. redovisade översikten (Nymans egen framställning har självfallet inte varit tillgänglig för Bjorvand & Lindeman).

När författarna dryftar ordet *torp* (s. 952 f.) borde också ortnamns-

forskningens behandling av det germanska namnelementet *torp* ha åberopats, t.ex. diskussionen i Foerste 1963: 422 ff. och den sammanfattning av forskningsdiskussionen som finns i Schützeichel 1977: 9 ff. — härigenom hade inte minst betydelseförhållandena kunnat belysas klarare än vad som nu blivit fallet i ordboken. Också ordet *sal* behandlas (s. 754 f.) utan att den vetenskapliga diskussion som finns beträffande betydelsen hos *sal* i ortnamn som *Uppsala* o.likn. närmare reflekteras; se för detta element bl.a. Sahlgren 1953: 26 ff., Hellberg 1967: 181 ff., Gräslund 1993: 179 ff., Brink 1996: 255 ff. och, med en sammanfattning av olika meningar, Wahlberg 1994: 11 ff., och jfr dessutom, för kontinentalt material, Roelandts 1965: 273 ff. Likaledes hade vid behandlingen av *jar*, *jare* 'kant, brem' (s. 435) en fördjupad bild av appellativets differentierade betydelser erhållits om Nyströms framställning 1997: 193 ff. beaktats. Utgångspunkt tas i den artikeln både i en dialektal och onomastisk empiri från nordiskt område.

Ortnamn kan ofta, eftersom de inte sällan utgör gamla bildningar, innehålla element som annars gått ur bruk i språket, och ibland inte ens kan beläggas i fornspråk. Utifrån de indoeuropeiska och germanska perspektiv som författarna så ofta anlägger på det nordiska ordstoffet, borde därför gamla ortnamn vara av särskilt intresse. Här kunde dock mycket tillföras i *Våre arveord*. Ty nog hade t.ex., i samband med de västgermanska appellativen *filmen* m.fl. (i ordboksartikeln *fille*, s. 219), Svante Strandbergs (1991: 39 ff.) behandling av det uppländska sockennamnet *Film* kunnat nämnas. Strandbergs tolkning av *Film* som ett *Felmiō med betydelsen 'hinnån, hinnviken, hinnängen' el.dyl., kan inordnas i kända namngivningsmönster och därtill sakligt motiveras. Med anförandet av denna namntolkning kunde den aktuella bildningens **nordgermanska** hemorts rätt också ha styrkts. Och när författarna i samband med behandlingen av *aks* (s. 24 f.) nämner det grek *ákros* 'högst, överst, ytterst', hade gärna Mobergs (1998a) behandling av bl.a. det svenska ortnamnet *Åre* (< germ. **ahra-* eller **ahura-*) kunnat nämnas. (Jfr även Moberg 1998b, där det fvn. hapaxordet *árhjalmr* (i Hákonarmál) behandlas utifrån samma etymologiska utgångspunkt.) På många ställen i ordboken tar författarna på jämförbart sätt inte tillvara de möjligheter som faktiskt finns att knyta an till relevant ortnamnsevidens.

Det måste dock i rättvisans namn nämnas att ortnamnsmaterial här och var i framställningen ändå åtminstone tangeras — ofta är det, naturligt nog, då fråga om norska namn, varvid hänvisning sker t.ex. till Sandnes & Stemshaug (red.) 1997. Ortnamnsevidens nämns sålunda i artiklarna *eid* (s. 178), *eng* (s. 189 f.), *malm* (där *Malmö* nämns; s. 580), *mark*¹

(s. 588 f.) och *rydde* (där *Rud* och ortnamn på *-rud* nämns; s. 740) samt på en del andra ställen, men detta sker i förbigående och utan att ortnamns materialet på något djupare sätt penetreras.

Rent allmänt har författarna snarare lagt sin vinn om att dra fram indoeuropeiska och germanska specialframställningar i ljuset än sådana på nordistikens område. Någon gång är förvisso även den sistnämnda forskningen explicit nämnd, såsom — naturligt nog — i artikeln *viking* (s. 1050 f.), där inlägg av Askeberg, Holm och Hødnebo noteras, eller i samband med terrängordet *mo*¹, där Lundahls (1930) behandling av ordet dryftas. Men många gånger saknar man reflexer av den nordistiska forskningen. I samband med *aften* (s. 19), *att* (s. 51) och *etter* (s. 195 f.) t.ex. nämns Ottar Grønviks framställning (1981:217 f.), där det ju finns en utredning rörande de aktuella formerna. Nog hade dock också Lena Petersons granskning (1996) av *aft/æft*, *at* och *æftir* på de nordiska runstenarna liksom Martin Syretts framställning (1994: 223 ff.), kunnat åberopas, då i dessa arbeten det nordiska materialet kompletteras liksom diskussionen från Grønvik förs framåt. Och inte hade det heller skadat om Widmarks artikel (1996: 321 ff.) beaktats vid behandlingen av verbet *gjøre* (s. 303 f.); där diskuteras inte minst verbets olika former i de nordiska språken. Det finns många likartade exempel i *Våre arveord*.

På en del ställen i det recenserade arbetet kan man nog tycka att författarna drar de etymologiska trådarna väl långt bak i tiden. Kan man inte ibland räkna också med senare bildningar, frågar man sig här och var? När författarduon (s. 817 f.) behandlar verbet *slurpa* 'drikke; spise (suppe) med tydlig lyd' (man uttalar sig för övrigt a.st. oklart om ordets förekomst i de andra nordiska språken), jämförs med bl.a. ty. *schlürfen*, *schlurfen* m.fl., och det sägs att det "ikke [er] umulig at no. *slurpe* er et ganske ungt lånord fra f.eks. nl. *slurpen*". De germanska verben sägs sakna klar etymologi, men knyts ändå slutligen samman med indoeuropeiskt ordstoff. Den sammanställning som här görs är förvisso möjlig, även om jag anser att man vid den etymologiska behandlingen av denna typ av ord alltid måste räkna med nybildningar som sker inom "friare" ordbildningsnischer, där ordbildningarna kan kopplas (alternativt: återkopplas) till ordens primära ljud- eller ljudsymboliska betydelser. Jfr härtill, ur en mer principiell synvinkel, Edlund 1987: 136 ff. et passim, samt Söderberg 1996: 365 ff., och i dessa arbeten anf. och cit. litt. Det är sålunda, menar jag, inte nödvändigt att ens räkna med senare inlåning av ordet *slurpe*. Det kan dock noteras att också Bjorvand & Lindeman nog öppnar för möjligheten att *slurpe* är en senare (inhemsk) bildning, då

man redan inledningsvis påpekar att ordet är "av ukklar alder og opprin-nelse" (s. 817).

I Bjorvand & Lindemans etymologiska ordbok framläggs en rad skarp-sinniga härledning av nordiska arvord, och här finns goda exempel på både uppslagsrikedom och nytänkande i det etymologiska arbetet. Då det gäller de nya etymologierna får den fortsatta vetenskapliga diskussionen visa vilka av dem som mer allmänt kommer att accepteras — som jag redan framhållit bör det nog bli en del.

Ordboken erbjuder emellertid också en del problem, bl.a. vad gäller själva urvalet av behandlade ord — här diskuteras nämligen, titeln *Våre arveord* till trots, inte hela arvordsförrådet, och dessutom finns en hel del **lånord** överraskande nog med i ordboken. Artiklarna om de ord som verkligen medtagits är å andra sidan längre än i en vanlig etymologisk ordbok, vilket medgivit en djupare penetrering. Tyvärr ägnas inte detta utrymme åt den empiri som de nordiska dialekterna och ortnamnen kunnat tillföra författarna i härledningsarbetet, utan alltför mycket åt ordens ofta intrikata, indoeuropeiska "rotsystem", låt vara att dessa avsnitt inte sällan bjuder läsaren fascinerande läsning. Förhållandet att så mycket av den nordgermanska empirin och överhuvudtaget den nordistiska forskningen lämnats obeaktad, är en notabel brist i boken.

En ordboks värde kan egentligen först avgöras när den varit i praktisk användning ett tag. Bjorvand & Lindemans *Våre arveord* ersätter dock knappast etymologiska ordböcker som Hj. Falk & A. Torps tyskspråkiga etymologiska ordbok över det dansk-norska ordförrådet (1910; 2. Aufl. 1960) och A. Torps nynorska etymologiska ordbok (1919); dessa ordböcker täcker ju inte minst större delar av ordförrådet. *Våre arveord* fördjupar och breddar emellertid på ett ofta intressant sätt — inte minst genom dryftandet av germanska ordbildningsförhållanden och arvordens indoeuropeiska bakgrund — resonemangen och argumenteringen i dessa äldre ordböcker. Däri har den ett egenvärde.

Litteratur

- Abrahamson, E. 1936: *Västsvenska ordstudier*. Nordiska texter och undersökningar utgivna i Uppsala [---] 8. Hugo Gebers förlag, Levin & Munksgaard, Stockholm & Köpenhamn.
- Andersson, T. 1972: "Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband." *Namn och bygd* 60, 1972, s. 5-53. [Omtryckt i: T. Andersson, *Namn i Norden och det forna Europa. Valda artiklar utgivna*

- med anledning av Thorsten Anderssons sextioårsdag 23 februari 1989. NORNA-rapporter 40, Uppsala, s. 43–91.]
- Brink, S. 1996: "Political and Social Structures in Early Scandinavia. A Settlement-historical Pre-study of the Central Place." *Tor. Tidskrift för arkeologi* 28, 1996, s. 235–281.
- Dal, I. 1938: "German. *brün* als Epitheton von Waffen." *Norsk tidsskrift for Sprogvidenskap* 9, s. 219–230.
- Edlund, L.-E. 1987: "Ånamn och binamn — en idéskiss kring 'friare' ord- och namnbildning." G. Hallberg, S. Isaksson & B. Pamp (red.), *Nionde Nordiska Namnforskarkongressen Lund 4–8 augusti 1985*. NORNA-rapporter 34, Uppsala, s. 109–149.
- Elmevik, L. 1971: "Till härledningen av ordet kvi(a) 'kreatursfälla' m.m." *Ny-svenska studier* 51, 1971, s. 58–82.
- Elmevik, L. 1980: "Utvecklingen av urg. *au* framför *h* i nordiska språk." *Festskrift till Carl-Eric Thors* 8.6.1980. Studier i nordisk filologi 62, s. 72–88.
- Elmevik, L. 1984: "Två ordstudier." B. Fossetøl, K.I. Vannebo, K. Venås & F.-E. Vinje (red.), *Festskrift til Einar Lundeby* 3. oktober 1984. Novus forlag, Oslo, s. 130–140.
- Elmevik, L. 1999: "De urnordiska runinskrifternas *alu*." *Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999*. Namn och samhälle 10. Uppsala, s. 21–28.
- Elmevik, L. 2000: "Till diskussionen om den urgerm. *au*-difftongens utveckling på nordiskt område, särskilt förbindelsen *auh*." L.-E. Edlund (red.), *Svenska språkets historia* 5. Nordsvenska 11, s. 163–174.
- EWDS²³ = Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbetat von Elmar Seebold. 23., erweiterte Auflage. Walter de Gruyter, Berlin & New York 1995.
- Falk, Hj. & Torp, A.: *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch. Mit Literaturnachweisen sowie deutschem und altnordischem Wörterverzeichnis*. 1–2. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. Heidelberg. (2. Aufl., Oslo 1960.)
- Foerste, W. 1963: "Zur Geschichte des Wortes Dorf." *Studium Generale* 16 (H. 7), s. 422–433.
- Gräslund, B. 1993: "Folkvandringstidens Uppsala. Namn, myter, arkeologi och historia." *Uppland. Upplands fornminnesförening och hembygdsförbunds årsbok* 1993, s. 173–208.
- Grönvik, O. 1981: *Runene på Tunesteinen. Alfabet – Språkform – Budskap*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen & Tromsø.
- Grönvik, O. 1996: *Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskrifter fra førkristen tid i Norden*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Heidermanns, F. 1993: *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive*. *Studia Linguistica Germanica* [---] 33. Walter de Gruyter, Berlin & New York.
- Hellberg, L. 1967: *Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse*. Kumlabygden. Fortid – nutid – framtid 3, Kumla.

- Johannisson, T. 1941: "Ordet *ärende* och dess släktskapsförhållanden." *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 4, s. 1–54.
- Lehmann, W. P. 1986: *A Gothic Etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist.* E.J. Brill, Leiden.
- Lindeman, F. O. 1997: *Introduction to the 'Laryngeal Theory'*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 91. Institut für Sprachwissenschaft, Innsbruck.
- Lundahl, I. 1930: "Ordet *mo* och dess etymologi." *Göteborgs högskolas årskrift* 1930:3. Minnesskrift utgiven av Filologiska samfundet i Göteborg [---]. Göteborg, s. 20–37.
- Moberg, L. 1951: "Fornisländskans biöð i östnordisk belysning." *ANF* 66, s. 38–51.
- Moberg, L. 1996: "Germ. *dung-* 'gödsel; avfall m.m.'. Ett härledningsförsök, inspirerat av nordiskt dialektmaterial." *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik.* Uppsala, s. 205–212.
- Moberg, L. 1998 a.: "Från *Áre* till *Akropolis*." *Namn och bygd* 86, 1998, s. 5–16.
- Moberg, L. 1998 b: "'Stóð und árhjalmi.' Kring Hákonarmál 3:8." *Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok* 48, 1997, s. 5–12.
- Modéer, I. 1933: *Smäländska skärgårdsnamn. En studie över holmnamnen i Mönsterås.* Uppsala.
- Myhren, Magne 2001. "Øl — 'rusdrykk bryggja av grott korn'. Freistnad på ein etymologi." *Talatrusten* 35, 2001, s. 22–24.
- Nes, O. 1999: "Etymologiske ordbøker over germanske språk". *Maal og minne* (1) 1999, s. 19–56.
- Nyman, E. 2000: *Nordiska ortnamn på -und.* Studier till en svensk ortnamnsatlas [---] 16. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXX. Uppsala.
- Nyström, S. 1997: "*Jäder* och *Jädra*. Några reflexioner." S. Strandberg (red.), *Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg.* Nomina Germanica 22, Uppsala, s. 193–212.
- Peterson, L. 1996: "*Aft/æft, at* och *æftir* på de nordiska runstenarna — regional variation eller vad?" *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik.* Uppsala, s. 239–252.
- Roelandts, K. 1965: "*Sele* und *heim*." *Namensforschung. Festschrift für Adolf Bach zum 75. Geburtstag am 31. Januar 1965,* s. 273–299.
- Sahlgren, J. 1953: "Från *Morasten* till *Håga*." *Namn och bygd* 41, 1953, s. 1–45
- Sandnes, J. & Stenshaug, O. (red.) 1997: *Norsk stadnamleksikon.* 4. utg. Oslo.
- Schützeichel, R. 1977: "'Dorf'. Wort und Begriff." H. Jankuhn, R. Schützeichel & F. Schwind (red.), *Das Dorf der Eisenzeit und des frühen Mittelalters. Siedlungsform — wirtschaftliche Funktion — soziale Struktur: Berichte über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1973 und 1974. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, Folge 3, Nr 101,* s. 9–36. Göttingen.
- Seebold, E. 1989: [Recension av] Lehmann, Winfred P.: *A Gothic Etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der*

- Gotischen Sprache* by Sigmund Feist. *Kratylos. Kritisches Berichts- und Rezensionsorgan für indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft* 34, s. 121–128.
- SEO³ = Elof Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok*. Tredje upplagan. C.W.K. Gleerups förlag, Lund 1948 (och senare).
- Strandberg, S. 1991: *Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling*. Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden 8. Uppsala.
- Ståhl, H. 1950: *Kvill och tyll. En studie över några i svenska ortnamn ingående ord med betydelsen 'ämöte, ågren' o.dyl.* Studier till en svensk ortnamnsatlas [---] 5. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs akademien 20. Uppsala.
- Syrett, M. 1994: *The unaccented vowels of proto-Norse*. Nowele. North-Western European language evolution. Supplement, vol. 11. Odense.
- Söderberg, B. 1996: "Hjala och jolla — om spontan ordbildning." *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik*. Uppsala, s. 365–373.
- Torp, A. 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard.) Kristiania.
- Wahlberg, M. 1994: *Ortnamnen i Uppsala län. Del 5:1. Uppsala kommun. Uppsalas gatunamn*. Ortnamnsarkivet i Uppsala, Uppsala.
- Widmark, G. 1996: "GÖRA i nordiskt perspektiv." *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. C. A. Reitzels forlag, København, s. 321–331.
- Zetterholm, D. O. 1937: *Nordiska ordgeografiska studier. Benämningar på de unga husdjuren*. Arbeten utgivna med understöd av Vilhelm Ekmans universitetsfond, Uppsala 46. Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Litteraturkrönika 2001

Av L.-E. Edlund, G. Hallberg, C. Platzack och B. Söderberg

Krönikans avdelningar åtskiljs av asterisk. De är ämnesvis ordnade från allmänt till specifikt: allmänspråkligt (indoeuropeiska, (ur)germanska) * skandinaviskt (ur-, fornnordiska) * särspråkligt: fornvästnordiska, isländska, färöiska * norska * danska * svenska * egennamn: ortnamn, personnamn, övriga namn. Inom avdelningarna redovisas arbetena i alfabetisk följd. Artiklarna signeras L.-E.E., G.H., C.P. eller B.S.

Oskar Bandle, Schriften zur nordischen Philologie. Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte der Skandinavischen Länder. Zum 75. Geburtstag des Autors herausgegeben von Jürg Glauser und Hans-Peter Naumann. 8 + 638 s., Tübingen und Basel 2001 (A. Francke Verlag). (Beiträge zur nordischen Philologie 31.) ISBN 3-7720-3094-7. Festskriften till Oskar Bandle innehåller ett representativt urval ur hans omfattande och imponerande breda vetenskapliga produktion kring nordisk språk-, litteratur- och kulturhistoria. Sviten inleds med hans programförklaring 1969, *Begriff und Aufgaben der Nordischen Philologie*. Sedan följer tre sviter av uppsatser. Den första, som innehåller elva bidrag kring nordisk språkhistoria från skilda epoker och olika delar av Skandinavien, spänner över ortnamns- och personnamnsforskning, sociolingvistik, språkkontakt, dialektologi och dialektgeografi, grammatik m.m. Den andra, med åtta bidrag, handlar om fornnordisk litteratur, fr.a. fornvästnordisk: författarfrågor, saga- och hjältediktning, struktur- och klassifikationsproblem, tidsskedets spänningsfält mellan muntlighet och skriftlighet, mellan tradition och fiktion, mellan hedet och kristet. Den tredje och sista, med fjorton bidrag, tar sig an den nyare tidens nordiska litteratur: prosa och lyrik, isländskt och färöiskt, idelogi och verklighet, mysticism och realism, klassicism och romantik, hur svensk litteratur har mottagits i Schweiz och i Tyskland, med analyser av enskilda författares verk och inflytande, så t.ex. Oehlenschlägers sista drama, som parafraaserade Laxdælasagan,

och bilden av Schweiz i Strindbergs brev och skrifter. Som sig bör förtecknas slutligen Oskar Bandles tryckta skrifter 1954–2000. G.H.

Carla Cucina, Vestr ok austr. Iscrizioni e saghe sui viaggi dei vichinghi. 1. Testi. 2. Figure, tavole e glossario. 119 + 97 s., Roma 2001 (Editrice "il Calamo" s.n.c.). (Philologia. Saggi — ricerche — edizioni a cura di Teresa Pàroli. 3.) ISBN 88-88039-20-1. Del 1, textdelen i denna kommenterade italienska utgåva av våra vikingatida runtexter, beskriver först några av de inskrifter som berättar om vikingafärderna i väster- och österled (8 respektive 10), med utgångspunkt i själva runtexten och motsvarande forn(väst)nordisk version av denna. I följande avdelning redovisas Sven tveskäggs och Knut den stores kampanjer i England, så som de framgår av *Knýtlinga saga*, vidare i österled dels Ingvarstågen, speglade i *Yngvars saga víðförla*, dels Harald hårdrådes färder till Gårdarrike och Medelhavsländerna, enligt *Haralds saga Sigurðarsonar*. Textdelen illustreras med fyra svartvita bilder och avslutas med vederbörlig litteraturförteckning. Del 2 innehåller först en svit svartvita foton av originalruntexterna på stenar, trästavar och i äldre antikvariska teckningar, likaså foton av den vikingatida borgen Fyrkat på Jylland och av ett rekonstruerat vikingatida stolphus från Trelleborg på Själland. Så redovisas runalfabetets, futharkens, skandinaviska varianter geografiskt, kronologiskt och fonologiskt, och en rad enkla kartbilder över de för vikingafärderna aktuella utgångsländerna och resmålen. Slutligen kompletteras hela utgåvan i den andra delen med en ordlista och ett kombinerat ort- och personregister. Säkerligen utgör de två mjukbandshäftena med sitt läckra yttre och sitt spännande, exotiska inre en mycket tilltalande introduktion i vikingafärdernas kultur, språk och miljö för den italienska publiken.

G.H.

Issues in Formal German(ic) Typology, ed. Werner Abraham och C. Jan-Wouter Zwart. xvii + 334 s., Amsterdam/Philadelphia 2001 (John Benjamins). (Linguistik Aktuell 45.) ISBN 90-272-2766-7 (EUR) / 1-58811-102-4 (US). ISSN 0166-0829; v.45. Det centrala temat för de 12 artiklarna i denna volym är diskurs-funktionell ordföljd, beskriven inom ramen för generativ grammatik och därför typologisk-komparativ till sin natur. Data från nordiska språk spelar en roll för diskussionen i följande tre artiklar: Cedric Boecks "On the co-occurrence of expletives and definite subjects in Germanic", Christine Czinglars "Decomposing existence:

Evidence from Germanic” och Britta Jensens ”Polarity Items in English and Danish”. Boken inleds med en fyllig introduktion av Werner Abraham och avslutas med ett ämnesregister. C.P.

Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte. [Omslaget: Kontinuität und Brüche in der Religionsgeschichte.] Festschrift für Anders Hultgård zu seinem 65. Geburtstag am 23.12.2001 in Verbindung mit Olof Sundqvist und Astrid van Nahl herausgegeben von Michael Stausberg. 674 s., Berlin & New York 2001 (Walter de Gruyter). (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 31.) ISBN 3-11-017264-X. När religionshistorikern Anders Hultgård 2001 fyllde 65 år tillägnades han denna mäktiga festskrift. De 37 bidragen rör sig över ett brett religionshistoriskt fält, och det kan här endast bli fråga om en ytlig spegling av innehållet, med fokus på det nordiska området. Guden Oden behandlas i Jens Peter Schjødts bidrag, och Mimir sätts i Jean Haudry's artikel in i ett vidsträckt religionshistoriskt sammanhang. Gudsdomarna under vikingatid och medeltid behandlas i Bertil Nilssons uppsats, och gudaparet *Fjörgyn* (f.) och *Fjörgynn* (m.) i Peter Jacksons artikel. De medeltida svenska lagarna utgör källor i Olof Sundqvists artikel, och bl.a. ortnamnsvidens kommer till användning i Stefan Brinks bidrag. Äldre runinskriftioner fokuseras i Frands Herschends ”Written on Terrestrial Things” och i Ottar Grønviks artikel om den intrikata Sparlösa-inskriften; i den senare söker författaren närmare klargöra inskriftens möjliga religionshistoriska sammanhang. Brakteater behandlas i flera av bidragen, exempelvis ur ikonologisk aspekt. Ämnesövergripande perspektiv finns i åtskilliga av de nämnda artiklarna, men också i t.ex. Anders Kaliff's ”Ritual and Everyday Life — The Archaeologist's Interpretation”, som ligger i gränssnittet mellan arkeologi och religionshistoria. Om relationen mellan den fornnordiska religionen och den samiska och finska handlar Ulf Drobins och Marja-Liisa Keinänen's omfattande bidrag ”Frey, Veralden olmai och Sampo”. Närmast vetenskapshistoriska perspektiv anläggs i Carl-Martin Edsmans ”Ein halbes Jahrhundert Uppsala-Schule”, Åke Hultkrantz' ”Scandinavian and Saami Religious Relationships: Continuities and Discontinuities in the Academic Debate” och Carl F. Hallencreutz' ”Yngve Brilioth and the National Shrine in Uppsala”. Bland övriga bidragsgivare märks Jón Hnefill Aðalsteinsson, François-Xavier Dillmann, Anne-Sofie Gräslund och Britt-Mari Näsström. Festskriften avslutas på sedvanligt sätt med en bibliografi över Hultgårds skrifter. Boken erbjuder läsarna en ytterst rik lek-

tyr, varvid inte minst de mångvetenskapliga perspektiven noteras. Dessa medför också risker — ibland används t.ex. ortnamnen på ett sätt som inomvetenskapligt knappast låter sig försvaras. L.-E.E.

Britt-Mari Näsström, Fornskandinavisk religion. En grundbok. 377 s., Lund 2001 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-01576-3. Författaren, som är professor i religionshistoria vid Göteborgs universitet, har tidigare publicerat flera viktiga religionshistoriska arbeten, bl.a. Freyja. The Great Goddess of the North (1995) och Blot. Tro og offer i det forkristne Norden (2001). I ett inledningsavsnitt i Fornskandinavisk religion beskriver hon närmare de religionshistoriska källorna (skaldedikter, eddadikter, sagor etc.). Kapitlet om skapelse och världsundergång följs av kapitel om asar och vaner, gudar och gudinnor, varav det sistnämnda kapitlet synes mig vara särskilt intresseväckande och perspektivrikt. Bland bokens senare kapitel märks ett om heliga handlingar, bl.a. blot och sejd, liksom den "trefaldiga döden". Efter ett kapitel om själ och öde, följer avslutningskapiteln som berör hur den forna religionen använts och även missbrukats i senare tider ("I Wagners gudavärld"; "Ariernas land och blodets folk"). Ett stort värde har de indoeuropeiska perspektiv som flerstädes anläggs på de religionshistoriska frågeställningarna, likaså de arkeologiska och etnologiska infallsvinklar som på många ställen kommer till synes. Författaren drar också in ortnamn och etymologier i framställningen. Ibland kunde den diskussionen gärna ha förts vidare, och även vissa nyanseeringar hade kunnat göras. Möjligen skulle dessutom de fornspråkliga textavsnitten ha kunnat återges såväl i originaltydelse som i översättning, vilket ytterligare hade förhöjt bokens värde. L.-E.E.

New Directions in Nordic Text Linguistics and Discourse Analysis: Methodological Issues. Ed. E. W. Vagle & K. Wikberg. 264 s., Oslo 2001 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-333-6. Bakgrunden till boken bildar den sjunde nordiska konferensen i textlingvistik och diskursanalys år 2000, med Oslo-professorn Kjell-Lars Berge som initiativtagare. I symposievolymen medarbetar, förutom den särskilt inbjudna Corinne Rossari från Geneve, ett tjugotal forskare från Norge, Danmark, Sverige och Finland, med bakgrund främst i lingvistiskt orienterade ämnen. Det empiriska underlaget för artiklarna är också mycket varierat; här presenteras och/eller analyseras stora språkliga korpusundersökningar, multimodala texter av olika slag, från internetchattares inlägg till barnmatsetiketter, skol-

texter som uppsatser, nationella prov etc., kommunala pressreaser samt läkare/patientsamtal. I fokus står metodologiska problem. I en särskild avdelning diskuteras klokt begrepp som superstruktur och dess relation till bl.a. genre, vidare vad medlemmarna i en diskursgemenskap har gemensamt, samt parallelltext i relation till översättning och kontrastiv textologi. Metodutveckling diskuteras likaså i ett särskilt avsnitt. Här möter vi bland annat en litet besviken redovisning för försök med datorgenererade sammanfattningar, ett mer optimistisk förslag till hur textlingvistisk metod kan användas för analys av simultantolkning, och ett litterärt-språkligt samarbetsprojekt rörande litterär text, med utgångspunkt i Bachtins polyfoni. Intresseväckande metodiska frågor belyses f.ö. lite varstans i boken. De multimodala analyserna tilldrar sig naturligtvis ett speciellt intresse, med den relativa nyhetens behag. I en intresseväckande artikel behandlas t.ex. frågan om semantisk isotopi mellan visuella och verbala tecken, i en annan skriftens visualitet (och då handlar det om saker som är så självklara att vi egentligen inte frågar oss om de är meningsbärande). Emellanåt berör författarna problem som andra medverkande har belyst med intervjuer och experiment, som komplement till personliga tolkningar. Det är en metod som jag gärna, när så är möjligt, skulle se mer utnyttjad för bestämning av olika diskursgemenskapers uppfattning av allmänna begrepp som t.ex. genre. Sammanfattningsvis kan konstateras att volymen ger en nyttig orientering om aktuella problem i arbeten på gång, och dessutom en glimt av vidden och variationen i internationell textforskning. B.S.

Nordiska språk — insikter och utsikter. Föredrag från det 5:e studentkollokviet i nordisk språkvetenskap Berlin, 6.–7. Mai 2000. Jurij Kusmenko & Sven Lange (Hrsg.). 140 s., Berlin 2001 (Nordeuropa-Institut, Humboldt-Universität zu Berlin). (Kleine Schriften des Nordeuropa-Instituts 24.) ISSN 0946-1841. Det första studentkollokviet i nordisk språkvetenskap hölls i Berlin 1996 (tema: Nordisk språkhistoria), det andra i Stockholm 1997 (Historisk lexikologi, Orddöd), det tredje i Berlin 1998 (Nordiska språk — synkront och diakront), det fjärde i Stockholm 1999 (Kors och tvärs i nordistiken), och det femte nu åter i Berlin 2000. För samtliga kollokvierapporter svarar utgivarna Kusmenko & Lange (med nr 7, 14, 17, 20 och 24 i samma skriftserie). Samarbetet mellan Institutionen för nordiska språk vid universitetet i Stockholm och Nordeuropainstitutet vid Humboldtuniversitetet i Berlin speglar i de elva kollokviebidragen bredden i aktuell nordisk språkvetenskap: Sven Lange visar hur den vane

ditorhanteraren med de ingredienser som idag finns på nätet i form av konkordanser o.l. elegant kan vispa ihop en läcker språkhistorisk ordlista i nästan vilket fack som helst. Kristina Kotcheva tar sig an betydelsen av konjunktionerna *men, inte ... utan* och *inte*. Kristina Danielssons pilotstudie orienterar om hennes avhandlingsämne kring läsförståelse och läsprocess bland svenska nybörjare. Ulrika Djärv behandlar germanska avledda gränsöverskridande verb, Michael Rießler den i svenska och norska inlånade årstiden *vårvinter*, Ann-Christine Müller tysk bisatsordföljd som retoriskt stilmedel i Gustav Vasas kansli, Charlotta Brylla begreppet slagord inom tysk språkvetenskap, Irina Enders verbets placering i fornisländska sagor, Petra Sjöström spjuten i *Brennu-Njáls saga*, Rune Palm vad det under skilda perioder innebar att vara *rynn* 'runvis', och slutligen Jurij Kusmenko den nordiska (s)k-formens uppkomst.

G.H.

A new Introduction to Old Norse. Part I. Grammar by Michael Barnes. xii + 266 s., London 2001 (Viking Society for Northern Research, University College London 1999. Reprinted with corrections and additions). ISBN 0-903521-45-8; Part II. Reader edited by Anthony Faulkes. xlv + 3 + 124 s., London 2001. ISBN 0-903521-50-4; Part III. Glossary and Index of Names compiled by Anthony Faulkes. 151 s., London 2001. ISBN 0-903521-51-2. Detta är ett internationellt gångbart läromedel för studiet av "Old Norse". I Michael Barnes' grammatikdel redovisas på vanligt sätt paradigm, men det finns också en mängd upplysande exempel, som noggrant förklaras, och på plussidan noteras att vi får en bred redovisning av syntaxen. Ett stort antal övningar finns dessutom insprängda, vilket ytterligare underlättar inläringen. I Anthony Faulkes "Reader" finns texter från bl.a. Hrólfs saga kraka, Skáldskaparmál, Kormaks saga, Heimskringla och Þrymskviða. Till den första hör en notapparat som analyserar den isländska texten ner på detaljnivån, vilket klart visar för inläraren hur språksystemet fungerar. Till en del av de övriga texterna finns noter, men dessa texter får man analysera själv med hjälp av den nämnda grammatiken och den ordbok som utgör "paketets" del 3. Som helhet är detta ett alldeles utmärkt läromedel. Jag tycker emellertid att utgivaren i del 2 hade kunnat behålla den instruktiva notapparaten från första texten arbetet igenom, dock med en stegvis avtrappning av informationen. Detta hade gjort arbetet ännu användbarare.

L.-E.E.

*

Approaches to Vinland. A conference on the written and archaeological sources for the Norse settlements in the North-Atlantic region and exploration of America. The Nordic House, Reykjavík, 9–11 August 1999. Proceedings, ed. by Andrew Wawn and Þórunn Sigurðardóttir. 238 s., Reykjavík 2001 (Sigurður Nordal Institute). (Sigurður Nordal Institute Studies 4.) ISBN 9979-9111.4.F. Denna volym innehåller sjutton artiklar om källorna till de norska och isländska upptäckterna i nordatlanten omkring år 1000, och utgör ett urval av de artiklar som presenterades på den internationella konferensen *Vestur um haf* i Reykjavík 1999. Artiklarna fokuserar på två medeltida isländska sagor, de s.k. *Vinlandsagorna*, d.v.s. *Grænlendinga saga* och *Eiríks saga rauða*. Bidragen diskuterar dels sagorna som litterära texter och deras roll i de senaste sekulens litteraturhistoria, dels icke-språkliga aspekter som deras historiska värde, arkeologiska fynd knutna till sagorna, vad sagorna säger om vikingarnas sätt att navigera, samt frågor rörande klimatologi, ekonomi och ekologi. Bland bidragsgivarna märks Bo Almqvist, Robert Kellogg, Ólafur Halldórsson, Árni Björnsson och Kirsten Wolf. Boken avslutas med en förteckning över bidragsgivarna och ett index. C.P.

Jóhanna Barðdal, Case in Icelandic. A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach. 279 s., Lund 2001 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 57.) ISBN 91-628-4898-4. ISSN 0347-8971. I avhandlingen ställs frågor om de funktioner kasus kan ha i ett språk, och de besvaras på ett intressant och innovativt sätt. Författaren åberopar empiri från såväl nutida isländska som fornisländska, men uppvisar också betydelsefulla utblickar mot andra germanska språk. I kap. 2 lämnas en kort översikt över konstruktionsgrammatiken, vilken författaren använder sig av. Kap. 3 redovisar bl.a. metoden i författarens korpusbaserade undersökningar. Kasusbruk i relation till syntax och semantik belyses här på ett instruktivt sätt. I kap. 4 redovisas en undersökning rörande kasusbruket i modern isländska. Kasusbruk vid nya verb i isländskan studeras i kap. 5, för att belysa produktiviteten. Detta kapitel är särskilt betydelsefullt i avhandlingen. Den fornisländska användningen av kasus studeras i kap. 7, dessutom med spännande perspektiv på andra germanska språk. Boken resumeras till sist i kap. 8. Avhandlingen känns såväl teoretiskt som metodologiskt väl genomarbetad, och är inte minst

mycket välstrukturerad. Det är inte överraskande att den sedermera accepterats till internationell utgivning. L.-E.E.

Bever's Saga, with the Text of the Anglo-Norman Boeve de Haumtone, ed. Christopher Sanders. CLXXIV + 399 s., Reykjavik 2001 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 51.) ISBN 9979-819-68-5. Bever's Saga är en riddarsaga översatt från den anglo-normandiska dikten Boeve de Haumtone. Det finns två tidigare utgåvor, en av Gustav Cederschiöld 1884 och en av Bjarni Vilhjálmsson; den senare är en populär utgåva baserad på Cederschiölds text. Som underlag för sin utgåva valde Cederschiöld en pergamenthandskrift från Stockholm, daterad omkring 1400. Eugen Kölbing har senare visat att Cederschiölds utgåva inte kan utgöra bas för en jämförelse mellan den isländska texten och dess utländska förlagor. För att råda bot på detta utger Sanders här samtliga primära isländska texter, och trycker på motstående sida motsvarande parti ur den anglo-normandiska dikten. I sin fylliga inledning presenterar utgivaren samtliga isländska manuskript, både de primära och de sekundära, och diskuterar deras förhållande till varandra; han tar också upp ett par förlorade handskrifter, och behandlar i ett kapitel norvagismer i de medeltida manuskripten. Ett kapitel behandlar den anglo-normandiska dikten, daterad till 1100-talet och utgiven av Stimming 1899; den här avtryckta versionen följer Stimmings edition. Inledningen innehåller också, förutom en redovisning av utgivningsprinciperna, en guide till hur utgåvan skall användas, en sammanfattning på isländska, en bibliografi, ett namnindex och ett manuskriptindex. Efter själva utgåvan följer en kommentar, två appendix behandlande den anglo-normandiska dikten (textapparat och Stimmings emendationer), samt två index, ett med namnen i den anglo-normandiska dikten, ett med namnen i den isländska texten. C.P.

Thomas Bredsdorff, Chaos & Love. The Philosophy of the Icelandic Family Sagas. Translated from Danish by John Tucker. 156 s., Copenhagen 2001 (Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen). ISBN 87-7289-570-5. Författaren är professor i nordisk litteratur vid Københavns universitet och har bakom sig en rik litteraturvetenskaplig produktion. Boken utkom första gången redan 1971, med en andra, danskspråkig upplaga 1995. Den ger en levande bild av de isländska familjesagornas dramatiska berättelser om släktfejder och olyckor av skilda slag. Förfat-

taren söker blottlägga orsakerna till dessa så som de framtonar i sagorna. Författarens tes kan förenklat sammanfattas med att kärleken ofta skapar kaos i de fall den inte håller sig inom de socialt uppställda ramarna. I ett första kapitel behandlar han utifrån sina perspektiv bl.a. Egil Skallagrímssons saga och Laxdöla saga, i det andra några "forerunners" (Kormaks saga, Eyrbyggja saga m.fl.), medan Gisle Surssons saga och Njals saga behandlas i var sitt eget, följande kapitel. Några "post-classical sagas" diskuteras i kap 5. Intressant är slutkapitlet som relaterar den ibland temperamentsfulla diskussionen om de isländska familjesagorna, och inte minst författarens "Postscript to the English edition". De "sagaporträtt" som framläggs erbjuder ofta fascinerande och uppfriskande läsning — det är nämligen fråga om välskrivna "porträtt" — men den tes som uppställs kan knappast överallt fullt ut försvaras. L.-E.E.

Egils Saga Skallagrímssonar. Bind 1. A-redaktionen, utg. †Bjarni Einarsson efter forarbejder af Jón Helgason. Redaktør Michael Chesnutt. LXXIX + 231 s., København 2001 (C.A. Reitzels Forlag). (Editiones Arnarnagnæanæ. Series A, vol. 19.) ISBN 87-7876-277-4. Egils saga Skallagrímssonar är bevarad i tre inbördes avvikande redaktioner. Den här utgivna A-redaktionen, som förekommer i Möðruvallabók (M.), har den mest omfattande prosatexten, men saknar de två längre dikterna Höfuðlausn och Sonatorrek. I utgivarens förord presenteras de tre redaktionerna samt tillkomsthistorien för denna utgåva. I sin inledning ger utgivaren bl.a. en närmare beskrivning av M. och dess skrivare samt diskuterar svårlästa passager. Några fragment av Egils saga som trycks i anslutning till A-redaktionen presenteras också. Två blad i M:s text av Egils saga har gått förlorade, och i ett särskilt avsnitt belyser utgivaren möjligheterna att rekonstruera detta parti från avskrifter av M. Inledningen innehåller också en engelsk sammanfattning av Michael Chesnutt och en redogörelse för principerna bakom utgåvan (undantag mot principen att handskriftens ortografi ska återges så noggrant som möjligt, förfarandet vid paleografiska gränsfall, principer för upplösning av förkortningar o.d.). I anslutning till utgåvan av A-redaktionen presenteras i tillägg dels M:s version av Arinbjarnarkviða, dels tre fragment av Egils saga ur andra handskrifter. Tre register avslutar volymen: ett register över namnen i utgivarens förord och inledning, ett över namnen i texten, och ett över utnyttjade och citerade handskrifter. C.P.

Jón Axel Harðarson, Das Präteritum der schwachen Verba auf -yia im Altisländischen und verwandte Probleme der altnordischen und germanischen Sprachwissenschaft. 144 s., Innsbruck 2001 (Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck). (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft. 101.) ISBN 3-85124-682-2. Bokens huvudtema är att redovisa preterialbildningen hos svaga verb på -yia i fornisländskan, men detta har också fört till en rad nödvändiga utblickar med ställningstaganden kring livligt omdiskuterade problem avseende framför allt omljud, ordbildning och etymologi. I ett särskilt tilläggskapitel klargör författaren sin syn på dateringen av *i/j*-omljud på *e* och *a*-omljud på *u* och *i* i germanska språk. Boken vänder sig följaktligen till såväl nordister som germanister och indogermanister. Den inleds, förutom med förkortningslistor över berörda språk, handskrifter och i texten använda tecken-symboler, med en presentation av den aktuella verbgruppens fem preterialbildande kategorier. Verbens presensböjning (andra klassens *j*-verb med kort rotstavelse) är mera enhetlig, präglad av regelbundna ljudutvecklingar och analogier, medan preterialböjningen kännetecknas av sidoformer, som utvecklats parallellt med de regelbundna, förväntade formerna. Boken avslutas med vederbörlig litteraturförteckning och ett fylligt register över det diskuterade ordmaterialet, kategorivis uppställt under bl.a. rubrikerna urindogermanska, urgermanska, fornvästnordiska, östnordiska, runskrift, normanniska, lapska, gotiska, fornhögtyska etc. Formatet är med hänsyn till ämnet blygsamt, men innehållet bör kunna inspirera envar etymologiskt intresserad till fortsatt diskussion.

G.H.

Robert Nedoma, Kleine Grammatik des Altisländischen. 144 s., Heidelberg 2001 (Univeritätsverlag C. Winter). (Indogermanische Bibliothek.) ISBN 3-8253-1152-x. Denna behändig och traditionellt upplagda fornisländska grammatik har vuxit fram ur författarens föreläsningskompendium. I första hand är grammatiken tänkt som en hjälpredda vid läsning av fornisländsk text på elementära stadier, och som sådan torde den fungera utmärkt. Förf. koncentrerar sig på sådana aspekter av den fornisländska grammatiken som han av erfarenhet vet kan vara problematisk för tysktalande studenter — så ägnas t.ex. huvuddelen av det fonologiska avsnittet åt omljud och brytning, som är viktiga för förståelsen av formläran. Denna upptar mer än hälften av utrymmet, med tonvikt på de mer frekventa böjningsparadigmen. Grammatiken inrymmer också en kortare syntaxdel. Ett par sidor ägnas åt att beskriva skillnader mellan

fornnorska och fornisländska. Boken avslutas med ett ordregister och en ämnesindelad, kommenterad bibliografi över för målgruppen relevant litteratur. C.P.

Guðrún Nordal, Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries. 440 s., Toronto, Buffalo & London 2001 (University of Toronto Press). ISBN 0-8020-4789-0. Denna viktiga undersökning kommer att presenteras något utförligare i en särskild artikel av L.-E.E. i ANF 119 (2003).

NOWELE Vol. 38 (North-Western European Language Evolution). 123 s., Odense 2001 (Odense University Press). ISBN 87-7838-623-3. ISSN 0108-8416. NOWELE Vol. 39 (North-Western European Language Evolution). 122 s., Odense 2001 (Odense University Press). ISBN 87-7838-678-0. ISSN 0108-8416. Den senaste årgången av NOWELE innehåller flera uppsatser av nordiskt intresse, som en studie av binderunor på spjutskftet från Kragehul av Mindy MacLeod och Bernard Mees, och Britta Schutze-Thulins artikel om irländska låneord i fornisländska. C.P.

Richard Perkins, Thor the Wind-Raiser and the Eyrarland Image. 11 + 177 s., London 2001 (Viking Society for Northern Research. University College of London). (Viking Society for Northern Research. Text Series 15.) ISBN 0-903521-52-0. Stundtals spännande som handlingen i en klassisk detektivroman söker sig bokens text allt närmare sitt mål, från det yvigt breda till det slutligen nästan fastnaglande: att med utgångspunkt i filologiska indicier, förstärkta av sådana från arkeologi, religionshistoria m.m. fastslå, att en viss liten statyett — bronsfiguren från Eyrarland på Island — inte bara föreställer guden Tor, utan att den fastmera är en vikingatida amulett, använd av sjöfarande för att framkalla god vind för eget skepp eller ond vind för fiendens. Bokens fem kapitel inleds med en kulturhistorisk vy över vikingafärdernas geografiska vidder, vindkraftens allmänna betydelse, fr.a. för seglationen, och vindmagins tillämpningar, så som de speglas i den fornvästnordiska litteraturen, inklusive en koncentrerad analys av en belysande episod i *Rognvalds Þátr ok Rauds*. Detta leder in på specialområdet Tors-hammare och Tors-liknande amuletter med sittande mansfigurer som med handen/händerna griper ett fast tag i skägget. Så är vi framme vid den omdiskuterade och fantasi-

eggande Eyrarland-amuletten. Här kulminerar bokens illustrativa sviter med bilder av hammare, statyetter, runstenar och amuletter. Den sammanfattande slutplåderingen kompletteras med ett textfilologiskt appendix kring de för bevisföringen viktiga texterna *Rognvalds Pátr ok Rauðs* respektive episoden *Rauðs Pátr ins ramma* i *Ólafs saga Tryggvasonar*. En omfattande bibliografi och förkortningslista avslutar boken.

G.H.

Saga Heilagrar Önnu, ed. Kirsten Wolf. cliv + 166 s., Reykjavík 2001 (*Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi*). (*Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi* 52.) ISBN 9979-819-78-2. Legendan om Sankta Anna, jungfru Marias moder, har sitt ursprung i ett apokryfiskt evangelium från andra århundradet efter Kristus. På Island når kulten av Sankta Anna sin höjdpunkt omkring 1500. Den här utgivna *Saga Heilagra Önnu* är en översättning från lågtyskan, och den isländska texten är fragmentariskt bevarad i två manuskript, det ena från mitten av 1500-talet, det andra från början av 1600-talet. Översättningen är troligen gjord vid 1500-talets början. Kirsten Wolfs utgåva omfattar båda de bevarade isländska manuskripten, med den lågtyska texten avtryckt på motstående sidor. Den omfattande introduktionen innehåller en paleografisk och ortografisk beskrivning av manuskripten, samt en fyllig presentation av bakgrunden till legenden om Sankta Anna och dess spridning på Island. Förtjänstfullt är också att utgivaren bemödat sig om att ge en relativt utförlig beskrivning av morfologin och syntaxen i de isländska handskrifterna: den postmedeltida isländskan är i jämförelse med klassisk fornisländska mycket sparsamt beskriven. Inledningen innehåller också ett avsnitt om lånord och främmande ord i de isländska manuskripten, ett stemma, en bibliografi, uppgifter om själva utgåvan samt en sammanfattning på isländska. Boken avslutas med ett namnregister.

C.P.

The derivation of VO and OV, ed. Peter Svenonius. 370 s., Amsterdam/Philadelphia 2000 (*John Benjamins*). (*Linguistik Aktuell* vol. 31.) ISBN 90-272-2752-7 (EUR) / i-55619-915-5 (US). ISSN 0166-00829; v. 31. I denna volym publiceras elva artiklar som berör olika aspekter på skillnaderna mellan *verb-objekt*-språk och *objekt-verb*-språk. Eftersom de nordiska språken utvecklats från att vara OV-språk till att vara VO-språk är problematiken intressant för nordisk lingvistik i allmänhet. Volymen innehåller dessutom en artikel av Thorbjörg Hróarsdóttir, "Parameter

Change in Icelandic”, som fokuserar på isländskans övergång från OV till VO. Direkt relevans för nordisk syntaxforskning har även Peter Svenonius artikel ”Quantifier movement in Icelandic”, där förf. bl.a. visar på skillnader mellan isländska och norska vad gäller kvantifierarflyttning. Också Tarald Taraldsens bidrag, ”V-movement and VP-movement in derivations leading to VO order” bygger på skandinaviskt material.

C.P.

Thorbjörg Hróarsdóttir, Word Order Change in Icelandic: From OV to VO. XIII + 385 s., Amsterdam/Philadelphia 2000 (John Benjamins). (Linguistik Aktuell vol. 35.) ISBN 90-272-2756-x (EUR) / 1-55619-209-6 (US). ISSN 0166-0829: v. 35. Detta är en reviderad version av författarens uppmärksammade doktorsavhandling, framlagd i Tromsø 1999. Förf. har två syften med denna utmärkta monografi: dels vill hon beskriva utvecklingen i isländskan från ett *objekt-verb*-språk till ett *verb-objekt*-språk, dels vill hon med moderna metoder framtagna inom diakron och synkron lingvistik analysera de olika stadierna som isländskan genomgår. I de inledande kapitlen presenterar hon den teoretiska bakgrunden till sin studie, främst det minimalistiska programmet och Kaynes anti-symmetriska hypotes. Därpå följer en kortfattad redogörelse för ordföljden i fornisländskan, där huvudvikten ligger på VP och en statistiskt baserad beskrivning av förlusten av OV-ordföljd. Efter en genomgång av tidigare forskning om fornisländsk syntax följer sedan monografins tre viktigaste kapitel, där förf. dels presenterar en detaljerad beskrivning av ordföljdsförhållandena i fornisländskan med särskild tonvikt på preverbala objekt och möjligheten till multipla komplement, dels visar vilka teoretiska implikationer dessa fakta ger upphov till. Ett särskilt kapitel ägnas åt en diskussion av hur förf. förklarar övergången från OV till VO. Efter ett sista kapitel där de viktigaste resultaten summeras följer ett appendix med tabeller och presentation av det undersökta materialet. Boken avslutas med en litteraturförteckning och ett ämnesregister.

C.P.

Úlfshams Saga, utg. av Adalheiður Guðmundsdóttir. CCLXXXI + 63 s., Reykjavík 2001 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 53.) ISBN 9979-819-77-4. Úlfshams saga handlar om götornas konung Hálfdan, hans son Úlfhamur och deras äventyr i den naturliga och övernaturliga världen. Sagan föreligger i tre olika

prosaredaktioner från resp. 1600-, 1700- och 1800-talet; dessa skiljer sig åt både i innehåll och stil. De två äldsta redaktionerna går tillbaka på äldre skrivna rímur, medan den tredje troligen är baserad på en från en rímur utvecklad oral källa. Utgåvan omfattar en rímur-version baserad på en handskrift med varianter från övriga tillgängliga handskrifter, samt de tre redaktionerna av prosatexten. I den fylliga inledningen presenterar utgivaren de handskrifter som innehåller rímur-versionen respektive prosaversionerna och diskuterar deras förhållande till varandra; hon visar också på handskrifternas ortografiska, morfologiska och grafologiska karakteristika. Inledningen avslutas med en litteraturförteckning, ett index över de illustrationer som finns i inledningen, ett handskriftsindex och ett namnregister. C.P.

*

Michael Barnes, Faroese Language Studies. 239 s., Oslo 2001 (Novus Forlag). (Studia Nordica. International Contributions to Scandinavian Studies/ Internationale Beiträge zur Skandinavistik 5.) ISBN 82-7099-335-2. Michael Barnes har i sin forskning bl.a. ägnat sig åt det färöiska språket. Hans artiklar har publicerats i olika tidskrifter, symposierapporter och festskrifter. Det är välkommet att ett urval av hans många bidrag rörande färöiskan nu utkommit i serien Studia Nordica. Flertalet av de nio bidragen upptar syntaktiska fenomen, så "Reflexivisation in Faroese: a preliminary survey" och översikten "Faroese syntax: achievements, goals and problems". Den senare hade gärna kunnat placeras i inledningen, då den ju har en problemorienterande uppläggning. Dessutom återfinner man ett par artiklar om kasusanvändning och ordföljdsfenomen. Semantiska och syntaktiska aspekter flätas samman på ett givande sätt, så bl.a. i "The semantics and morphological case government of the Faroese preposition *fyri*", vidare i artikeln om prepositionen *við* samt den om hjälpverbet *munna*. Några uppsatser tar upp andra teman, nämligen utvecklingen av äldre *þ* till *h* (behandlad av en lång rad forskare) och likheter och skillnader mellan Hammershaimbs och Aasens arbete med "reconstructing language", för att här tala med rubriken. Det är värdefullt att denna samlingsvolym om det minsta och minst utforskade nordiska språket utgivits. L.-E.E.

Moderne lingvistiske teorier og færøsk, red. Kurt Braunmüller og Jógvan í Lon Jacobsen. 249 s., Oslo 2001 (Novus Forlag). (Nordisk Sprogråds skrifter.) ISBN 82-7099-339-5. Denna bok innehåller de bearbetade versionerna av nio föredrag hållna sommaren 2000 i Tórshavn vid symposiet "Lingvistiske teorier og færøsk". Syftet med symposiet var att sätta in färöiskan i en aktuell teoretisk kontext på olika språkliga beskrivningsnivåer: fonetik och fonologi, morfologi och typologi, syntax, språkhistoria och dialektologi, sociolingvistik, språknormering och språkkontaktforskning, flerspråkighet och den nordiska språkgemenskapen. Boken inleds med ett förord av utgivarna, där omständigheterna runt symposiet beskrivs och de nio föredragen kort presenteras. Jørgen Rischel skriver om fonetiska analysmetoder och fonetiska problemställningar i färöiskan, Stig Eliasson om färöisk ljudstruktur och fonologisk teori, och Kurt Braunmüller om morfologisk typologi och färöiska. Höskuldur Thráinsson visar på en symbiotisk relation mellan vad syntaktisk teori har betytt för beskrivningen av färöiskan och vad färöiskan betytt för den syntaktiska teorin; i huvudsak uppehåller han sig vid reflexivering och finita verbets placering i bisats. Det senare spelar också en roll för Helge Sandøys artikel om färöiskan i västnordisk språkhistoria, där förf. på basis av fonologiska, morfologiska och syntaktiska exempel diskuterar vilka språkförändringar i färöiskan som ska förstås som resultat av inre utveckling och vilka som snarare beror på påverkan utifrån. Språkkontakt är också temat för Lars Vikørs bidrag, där principerna för och problemen med språknormering i en kontaktsituation står i centrum. Ulla Børestam Uhlmann ger en översikt över den nordiska språkgemenskapen och olika problem i samband med denna, särskilt för färingar och islänningar; bl.a. tar hon upp engelskans roll i den nordiska språkgemenskapen. Engelskan är också på tapeten i Charlotte Hoffmanns artikel, som bl.a. diskuterar hur den språkliga kontaktsituationen på Färöarna, med färöiska som första och danska som andraspråk, kommer att förändra sig om engelska övertar rollen som andraspråk. C.P.

*

Lisa Christensen & Robert Zola, Snylteren. Temporalitet og narrativ struktur i vandrehistorien. 232 s., København 2001 (Museum Tusulanums Forlag). ISBN 87-7289-664-7. Boken behandlar ett marigt problem som många gått bet på att demonstrera övertygande, nämligen hur språklig

form samverkar med narrativ effekt. Författarna vill — och enligt min mening lyckas de också — slå en bro mellan språkvetenskaplig beskrivning och litterär tolkning, och detta på folkloristiskt material. Undersökningsobjektet består av elva varianter av samma skruvade men faktiskt roliga vandringshistoria, vars titel får en (pinsamt?) överraskande upplösning. Undersökningen presenterar inledningsvis vandringshistorien som genre. Därefter behandlas utförligt de språkliga undersökningsvariablerna. Och här fokuserar man på det centrala i en narrativ genre, temporaliteten med aktionsart, perfekt och finit. En intressant princip om den narrativa successionen diskuteras och kopplas samman med vandringshistoriens makro- och mikrostruktur. Variablernas funktion i förhållande till kronologi och perspektiv slås fast, med tillbörliga reservationer för analysens nödvändiga isolering av faktiskt samverkande drag. I det tredje kapitlet presenteras varje textvariant för sig och i det följande en redogörelse för själva analysproceduren, en mycket användbar manual. Därefter följer en imponerande noggrann analys av varje text för sig. Boken avslutas med en summering av textanalyserna, varvid det — för att ge några smakprov på resultaten — inte oväntat visar sig att t.ex. den dominerande aktionsarten i den typiska vandringshistoriens tredelade makrostruktur följer modellen orientering/vila — handlingssekvens/rörelse — avrundning/vila, med en dominans för avgränsad aktionsart endast i mittpartiet, den egentliga narrativen. I dennas mikrostruktur används den oavgränsade aktionsarten dels med en strukturerande, gränsmarkerande funktion, dels med en deskriptiv funktion för att ange rum, omständighet o.d., men ofta är den flerfunktionell och ger samtidigt psykologisk förklaring, lokal avrundning och en ton av autenticitet. Vidare kan, heller inte oväntat, något omedelbart samband mellan aktionsart och stil inte konstateras, men författarna betonar berättarens stilistiska valmöjligheter: att göra om avgränsat till oavgränsat, att tillfoga oavgränsat och att placera sådant på annat ställe. Aktionsarten är således ett viktigt och flexibelt redskap, typiskt för vandringshistorien, vilket tillåter berättaren att återge en sådan mer eller mindre personligt. Författarna hävdar att det finns ett samband mellan sättet att använda de temporala variablerna och den effektiva och lyckade berättelsen, även om sinnet för detaljer också är en viktig bidragande faktor. Och med reservationen att "en god berättare kan således mer än att behärska de tre temporala variablerna", men att denna behärskning samtidigt är "den kanske viktigaste komponenten i det som man kan kalla berättarkompetens", är jag nästan beredd att instämma med författarna. B.S.

Eli Fischer-Jørgensen, Tryk i ældre dansk. Sammensætninger og Afledninger. 516 s., Copenhagen 2001 (C.A. Reitzels Forlag). (Historisk-filosofiske Meddelelser 84.) ISBN 87-7876-232-4. ISSN 0368-7201. Syftet med denna omfångsrika monografi är att undersöka riktigheten i Axel Kocks redan vid slutet av 1800-talet framlagda hypotes att trycket i sammansatta och avledda ord i äldre svenska och danska betydligt oftare än nu låg på andra ledet. Det rör sig alltså om den uttalstyp som vi än i dag finner i danskan (och delvis i svenskan) i ord som *an'amma, god'modig, rigs'daler, rød'bede, Frederiks'berg*. Kocks hypotes grundar sig på omfattade studier av medeltida diktning, norska och svenska dialekter och danska och svenska grammatiker från 1600-talet och framåt, och den har haft stor betydelse för senare framställningar av tryckplaceringen i den äldre nordiskan. Delar av bakgrunden till hypotesen har emellertid blivit tillbakavisade, bl.a. antagandet att de germanska accentförhållandena skulle gå tillbaka till indoeuropeiskan. Senare forskning har också pekat på metodiska brister i Kocks undersökning, särskilt med avseende på de slutsatser han drog om förhållandena i vers — det har t.ex. framkommit att man i äldre tid och ända fram på 1800-talet normalt placerade sammansatta verb i en sådan position att andraledet betonades, även om sådan betoning inte var aktuell utanför poesin.

För att undersöka bärkraften i Kocks hypotes gör Eli Fischer-Jørgensen en grundligare genomgång av det relevanta materialet än vad som tidigare gjorts. Undersökningen bygger på två slags material, dels äldre verstexter, dels uttalanden av äldre metriker och grammatiker. Sin utgångspunkt tar förf. i Anders Christensen Arrebos (1587–1637) metriskä arbeten; Arrebo var den förste danske författare som övergav den medeltida versupbyggnaden till förmån för de klassiska formerna med jamber och trokéer. Därefter följer en genomgång av uttalanden om tryck i danska sammansättningar och avledningar hos grammatiker och metriker under 1600-talet och ett kapitel om den metriska behandlingen av sammansatta ord fram till år 1900. Den undersökande delen av monografien följs upp med två omfångsrika kapitel där förf. redovisar vad de danska grammatikerna från 1700- och 1800-talen har att säga i frågan. Boken avslutas med ett kapitel där förf. både gör en fyllig sammanfattning och presenterar ett försök till förklaring av utvecklingen. Förf. ser själv framläggandet av ett omfattande material om tryck i sammansatta och avledda ord som det viktigaste resultatet av sin undersökning, och framhåller att de allmänna slutsatser man kan dra av materialet är relativt begränsade. Klart är emellertid att man måste skilja på trycket i nomen och verb, eftersom de uppför sig och utvecklar sig på olika sätt.

Viktigt för bedömningen av ett ords relevans i sammanhanget är också om det är inhemskt, inlånat eller översatt, och om det hör till vardagsspråket eller skriftspråket. Boken är, förutom sedvanlig litteraturlista, försedd med ordregister, personregister, ett register över grammatisk och metrisk terminologi, samt förteckningar över vilka grammatiska och metriska arbeten från 1600 till 1900 som förf. använt. Den avslutas med en utförlig sammanfattning på engelska. C.P.

Nina Grønnum and Jørgen Rischel (eds.), To honour Eli Fischer-Jørgensen, Festschrift on the occasion of her goth birthday February 11th, 2001. 297 s., Copenhagen 2001 (C.A. Reitzel). (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, vol. xxxi.) ISBN 87-7876-213-8. Huvuddelen av denna festschrift till "The Grand Old Lady of general phonetics and phonology" innehåller tolv nyskrivna bidrag av Fischer-Jørgensens kollegor och tidigare studenter. Bidragen speglar festföremålets lingvistiska intressen, från teoretiska frågor i allmän lingvistik till akustiskt och fysiologiskt baserade studier av talet; huvuddelen av artiklarna rör fonetiska frågor. Boken inleds med ett förord av utgivarna, ett fotografi av festföremålet, en diskussion mellan Eva Gårding och Gösta Bruce om personliga minnen av Eli Fischer-Jørgensen, en biografi skriven av Frans Gregersen och Una Canger, samt en förteckning av Eli Fischer-Jørgensens skrifter 1932–2000. Övriga bidragsgivare är Hans Basbøll, Taehong Cho, Niels David- sen-Nielsen, Gunnar Fant, Osamu Fujimura, Hajime Hirose, Klaus J. Kohler, Anita Krucken- berg, Peter Ladefoged, Leigh Lisker, Jakob L. Mey, Peter Molbæk Hansen, John J. Ohala, Manjari Ohala och Kenneth N. Stevens. C.P.

Erik Hansen, Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger. Red. av Henrik Galberg Jacobsen og Henrik Jørgensen. 325 s., København 2001 (Hans Reitzels Forlag). ISBN 87-412-2533-3. På sin 70-årsdag hyllades Erik Hansen med denna bok där 37 av hans artiklar från 1964 till 1998 har samlats. Flera artiklar har tidigare bara förelagat i svåråtkomliga konfe- rensrapporter och festskrifter, några har bara funnits på tyska och franska, en artikel kommer här för första gången i tryck. Samlingen inleds med en kommentar till satsschemat från 1964 och avslutas med den artikel som gett hela samlingen dess namn. Bland övriga artiklar märks "Sætningsskema og verbalskemaer" från 1970, där förf. visar på några av de problem som dyker upp när satsschemat används som ana-

lysredskap, "Imperativens fundamentfelt" från 1986 och "Begrepet rektion" från 1993. Några av artiklarna speglar festföremålets lyhörddhet för nyheter i danskan: hit hör t.ex. en artikel från 1974, "De nye *der*-konstruktioner. En øjenvidneberetning". Samlingen ger också flera exempel på Erik Hansen som deltagare i språkvårdsdebatten, bl.a. "Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtigheds-spørgsmål" från 1975. För alla med intresse för utforskningen av det danska språket är detta en mycket välkommen volym. C.P.

Lise Horneman Hansen, Jysk -de-bøjning. En undersøgelse af svag præteritumbøjning. With a summary: -de-conjugation in Jutland dialects. An investigation of weak preterite forms. 238 s., Uppsala 2001 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 54.) ISBN 91-506-1471-1. ISSN 0083-4661. Författaren till denna dialektologiska avhandling om de svaga verbens preteritumböjning i jylländskan är dansk lektor vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala, tillika med stark förankring i Institut for dansk dialektforskning i København. Undersökningens huvudsyfte är att ge en samlad beskrivning av ett komplicerat ämne, den s.k. *-de*-böjningen, den i jylländska dialekter bevarade motsvarigheten till den forndanska preteritumböjningens ändelser *-de*, *-the* och *-(d)de*, med variation beroende av verbstammens utljud. I riksdanskt skriftspråk har dessa sammanfallit till *-de*. Det gäller följaktligen inte preteritumformer med slut på *-ede* eller *-te*. I jylländska dialekter manifesteras *-de*-böjningen t.ex. i palataliseringar av slutljudande *l* och *n* till *-j* eller som noll-ändelse. Undersökningen har ett trefaldigt perspektiv: den vill avgränsa böjningens manifestationer i de olika dialekterna, fastslå eventuella samband mellan dessa manifestationer och de forndanska varianterna, och dialektgeografiskt beskriva de bevarade *-de*-ändelsernas förekomst och utbredning. Arbetsmaterialet hämtas ur böjningsläror över jylländska dialekter och uppteckningarna vid Institut for dansk dialektforskning i København och Institut for jysk sprog- og kulturforskning i Aarhus. Det begränsas av praktiska skäl till en databas endast över de svaga verb som inte motsvarar skriftens *-ede* eller *-te*, d.v.s. ca 3 600 registrerade förekomster av 382 olika verb, hämtade ur 20 skilda källor. Avhandlingen illustreras med diagram, tabeller och dialektgeografiska utbredningskartor. Det jylländska materialet jämförs med motsvarande i standarddanska, lågtyska (varifrån inlånade svaga verb genomgår samma utveckling som de inhemska danska) och andra angränsande språk. Som orsaker

till särutvecklingarna i jylländska dialekter utpekade fr.a. interna ljudförändringar och i viss mån analogier. I bilagor presenteras dels de 20 källorna och deras geografiska fördelning, dels och framför allt hela undersökningsmaterialet. Avhandlingen utgör en beundransvärd prestation i ett komplicerat ämne.

G.H.

*

Grammatiske studiar i norsk språk, Trondheim (Institutt for nordistikk og litteraturvitskap). (Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.) ISBN/ISSN saknas. Denna serie för utgivning av (syntaktiska) hovedfagsoppgaver i nordiska språk från Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet (NTNU) påbörjades 1998 men har inte tidigare uppmärksammats i ANFs litteraturkrönika. Arbetena i serien håller emellertid en såpass hög standard att de väl förtjänar att bli uppmärksammade. Hittills har följande volymer publicerats. Nr 1 (1998): Kristin Melum Eide, *Sompredikativer* (124 s.), Nr 2 (1998): Heidi Brøseth, *Dobbelt objekt og tilgrensende konstruksjoner i moderne norsk* (128 s.), Nr 3 (1998): Elin Bech: *Det-konstruksjoner og løfting med utgangspunkt i psykologiske predikater* (116 s.), Nr 4 (2001): Cecilie Ørjasæter Elvsaa, *Talehandlingers syntaks — en analyse av imperativkonstruksjonen i norsk* (105 s.), samt Nr 5 (2001): Anne-Gro Negård, "En moder hvis hjerte vil briste". En syntaktisk studie av *hv*-relativer og *hv*-ords funksjon (130 s.). C.P.

Bjørn Bandlien, Å finne den rette. Kjærlighet, individ og samfunn i norrøn middelalder. 377 s., Oslo 2001 (Den Norske Historiske Forening). (Den Norske Historiske Forening. Skrifter 5.) ISBN 82-91222-02-9. Monografen bygger på en uppmärksammat hovedoppgave, som 1998 erhöill pris som framstående bidrag till kvinnoforskningen. Den tecknar på ett intressant sätt bilden av den nordiska medeltidsmänniskans "kärleksmentalitet" och förändringen av denna, "spenningen mellom kjærlighet, individets valgmuligheter og samfunnets organisering av samlivet gjennom ekteskapet" (s. 10). Olika teoretiska utgångspunkter redovisas inledningsvis, bl.a. sociologen Norbert Elias men också hans kritiker. Boken är sedan kronologiskt strukturerad. Kap. 2 och 3 behandlar förhållandena före år 1150, innan kyrka och stat blev tunga maktfaktorer. Källmaterialet utgörs av den norröna diktningen, guda-, hjälte- och eddadikter. Under

denna tid kan exempelvis kvinnorna bryta äktenskapet om mannen bryter "den heroiske kodeksen". Kap. 4–7 behandlar övergångsperioden 1150–1230, när bl.a. doktrinen om kvinnans samtycke till äktenskapet introduceras, och nordborna först lär känna den kontinentala, höviska kulturen. Inte minst kapitlet "Kjærlighetens poetiske diskurs" (s. 86 ff.) erbjuder fascinerande analys. Här träder författaren bl.a., när han diskuterar den norröna kärleksdiktningens ålder, in på "et akademisk minefelt". Om den höviska "kulturimporten" handlar kap. 6, "Kjærlighetens nye spillerom" (s. 98 ff.). De nya äktenskapsnormerna beskrivs i kap. 7. I slutkapitlen 8 och 9 analyseras förhållandena under perioden 1230–1350, när kungadömet konsolideras, lagar revideras och den höviska kulturen vinner allt större spridning. Kap. 8 behandlar mer specifikt riddarsagornas syn på kärlekens betydelse för individen, samhället och äktenskapet, men också de nya idealens betydelse för förståelsen av kärlek innanför och utanför äktenskapet i dåtidens Norge. I kap. 9 tas flera teman upp, bl.a. sagorna som källor, statens och kyrkans roll för utvecklingen av medeltidens kärleksmentalitet samt medeltidens mentaliteter i förhållande till senare tiders. I avsnittet kommer författaren in på nattfrieriet. Undersökningens huvudtema är intresseväckande och belyses perspektivrikt. Forskningshistoriken uppges i förhållande till hovedoppgaven vara "kuttet noe" (enligt förordet), vilket beklagas. I slutdiskussionen kunde gärna nattfrieriseden — med vidsträckt spridning inom ett nordligt område — ha analyserats mera djupgående i förhållande till bokens huvudtema. De fornspråkliga citaten hade med fördel kunnat återges både i originalform och i översättning. Men sådana anmärkningar skall inte fördölja att vi här har att göra med en ytterst initierad analys av en äldre tids mentalitet.

L.-E.E.

Jan Ragnar Hagland & Steinar Supphellen (red.), Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland. Kjelder og tradisjonar. Innlegg ved eit seminar i regi av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 13–14 oktober 2000. 133 s., Oslo 2001 (Tapir. Akademisk Forlag). (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Skrifter 1. 2001.) ISBN 82-519-1649-6. ISSN 0368-6310. År 2000 firades tusenårsjubileet av Leif Erikssons "upptäckt" av Amerika. I anledning av detta samlade Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab ett seminarium med forskare från flera ämnen för att diskutera teman som jubileet aktualiserat. I en avdelning diskuteras de skriftliga källor som finns för teorin om Leif Eriksson och hans upptäcktsfärder. Knut Helles och Vésteinn Ólasons inlägg är värdefulla forskningsöversikter rörande

den historiska sagakritiken och forskningens nuvarande ståndpunkter då det gäller sagatexter som källor. Som sig bör uppmärksammades också Helge Ingstads insatser. Intressantast i den avdelning som handlar om detta tema är enligt min mening diskussionen rörande namnet *Vinland*, med inlägg av Jørn Sandnes och Magnús Stefánsson. Bl.a. diskuteras de bidrag till belysning av *Vinlands*-problemet som Gösta Holm och Erik Lönnroth framlagt. I en sista avdelning redovisar Narve Bjørge och Odd S. Lovoll hur den senare bilden av Leif Eriksson och hans insatser framställts. Lovoll visar bl.a. hur Leif Eriksson blivit en symbol i det norska Nordamerika. Många intressanta perspektiv, inte minst på sagatexter, lämnas i denna lilla volym. L.-E.E.

Tor Erik Jenstad, Ein repetis i obligadur. Folkemusikkterminologi i norske dialekter; med vekt på feletradisjonen. 380 s., Oslo 2001 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-327-1. Detta är den omarbetade versionen av författarens 1995 framlagda dr. art.-avhandling. Av förordet framgår att några avsnitt om affektiva benämningar på fiol och dragspel och ett kapitel om benämningar som karakteriserar spel och spelemän här inte medtagits. Det hade kanske inte skadat om dessa avsnitt fått vara med också här, men författaren tänker tydligen återkomma till dessa ord i annat sammanhang med en fördjupad analys. Den analysen välkomnas. Den här framlagda undersökningen av folkmusikkterminologin är en bred, ordgeografisk studie med ord-och-sak-perspektiv. Boken innehåller hela 25 språkkartor. I inledningskapitlet ges en bakgrund, där bl.a. olika språkgeografiska spørsmål fokuseras. I kap. 2 redovisas benämningarna på fiolen i de norska dialekterna, olika delar av instrumentet, benämningar på dragspelet m.m. I kap. 3 redovisas så de verb som används för att beteckna att spela ett instrument och att stämma det, och en mängd ord som är förbundna härmed. Det som kallas *slått*, i svenska dialekter *slatt* o.d., behandlas i ett eget kapitel. En del andra folkmusikktermer återfinns i de följande kapitlen, av vilka ett rubricerats "Ymse". I ett summerande kapitel dras trådarna samman: vilka vestlandsord kan man finna, vilka trønderord o.s.v. Mer generella iakttagelser redovisas avslutningsvis beträffande uppbyggnaden av den folkliga terminologi som här fokuserats, liksom beträffande förändringar i terminologin över tid. På en del ställen skulle gärna de ordgeografiska perspektiven ha kunnat vidgas över ett större nordiskt område — att detta är fruktbart visar inte minst distributionen av ordet *slått* (där dock förklaringen till den svenska utbredningen knappast övertygar). Det hade nog inte heller skadat om de principiella

frågorna i avsnittet Sluttvärdering (s. 285 ff.) hade penetrerats mera ingående. Den svenska ordgeografiska forskningen har som bekant över tid avkastat en stor mängd undersökningar, och i jämförelse med den svenska forskningen på området är den norska betydligt mindre omfattande. Med Jenstads stora undersökning läggs ytterligare ett viktigt arbete till tidigare undersökningar som Modéers (1953) om fisketerminologin, Bandles (1967) om husdjursterminologin och Aunes (1976) om slädterminologin. L.-E.E.

Målsamlingar 1855–1861 av Ivar Aasen, red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. LX + 222 s., Bergen 2001 (Norsk Bokreidingslag). (Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A. Tekster nr. 7.) ISBN 82-7834-021-8. Utgivningen av Ivar Aasens efterlämnade manuskript och uppteckningar fortsätter i rask takt. Åren 1855–1861 gjorde Aasen en rad resor och samlade material från olika dialekter, och det som här ges ut är de ordlistor och språkliga kommentarer som blev resultatet av dessa resor. Det rör sig om uppteckningar från Tinn, Nummedal, Sogn, Guldalen, Indherred och Østerdalen, särskilt Trysil, Valdres och Toten, Stavangers och Mandals Amt, Nordfjord, Nedenæs och Nordland. Resorna beskrivs närmare i Oddvar Nes fylliga inledning, som också innehåller tio kartor. Volymen avslutas med enstaka rättelser till tidigare volymer i serien.

C.P.

*

Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi XXI. Vaasa 10.–11.2.2001. Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXI. Vasa 10.–11.2.2001. LSP and Theory of Translation. 21st VAKKI Symposium. Vaasa 10.–11.2.2001. 324 s., Vasa 2001. (Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut. N:o 28. Publikationer av Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa universitet. Nr 28. Publications of the Research Group for LSP and Theory of Translation at the University of Vaasa. No. 28.) Editor Outi Järvi. ISBN 951-683-951-7. ISSN 1235-5992. I februari 2001 anordnades vid Vasa universitet VAKKI:s årliga symposium. Huvudtemat var "Förståelse och förståelighet". Pirkko Nuolijärvi och Cathrine Fabricius-Hansen höll var sitt plenarföredrag, och utöver deras bidrag finns i volymen ytterligare 26 inlägg på

olika språk. Sirpa Koiranen presenterar en närläsning av tre företags webbplatser, och Merja Koskela och Nina Pilke studerar användningen av exempel i finsk- och svenskspråkiga populärvetenskapliga texter inom tre vetenskapsfält. Inom ramen för forskningsprojektet ORDAT redovisas förekomsten av lånord i svensk juridisk terminologi 1800–2000 av Hans Landqvist. Det är uppenbart att den juridiska terminologin främst präglas av inhemsk termutveckling. Kristina Nikula analyserar tre texter om EU från Utrikesministeriet. Texterna är ur läsarnas synvinkel i flera avseenden svårtillgängliga, "text som i sin nuvarande form effektivt kan ta död på allt intresse för EU" (s. 208). Niina Nissilä granskar användningen av termen *omsättningstillgångar* i sverigesvenska och finlandssvenska årsredovisningar. Marianne Nordman skriver om rubriker i två svenskspråkiga tidskrifter, och Ellen Sieviläinen om språket i polisens förundersökningsprotokoll. Litet vid sidan av dessa teman ligger Sigurdur Jónssons beskrivning av en polemik om det isländska sjömannspråket sett ur språkvårdsperspektiv. Bidragen i volymen relaterar sig mer eller mindre tydligt till symposiets huvudtema, och på vanligt vis växlar ambitionsnivån rätt mycket mellan bidragen. Som ett stort plus noteras att symposievolymen levererades mycket snabbt efter sammankomsten.

L.E.E.

Nils Granberg, The Dynamics of Second Language Learning. A longitudinal and qualitative study of an adult's learning of Swedish. 288 s., Umeå 2001 (Department of Contemporary Literature and Scandinavian Languages, Umeå University). (Nordsvenska 12.) ISBN 91-88466-42-6. ISSN 0282-7182. Även om det i många avseenden är möjligt att finna generella utvecklingstendenser hos vuxna andraspråksinlärare är det klart att också individuella skillnader som motivation, personlighet, livssituation, tidigare erfarenhet av inläring, andra främmande språk och individuella inlärningsstrategier spelar en viktig roll för resultatet. Den här avhandlingen tar den individuella inläraren som utgångspunkt, och syftet är att studera en vuxen andraspråksinlärare från såväl ett helhetsperspektiv som från ett longitudinellt perspektiv för att kunna urskilja så många individrelaterade faktorer som möjligt. I centrum för undersökningen står en 19 år gammal grekisk kvinnlig invandrare, som följs under en 10 månaders intensivkurs i svenska. Angreppssättet är kvalitativt och kombinerar Grounded Theory med en allmänhermeneutisk metod. Avhandlingen består av tre delar. Den första delen innehåller forskningsöversikt, metoddiskussion samt en presentation av underlaget till studien. Själva

undersökningen presenteras i del två, där förf. med stöd av bl.a. intervjuer och analyser av språkliga data försöker ge en helhetsbild av den undersökta individen. I den tredje delen diskuteras slutsatser om individen samt individuella aspekter på andraspråksinläringen. Resultaten antyder att olika inlärare har olika sätt att lyckas med sin språkinläring. I ett avslutande kapitel ges förslag till fortsatt forskning inom området. Boken avslutas med en sammanfattning på svenska, ett appendix som förutom tabeller presenterar Rebecca Oxfords system för språkinlärningsstrategier, samt en litteraturförteckning. C.P.

Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. Katarina Lundin & Robert Zola Christensen, Gymnasisters läsförståelse. 124 s. Nils Jörgensen & Eva Kärrlander, Gymnasisters hörförståelse. 116 s. Lund 2001 (Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet). (Nordlund. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund 22:1-2.) ISSN 0281-5427. Som en följd av Øresundsbron (!) tillkomst år 2000 initierades bl.a. en rad forskningsprojekt i skilda ämnen, inriktade på verkan av den förväntade interaktionen mellan danskt och svenskt på kortare eller längre sikt. De två rapporterna om grannspråksförståelse, som är led i ett större projekt "Bron och språket", utgör ett avstamp inför en t.ex. vart femte år återkommande jämförelse. Rapporterna är i allt väsentligt parallellt planerade, uppställda och redovisade. Läsförståelsedelen gör ett onödigt övertramp i avsnittet "Språket i Öresundsregionen då och nu", där det bl.a. påstås att "de dansktalande effektivt blev förföljda och fördrivna" i Skåne efter 1658. Skåningen talade inte "danska" vid den tiden. Avsnittet blandar anakronistiskt folkflertalets dialekt med fåtalets framväxande skrivna och talade nationalspråk. De båda rapporterna redovisar kvantitativt och analyserande resultaten av tester med gymnasister vid valda danska och svenska skolor i tre städer per land. I läsförståelsedelen föreläggs informanterna en tidningsnotis. Testresultatet speglar ordförståelse relaterad till land, stad och språk i hemmet. I hörförståelsedelen prövas förståelsen dels av samtalsinslag ur tv-programmet Jeopardy, dels av en fingerad nyhetsutsändning i radio. Svaren relateras till informanternas bostadsort, kontakter med grannlandet och vilken undervisning de fått i grannspråket. I båda rapporterna diskuteras också informanternas attityder till grannspråken liksom skilda sociolingvistiska aspekter. I bilagor åtgäres de använda frågeformulären. G.H.

Gäller stam, suffix och ord. Festskrift till Martin Gellerstam den 15 oktober 2001. Sammanställd av Sture Allén, Sture Berg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén och Bo Ralph. 462 s., Göteborg 2001 (Styrelsen för Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet). (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 29.) ISBN 91-631-1542-5. ISSN 0348-7741. På 65-årsdagen hyllades Martin Gellerstam med en festskrift om inte mindre än 36 bidrag, som speglar hans mångsidiga språkvetenskapliga intressen. Många bidrag handlar om ordböcker och ordboksarbete, t.ex. Ruth Vatvedt Fjelds om norska inlärningsordböcker, samt Dag Gundersens och Bo Ralphs artiklar. Ett par bidrag berör Svensk morfologisk databas, så Sture Berg och Yvonne Cederholms om framväxten av databasen och Sofie Johansson Kokkinakis' om disambiguering av homografa ord med hjälp av den aktuella databasen. Gradböjningen *få, färre, först* behandlas av Sture Allén, och personbeskrivningar i en korpus av Ulla Clausén. Frågan "Hur vet vi vad *mening* betyder?" diskuteras på ett intressant sätt av Staffan Hellberg. Lars-Gunnar Andersson skriver om det han kallar *konjunktionella substantiv*, Benjamin Lyngfelt om subjeksregeln i svensk grammatiktradition och Göran Kjellmer om numerus efter räkneord (två och en halv månad eller månader?). Några språkhistoriska och onomastiska bidrag finns också: Karl G. Johansson skriver om lemmatisering och morfosyntaktisk analys av medeltida nordisk manuskripttext, Gun Widmark om "Swenska sprätthöken" som stilkälla, Hugo Karlsson om betydelsen av ordet *land* i svenska ortnamn (och dialekter), Sölve Ohlander om namn på svenska rockgrupper (och namnens grammatiska struktur) samt Ann-Christin Mattisson om hundrasnamn. Några intressanta, personligt hållna porträtt av ett antal danska språkmän — bl.a. Johannes Brøndum-Nielsen, Poul Andersen och Paul Diderichsen — presenteras av Sven Benson. Detta urval av cirka halvparten artiklar i festskriften räcker väl för att illustrera dess bredd i ämnesval och perspektiv.

L.-E.E.

Karin Hallén, Franskt i svensk tappning. Studier över franska lånord i svenska dialekter. Avec un résumé en français. 22 s., Uppsala 2001 (Språk- och folkminnesinstitutet). (Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet. Dialektavdelningen A: 28.) ISBN 91-7229-013-7. ISSN 1650-5719. Författaren är forskningsarkivarie vid Språk- och folkminnesinstitutets dialektavdelning i Uppsala och ordboksredaktör vid projektet Ordbok över Sveriges dialekter (OSD), dialekternas motsvarighet till riksspråkets Svenska Akademiens ordbok (SAOB). I avhandlingens nio påfallande

läsarvänliga delstudier, sju tidigare publicerade och en under tryckning, belyses de franska lånordens ålder, förekomst och utbredning i svenska dialekter, hur de har ändrat former och betydelser, hur och när de har funnit vägen in i dialekterna — som direktlån eller förmedlade genom t.ex. danska och tyska av hantverkare, konstnärer, köpmän och militär, via hovet, högrestånds- och herrgårdskulturen etc. Den utförligaste delstudien presenterar de ca 2 % franska lånord som vaskats fram ur de ca 6 000 dialektorden på *b-* i OSD:s samlingar. Ordens dialektgeografi, etymologi, form- och betydelsevarianter redovisas, i jämförelse med SAOB:s riksspråksmaterial och med internordiska utblickar. De övriga studierna belyser valda lånordskategorier ur olika aspekter, bl.a. illustrerade med utbredningskartor över ordformer och betydelsevarianter. Boken bjuder allmänbildande, kulturhistoriskt intressant läsning, av glädje inte bara för språkvetare av facket. G.H.

†Åke Hansson, *Ett Österlenmål. Ordbok över dialekten i Östra Ingelstads socken, Ingelstads härad*. 131 s., Lund 2001 (Språk- och folkminnesinstitutet). (Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 10.) ISBN 91-7229-016-1. ISSN 1404-4676. Ordboken bygger på de samlingar från Östra Ingelstads socken som finns vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, drygt 5 000 blad i sedesformat. Ungefär hälften av dem utgörs av Åke Hanssons egna samlingar, tillkomna mellan 1966 och 1971. Resten är äldre uppteckningar av t.ex. Hugo Areskoug. Efter en kortfattad men instruktiv inledning, där vi får veta en del om dialektgränserna i Skåne och dragen i den sydöstskånska dialekten som författaren så väl känner, följer ordboksdelen (s. 15–106). Det är inte någon stor ordbok, betydelseangivelser t.ex. är i allmänhet mycket korta och språkexemplen få. Man noterar därtill att ordboken är restriktiv med sammansättningar. Kanske hade man kunnat vara lite mer generös med hänvisningar mellan ord; i ett fall som *granepigg* (s. 38) 'granbarr' kunde gärna explicit hänvisning ha gjorts till *pigg* (s. 69), och vice versa. Den avslutande "systematiska ordförteckningen" redovisar förbindelser av vokal + konsonant i betonade stavelser. I denna kan dialektens fonotax närmare studeras, vilket avsevärt förhöjer utgåvans värde. L.-E.E.

Helsingborgs Län. Räkenskaper 1582/1583. Jordebok 1583/1584. Extraskattemantalslängd 1584. Utgivna och kommenterade av Ola Svensson. 558 s., Lund 2001 (Vetenskaps societeten i Lund). (Skånsk senmedeltid och

renässans 18.) (*Landsarkivets i Lund skriftserie 10.*) (*Norra Skånes medeltid 3.*) ISBN 91-973773-6-8. Utgåvan omfattar tre källskrifter från 1580-talet, som härmed tillgängliggörs för forskning och allmänhet. Helsingborgs län täckte Bjäre, Luggude, Norra och Södra Åsbo samt Göinge härader, d.v.s. den norra tredjedelen av Skåne. Räkenskaperna speglar överraskande mångsidigt renässansmänniskans liv i Skåne, medan jordboken redovisar länets kronobrukare, arrendatorer, hantverkare m.fl. och självägande bönder. Extraskattemantalslängden förtecknar alla skattepliktiga hushåll i länet, exklusive det utsockne frälset. I appendix återges sammanfattade bilagor till mantalslängden, och i kommentaren beskrivs utgivning och språk, handskrifter och källäge, ord och begrepp. Källförteckning och ortnamnsregister ger vidare utblickar och nödvändiga ingångar i det brokiga materialet. Inte minst för ortnamns- och personnamnsforskningen är det systematiskt redovisade namnstoffet av stort intresse.

GH

Håkan Landqvist, Råd och ruelle. Moral och samtalsstrategier i Giftinformationscentralens telefonrådgivning. 232 s., Uppsala 2001 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 55.) ISBN 91-506-1486-x. ISSN 0083-4661. Huvudsyftet för det projekt som den här avhandlingen har tillkommit inom är att belysa kommunikationen mellan en professionell expert (informatören vid giftinformationscentralen) och en rådsökande lekman inom ramen för en socialkonstruktivistisk teori och med samtalsanalytiska metoder. Förf. menar att mycket av samtalsdeltagares agerande i samband med känsliga ämnen kan ses som ansträngningar att bevara det sociala ansiktet, och undersökningen av ansiktshot och ansiktsbevarande i Giftinformationscentralens telefonrådgivning står därför i centrum för hans intresse. Efter att i de inledande kapitlen diskuterat sina metoder och teoretiska utgångspunkter (samtalsanalys, socialkonstruktivism och teorin om socialt ansikte), ger förf. en översikt över den samtalsanalytiska forskning som är relevant för den här undersökningen och presenterar material och insamlingsförfarande. De centrala resultatredovisande kapitlen behandlar olika typer av ansiktshot, av vilka två görs till föremål för mer detaljerade studier. Avhandlingen avslutas med en sammanfattning och en avslutande diskussion, en sammanfattning på engelska, en litteraturförteckning och ett antal tabeller.

C.P.

Inledning till grammatiken av Ulf Teleman, Staffan Hellberg, Erik Andersson. 86 s., Stockholm 2001 (Svenska Akademien. Distr.: Norstedts ordbok). Den lilla behändiga boken är en anspråkslös, resonerande och förklarande "mjukstart" både för den som söker en introduktion till kunskap om grammatik i allmänhet och för den som ger sig i kast med samma författartrios fyrbandsverk Svenska Akademiens grammatik (SAG), som utkom 1999. Den är i praktiken en summering av inledningen till SAG, den ger litteraturtips till de olika avsnitten och avslutas med ett litet grammatiskt termlexikon i urval och en kort allmän litteraturförteckning. Texten svarar inledningsvis på frågan "Vad är grammatik?", pekar på nyttan av grammatisk kunskap och beskriver det svenska språket och olika slags svenska. Kärnavsnitten rör grammatiken som del av språket och språkbeskrivningen, grammatisk forskning och metodik, inspirationskällorna bakom bl.a. tillkomsten av SAG, och grammatikens grundbegrepp och byggstenar. Ett av syftena bakom detta lättillgängliga referensverk kommer säkerligen att uppnås, förutsatt att boken når spridning i självstudier, skola och undervisning, nämligen att locka till strövtåg in i SAG. G.H.

Inger Larsson, Svenska medeltidsbrev. Om framväxten av ett offentligt skriftbruk inom administration, förvaltning och rättsutövning. 272 s., Stockholm 2001 (Sällskapet Runica et Mediævalia). (Sällskapet Runica et Mediævalia. Scripta minora 5.) ISSN 1103-7989. ISBN 91-88568-105. Boken utgör ett led i forskningsprogrammet Nordisk medeltidsliteracy i ett digrafiskt och diglossiskt perspektiv. Genom studiet av de medeltida diplomerna (brevens) speglar den framväxten av skriftbruk och skriftförtrogenhet i interaktion mellan run- och latinskrift, latin och folkspråk, först i den kyrkliga men strax också i den världsliga administrationens tjänst. Huvudsyftet är att kartlägga hur, var, av vem och för vilka ändamål skriftbruket introducerades över tid, officiellt och privat, med de viktigaste aktörerna och skriftmiljöerna i fokus. Texten illustreras med foton och avbildningar av diplom och sigill, i färg och svartvitt. Den kungliga centralmakten representeras av Knut Eriksson (1167–95/96), Magnus Birgersson (Ladulås; 1275–90) och unionskonungen Magnus Eriksson (*1316–†1374), den regionala förvaltningen av Nils i Stång, kungens stadsfogde i Linköping vid 1300-talets mitt, och lagmännen av riddaren och riksrådet Lars Ulfsson i Södermanland (med ämbetstid 1319–50) och riddaren och riksrådet (drotsen) Knut Jonsson i Östergötland (ämbetstid 1310–16, 1330–45), de privata intressena av manliga och

kvinnliga brevutfärdare i de kungliga familjernas, lagmännens och häradshövdingarnas kretsar. Undersökningen redovisar vittnesroller och sigillbruk, brevtyper och beteckningar, kvardröjande spår av muntlighet och ökande skriftlig standardisering. Boken avslutas med vederbörliga käll- och litteraturförkortningar och med en engelsk sammanfattning.

G.H.

Maja Lindfors Viklund, Exotismer, romanticismer och vanliga överdrifter. Mönster och metaforer i svensk drogslang. 345 s., Göteborg 2001 (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning). (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 28.) ISBN 91-628-4825-9. ISSN 0348-7741. Denna analys av slanguttryck för grupperna *heroin, amfetamin, kokain, hallucinogener (LSD, PCP och ecstasy)* samt *cannabis* bygger på ett material av totalt 391 ord och uttryck, hämtade ur skriftliga källor; materialet presenteras i sin helhet i appendix. Tanken bakom indelningsgrunden är att slanguttrycken ofta skiljer sig åt, beroende på med vilken drog de förknippas. Så visar det sig t.ex. att ljudsymboliska uttryck är kännetecknande för vokabulären för *cannabis* och *kokain*, men inte för de övriga grupperna, medan inflytande från rommani och månsing främst förekommer vid ord för *amfetamin* och *cannabis*. I anslutning till den kognitiva semantiken undersöker förf. bruket av metaforer i drogslangen. Förf. diskuterar också stil, differentiering och symboler i drogslangen, och tar i sin sammanfattning upp drogslangen som fack- och gruppspråk och drogslangens kategoriserande funktion. Boken avslutas med en engelsk sammanfattning och en litteraturförteckning.

C.P.

Mats Malm, Textens auktoritet. De första svenska romanernas villkor. 320 s., Stockholm/Stehag 2001 (Brutus Östlings Bokförlag Symposion). ISBN 91-7139-508-3. Boken öppnar dörren till en för de flesta läsare främmande textvärld — svenska 1700-talsromaner som Fonton Freemassons *Äfwentyr* (1741), Adalriks och Giöthildas *Äfwentyr* (1742–44) och Thecla, eller den bepröfwade trones dygd (1749–58). Dessa svenska romaner måste, i jämförelse med samtida romaner som Richardsons *Pamela*, betraktas som påfallande ålderdomliga. I *Pamela* får den borgerliga romanens realism ju ett betydelsefullt uttryck, men det dröjer en bit in på 1800-talet innan vi får svenska motsvarigheter till sådan realistisk romankonst. Inledningsvis (kap. 2) redovisas den teoretiska diskussionen rörande litterära tekniker och auktoriseringsprinciper — här behandlas bl.a. för-

hållandet mellan fiktion och framställning. I det följande kapitlet redovisas den retoriska diskussionen av hur auktoritet upprättas åt fiktionen. Sedan bilden av litteraturklimatet i svenskt 1700-tal tecknats i kap. 4 — här skriver författaren kunnigt om bl.a. tidens bokmarknad, censur och språksyn —, behandlas i kap. 5–12 de åtta utvalda romanerna och romanfragmenten (tillkomna mellan 1741 och 1765) utifrån det anlagda perspektivet. Författaren söker i de enskilda analyserna klarlägga var de olika texterna hämtar sin auktoritet. I Fonton Freemassons *Åfventyr* t.ex. ”hämtar texten auktoritet från den moraliska tidskriften och den satiriska romanens sedeförsvarande hållning”, medan andra auktoriseringsprinciper gör sig gällande i andra texter. Malms framställning belyser på ett intressant sätt den dåtida romanproduktionens villkor, och ger en bild av realismens förhistoria i Sverige. L.-E.E.

Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket (MISS), Göteborg 2001 (Göteborgs universitet). ISSN 1102-4518. MISS är en oregelbundet utkommande serie som i enkel form möjliggör spridning av skrifter producerade vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Under året har fem häften utkommit: nr 34: Jenny Nilsson, *Det talade språkets konjunktioner* (57 s.), nr 35: Erik Magnusson, *Den frågeformade konditionalsatsen i 1734 års lag* (28 s.), nr 36: Benjamin Lyngfelt, *Bisats eller satsförkortning?* (24 s.), nr 37: Marek Meristo, *Bynamnen i förra svenskbebyggelsen på norra Dagö* (40 s.), nr 38: Björn Knutsson, *”Njord var en gud som har makt över hav och skepp”*. En undersökning av grammatiska normbrott i gymnasisters specialarbeten. C.P.

Björn Melander och Björn Olsson (red.), Verklighetens texter. Sjutton fallstudier. 576 s., Lund 2001 (*Studentlitteratur*). ISBN 91-44-01753-7. Inom det av Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond stödda projektet *Svensk sakprosa 1750–2000* har ett stort antal rapporter — enligt volymens förord hela 31 — utgivits. Härigenom har vår kunskap om den svenska sakprosan och dess utveckling avsevärt ökat. Punktnedslag har i projektet gjorts i ett mycket rikt, företrädesvis skriftligt material. I syfte att sammanfatta projektet har ett par resumerande volymer utgivits. En sådan är *Verklighetens texter*, som har till uppgift att redovisa de empiriska undersökningarna. De 17 artiklarna ger oss kunskap om många olika typer av sakprosa. Fyra av bidragen berör skola och utbildning: Luis Ajagán-Lester behandlar temat afrikaner i svenska skoltexter mellan

1768 och 1920, och Björn Melander Läsobok för folkskolan, med underrubriken "en omstridd bok". Här finns vidare artiklar av Ulla Ekvall och Staffan Selander. Tre av uppsatserna hör samman med folkbildningen. Den första, författad av Karin Nordberg och Björn Olsson, behandlar det talade ordets sakprosa utifrån tre institutioner där det muntliga anförandet varit betydelsefullt: Vetenskapsakademien, folkbildningsrörelsen och radion. Björn Melander behandlar den allmännyttiga uppsats som under 250 år funnits i Vetenskapsakademiens lilla almanacka. I den tredje artikeln i denna avdelning penetrerar Olle Josephson ett antal av Studentföreningen Verdandis småskrifter. Hemmet och kroppen är överrubriken i en avdelning med fyra bidrag, nämligen av Karin Mårdsjö och Staffan Selander (om folkhälsobroschyrer, folkhälsoartiklar o.dyl.), Karin Mårdsjö (kokböcker), Birgitta Sandström (sexualupplysning) och Gunilla Byrman (preventivmedelsrådgivning). Under rubriken Offentligheten samlas fyra artiklar, Anna Gustafssons om 1700-talspamfletter, Jan Svenssons om "fattigvårdsfrågan som diskursordning" samt Gunilla Byrmans och Henrik Rahms tidningsundersökningar. I en sista avdelning behandlar Olle Josephson under rubriken "Honungsdroppen, neger-slaven och en läsande svensk" den religiösa traktaten och Bo-A. Wendt huvuddragen i soldathandböckernas textutveckling. De många bidragen ger spännande perspektiv på den svenska sakprosans utveckling under de senaste århundradena. Boken är resultatet av ett framgångsrikt projekt, där olika ämnen samsats och på ett fruktbart sätt samarbetat. Här och var saknar man dock vid läsningen en närmare analys av det illustrationsmaterial som finns i de aktuella texterna — här finns nog uppslag för åtskilliga kompletterande undersökningar i en framtid. Därvid kommer denna sammanfattningsvolym, liksom de andra syntesvolymerna från projektet, att — som de pionjärarbeten de är — vara naturliga utgångspunkter.

L.-E.E.

Natur och Kulturs Svenska Ordbok. Författare: Per Olof Köhler och Ulla Messelius. Författare och huvudredaktör: Birgitta Hene. xlii + 1226 s., Stockholm 2001 (Bokförlaget Natur och Kultur). ISBN 91-27-57062-2 (standardutgåva), ISBN 91-27-57090-8 (utgåva med skinnrygg). Ordbokens ambition är att presentera det svenska ordförrådet så lättillgängligt som möjligt. Orddefinitionerna är därför utformade påtagligt vardagsnära. Totalt definieras cirka 23500 ord, vartill kommer 9000 idiom och uttryck. Sammanlagt redovisas över 31 000 språkexempel. Bokens värde förhöjs betydligt genom de över femhundra tecknade illustrationer som

infogats för att förtydliga betydelsedefinitionerna. Efter huvudredaktörens inledning följer en värdefull sammanställning av "ordgrupper", där exempelvis modala hjälpverb, ord för känslor, olika frågeord, släktskapstermer m.m. presenteras i tabeller eller instruktiva "diagram". De svenska landskapen och världens länder förtecknas också, och de till dessa ortnamn hörande inbyggarbeteckningarna och adjektiven. Vi får även i inledningsdelen hjälp med stavningen av *j-*, *sj-* och *tj-*ljud. Den därpå följande ordboksdelen omfattar hela 1 226 sidor. För att illustrera ordbokens sätt att definiera återges här två ordförklaringar: *aha* "ett ord som används när man plötsligt förstår något som man inte förstod tidigare"; *det är jämnt!* "(när man betalar en jämn summa fast det kostar lite mindre) du behöver inte ge tillbaka några pengar!". Huvudredaktören Birgitta Henes arbete med denna stora ordbok har, inte förvånande, uppmärksammats. Så erhöll hon våren 2002 priset ur "Erik Wellanders fond" från Svenska språknämnden, bl.a. för detta ordboksarbete. I pris-motiveringen heter det: "Med sina genomarbetade och delvis nyskapande artiklar och ordförklaringar lyckas ordboken utomordentligt väl med att vända sig till alla som lär sig svenska, även dem som har annat modersmål". Krönikören instämmer gärna i detta omdöme. L.-E.E.

Catharina Nyström, Hur hänger det ihop? En bok om textbindning. 202 s., Uppsala 2001 (Hallgren & Fallgren). (Ord och stil 32.) ISBN 91-7382-769-x. ISSN 0347-5379. Textbindning, d.v.s. de mekanismer i språket som gör att ord och meningar bildar sammanhängande texter, är temat för denna bok. Huvuddelen av innehållet behandlar textens kohesion, uttryckt i termer av referensbindning, satskonnektion och tematik, men genom att referensbindningens semantiska sida berörs kommer förf. också in på texters koherens. Tyngdpunkten i boken ligger på en beskrivning av de olika textbindningsmekanismerna och på en presentation av analysmodeller för att studera dessa mekanismer. Syftet med boken är dels att ge fördjupade kunskaper om textbindning, dels att förse läsaren med verktyg att studera textbindningsmekanismerna i autentiska texter. Boken bör fungera väl både som lärobok i kurser i skriftlig framställning och som underlag för textlingvistisk forskning. Bilagorna i bokens slut ger exempel på konkreta textbindningsanalyser. C.P.

Ingrid Sahlin, Tal och undertexter i textade svenska TV-program. Problem-inventering och förslag till en analysmodell. 773 s., Göteborg 2001. (Acta

Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia 23.) ISBN 91-7346-417-1. ISSN 0078-1134. Boken är enligt förordet resultatet av ett osedvanligt långt utdraget avhandlingsarbete. Den är också mycket omfattningsrik, hela 773 sidor! Det som undersöks är de på svenska avfattade undertexter som i SVT 1 och SVT 2 återger svenskt tal. Huvudsyftena är enligt inledningskapitlet att utreda förutsättningarna som råder för den enspråkiga undertextningen och att relatera denna analys till olika lingvistiska teorier, samt att "konstruera en modell för språkligt inriktade jämförelser av tal och undertexter" (s. 8). Ett ytterligare "syfte" sägs vara att visa på vilket sätt undertextningen kan vara ett studieobjekt som är intressant för språkvetare. I kap. 2 följer en bred forskningsöversikt, som berör ett flertal lingvistiska områden. Särskilt fokuserad är denna översikt inte. Kap. 3 belyser den enspråkiga textningen ur ett översättningsteoretiskt perspektiv, kap. 4. redogör för målsättningen med och målgruppen för denna enspråkiga textning. Kap. 5 ägnas kommunikationssituationen i TV och kap. 6 språket i TV, och det korta kap. 7 är en välkommen översikt över det Sahlin kallar "textningspotentialen", vilken även redovisas som fig. 4 (s. 227). I kap. 8–16 söker författaren bl.a. utarbeta en modell för språklig jämförelse av tal och undertexter. Kap. 8 beskriver några av de existerande modellerna för analys av översättning och översättningstextning. De följande kapitlen presenterar den framtagna "operationsmodellen" för analys av "uttrycksmässiga avvikelser mellan tal och undertexter". Kapitelrubrikerna röjer olika kategorier: strykningar, tillägg, utbyten, omstruktureringar och det som kallas "komplexa operationer". Exemplifieringen är här bred. I kap. 15 tillämpar författaren sin analysmodell på ett antal textutdrag. I kap. 16 redovisas innehållsrelaterade analyser. Efter ett relativt kort slutord följer en 40-sidig Summary. Avhandlingen anlägger en lång rad perspektiv på de aktuella undertexterna. Författaren redovisar generöst sina resonemang ur en flödande källa av empiri. Särskilt instruktivt blir det när hon i de sista kapitlen på detaljnivå visar undertextningens komplexitet. I dessa konkreta analyser och i hennes ambition att skapa en modell ligger, som jag ser det, betydande förtjänster. En bättre fokusering hade kunnat nedbringa avhandlingens omfång väsentligt, och framför allt ännu effektivare förmedlat resultaten av forskningsinsatsen. L.-E.E.

Strandsatta. Kvinnoöden från Finska viken till Ishavet. Text: Carina Wolff-Brandt. Illustrationer: Sinikka Siekkeli. 182 s., Helsingfors 2001 (Förlaget Vingpennan). ISBN 951-98787-2-6. Denna vackra bok är resultatet av

flerårigt arbete, där författaren Carina Wolff-Brandt och illustratören Sinikka Siekkeli rest längs kusterna i Finland, Sverige, Estland och Norge och intervjuat gamla skärgårdskvinnor. Boken innehåller elva kvinnoporträtt. De kvinnor vi möter har levt långa och strävsamma liv, och många av berättelserna kretsar kring fattigdom, havsstormar, tragedier och vedermödor av olika slag. Men här finns också en hel del vardagsberättande. Ett porträtt man lätt fastnar för är det av bondhustrun och vissångerskan Maria Murman, Söderby på Ormsö i Estland, men det finns naturligtvis även andra, både mycket gripande och dramatiskt tecknade kvinnoporträtt i boken. Dess värde förhöjs av de fina tuschteckningarna och akvarellerna samt av fotografierna. I en bilaga finns en receptsamling samt huskurer och "kärigråd". För den etnologiskt intresserade finns åtskilligt att hämta, och även den som är intresserad av det folkliga berättandet kan här finna värdefulla passager. L.-E.E.

Jan Svanlund, Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer. [4] + 357 + [35] s., Stockholm 2001 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 23.) ISBN 91-22-01917-0. ISSN 0562-1097. Denna prisbelönta avhandling behandlar metaforenas konventionalitet, varvid särskilt metaforenas grad av bildlighet studeras. Härmed menas — grovt taget — "hur mycket av den ursprungliga konkreta betydelsen som aktiveras när vi använder konventionella metaforer" (s. 9). Inledningsvis presenteras avhandlingens syfte och "problematiska nyckelbegrepp" samt i det omfattande kap. 2 författarens teoretiska utgångspunkter. Här beskriver Svanlund den s.k. domänmappningsteorin, men kapitlet handlar bl.a. också om egenskaper hos de konventionaliserade och bleka metaforerna. I det innehållsrika teorikapitlet behandlas dessutom metaforenas lexikalisering ur olika perspektiv. Rustad med teori är man i kap. 3 redo att läsa om det material och de metoder som används — det är ett enormt material, närmare 20 miljoner löpord ur bl.a. Press 65, Press 76 och riksdagens snabbprotokoll 1978–79, som penetrerats. I kapitlet redovisas även kollokationsanalyserna närmare. Avhandlingen fokuseras på en analys av den metaforiska användningen av substantiven *vikt* och *tyngd* (kap. 4), verbet *väga* (kap. 5), adjektiven *tung*, *lätt* och *svår* (kap. 6) samt verben *lätta* och *tynga* (kap. 7). I kap. 8 analyseras "vikt- och tyngdordens" koppling till förflyttning. I kap. 9 avslutas avhandlingens empiriska del med en analys av orden *balans*, *balansera* och *balanserad*. En sammanfattande analys i

kap. 10 avrundar monografen. Det kan här inte bli fråga om att närmare redovisa avhandlingens många resultat — därtill är den alldeles för rik. Låt mig bara nämna att ord som rör vägning, alltså *väga* och *vikt*, synes uppvisa svagare bildlighet än sådana ord som *tyngd*, *tynga* och *tung*. Metaforen som konvention är en väl genomarbetad avhandling som, såväl vad gäller teori och metod som resultat, är högst intresseväckande. Den är inte alltid lättläst, ty den är mycket informationsspäckad på vissa ställen, men den är välskriven och välstrukturerad. Sammanfattningsvis utgör den ett tungt vägande (!) bidrag till forskningen rörande metaforer.

L.-E.E.

Sveriges medeltida ballader. Band 5:1. Kämpvisor (Nr 197–219). Skämtvisor I (Nr 220–233). 8 + 372 s. Band 5:2. Skämtvisor II (Nr 234–263). 8 + 375 s. Melodiedering: Margareta Jersild. Textedering: Sven-Bertil Jansson. Stockholm 2001 (Almqvist & Wiksell International). (Sveriges medeltida ballader utgivna av Svenskt visarkiv 5:1–2.) ISBN 91-22-01922-7. ISBN 91-22-01923-5. Balladen tillhör som bekant en samnordisk och i stor utsträckning även sameuropeisk genre. Även om de rent medeltida belägen är få och många enskilda visor är av nyare datum, är genren säkerligen medeltida. Kanske hade balladen då en så självklar och prestigelös underhållningskaraktär att det mestadels inte ansågs nödvändigt att fästa texterna på pergament eller papper. Men när genren väl började bli intressant just p. g. a. sin traditionella karaktär, kom ballader att nedtecknas i adliga kretsar där skrivkunnigheten hade blivit ett måste. Där tillkom de första visböckerna på 1500- och 1600-talen. Den stora korpusen härrör emellertid från uppteckningar under senare tid, främst från 1800-talet och framåt, samt från skillingtryck, nutida bandinspelningar o. d. Så är den svenska balladutgåvan, som den sista i Norden, nu slutförd. Hela det svenskspråkiga balladmaterialet är utgivet, inklusive det finlandssvenska (som till stora delar gavs ut redan 1934). Och här möter vi i det första bandet (1983, nr 1–36) naturmytiska visor som Harpans kraft och Jungfrun i hindhamn. Det är också i detta band som bakgrunden till utgåvan, utgivningsplanen, de allmänna ederingsprinciperna och begränsningarna på materialet presenteras. Många visor har ett otal varianter, max 25 har medtagits och dessa presenteras i strikt kronologisk ordning, men också så att kronologisk och geografisk spridning samt formella varianter blir belysta. Texterna liksom melodierna återges diplomatariskt. Varje balladartikel inleds med en hänvisning till TSB (*The Types of the Scandinavian Medieval Ballad*, 1978). Före varje vari-

ant presenteras proveniensuppgifter o.d och efter texten följer eventuella anmärkningar till text och melodi. Band 2 (1986) omfattar legendvisorna (nr 37–54) och de historiska visorna (nr 55–65), och här möter vi alltså bl.a. Staffansvisan och Herr Töres döttrar i Vänge. I band 3 (1990) och 4:1–2 (1996) presenteras riddarvisorna (66–196) med bl.a. den klassiska balladen om Ebbe Skammelsson. Och nu har vi alltså i band 5 de s.k. kämpavisorna med klassiker som Holger dansk och Burman, och skämtvisor som Bonden och kråkan. — Men vi har inte de förutskickade nio banden. De fyra återstående skulle förutom ett registerband ha omfattat en volym med melodikommentarer och två med textkommentarer. Sådana är emellertid knappast att vänta, och det är enligt min mening inget att gnälla om när vi nu fått en vacker och vetenskapligt gedigen utgåva av det viktigaste: texter och melodier. För övrigt finner man mycket av realkommentarer i de båda redaktörernas bidrag till Svenskt visarkivs publikationer och i Bengt R. Jonssons SUMLEN-artiklar.

B.S.

Gun Widmark, Det språk som blev vårt. Ursprung och utveckling i svenskan. Urtid — Runtid — Riddartid. 214 s., Uppsala 2001 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur). (Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi 76.) ISBN 91-85352-44-6. ISSN 0065-0897. Med sin breda, gedigna erfarenhet av forskning och undervisning i nordiska språk och inte minst sitt kloka, resonerande sätt att skriva svensk och nordisk språkhistoria har professor Gun Widmark producerat en pedagogiskt klar och medryckande beskrivning, utan att belasta texten med läshindrande snår av fakta och fotnoter. Det gör att boken med behållning kan läsas och brukas såväl av nordistikens egna forskare och studerande som av svensklärare och andra språkligt och kulturhistoriskt intresserade. Litteraturförteckningen och de avslutande bilagorna om periodindelningen, viktigare urnordiska och fornsvenska ljudförändringar och huvuddragen i den fornsvenska ordböjningen ger behövligt faktastöd och ytterligare ingångar för den som vill gå vidare. Boken tillägnas Bengt Loman, som initierade samarbetsprojektet, men som avled strax därefter, varför Gun Widmark ensam fick föra det i hamn. Mot en allmänhistorisk bakgrund skildras fornsvenskans framväxt ur det indoeuropeiska arvet via nordgermanska/urnordiska in i runtid och riddartid, från muntlig berättarkonst och runskriftens etablering till framväxten av religiös och världslig högmedeltida litteratur på det språk vi kallar svenska. Skildringen bygger på forskningen kring det rika källmaterial som utgörs av ort- och

personnamn, runtexter och handskrifter, d.v.s. landskapslagar, stadgar och diplom, och utmynnar i det spännande mötet mellan inhemsk litterär prosa och utifrån influerad religiös och hövsk litteratur. Just där fornsvenska blir nusvenska slutar boken, här resonemangsvis omkring 1375. Läsaren på den lustfyllda resan saknar givetvis den fortsättning, som nämns i förordet, då som förhoppning om ett samarbete mellan flera språkhistoriskt intresserade forskare.

G.H.

Våra språk i tid och rum, red. av Marianne Blomqvist under medverkan av Mirja Saari och Peter Slotte. 300 s., Helsingfors 2001 (Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B: 21.) ISBN 952-10-0119-4. ISSN 0358-0180. Denna festskrift till professor Ann-Marie Ivars på hennes sextioårsdag innehåller 24 bidrag om utveckling, anpassning och status hos språket i olika regioner och städer i Norden, om ord och namn och deras ursprung, betydelse och funktion. Boken inleds med sedvanlig Tabula gratulatoria och avslutas med en bibliografi över festföremålets skrifter; dessutom publiceras en graf som visar frekvenserna för namnen *Ann-Marie* och varianterna *Ann-Mari* och *Anne-Marie* i Sverige/Finland från 1880 till 1999. Bland bidragen märks Lars-Erik Edlunds artikel om Norrbottens svenska dialekter och deras bakgrund, Lars Huldén om en dialektgräns i Munsala, Bengt Nordbergs spridda iakttagelser om dubbelsupinum, Inge Lise Pedersens översikt över stadsmålens ställning i Danmark, Mikael Reuters diskussion av några aktuella frågor om språkvård och språkpolitik i Norden, Helge Sandøys studie om hur importord anpassas i norskt tal-språk, samt Marika Tandefelts rapport om svenskan i Viborg. Redaktörerna bidrar med var sin artikel, och övriga bidragsgivare är Lennart Elmevik, Gunilla Harling-Kranck, Godelieve Laureys, Anne-Marie London, Bo Lönnqvist, Merete Mazzarella, Pirkko Nuolijärvi, Helge Omdal, Heikki Paunonen, Maj Reinhammar, Svante Strandberg, Svavar Sigmundsson, Mats Thelander och Arne Torp.

C.P.

*

Peder Gammeltoft, The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area. Med dansk resumé. 349 s., Copenhagen 2001 (C.A. Reitzels Forlag

A/S). (*Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning 38.*) ISBN 87-7876-222-7. Huvudsyftet bakom denna grundliga monografi över ortnamnelement *bólstaðr* är att kasta ljus över den vikingatida skandinaviska bosättningen i det nordatlantiska området, så som den speglas i namnelementets tillämpning och utbredning. Boken inleds med författarens förord, en lista över de använda fonetiska beteckningarna, och en allmän historisk bakgrundsbeskrivning inklusive teoretiska och metodiska aspekter. Den avslutas med en sammanfattning på danska, utförlig käll- och litteraturförteckning, lista över övriga förkortningar samt ortnamnsregister. De olika textavsnitten illustreras med kartutsnitt och kartsquisser. Först beskrivs det sammansatta namnelementets och de båda aktuella ordens etymologi, ursprung och appellativiska funktioner. I de följande tre kapitlen redovisas ingående de med efterleden *-bólstaðr* sammansatta ortnamnen och motsvarande simplexnamn i Norge och Skottland respektive på Island och Färöarna, inklusive redogörelser för forskningshistoria, geografisk och bebyggelsehistorisk utbredning, ljudutvecklingar och namntillblivelsernas relativa kronologi (Norge: huvudsakligen 800-900-talen, Skottland och öarna: slutet av 800-talet och möjligen fram till omkring sekelskiftet 1100-1200, Island: 900-1000-talen, Färöarna: endast tre och mycket osäkra representanter). Så följer ett metodiskt spännande kapitel vari elementet inplaceras i en bebyggelsehistorisk kronologisk och topografisk analys i ett trestegsförlopp av primära, sekundära och perifera bebyggelselagen i Norge respektive på Shetlandsöarna. Namnstoffet undersöks därpå med utgångspunkt i en lätt modifierad variant av Kurt Zilliacus namnsemantiska analysmodell, lanserad i boken *Ortnamnen i Houtskär* (1966). Slutligen redovisas den geografiskt mera begränsade centralsvenska och sydvästfinska utbredningen av motsvarande appellativ *bolstad* och *bolstad*-namn, och i appendix förtecknas dels yngre analogiska bildningar på *-bist(er)* respektive ortnamn som av olika skäl kommit att sammanhållas med *bólstaðr*-namnen, men som har ett annat ursprung. G.H.

Lars Huldén, *Finlandssvenska bebyggelsenamn. Namn på landskap, kommuner, byar i Finland av svenskt ursprung eller med särskild svensk form.* 537 s., Helsingfors 2001 (*Svenska litteratursällskapet i Finland*). (*Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 635.) ISBN 951-583-071-0. ISSN 0039-6842. Denna gedigna och föredömligt lättillgängliga och läsarvänliga, med kartutsnitt och foton rikt illustrerade översikt över de viktigaste finlandssvenska bebyggelsenamnen är ett välkommet komple-

ment i serien av publikationer från projektet Finlands svenska ortnamn. Bokens hårda omslag med ett tilltalande yttre förstärker det goda intrycket. Med tillgång till Kurt Zilliacus, *Skärgårdsnamn* (1989), Gunilla Harling-Kranck, *Namn på åkrar, ängar och hagar* (1990) och Ritva Valtavuo-Pfeifer, *Terrängnamn i Svenskfinland* (1998) och nu Lars Huldéns sammanfattande och summerande redovisning av det finlandssvenska bebyggelsenamnskicket har lejonparten av projektets avslutande publiceringsfas med avundsvärd precision rots i land, och fångsten har tillgängliggjorts envar onomastiskt eller allmänt kulturhistoriskt intresserad. Inledningsvis presenteras projektets bakgrund och genomförande, äldre och nyare insamlingsfaser, arkivbildning och institutionalisering, tolknings-, analys- och redovisningsprinciper, den speciella problematiken kring den finlandssvenska ortnamnskattens ålder och framväxt och inte minst de intrikata förhållandena mellan svenskt och finskt i de enskilda namnmiljöerna. Terminologi och viktigare namnelement får egna kortfattade avsnitt, varpå de övergripande administrativa enheternas namn och bynamnen (men inte gårdarnas och småbebyggelsernas namn) redovisas landskaps- och sockenvis, i ordningen Åland, Egentliga Finland, Åboland, Nyland och Österbotten. Därtill redovisas finlandssvenska inslag i bebyggelsenamn inom övriga delar av Finland. Avslutningsvis berörs problemen kring frågan om urgermanska och urnordiska ortnamn i Finland, regionala olikheter i namnskick och namnelement, uppkallelsenamn, personnamnens påfallande stora roll i bynamnen, bynamnens former etc. Som sig bör förtecknas den åberopade namnlitteraturen och de behandlade ortnamnen (men inte de många personnamnen), tillika med ett finalalfabetiskt register som möjliggör sökning efter namnelement, suffix och böjningskategorier. Till sist förtecknas de vanligaste slutlederna med frekvenssiffror, landskapsvis och totalt.

G.H.

Per Hultqvist, Stränder och namn. Ortnamnsmiljöer och ortnamn i Dalslands Vänerkust. 414 s. (jämte kartor i ficka), Göteborg 2001 (Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället). (Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora 41.) ISBN 91-85252-59-x. ISSN 0072-4823. Författaren har i drygt tjugo år arbetat med denna bok med ambitionen att undersöka ortnamnen "i mötet mellan land och vatten, på fastlandets stränder, på öar, holmar och skär, över och under vatten vid Dalslands Vänerkust" (s. 11). I inledningskapitlet redogörs för alla de källor som författaren utnyttjat. I relevant ortnamnslitteratur synes

Hultqvist väl bevandrad, men mest imponerad blir man av hans breda och djupa kunskaper på det historievetenskapliga området. Käll- och litteraturförteckningen upptar dryga trettioalet tätttryckta sidor. I boken finns många väl genomarbetade avsnitt, såsom det om historiska förändringar i trädförekomst och trädanvändning eller det som behandlar vattenbundna växter och vasstäkt. Ett intresseväckande avsnitt handlar om faunans sammansättning och förändring, ytterligare ett om fisket. I verkets senare delar är framför allt kapitlen om sjöfart, vägsystem och gränsmärken viktiga. Någon gång röjer framställningen att författaren inte primärt är en språkligt orienterad ortnamnsforskare. Triumferna i analyserna firas när Per Hultqvist, tack vare sin djupa beläsenhet och sin gedigna kannedom om primärkällor, förmår sakligt belysa ortnamnens bakgrund. L.-E.E.

Danmarks Stednavne nr 24. Stednavne i Vestsjællands Amt. Slagelse. Korsør. Skælskør. Slagelse Herred. Vester Flakkebjerg Herred. Øster Flakkebjerg Herred (med dele i Storstrøms Amt). Udgivet af Institut for Navneforskning ved Bent Jørgensen. 251 s., København 2001 (C. A. Reitzels Forlag A/S). ISBN 87-7876-216-2. Bandet avslutar publiceringen av det västsjälländska ortnamns materialet, som påbörjades 1997 med seriens nr 23. Band 24 har en lång förhistoria vid institutet, men det är ändå Bent Jørgensen som fört arbetet i hamn, varför han också anges som ensam författare. Huvudvikten är, på vanligt sätt, lagd på de äldre bebyggelsenamnen, medan yngre bebyggelsenamn endast i mera begränsad omfattning tagits med. Naturnamn är bara behandlade om de är traderade från tiden före 1513. Eftersom bandet inbegriper några städer, finns här också härledningar av ett antal gatunamn. Bland enskilda notabla namnanalyser kan nämnas *Hejninge* (s. 68), *Lorup* (s. 133 f.), *Jellinge* (s. 142 f.), *Omø* (s. 167 f.) och *Arløse* (s. 185 f.). Flera av dessa namn är svårtolkade, och författaren för därför fram olika tolkningsalternativ, som på ett väsentligen övertygande sätt vägs mot varandra. Framställningsformen medger inga längre utredningar, vilket det nog i vissa av de anförda fallen hade funnits behov av. Kanske finns därför anledning för författaren att återkomma till en del av namnen i mera utbyggd form. L.-E.E.

Eva Villarsen Meldgaard, Den store Navnebog. 4. udgave, 1. oplag. 292 s., København 2001 (Aschehoug Dansk Forlag A/S). ISBN 87-11-16043-8. Boken utkom första gången 1994. I den fylliga inledningen tecknas kort-

fattat de danska förnamnens historia, och de populäraste förnamnen från olika tider förtecknas. Här finns avsnitt om modenamn och idolnamn, här redovisas "morgendagens fornavne" och namnskicket i andra länder. Så följer en alfabetisk förteckning över dels pojknamn, dels flicknamn (s. 42–254). Ettusen namn förtecknas och vi får veta när namnet första gången uppträder i Danmark, antalet namnbärare 1985 enligt Det centrale Personregister (CPR), den eller de perioder namnet varit mest populärt i Danmark samt nuvarande utvecklingstrend för namnet. Sedan följer en kort avdelning om namnets etymologi, några berömda namnbärare (både verkliga och fiktiva) nämns och vi får veta var i Danmark namnet ifråga är vanligast. Artiklarna om de enskilda namnen är mycket korta, och därför medges ingen diskussion rörande t.ex. etymologier. På en del ställen, som vid *Gustav* (s. 81) och *Gurli* (s. 192), synes författaren heller inte tagit hänsyn till senare litteratur. Boken avslutas med bl.a. en förteckning över "Kirkeministeriets cirkulære over godkendte navne" samt en litteraturlista. Detta är en väsentligen både nyttig och innehållsrik uppslagsbok.

L.-E.E.

Nordiskt och ryskt i namnforskningen. Rapport från ett symposium om onomastisk terminologi i Uppsala 17 december 1999. Utgiven under medverkan av Maria Aljokshina. (Scandinavian and Russian in onomastic research. Report from a symposium on onomastic terminology in Uppsala, 17 December 1999.) 110 s., Uppsala 2001 (Uppsala universitet. Seminariet för nordisk namnforskning). (Namn och samhälle 11.) ISBN 91-506-1478-9. ISSN 0237-5417. Symposierapporten innehåller sex bidrag, tillkomna inom ett norskt-ryskt-svenskt nätverkssamarbete, som inledningsvis presenteras av docent Maria Aljokshina från nordiska institutet vid universitetet i Sankt Petersburg, välkänd gästforskare i både Norge och Sverige, och professor Svante Strandberg i Uppsala. Fem av bidragen utgörs av symposieföredrag, medan det sjätte, Maria Aljokshinas artikel *Russiske personnavn i nordisk onomastisk litteratur*, är en för alla namnintresserade nyttig och humoristisk beskrivning av svårigheterna med translitterering av personnamn mellan kyrilliskt och latinskt alfabete, där konventionerna växlar och resultaten leder till allehanda egendomligheter i skriftformer och misslyckanden vid uttalsförsök. Artikeln utgår från det ryska namnskickets system av framför- eller efterställda familjenamn, det allmänt utbredda bruket av neutrala kortformer och en mångfald diminutivformer med högst olika emotionella laddningar och tillämpningssituationer. Den exemplifierar de icke så få (och förståeliga) misstagen i

den ickeryska nordiska personnamnlitteraturen samt förtecknar och kommenterar de jämförelsevis få kvinno- och mansnamn som excerperats ur denna (32 respektive 17). Symposieföredragen behandlar Alexandra Superanskajas Ryska personnamnslexikon 1998 och N. Podol'skajas ordbok över rysk antroponymisk terminologi 1988, båda av Maria Aljokshina, medan Eva Brylla vid Språk- och folkminnesinstitutets namnavdelning i Uppsala diskuterar terminologiska problem inom nordisk personnamnforskning, Botolv Helleland vid Seksjon for namnegransking, Universitetet i Oslo, tar sig an FN:s terminologilista för geografiska namn i jämförelse med "Fagordliste for norsk namnegransking" och Svante Strandberg ger en nordbos kommentarer till rysk onomastisk terminologi.

G.H.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 15. Ortnamnen i Tunge härad. Av Gunnar Drougge. 378 s., Göteborg 2001 (Språk- och folkminnesinstitutet. Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg). ISBN 91-7229-012-9. ISSN 0284-1908. Med del 15 om Tunge härad har den 1923 startade serien Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län (OGB) tagit ett stort steg mot sin förestående fullbordan. Gunnar Drougge disputerade 1938 på avhandlingen Ortnamnen i Bullarens härad (OGB 18). Han är också författare till ytterligare två delar, OGB 20:2 (1958) och 17 (1969). När han avled 1983, efterlämnade han manuskriptet till föreliggande del. Det har sedan kompletterats avseende inledning, namnformer ur gällande fastighetsregister och nyare kartutgåvor, källkontroller, käll- och litteraturförteckning, register m.m. samt slutredigerats av fr.a. arkivcheferna Birgit Falck-Kjällquist och Hugo Karlsson och av den projektanställda medarbetaren Catarina Røjder. I den löpande texten ställs dessa redaktionella tillägg inom hakparentes, oftast (men inte alltid) signerade [BFK], [HK] respektive [CR]. Serien OGB kännetecknas av att såväl bebyggelsenamn som naturnamn och kulturnamn som inte avser bebyggelse redovisas i ett rikligt och för namnskicket representativt urval. Formen för presentationen är den för serien gängse. Först ges en bred inledning om häradet och häradsnamnet, därpå behandlas bebyggelsenamnen i de tre socknarna, Foss, Håby och Svarteborg, så de övriga namnkategorierna uppställda efter namnbärandens art: vattensamlingar och vattenområden, t.ex. sjöar och fjordar, vattendrag, vattenomflutna formationer och strandområden, kommunikationsleder, höjder och stenar, våtmarker, sänkor, odlad mark, vegetationer, plus en liten sump med övriga namn av skilda slag. Registren är förtjänstfullt omfattande: ortnamn,

personnamn (uppdelat på de tre kategorierna förnamn, binamn respektive soldat- och båtsmansnamn), ord (d.v.s. sådant övrigt ordmaterial som anförs och åberopas i tolkningstexten och kommentaren) samt kulturhistoria (med ingångar till t.ex. rättsutövning, näringsliv, fornminnen, färdvägar, folksed, folktro o.d.). I en ficka i det bakre omslaget finns ett utsnitt av den topografiska kartan över området. G.H.

Ortnamnen i Dalarnas län. Del 7. Leksands kommun. Bebyggelsenamn. Av Erik Olof Bergfors. 223 s., Uppsala 2001 (Språk- och folkminnesinstitutet). (Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet. Namnavdelningen. Serie A: Sveriges ortnamn). ISBN 91-7229-014-5. ISSN 1650-7878. Förre chefen för Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Erik Olof Bergfors, har under senare år inriktat sig på de dalska ortnamnen. Tidigare har i samma serie bebyggelsenamnen i Mora kommun utkommit, detta som en del i underserien Ortnamnen i Kopparbergs län. Bergfors behandlar här bebyggelsenamnen i Leksands, Siljansnäs och Åls socknar systematiskt, först sockennamn, sockendelsnamn och bygdenamn, sedan bynamn, fäbodnamn och sist gårdsnamn (den sistnämnda termen definieras på s. 95 f.). Många enskilda namntolkningar kunde lyftas fram. Jag nämner här, mer slumpartat, *Leksand* (s. 9 ff.), *Gråda* (s. 23), *Rälta* (s. 41 f.), *Styrjöbo* (s. 47), *Faxberg* (s. 69 f.), *Kolax*, *Kolhags* (s. 111 f.) och *Almo* (s. 133 ff.). Någon gång hade man gärna sett att författaren vidgat sin analys, som vid *Bölik*, *Bollik* (s. 99), men dylika noteringar har man mera sällan anledning att göra. Bilder och kartor ger mersmak. Fotografierna ger många gånger läsaren goda möjligheter att förstå den sakliga grunden till namngivningen. Någon gång är fotografierna mindre lyckade, som vid *Ål* (s. 162), där den namngivande "markanta" höjden inte är alldeles lätt att se på fotografiet. Författaren lyckas att på ett ofta mästerligt sätt gjuta samman den språkliga och sakliga namnanalysen. En värdefull del i serien Sveriges ortnamn kan härmed fogas till de tidigare. L.-E.E.

Per Vikstrand, Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalsregionen. 482 s., Uppsala 2001 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur). (Acta Academiæ Regiæ Gustavi Adolphi 77.) (Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.) ISBN 91-85352-45-4. ISSN 0065-0897. Det känns orätt att försöka fånga helheten i denna gedigna, innehållsrika och mångsidiga avhandling över ett så flitigt diskuterat och svårfångat ämne i en kort anmälan. Avhandlingen spänner över onomastik, etymologi,

semantik, dialektologi och språkhistoria, arkeologi, folkloristik, kulturgeografi och religionshistoria, i uppslagsrika infallsvinklar på det klassiska och allmänmänskliga temat, hur ortnamnen speglar människans förhållande till platsen, landskapet, kulturmiljön. Bakom alla försiktiga, metodsäkra resonemang kring de uppdykande detaljproblemen kring de framskalade sakrala ortnamnen inom det valda undersökningsområdet, Mälardalskapen Södermanland, Uppland och Västmanland, och de omsorgsfullt dokumenterade åsiktsyttringarna i den tvärvetenskapliga litteraturen, glimrar i djupaste mening det som i inledningsavsnittet "Sakrala ortnamn och det sakrala landskapet" kallas topofili, ortsvänskap. Naturligtvis föregås materialgranskningen av en presentation av undersökningens syfte och målsättning, terminologin, kriterierna för identifieringen av förkristna sakrala ortnamn, hur man bedömer de sakrala ortnamnens lokala kontext, sakral namnbildning och namngivning. Så följer en rad separata namntypologiska kapitel, vart och ett med redovisning av det aktuella huvudordets etymologi, äldre namnformer, uttal, översikt av namnmaterialet (inklusive bedömningar av språkliga och sakliga tolkningsalternativ, likaså av huvudordets funktioner som bestämnings- respektive huvudled), namnens inplacering i den lokala kontexten, plus de speciella aspekter på namntypen som föranleds i det enskilda fallet: först gudanamnen *Frö*, *Fröja* (gudinnenamn i ortnamnen?), *Njörd* (parvis uppträdande manliga och kvinnliga gudar; berg som sakrala platser), *Oden* (även mansnamn; teofora *stad*-namn?; folktraditioner kring *Oden*-namnen; Odenskultens sena spridning till Skandinavien), *Tor* (sakralnamn med primärt ägobetecknande huvudleder), *Ull* (svearnas främste gud?). Så redovisas det omdiskuterade *al* som huvud- respektive bestämningsled, *harg* som appellativ respektive ortnamnelement, adjektivet *helig* som ortsnamnelement (med centralortsfunktion?) och 'helig' som sakralt begrepp, *lund* och *eke*, *stav*, *vi* (vad var ett vi?) och *åker*. Kultfunktionärsbeteckningar som **gudhi* och **gydhia* redovisas i ett eget avsnitt, likaså sakrala namn som innehåller beteckningar för gudakollektiver, **asar*, **vanir*, **disir*, och icke-individualiserande beteckningar för högre makter, *gudh*, **sko*, *Tyr* m.fl. Avslutningsvis skisseras "Det sakrala landskapets toponymiska dimension" i tre möjligen kronologiskt och horisontellt-vertikalt skiktade typmiljöer: den "normala" järnåldersbebyggelsen i gammal bygd med sakrala namnslag, men utan tecken på någon centralitet eller hög status, den kommuna centralorten kring tingsplatsen eller kyrkplatsen, med sakrala ortnamn som markerar platser av central rituell betydelse, men som inte domineras av en enskild aktör, och den aristokratiska

centralorten med ett identifierbart maktcentrum, kännetecknat av t.ex. en namnmiljö vari ingår en *tuna*-bebyggelse, omgiven av för centralortsfunktionen karakteristiska namnbärargrupper som t.ex. *Gillberga*, *Karlaby* och *Smedby*, och med sakralnamn som antyder en av centralmakten eller samhällseliten monopoliserad kult.

G.H.

Författarna

- Ármann Jakobsson*, M.A., aðjúnt, Háskóli Íslands, Árnagarði, IS-101 Reykjavík, Ísland.
- Edlund, Lars-Erik*, professor, Umeå universitet, Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, SE-901 87 Umeå, Sverige.
- Ekberg, Lena*, universitetslektor, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund, Sverige.
- Grønvik, Ottar*, professor, Myrerveien 31, NO-0494 Oslo, Norge.
- Hagland, Jan Ragnar*, professor, Institutt for Nordistikk og Litteraturvitenskap, Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, NO-7491 Trondheim, Norge.
- Hallberg, Göran*, docent, arkivchef, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund, Sverige.
- Hansen, Finn*, lektor, Det Arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet, Njalsgade 76, DK-2300 København S, Danmark.
- Heide, Eldar*, magister, stipendiat, Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen, Sydnesplassen 7, NO-5007 Bergen, Noreg.
- Hermann, Pernille*, cand. mag., ph.d.-stipendiat, Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, Niels Juels Gade 84, DK-8200 Århus N.
- Herschend, Frands*, universitetslektor, Uppsala universitet, Institutionen för Arkeologi och antik historia, Sankt Eriks torg 5, SE-753 10 Uppsala, Sverige.
- Kure, Henning*, författare, förlagsredaktör, Skovmarksvej 16, DK-4672 Klippinge, Danmark.
- Olsen, Karin*, Dr., Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit der Letteren, Engelse Taal- en Letterkunde, Postbuks 716, NL-9700 AS Groningen, Nederland.
- Petersen, Hjalmar P.*, cand. mag., M.A., FO-360 Sandavágur, Færøerne.
- Platzack, Christer*, professor, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, SE-223 62 Lund, Sverige.
- Salberger, Evert*, docent, Stigbergsliden 18, SE-414 63 Göteborg, Sverige.
- Söderberg, Barbro*, professor em., Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk, SE-106 91 Stockholm, Sverige.
- Woodhouse, Robert*, Dr., Department of French, German, Russian, Spanish and Applied Linguistics, University of Queensland, Brisbane Qld, AU-4072 Australia.